

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÜNİVERSİTE GENÇLİĞİNİN DİNÎ İNANÇ TUTUM VE DAVRANIŞLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

"SELÇUK ÜNİVERSİTESİ ÖĞRENCİLERİ
ÜZERİNDE BİR ANKET UYGULAMASI"

Mehmet BAYYİĞİT

DOKTORA TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Hüseyin AYDIN

BURSA - 1989

Yüksek Öğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

ÖNSÖZ

Dünyada olduğu gibi, ülkemizde de devlet politikası haline gelmiş olan gençlik problemleri, çok yönlü araştırmalara konu olmaktadır. Şüphesiz ki, gençlik üzerine yapılacak araştırmalar ve çeşitli problemlerinin araştırılması, ülkelerin geleceği için yapılacak en verimli yatırım özelliği taşımaktadır.

Toplumun en duyarlı, dinamik ve yeniliklere açık bir kesimi olan, aynı zamanda, sosyal ve kültürel değişme-gelişme sürecini en yoğun bir şekilde yaşayan gençliğin, çok boyutlu ve karmaşık problemleri vardır. Gençlerin bu problemlerinin önemli bir boyutunu da dini konular oluşturmaktadır. Çünkü insan hayatının en bunalımlı ve değişken dönemi olan gençlik çağı, aynı zamanda dine karşı ilginin en yoğunlaştığı ve bu yüzden de dini problemlerin en fazla arttığı bir dönemdir. Bu bakımdan, toplumun geleceği olan gençlerin dini sosyalizasyonunu tanımak aynı zamanda bize, değişen toplumumuzun gelecekteki dini hayatını tanımamızı da sağlayacaktır.

Günümüzde gençlik ve din konusuna yerinde yapılmış saha araştırmalarıyla yaklaşım örnekleri son derece sınırlıdır. Bu araştırmanın amacı, bugüne kadar yeterince önem verilmeyen bu konuya, genel gençlik kesiminin önemli bir kategorisi olan "üniversite gençliği" planında bir yaklaşımdır. Araştırmada, Selçuk Üniversitesi öğrencilerinden alınan bir örneklem üzerinde, üniversite gençliğinin dini inanç, tutum ve davranışları çeşitli değişkenler açısından karşılaştırmalı olarak analiz edilmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın çeşitli safhalarında birçok kişi ve kuruluşun yardım, destek ve katkıları olmuştur. Özellikle, araştırmanın Selçuk Üniversitesinde yapılabilmesi için gerekli izin ve yardımlarını esirgemeyen üniversitemiz Rektörü Prof. Dr. Halil Cin ve Rektör Yardımcısı Prof. Dr. Cenap Tekinşen başta olmak üzere, bütün fakülte dekanlarına,

yüksek okul müdürlerine, bölüm ve anabilim dalı başkanlarına teşekkürü bir borç bilirim. Maddi ve manevi her zorlukta, her zaman yanıbaşında bulunduğum, her türlü yardım için hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan Prof. Dr. Şerafeddin Gölcük ile Prof. Dr. Mehmet Aydın'a şükran borçluyum. Çalışmayı kontrol ederek tavsiyelerini esirgemeyen Prof. Dr. Ünver Günay'a yakın ilgi ve katkıları için minnet ve şükran duygularımı arz ederim. Gerek anketin hazırlanmasında, gerekse metodolojisinde büyük katkısı olan Yrd. Doç. Dr. N. Kemal Önder ve çalışmalarının en yoğun olduğu zamanda, metni titizlikle okuyarak tashihlerde bulunan Yrd. Doç. Dr. Hüsamettin Erdem'e, S.Ü. Araştırma Fonu ile S.Ü. Mim.-Müh.Fak. Bilgi İşlem Merkezi ilgililerine teşekkür ediyorum.

Ayrıca, araştırmanın gerçekleşmesinde en çok emeği geçen tez danışman hocam Prof. Dr. Hüseyin Aydın'ın yakın ilgilerine teşekkürlerimi sunarım.

Mehmet E. AYIĞIT

Mayıs, 1989

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖNSÖZ	I
TABLolar LİSTESİ	VI
GRAFİKLER LİSTESİ	IX

GİRİŞ

A. PROBLEM	2
B. AMAÇ	3
C. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	3
D. SINIRLILIKLAR	6
E. BAZI TARİFLER	7

1. BÖLÜM

DİN VE GENÇLİK

ÜZERİNE TEORİK BİR YAKLAŞIM

A. DİN	9
1. Dinin Tarifi ve Mahiyeti	11
2. Din ve Toplum	15
3. Din ve Eğitim-Öğretim	19
4. Toplumun Din Kültürü (Dünü ve Bugünü)	22
B. GENÇLİK	30
1. Gençliğin Tarifi	30
2. Gençlik Çağı Özellikleri	32
3. Gençliğin Yaş Dilimleri İçindeki Yeri	34
4. Gençlik Kesimleri	36
C. GENÇLİK VE DİN	38
1. Çocuklukta Din	39
2. Gençlikte Din	41

2. BÖLÜM
ÜNİVERSİTE GENÇLİĞİNİN
DİNİ İNANÇ TUTUM VE DAVRANIŞLARI
ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

	Sayfa
I - METODOLOJİ VE UYGULAMALAR	47
A. SEÇİLEN ARAŞTIRMA MODELİ	47
B. EVREN VE ÖRNEKLEM	48
1. Evren (Popülasyon)	48
2. Örneklem (Mümessil Grup)	49
C. BİLGİ TOPLAMA ARACI VE UYGULANMASI	49
D. VERİLERİN ANALİZİ VE DÖKÜMÜ	51
II - VARSAYIMLAR	53
III - ÖĞRENCİLERLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER.....	57
IV - BULGULAR VE YORUM	63
A. İNANÇ (İman-Akîde)	64.
1. Allah İnancı	65
2. İnanç Esasları (Amentü)	70
3. Allah İnancını Etkileyen Faktörler	73
4. Yükseköğrenim ve Allah İnancı	81
B. İBADETLER (Amel)	86
1. İbadetlerle İlgili Tutumlar	88
2. İslâm'ın Beş Şartı	91
a. Namaz	91
b. Oruç	100
c. Zekât	105
d. Kurban	108
e. Hac	112
3. Dini Törenler	115
4. Yükseköğrenim ve Dini Yaşayış	117
C. SOSYO-KÜLTÜREL HAYATTA DİN	124
1. Arkadaşlarla En Çok Konuşulan Konular	125
2. Arkadaş Seçimi	126
3. Okunan Yayın Türü	127
4. Radyo-TV'de İzlenen Programlar	128
5. Eş Seçimi	130

	Sayfa
D. DİNİ GRUP TARİKAT VE KURULUŞLAR	132
1. Dini Grup ve Tarikatlar	133
2. Dini Amaçlı Kuruluşlar	138
E. KUŞAKLAR ÇATIŞMASI	140
1. Aile İle İlişkiler	141
2. Ailelerin Din ile İlgili Derecesi	142
3. Aile ile Dini Konularda Çatışma	143
a. Çatışma Nedeni	147
b. Çatışmama Nedeni	152
4. Gençlere Göre Anne-Baba Kuşağı	154
F. DİNİ PROBLEMLERE KİSMİ BİR YAKLAŞIM	156
1. Dini Problemler ve Sıklığı	157
2. Dini Problemlere Karşı Tutumlar..	161
3. Dini Problemlerde Başvurulan Yerler	162
4. Çok Müşkül Durumda Kalındığında Yapılan İşlemler.....	164
5. Din Görevlilerinin Rolü	167
6. Dini Bilgilere Olan İhtiyaç	169
SONUÇLAR	171
BİBLİYOGRAFYA	180
EKLER : 1. Ek Tablolar	190
2. Anket Uygulama İzni	192
3. Anket Formu Örneği	193

TABLOLAR

Tablo No:

Sayfa No

1	Sınıflara Göre Dağılım	57
2	Öğrencilerin Yaş Dağılımı.....	57
3	Cinsiyete Göre Dağılım	58
4	Üniversiteye Gelmeden Önce En Uzun Yaşanılan Çevre...	58
5	En Uzun Yaşanılan Çevrenin Bölgelere Göre Dağılımı ...	59
6	Mezun Olunan Lise veya Dengi Okulun Türü	59
7	Üniversiteden Önceki Din Eğitimi Durumu	60
8	Anne ve Babanın Öğrenim Durumları	61
9	Ailelerin Hangi Sosyo-Ekonomik kesime Girdikleri	61
10	Öğrencilerin Konya'da Nerede Kaldıkları	62
11	Öğrencilerin Allah İnancı Bakımından Durumları.....	65
12	Allah'ın Varlığına İnanç Derecesi.....	69
13	İslâm'ın İman Esaslarına İnanç Durumu	70
14	Öğrencilerin Allah'ın Varlığına İnanma Konusundaki Kararlarını Etkileyen Faktörler ve Etki Dereceleri.....	75
15	Öğrencilerin Allah'ın Varlığına İnanmama Konusundaki Kararlarını Etkileyen Faktörler ve Etki Dereceleri.....	77
16	Allah İnancında Farklılaşmanın Değişkenlere Göre Dağılımı	79
17	Allah'a İnanma Bakımından Üniversite Öncesi ve Sonrası Farklılaşma.....	82
18	Allah'a İnanmama Bakımından Üniversite Öncesi ve Sonrası Farklılaşma.....	83
19	Allah İnancı Konusunda Üniversite Öğrenimi Süresi Nedeniyle Farklılaşmanın Değişkenlere Göre Dağılımı.....	84
20	İbadet Konusundaki Tutumlar	88
21	İbadet Konusundaki Tutumlarda Farklılaşmanın Değişkenlere Göre Dağılımı.....	89
22	Namazların Hangilerinin Hangi Sıklıkta Yerine Getirildiği.....	91
23	Namaz Kılıp Kılmama Açısından İçinde Bulunulan Durum ve Tutum.....	93
24	Bayram Namazını Yerine Getirmede Farklılaşmanın Değişkenlere Göre dağılımı.....	96
25	Cuma Namazını Yerine Getirmede Farklılaşmanın Değişkenlere Göre Dağılımı.....	97
26	Günde 5 Vakit Namazı Yerine Getirmede Farklılaşmanın Değişkenlere Göre Dağılımı.....	98
27	Oruç İbadetini Yerine Getirme Şekli	100

28	Oruç Tutup Tutmama Açısından İç inde	
	Bulunulan Durum ve Tutum...	102
29	Oruç İbadetini Yerine Getirme Şeklindeki	
	Farklılaşmanın Değişkenlere Göre Dağılımı...	104
30	Zekât Konusundaki Düşünceler ...	106
31	Zekât Konusundaki Tutumlarda Farklılaşmanın	
	Değişkenlere Göre Dağılımı...	107
32	Kurban Konusundaki Düşünceler ...	109
33	Kurban Konusundaki Tutumlarda Farklılaşmanın	
	Değişkenlere Göre Dağılımı...	110
34	Hac Konusundaki Düşünceler ...	112
35	Hac Konusundaki Tutumlarda Farklılaşmanın	
	Değişkenlere Göre Dağılımı...	114
36	Dini Törenlere İlişi ...	115
37	Dini Yaşayışta Üniversite Öncesi ve Sonrası Farklılaşma.	118
38	Dini Yaşayışta Farklılaşmanın Yönü ...	119
39	Üniversite Öncesi ve Sonrası Dini Yaşayıştaki	
	Farklılaşmanın Değişkenlere Göre Dağılımı ...	121
40	Arkadaş Grupları Arasında En Çok Konuşulan Konular..	125
41	Arkadaş Seçerken Dikkat Edilen Özellikler...	126
42	Ders Kitaplarının Dışında Okunan Yayın Türü ...	128
43	Radio-TV'de izlenen Programlar...	129
44	Eş Seçerken Dikkat Edilen Özellikler ...	131
45	Dini Grup veya Tarikatlara Girmenin	
	Gerekli Olup Olmadığı...	134
46	Dini Grup veya Tarikatlara Girme konusundaki	
	Farklılaşmanın Değişkenlere Göre Dağılımı...	137
47	Dini Amaçlı Kuruluşlarda Aktif Rol Aldınız mı?...	139
48	Ailelerin İle İlişkilerin Durumu ...	141
49	Ailelerin Din İle İlişi Derecesi...	142
50	Aile İle Dini Konularda Çatışmanın Sıklığı ...	143
51	Aile İle Dini Konularda Çatışma Sıklığının	
	Değişkenlere Göre Farklılaşması...	144
52	Anne ve Babanın Öğrencilerin Dini Yaşayışını	
	Zorlama Durumu ...	146
53	Aile ve Dini Konularda Çatışma'nın Nedeni ...	147
54	Aile İle Dini Konularda Çatışma nedeninin	
	Değişkenlere Göre Farklılaşması ...	149
55	Aile İle Dini konularda Çatışmama'nın nedeni...	152
56	Aile İle Dini Konularda Çatışmama nedeninin	
	Değişkenlere Göre Farklılaşması...	153

57	Anne-Baba Kuşığı Hakkında Görüşler...	154
58	Din İle İlgili Problemlerinizi Oluyor mu?	157
59	Den İle İlgili Problemlerde Sıklık Derecesi...	158
60	Din İle İlgili Problemler ve sıklığının Değişkenler Göre Dağılımı...	160
61	Din İle İlgili Problemlere Karşı Tutum...	161
62	Din İle İlgili Problemlerde Başvurulan Yerler ve Sıklık Derecesi...	163
63	Çok Müşkül Durumda Kalındığında başvuru İşlemler ve Sıklık Derecesi...	165
64	Ailede ve Yakın Akrabalar Arasında Din Görevlisi var mı?	167
65	Dini Bilgi ve Yaşayış Konusunda Din Görevlilerinin Rolü...	168
66	Dini Konular Hakkında Daha Çok Bilgi Edinmek İstermisiniz?	169

EK TABLOLAR

1	Örneklem Grubundaki Öğrencilerin Fakülte/Yüksekokul ve Bölüm/Anabilim Dallarına Göre Dağılımı...	190
2	Bilim Alanlarına Göre Dağılım...	191

GRAFİKLER

Grafik No:

Sayfa No:

1	Öğrencilerin Allah İnancı Bakımından Durumları...	66
2	İslâm'ın İman Esaslarına (Amentü) İnanç Durumu...	71
3	Öğrencilerin Allah'ın Varlığına İnanma Konusundaki kararlarını Etkileyen Faktörler ve Etki Dereceleri...	74
4	Öğrencilerin Allah'ın Varlığına İnanmama Konusundaki Kararlarını Etkileyen Faktörler ve Etki Dereceleri...	76
5/a	Allah'a İnanma Bakımından Üniversite Öncesi ve Sonrası Farklılaşma...	82
5/b	Allah'a İnanmama Bakımından Üniversite Öncesi ve Sonrası Farklılaşma...	82
6	Namazların (Bayram-Cuma-Günde 5 Vakit), Hangilerininin Hangi Sıklıkta Yerine Getirildiği...	92
7	Oruç İbadetini yerine Getirme Şekli...	109
8/a	Dini Yaşayışta Üniversite Öncesi ve Sonrası Farklılaşma...	118
8/b	Üniversitede Dini Yaşayışta Meydana Gelen Farklılaşmanın Yönü...	118
9	Dini Grup ve Tarikatlara Girmenin Gerekli Olup Olmadığı...	134
10/a	Aile İle Dini Konularda Çatışmanın Sıklığı...	151
10/b	Aile İle Dini Konularda Çatışmanın Nedeni...	151
10/c	Aile İle Dini Konularda Çatışmamanın Nedeni...	151
11/a	Dini Problemleriniz var mı?	159
11/b	Dini Problemlerde Sıklık Derecesi...	159
12	Dini Problemlerde Başvurulan Yerler ve Sıklık Derecesi...	162
13	Çok Müşkül Durumda kalındığında Başvurulan İşlemler ve Sıklık Derecesi...	166
14/a	Ailede ve Yakın Akrabalar Arasında Din Görevlisi var mı?	168
14/b	Dini Bilgi ve Yaşayış Konusunda Din Görevlilerinin rolü...	168

GİRİŞ

A. PROBLEM

Günümüzde Türk toplumu çok önemli sosyal değişmelere sahne olmaktadır. Çok hızlı bir sanayileşme, bilimsel ve teknolojik gelişme ve yenilikler, toplumumuzun hayat tarzını, değer yargılarını da etkilemekte ve değiştirmelere yol açmaktadır.

Yirminci yüzyılın ilk yarısından itibaren, Batı toplumlarının ve toplumumuzun içine girdiği bu büyük ve âni değişmeler sebebiyle, gençlik problemleri de dikkat çekici bir yoğunluk kazanmıştır. Toplumun en dinamik ve duyarlı parçası olan gençliğin, bu değişmelerden yapısı ve konumu gereği en çok ve öncelikle etkilenen kesim olması tabiidir. Bu sebeple, değişimin beraberinde getirdiği birtakım uyumsuzluk, yabancılaşıma ve reaksiyon hareketleri gençlik kesiminde görülmektedir. Aslında bu, toplumun bütün kesimlerinde var olan problemin, genç kuşaktaki reaksiyon kabiliyetinin daha fazla olması sebebiyle, daha çok gençlik kesiminde ifadesini bulmasından başka birşey değildir. Kısacası gençlik, içinde yaşadığı toplumun izlerini taşır ve gençliğin problemi, toplumun da problemi- dir. Daha sağlıklı, uyumlu, dengeli bir toplum için, toplumun geleceği olan gençlerin problemlerinin çeşitli yönleriyle, bütünlük içinde ele alınması ve çözülmesi gerekmektedir.

Bu bütünlük içinde gençlerin din problemi önemli bir yer işgal etmektedir. Bilindiği gibi, gençlerin toplumla bütünleşmesinde, kimlik problemlerinin halledilip kişiliklerinin biçimlenmesinde, aile, eğitim- öğretim, çevre, din, örf ve âdetler... gibi sosyal yapı ve değerlerin büyük rolü olduğu açıktır. Sosyalleşmedeki bu temel etkenlerin içinde, özellikle dinin önemli bir payı vardır. Bu açıdan bakıldığında, gençlerin dinî inanç ve tutumlarının oluşması, benimsenmesi, yaşanılır hâle gelmesi, kısacası, dinî sosyalleşmeleri de çok önemli bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü, dinî tutum ve davranışlar da değişmelerle karşı karşıyadır. Gençlerin dinî problemlerini ihmal etmenin doğurduğu bir takım bunalımlar daha yakın bir zamanda yaşanmış manevî değerlerden yoksun bir genç kuşağın, ülkeyi nerelere götüreceği yakından görülmüştür.

Bunun için, gençlik problemleri araştırılırken, sadece ekonomik, barınma ve beslenme, cinsel, alkol- uyuşturucu madde alışkanlığı, boş za-

manların değeriendirilmesi şahsı başarı ve mutluluk....gibi problemlerin incelenmesi yeterli değildir. Bunların yanında, yine bunlardan bağımsız olmayan, gençliğin din probleminin de özellikle ve âcilen araştırılması gerekmektedir. Bu konuda yapılan araştırmaların artması oranında, gençliğı daha iyi tanımak imkânı elde edilebilecek, problemlerine getirilecek çözümler kolaylaşacak, kalıcılığı artabilecektir. Bu sebeple, gençliğin dinî inanç, tutum ve davranışları konusunda bir durum tesbiti yapmak ve özellikle de gençlerin dinî tutumlarıyla bunda sosyal değişkenlerin rolü ve fonksiyonları üzerinde durmak, araştırmanın prob-lematığını oluşturmaktadır.

B. AMAÇ

Bu araştırmanın genel amacı, tasvirî (betimsel) bir yaklaşımla, gençliğin dinî inanç, tutum ve davranışlarını tesbit etmeye çalışmak, dinî tutumla sosyal değişkenler arasındaki ilişkileri açıklayabilmektir.

Amacımız, çok boyutlu böyle bir problemi ele alarak ilk bilgileri elde etmek, gençlik kesimlerinden belirli bir grubun dinî inanç ve tutumları üzerinde çok yönlü bir araştırma ve tanımlama yapabilmektir. Bunun yanı sıra, Bilim Alanları, Cinsiyet, Sosyal Çevre, Din Öğretimi, Ailenin Sosyo-ekonomik Durumu, Anne ve Babanın Öğretim Durumu gibi değişkenlere göre, dinî inanç ve tutumlardaki farklılaşmaları ortaya koymak, inancın ve pratiğinin gerçekleşme veya gerçekleşmeme dereceleri, sebepleri konusunda durum tesbiti yapmak, ortaya çıkacak problemleri ve bunlara getirecek çözüm yollarını belirlemektir.

Bu araştırma, genel gençlik kitlesinin bir kesimi üzerinde, sınırlı bir örneklemele de olsa yapımı, ilk ayrıntılı monografik incelemedir.

C. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Bir ülkenin geleceğı, herşeyden önce dengeli, sağlıklı kişilik sahibi, fedakâr kuşaklar yetiştirmekle güven altına alınabilir. Bunun gerçekleşmesi içinde, genç kuşağın problemlerinin bilimsel ve bütünlük içinde bir yaklaşımla araştırılması gerekir. Bu açıdan araştırma konusu,

üzerinde durulmaması, incelenmemesi halinde, çok daha farklı biçimlerde beraberinde birçok problemler de getirerek, çözümlenmesi çok zor ve geç kalınmış bir duruma gelebilir. Şüphesiz böyle bir durum, geleceği tehlikeye sokacağı gibi, sosyal bütünleşme ve istikrarı bozabilecek bir nitelik gösterebilir. Bu sebeple, bugünün genç kuşağını daha iyi tanıyabilmek, onları geleceğe en iyi bir şekilde hazırlayabilmek için, gençlik problemlerine getirilecek çözümlerin de, ekonomik, sosyal, kültürel, psikolojik ve dini yönlerden bir bütünlük arzemesi gerekmektedir. Çünkü, gençlik problemleri bir bütündür. Bu çalışma da, bu bütünün belkide önemli bir boyutunu çözümlmeyi amaçlamaktadır. Böylece gençlik problemlerinin çözümüne önemli katkılar sağlayabilir.

Bugün özellikle sanayileşmiş ülkelerde, topluma yabancılaşmış ve sırt çevirmiş bir gençlik ile adeta giderilmesi imkansız hale gelmiş gençlik problemleri olduğu bilinmektedir. Sanayileşme politikasını hızlı adımlarla gerçekleştirme yolunda olan ülkemizin de, sanayileşmenin dinamiği olan insan unsurunun yetiştirilmesi konusuna gereken önemi ve değeri vermesi gerekir. İnsanın sistem içinde bir çarkın dişlisi olmasından kurtulması da, ancak manevî güçlerle beslenmesiyle gerçekleşebilir. Bu konudaki eksikliklerin tesbiti, aksayan yönlerin giderilmesi, kısacası, problemin ana esprisinin kavranılıp, çözümünde de sağlıklı neticelere varılabilmesi için, yeni ve çok yönlü çalışmalara ihtiyaç vardır. Böyle bir araştırma, sanayileşme sürecinde ülkemizin umudu ve geleceği gençliği, bunalımdan, kendi kendine ve topluma yabancılaşmadan kurtaracak yeni araştırmaların yapılmasına öncülük etmesi, bu konuya dikkatleri yoğunlaştırması bakımından da önem taşımaktadır.

Diğer yandan, konu üzerinde şimdiye kadar çok az çalışmanın olması da, çalışmanın gerekliliğini ve önemini artırmaktadır. Bu konuda yapılan çalışmaların belli başlı bazı bulguları, kendi bulgularımızla yeri geldiğinde karşılaştıracağından, burada bu araştırmalar hakkında kısaca bilgi verilecektir.

Ülkemizde gençlik ve din konusunda ilk incelemeyi Sabine Dirks yapmıştır. 1977' de "İslam et Jeunesse En Turquie d' Aujourd'hui" adıyla yayınlanan bu araştırma için, 1970-73 yılları arasında Ankarada

üniversite öğrencileri ile basımevi işçilerinden oluşan 250 kişilik bir örneklem üzerinde 12 açık uçlu sorudan meydana getirilmiş bir anket uygulanmıştır. Araştırmada, Osmanlıdan günümüze din politikası ve din eğitim müesseselerinin anlatıldığı uzunca teorik kısımdan sonra, gençlerin dinî eğilimleri, yaşlılar ile gençler arasındaki temel farklılıklar ile gençlerin beklentileri üzerinde durulmuştur. Araştırmacının da belirttiği (s.301-331) gibi, bu araştırma, Türk gençliğini temsil etme gibi iddiası olmadığı gibi, ne istatistik bilgiler oluşturmak, ne de Türk gençliğinin sahip olduğu eğilimleri sınıflandırmak amacıyla değildir. Sadece bazı gençlerin kişisel görüşlerini elde etmeğe çalışan bir sondajdır. Zaten araştırmacının yabancı olaması da , sağlıklı neticeler için engel teşkil etmiştir.

Bir başka araştırma, Erdoğan Fırat'ın Ankara'daki çeşitli fakültelerde öğrenim gören öğrenciler (312) üzerinde, Din Psikolojisi alanında yaptığı doktora çalışmasıdır. "Üniversite Öğrencilerinde Allah İnancı ve Din Duygusu" adındaki yayınlanmamış bu araştırma, gençlerin Allah inancı ve din duygusu konusundaki genel eğilimlerini ortaya çıkarmak amacıyla yapılmıştır. Konumuzu yakından ilgilendiren bu inceleme, alanında ilk olması, daha sonraki çalışmalara zemin hazırlaması ve karşılaştırmalara imkân vermesi bakımından önemlidir.

Yine, Din Psikolojisi alanında 1980'de ortaöğrenim öğrencileri (450) üzerinde yapılmış başka bir araştırmada, Hayati Hökelekli'nin "Ergenlik Çağı Gençlerinin Dinî Gelişimi" adlı yayınlanmamış doktora çalışmasıdır.

Ayrıca, Belma Özbaydar'ın yaş grupları açısından, din ve Tanrı inancının gelişmesinin incelendiği "Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma" (1970) adlı çalışmasıyla; Kerim Yavuz'un 7-12 yaş arası çocukların dini duygu ve düşüncelerinin, Gelişim Psikolojisi açısından incelendiği "Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi" (1983) araştırmasını burada belirtmek gerekir.

Bunların dışında müstakil yapılmış herhangi bir araştırma yoktur. Ancak, çeşitli gençlik kesimleri üzerinde yapılmış bazı araştırmalarda da, gençlerin dinî inanç, tutum ve davranışlarını tesbite yönelik soruların olduğu görülmektedir ki, bunlara ilerideki sayfalarda değinilecektir.

Bu araştırma, denilebilir ki, gençlik ve din konusunu toplumsal bir veri olarak sosyolojik bir yaklaşımla, müstakil olarak ele alması bakımından türünde ilktir.

D. SINIRLILIKLAR

Gençlik, içinde birçok alt kategorileri barındıran genel bir kavramdır. Bu haliyle gençliğin tümüne ulaşabilmek hemen hemen mümkün görünmüyor. Hatta her gençlik kesiminden örneklem alarak genelleme yapabilmek de sağlıklı sonuçlara ulaşabilmemizi engeller mahiyettedir. O halde, gençliği temsil kabiliyetine en çok hâiz olan bir gençlik kesiminden alınacak örneklem üzerinde çalışmak, yani konuyu ve alanı sınırlamak doğru sonuçlara varabilmek için temel şarttır.

Bu sebeplerle araştırmamız, üniversite gençliği ile sınırlandırılmıştır. Çünkü üniversite gençliği, Türkiye gençleri arasında önemli bir kategoridir. Türkiye'nin hemen hemen bütün bölgelerinden gelmeleri, gençliği temsil gücünü arttırmaktadır. Aynı zamanda, çağımızdaki hızlı değişme ve gelişme potansiyelini en yoğun bir şekilde üniversite gençliğinin taşıdığı da bir gerçektir. Bunun için üniversite gençliği, yeniliğe, geleceğe en açık, nev'i şahsına mahsus bir sosyal çevre oluşturacak, apayrı bir sosyal gruptur. Diğer yandan, üniversiter çevre, bilim ile dinin tam manasıyla karşı karşıya geldiği çevredir. Üniversite gençliğinin dinî yapısını tanımak birçok bakımdan önem taşımaktadır.

Bu araştırmada, 1987-1988 öğretim yılında, Selçuk Üniversitesine bağlı fakülte ve yüksekokullarda öğrenim gören lisans öğrencileri ile sınırlıdır.

Şüphesiz genel sonuçlara varabilmek için sadece bir üniversitenin incelenmesi yetersizdir. Ancak, öncelikle dar bir modelin, genel evrenden bir kesitin örneklem alınarak incelenmesi saha araştırmalarında daha tutarlı sonuçlara gidilmesini kolaylaştırmaktadır. Araştırma, bu ve benzeri konulardaki diğer araştırmalarda kıyas unsuru olabilecektir. Türkiye'nin diğer bölgelerindeki üniversite gençliği ve diğer gençlik kesimleri (Orta öğrenim gençliği, Köy gençliği, İşçi gençlik...) üzerinde yapılacak benzeri çalışmalarla, bu araştırmanın devamını yapmak mümkündür.

Denilebilir ki, bu araştırma genel gençlik kitlesinin bir kesimi üzerinde, sınırlı bir örneklemle de olsa bu konuda yapılmış, ilk ayrıntılı monografik incelemedir.

E. BAZI TARİFLER

Araştırmada anahtar teşkil eden bazı terimlerin açıklanmasında fayda mülahaza ediyoruz.

Üniversite Gençliği: Fizikî değişme ve gelişme dönemini henüz tamamlamış, psikolojik gelişmeleri bakımından yetişkinlik öncesi dönemi yaşıyan, artık kalıcılık kazanacak bir kimlikle hayata atılma, sosyal bir statü kazanma çabasında olan, bunların yanısıra, ülkenin yönetim ve kalkınmasında önemli sorumluluklar alma safhasına gelmiş gençlik kesimidir.

Dini Tutum : Kişinin, kendine ve çevresindeki herhangi bir obje ya da olaya karşı, dinî inançlarına dayanarak organize ettiği ve onu, düşünce, duygu ve davranışlara hazırlayıcı bir eğilimdir.

Dini Tutumun Merkeziliği : Bir kimsenin din ile ilgili olumlu tutumunun, diğer bir çok tutumuyla yakından ilişkisinin ve etkisinin olması yani, onları inançları doğrultusunda yorumlaması, dinî tutumunun onu belirli tercihlere yöneltmesidir. Başka bir ifade ile, bir kimsenin, tüm düşünce, duygu ve davranışlarının, genel hayat tarzının dinî inancından kaynaklanan merkezi tutumla etkilenmesi ve yönlendirilmesidir.

Kuşaklar Çatışması : Kuşaklar arasındaki (Anne, Baba, Büyükler/ Çocuk, Torun), farklı amaçlardan, farklı düşünce, inanç ve yaşama tarzından doğan, çeşitli anlaşmazlık (Birbirine uymama, ters düşme...) biçimlerini içine alır.

I. BÖLÜM
DİN ve GENÇLİK
ÜZERİNE TEORİK BİR YAKLAŞIM

A. DİN

İnsanlık tarihi boyunca bütün toplumlarda şu veya bu biçimde bir din olmuştur. İnsanlığın temel problemi olarak tarihin her döneminde varolagelmiş olan din, birçok sosyal ilmin problemleri arasında önemli bir yer işgal etmiş ve hâla da etmektedir. Fert ve toplum gibi iki farklı yapıda ve farklı şekillerde ortaya çıkan din fenomeninin ilmi metodlarla incelenmesi gereği, özellikle XIX. yy. 'da Psikoloji, Sosyoloji ve Antropolojinin bağımsız birer ilim haline gelmeleriyle daha fazla hissedilmiş ve bu alanda Din Psikolojisi, Din Sosyolojisi, Din Felsefesi gibi ilimlerin doğmasına sebep olmuştur.

Dini inceleme ve araştırma konusu edinen her disiplin, önce "din nedir?" sorusuyla işe başlamış, kendi disiplinleri çerçevesinde din anlayışlarını belirtecek bir din tarifiyle yola çıkmışlardır. Yapılan bu tarifler arasında bazı benzerlikler olmakla birlikte, çok önemli, hatta uzlaşmaz farklılıkların olduğu da dikkati çekmektedir. Bu çalışmalar sonucu, dinin tarifi ve mahiyetinin belirlenmesi konusunda birbirleriyle çelişen, çok çeşitli tarifler ortaya çıkmıştır.

Dinin tarifleri arasındaki bu farklılık, bir yandan din probleminin giriftliğinden, öte yandan onu tarif edenlerin sübjektif görüş ve anlayışlarındaki farklılık ile sahip oldukları dünya görüşlerinden kaynaklanmaktadır. Diğer bir sebep de, din tabirinin her dilde özel ve genel manalarının olmasından ileri gelmektedir¹. Çünkü, "Din" kelimesi, farklı dinlere mensup insanların zihninde aynı çağrışımı yapmaz. Yani, kelime ve kavramlara yükledikleri manalar farklıdır. Bir budist ile bir yahudinin hatta önemli ortak özelliklere sahip olan bir müslüman ve hristiyanın "din" den anladıkları önemli ölçüde birbirinden farklı olabilir. Sezar'ın hakkını daha işin başında Sezar'a veren bir hristiyan için

1 Kâmuran Birand, *Dinin Mahiyeti Üzerine*, A.Ü.İ.F.D., I-IV, Ank. 1959, s. 120-127; Necip Taylan, *İlim-Din İlişkisi*, İst. 1979, s. 99-101; Şehbenderzâde Filibeli Ahmet Hilmi, *Tarih-i İslâm*, C.I, İst. 1326, s.24; M. Şemseddin, *Tarih-i Edyan*, Dersaadet 1338, s. 22.

Hız. İsa'nın getirdikleri, hayatın ancak küçük bir bölümünü içine aldığı halde, bir müslüman için İslâm'ın getirdikleri, hayatı, hiçbir yanını dışarıda tutmamak kaydıyla kuşatmaktadır². Anlayışlardaki bu farklılık da dinin genel tarifinin yapılabilmesini zorlaştırmaktadır. Bu alanda özellikle İslâm, yapılan genel din tariflerinin çerçevesini aşan, kendine has (sui generis) niteliklere sahiptir. Bütün bu ve benzer sebepler yüzünden insan "din nedir?" sorusuna henüz tam bir cevap bulamamıştır.

İleriki sahafelerde göreceğimiz gibi İslâm bilginleri, dinin tarifi, mahiyeti, sınıflandırılması gibi konularda Batı'lı düşünürlerden farklı bir yol takip etmişlerdir. Onlar "din " denince İlahi Dinleri (Yahudilik, Hristiyanlık ve özellikle İslâm) anlama ve tariflerini de buna göre yapma temayülündedirler. Batı'lı düşünürler ise, özellikle sosyologlar dini tarif ederken belli bir zaman ve mekân itibariyle insanlar arasında ve her dönemde görülen hak (ilâhî), batıl olsun olmasın bütün dinleri gözönüne almaktadırlar. Analitik bir ayırma tâbi tutmaksızın, bugünün ve dünyanın bütün dinlerini (aralarında öz, kaynak, mahiyet, hedef ve değerler bakımından önemli farklar bulunmakta birlikte), din olmak itibariyle aynı ad altında birleştirip araştırma kapsamına almak ve bunların ortak özelliklerini tesbite çalışmak istemişlerdir. Bundan tabii bir şey olamaz; yalnız böylesine geniş ve iddialı bir işde büyük ve oldukça güç problemlerle karşı karşıya kaldıkları da bir vakıadır³.

Bu izahlardan sonra şöyle bir sonuca varılabilir: İnsanlık tarihi boyunca, değişik şekil ve muhtevalarda görülen bütün dinleri veya din olarak kabul edilen inanç sistemlerini içine alacak ve bu dinlere mensup insanların da benimseyebileceği "efrâdını câmi, ağıyarını mâni" genel bir din tarifinin yapılabilmesi mümkün değildir. Ancak, dinlerden herhangi birisini ele alarak özel din tariflerine gitmek ise nisbeten daha kolay ve mümkün olabilir.

Bu sebeple antropologların, filozofların, psikologların, teologların ve diğer nicelerinin yaptıkları ve birbirleriyle çelişen görüşlerini burada tartışmayacağız. Sadece din kavramının etimolojisi ile Batı'da ve İslâm âleminde yapılan belli başlı din tariflerini vermekle yetinecek, din an-

2 W.M. Watt, Modern Dünyada İslam Vahyi, (Çev. M. S. Aydın), Ank. 1982, s.21; Mehmet Aydın, Din Felsefesi, İzmir 1987, s.4.

3 Ünver Günay, Din Sosyolojisi Ders Notları, Kayseri 1986, s.122.

layışlarındaki farklılığı kısmen de olsa belirtmeye çalışacağız. Dini kendine konu edinen her sosyal bilimcinin, çalışmalarını bir din tarifi ve anlayışından hareketle yürüttüğü gözönüne alınırsa, hiç değilse din hakkında şimdiye kadar yazılanları genel olarak gözden geçirmek konumuzun daha kolay anlaşılması açısından faydalı olacağı kanaatındayım.

1. DİNİN TARİFİ VE MAHİYETİ

Günümüzde Batı dillerinde din karşılığı kullanılan "religion" kelimesi, Latince "religio" kelimesinden gelmektedir. Bu kelimenin etimolojisi hakkında farklı iki görüş vardır. Ancak, Lactantius, St. Augustin ve diğer eski ilâhiyatçılar, bu kelimenin "religare" (bağlamak) mastarından geldiğini söylerler. Tanrıya saygı ve korku ile karışık bir bağlılığı ifade etmektedir⁴.

İslâm lügatçileri din (دین) kelimesine; itaat, teslimiyet, mükafat, ceza, hüküm, âdet, yol, millet. gibi birçok manalar vermektedirler⁵. Mevdûdi, Kur'an-ı Kerimin din kelimesini, dört unsurdan meydana gelen ve en mükemmel nizamı ifade etmek üzere kullandığını söyler: 1. Hâkimiyet, en üstün otorite 2. Bu yüksek hâkimiyet ve otoriteye itaatla boyun eğme 3. Bu itaattan meydana gelen ameli ve fikri nizam 4. Bu nizama uyma, ihlasla bağlanma veya karşı gelme suretiyle isyan etmekten dolayı yüksek otoritece verilerek mükafat veya ceza⁶. Buna göre, Kur'an-ı Kerim din kelimesini bazen birinci ve ikinci⁷, bazen üçüncü⁸, bazen de dördüncü⁹ ma-

4 Geniş Bilgi için bkz. A. Adnan Adıvar, *Bilim ve Din*, İst. 1980, 55. 13-14; Günay Tümer, *Çeşitli Yönleriyle Din*, A.Ü.İ.F.D., C. XXVII, Ank. 1986, ss. 217-218; Marguerite-Marie Thiollier, *Dictionnaire des Religions*, Belgique 1971, 312-313; Mehmet Toplamacıoğlu, *Din Sosyolojisi -Giriş-*, Ank. 1961, 55. 36-37.

5 Bkz. Firûz Âbâdi, *el-Okyanusu'l-Basit fi Tercemet-i Kamusu'l-Muhit*, (Çev. Ahmet Asım el-Ayntâbî), C.III, İst. 1305, s.633; İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, C.XVII, Mısır 1303, ss. 24-29; İbn Faris, *Mucemu Mekayisi'l-Lûga*, 2 bs., Mısır 1970, s.319.

6 Ebu'l-Âla el-Mevdûdi, *Kur'an'a Göre Dört Terim*, (Çev.O. Cilacı-İ. Kaya), İst. 1982, ss. 109-122.

7 Bkz. Mü'min 40/64,65; Zümer 39/2,3,11,12,14,15,17; Nahl 16/52; Âl-i İmran 3/83; Beyyine 93/5

8 Bkz. Yunus 10/40, 104,105; Rum 30/26,28,29,30; Nûr 24/2; Tevbe 9/36; Yusuf 12/76

9 Bkz. Zâriyât 51/5,6; Mâun 107/1,3; İnfitâr 82/17,19

nada kullanmıştır.

M. Hamidullah ise konumuzla ilgili olarak şöyle demektedir; tarihi gelişimi ne olursa olsun, Kur'an-ı Kerim'de hemen hemen yüz defa kullanılmış olan "din" kelimesinin birçok manaları vardır. İnsanın gerek dünyadaki gerek ahiretteki hayatı ile ilgilidir. Sözlük manası itibariyle bu kelime "teslimiyet" anlamındadır. Yani ferde veya kollektif tutum itibariyle ilâhi iradeye tabi olmuş demektir. Bu manada İslâm ve din kelimele-ri eş anlamda kullanılıyor. Batı dillerinde kullanılan "religion" kelimesi-nin İslamda karşılığı yoktur¹⁰.

Bu kısa bilgilerden sonra dinin tarifi ve mahiyeti konusuna geçilebilir. H. Spenser ve Max Müller dini, sır'lı (mystérieux), tabiatüstü (surnaturel) bir olgu olduğu fikrinden hareketle; Tylor, Frazer, Réveille gibi düşünürler de dini Tanrı (ulûhiyet) fikrinden hareketle anlatmak isterler. Durkeim'e göre, dini, Tanrı (ulûhiyet) fikrinden hareketle anla-mak isterler. Durkeim'e göre, bütün bu düşünürler tariflerinde, dini, çeşitli görüntüleriyle (mitos, dini tören, dogma vb.) birtakım parçalardan meydana gelmiş bir bütün gibi değil de, yekpare parçalanmaz bir bütünmüş gibi ele almışlardır. Oysa bir bütün ancak kendisini meyda-na getiren parçalarla olan ilişkisiyle anlatılabilir. Metod bakımından ilkin parçalardan meydana gelen bütünü, sistemi değil de, tersine bütünü mey-dan getiren parçaları ele almak, incelemek gerekir. Durkheim, "Din Hayatının İptidai Şekilleri" adlı eserinde, yapılan din tariflerinin tek ta-raflılığını ve yetersizliğini tenkitetiktten sonra, dinin tarifine sosyolojik unsuru da katarak bir din tarifi yapar: "Din, kutsal şeyler yani ayrılmış ve yasak edilmiş şeylerle ilgili inanç ve amellerin öyle dayanışmalı bir sis-temidir ki; bu inanç ve ameller, onları kabul edenleri ümmet (Eglise) de-nen manevî bir cemaat halinde birleştirir"¹¹.

Durkheim bu tarifte, kutsalın sosyal menşeli olduğunu kabul ederek dinin özünü toplum kalıpları içine hapsetmekte, inanan ile inanılanı (ta-panla tapılanı) birbirine karıştırmaktadır. Din, Durkheim ve onu takip edenlerin öne sürdükleri gibi, sosyal hayatın basit bir "salgı" (sécrtin) 'sından ibaret değildir. Çünkü, yapısı ne olursa olsun her toplumda ve in-san ruhunda bir yücelme ihtiyacı, transandental ve ilâhi âleme yönelme

10 Muhammed Hamidullah, Le Prophete de L'Islam, Beyrouth 1975, 55. 787-788

11 Bkz. Durkheim, Din Hayatının İptidai Şekilleri, İst. 1923, s.47-93; N. Şazi Kösemihal, Durkheim Sosyolojisi, İst. 1971, s. 100-104.

arzusu ve eğilimi mevcuttur, ki bunu sadece fert yahutta toplum kalıpları içine sıkıştırılmış bir kutsal kategorisiyle anlayan ve açıklamaya çalışan her teşebbüsün başarısızlıkla sonuçlanacağında şüphe yoktur¹².

Din'in mahiyetini tarife teşebbüs edenlerden biri de Rudolf Otto'dur, Daha sonra birçok Batı'lı teologlarca da kabul edilen bu tarife göre; "din, kutsal olanın yaşanmasıdır"¹³.

Andre Lalande'a göre; "din, konusu tanrı olan, ferdî duygular, itikatlar, alışkanlıklardan ibaret sistemdir "¹⁴.

Bunlara başkalarını da eklemek mümkündür. Ancak bütün bu tarifler kendilerini çeşitli tenkitlerden kurtaramamıştır. Çünkü, genel olarak din kavramı her türlü tarifi dışlayacak kadar şumüllü bir karaktere sahip gibi görünmektedir. Hatta bu konuda, dini tarif eden ne kadar insan varsa, o kadar da din tarifinin bulunduğu söylenmiştir¹⁵.

Batı'lı düşünürlerin, dinin mahiyeti gereği tarifi konusundaki bu farklı ve çelişkili tariflerine karşılık, İslâm bilginlerinin bu konuda, hemen hemen aynı tarif ve görüşü paylaştıkları dikkati çekmektedir. Bunun sebebi, onların tariflerini yaparken, ilâhi dinleri, özellikle de İslâm'ı gözönünde bulundurarak yapmış olmalarıdır. Çünkü onların tariflerinde, Kur'an-ı Kerim ve İslâm inançları esas olarak alınmıştır.

Kur'an-ı Kerim ilâhi dinlerden başka, hayal ve evhamın mahsûlâtı, hurafelere dayanan, bütünüyle veya bir yanıyla putlara tapınmayı, hayvanlara, bitkilere, cinlere, meleklerle ve yıldızlara ibadeti öngören dinlere de "din " adını vermektedir¹⁶. Böylece Kur'an dinleri ikiye ayırıyor : Hak din ve Batıl din¹⁷. Eğer bu şekilde bir ayırıma gidilmeden "din oldukları öne sürülen bütün inanç ve uygulama tiplerini bir araya getirecek bir tarif bulmaya çalışırsak, putperestlikle İslâmiyeti aynı kategoriye dahil etmiş olamayız gerekecektir"¹⁸. İşte İslâm bilginleri bu noktada oldukça hassasiyet göstermişlerdir.

Şimdi de bu görüş açısından hareket eden İslâm bilginlerinden

12 Ünver Günay, a.g.e., s.122-127.

13 Hans Freyer, Din Sosyolojisi, (Çev. Turgut Kalpsüz), Ank. 1964, s.32.

14 Andre Laland, Vocabulaire Technique et Critique de la Philosophie, Paris 1926, s.703.

15 Ünver Günay, a.g.e., s.127.

16 Bkz. Âli İmran 3/85 ; Kâfirûn 109/6 ; M. Abdullah Draz, a.g.e., ss.43-44.

17 Âmiran Kurtkan Bilgiseven, Din Sosyolojisi, İst. 1985, s.9.

18 Bkz. Zümer 39/3 ; Âl-i İmran 3/19.

bazılarının din tariflerine yer vermeye çalışalım.

Seyyid Şerif Cürçani'ye göre: "Din, akıl sahiplerini peygamberlerin getirdiği esasları kabul etmeye davet eden ilâhi kanundur"¹⁹.

er-Rağıp el-İsfehâni'ye göre "Din, Allah'a kulluk, ilâhi kanuna kendini teslim etmedir"²⁰.

Molla Hüsrev'e göre: "Din, akıl sahiplerini kendi istek ve seçimleriyle bizzat iyi ve güzel olana sevkeden ilâhi kanundur"²¹.

A. Hamdi Akseki ile M. Hamdi Yazır'ın tarifleri de hemen hemen aynı ifadeleri taşır. "Din, akıl sahibi şuurlu insanları, kendi irade ve arzularıyla, bizzat hayır olan şeylere sevkeden bir vaz'ı ilâhidir"²². Yazır, bunun hak dinin tarifi olduğunu çünkü bizzat hayra sevk in onda olduğunu, diğer dinlerde bu sevk in vehmî olduğunu söylemektedir.

Ö. Hasuhi Bilmen'in tarifi ise islâm bilginlerinin çoğunluğunun kabul ettiği bir tarif olarak şöyledir; "Din, Allah Teâlâ hazretleri tarafından vaz' olunmuş bir kanun-i mübindir ki, insanları yaratılıştaki gaye ve hikmetten haberdar eder, insanlara hidayet ve saadet yollarını gösterir, insanları (erbâb-ı ukûli) kendi güze ihtiyarlarıyla bizzat hayır olan umura sevk eder"²³.

Görüldüğü gibi, tarifler birbirlerini tamamlayıcı mahiyette olup, mutlak dinin değil, ilâhi dinlerin, özellikle de İslâm'ın tariflerine uygun düştüğü görülmektedir. "İlâhi dinler" sözkonusu olduğunda; dinin, ortak ve birbirlerine bağlı üç kısım ahkâmı ihtiva etmesi gerekir. Bunlar; itikadî (inançla ilgili hususlar), amelî (ibadetle ilgili hususlar) ve ahlâk'la ilgili hususlardır. Mehmet Aydın'a göre, iyi bir din tarifinin dinin bu üç yönüne de hakettiği önemi vermesi gerekir. Bu dinler açısından bakıldığında; "Din, ferdî ve içtimai yanı bulanana, fikir ve tatbikat açısından sistemleşmiş olan, inananlara bir yaşama tarzı sunan, onları belli bir dünya görüşü etrafında toplayan bir kurumdur. O, bir değer koyma, değer biçme ve yaşama tarzıdır. Dini değerlendirme, derinlik, geniş kapsamlılık ve kutsallık arzeden bir değerlendirmedir. Müteal ve kutsal

19 Seyyid Şerif Cürçani, Ta'rifat, Dersaadet 1318, s.72.

20 er-Rağıp el-İsfehâni, el-Müfredât fi Garîbî'l-Kur'an, İst.1986, s.253.

21 Molla Hüsrev, Mirâtu'l-Usûl fi Şerhi Mirkatî'l-Vusûl, 1308, s. 5.

22 A. Hamdi Akseki, İslam, İst. 1966, s.54 ; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, c.I, İst.1935, s.83.

23 Ömer Nasuhi Bilmen, Muvazzah İlmi Kelâm, 3.bs., İst.1959, s.32.

bir yaratıcıya isteyerek bağlanma, teslim olma, O'nun iradesine tâbi olmadır."²⁴. Bu tarifi daha derli toplu olduğu düşüncesinde olduğumuzu da hemen belirtelim. Çünkü tarifte dinin hem kanunlar manzumesi olduğu, hem de uygulanmasının gerektiği üzerinde duruluyor. Böyle bir din, bir yönden ferdi, diğer yönden de toplumu ilgilendiriyor. İlâhi dinlerin ictimai yanı ferdi yanına oranla daha ayrı bir önem taşımaktadır. Sonuç olarak, din ne şekilde tarif edilirse edilsin bütün toplumlarda ortak özellikleriyle görünmektedir ki, bunlar da: iman, ibadet ve cemaattir. O halde dinin subjektif unsuruyla, objektif unsurları bir aradadır, yani din, insan ve toplum gerçeğidir.

2. DİN VE TOPLUM

İnsanlık tarihi araştırmaları, dinin, insan ve toplum hayatında "fitri" bir gerçeğe sahip olduğunu göstermektedir. Dünya üzerinde din'den ve dinî yaşayıştan uzak bir toplumun yaşadığı bilinmiyor. İnsanlık hayatının dinle başladığı ve "başlangıçta dinin var olduğu", kutsal kitaplar kadar feseğe ve ilmin de bize öğrettiği bir hakikattir²⁵. H. Freyer'inde belirttiği gibi, insanlığın ne kadar kadim tarihine, ne kadar önceki devirlere inersek inelim, daima din vakıası ile karşılaşırız. Fert, nasıl en iptidai kültürlerde bile bir takım sosyal gruplar içinde yaşamışsa, bir dinde de yaşamıştır²⁶. Bergson'un gayet haklı olarak belirttiği gibi, "Geçmişte olduğu gibi, günümüzde de, ilmsiz, sanatsız, felsefesiz insan cemiyetleri vardır, fakat hiç bir zaman dinsiz bir cemiyet mevcut olmamıştır"²⁷.

İnsanlık tarihiyle birlikte, insanın ve toplumun olduğu her yerde din varolduğuna göre, bundan sonra da yeryüzünde insan toplumu bulunduğu, dinin de varlığını sürdüreceği anlaşılmaktadır. Bu ilmi ve mantıki sonuca göre; dinî inançların, Pozitivizm'in iddia ettiği gibi, insanlık düşüncesi tarihinin sadece bir safhasına ait olduğu, artık Pozitivizm'in or-

24 Mehmet Aydın, a.g.e., s.5.

25 Mehmet Karasan, İlk Yunan Düşüncesinde Din İlmi Denemeleri, A.Ü.İ.F.D., Sayı: I, Ank.1953, s.21; George A. Lundberg C.C.Schrag-O.N.Larsen, Sosyoloji II, (Çev.O. Ozankaya-Ü.Gürkan), Ank.1970, s.137; Mehmet Aydın, Din ve Toplum İlişkisi, S.Ü.Fen-Ed.Fak.Derg., Sayı: 3, Konya 1986, s.47.

26 Hans Freyer, a.g.e., s.31.

27 Henri Bergson, Les Deux Sources de la Moral et de la Religion, Paris 1932, s.105.

taya çıkmasıyla geçerliliğini yitirdiği veya tarihi materyalizm'in iddia ettiği gibi, dinin, bir sınıfın diğerleri üzerine tahakküm vasıtası olarak uydurulduğu varsayımı kendiliğinden yıkılmış olmaktadır.

Niçin bütün toplumlarda dinî davranışlar görülmektedir? Din için ortaklaşa bir görev teşhis edilebilir mi? Bu sorulara Edward Sapir şu cevabı verir: Bütün kültürlerde dinin görevi, günlük hayatın anlaşılmasız ve tehlikelerle dolu ortamı içinde gönül huzuruna götürecektir bir yolun bulunmasıdır. Gönül huzurunun ne olduğu sorusu her kültür ve her topluluk için, ayrı ayrı cevaplandırılması gereken bir sorudur. Bununla beraber, Sapir, dinin karşıladığı temel ihtiyacın genel mahiyeti hakkında da şunları ileriye sürüyor: Her türlü kültür seviyesindeki insanlar için din:

a) tam olarak kavranması mümkün olmayan bir dünyada, son tahlilde karşılaşılan güçsüzlüğün sürekli olarak farkedilmesini ve b) sorgusuz sualsiz ve tamamiyle akıl dışı olarak, insanın kendi kendisini hiç bir zaman bilinemeyen bir şeyle özdeşleştirerek mistik bir güvenlik elde etmesinin mümkün olduğuna inanılmasını anlatır. Demek oluyor ki, dine kendini verme, dinin yaşanması, hayatın sırlarıyla uzlaşmanın bir aracıdır. Dinî kurumlar yaşanması gerektiğini gösterir ve ölüm karşısında insanlara güven verir²⁸.

Toplum-din bütünleşmesinin ve toplumun "gönül huzuru"nu sadece din'de bulmasının nedeni, insanın yapısı ile ilgili bir problemdir. Çünkü insan, ruh ve madde'den meydana gelmiş bir bütündür. İnsan maddî varlığının devamı için nasıl kendini tabiat şartlarına karşı korumak gerektiğini duymuşsa, ruhî varlığının devamı için de manevî değerlere inanmak ihtiyacı duymuştur. İnsan ve toplum dahil, kâinatın nasıl ve niçin bugünkü biçimde olduğunun sırları ve karmaşıklığı, genellikle hayatın dinî tutumlara, duygulara ve davranışlara yol açan özelliklerinde yatmaktadır²⁹. Hatta denilebilir ki, maddi sahalardaki başarısı nisbetinde ruhî ihtiyaçları önem kazanmaktadır. Ruhî ihtiyaçların başında günlük hayatın zorluklarından, realiteden kaçmak, izah edemediği olaylar karşısında duyulan acz, korku, dehşet ve hayretten kurtulmak, geleceği ve sonu hakkındaki endişelerini gidermek, devamlı bir iç huzuruna

28 Edward Sapir, The Meaning of Religion, American Mercury, 1928, s. 72'den nakleden; George A. Lundberg..., a.g.e., s.137-138.

29 Mehmet Aydın, a.g.e., ss.48-49.

kavuşma hasreti vb. gelmektedir. İnsan bu ihtiyaçların sevkiyle eğlenceye, oyalanmaya ve kendisini ifade arzusuyla sanata, emellerine kavuşma, mesnet arama, sığınma maksadıyla da dine başvurmaktadır³⁰.

Böylece din, tek tek fertlerin şuurunda yerleşip kök saldıktan sonra, oradan topluma aksetmektedir. Dolayısıyla din, insanın iç dünyasında yaşanan sübjektif duygular olarak kalmıyor, aynı zamanda dinden kaynaklanan sosyal davranışlarla şekillenip, objektifleşiyor. Nitekim, topluluk ile ilgili olan dinî formlar, ayinler, bu objektifleşmenin bir ifadesidir. Bunun için, din hadisesinin mahiyetinin açıklanabilmesi, ancak bir yandan dinî inanç ve tutumların, diğer yandan sosyal ve kültürel gerçeklik içinde objektifleşmiş olan din olgusunun incelenmesi ile mümkündür³¹. Kısaca din, insan duygu ve davranışlarını yönlendiren, yöneten en önemli bir etkidir. Zaten, toplumda ortaya çıkan fenomenlerde, ferdi şuur ve yönelimlerin kollektif bir hal almasından başka birşey değildir.

Demekki din, ferdin şuurundan topluma yönelen ve topluluk içinde objektifleşen toplumsal olguların da ana kaynağını meydana getiriyor. Başlangıçta toplum hayatının tamamen dinî bir karektere sahip olduğu bugün artık kabul edilen bir husustur. Diğer bütün müesseseler, daha sonra dinî müesseseden doğup ayrılmıştır³². Durkheim, bütün toplum olaylarının temelinde dinî görece kadar konuya önem verir. Din, ferdi, statik, kuru inançlar sistemi olarak kalmıyor, sosyal hayatın çeşitli yönlerinde de etkisini gösteriyor. Eski kavimlerden Yunanlı, Romalı, ve Mısırlılar ile Sümer ve Hititlerin çok tanrılı inançları bu kavimlerin kültürleri, sosyal yaşayış ve müesseseleri üzerine fevkalâde etkili olmuştur. Meselâ bunların hiçbir bayramı yoktur ki, tanrılar adına akt edilmiş olmasın ve yine hiçbir spor yarışması yoktur ki, kendisine dinî bir ayin refâkat etmesin³³.

Diğer yandan, dinî inançların, insanların sosyal ilişkileri, eşyaya ve kâinata bakış açıları üzerinde olan etkisi ve yönlendirici rolü üzerinde de durmak gerekir. Çünkü " din, bir dünyayı anlama ve kendini o dünyada belirli bir yere yerleştirme modeli olarak da fonksiyon görmektedir"³⁴. Yani, toplum içinde yaygın bulunan dinî inanç ve

30 Mümtaz Turhan, Kültür Değişmeleri, İst. 1972, s. 49.

31 Kâmiran Birand, Din Kavramının İncelenmesi Hakkında, A.Ü.İ.F.D., C.VIII, Ank. 1961, s. 15.

32 Necip Taylan, a.g.e., s. 66.

33 Hans Freyer, a.g.e., s. 31.

34 Şerif Mardin, Din ve İdeoloji, 2.bs., İst. 1983, s. 25.

değerler, toplumda yer alan kişilerin davranışlarını ve vaziyet alışlarını belirleyen başlıca etkenlerden³⁵ olmasının yanısıra, insanın "zihniyet" dünyasını oluşturduğu, bir dünya görüşü, hayat tarzı kazandırdığı da bir vakıadır.

Zihniyetin yalnız içe dönük duygularımızdan ibaret olmadığını, tutum ve davranışlarımızın düzenleyicisi olduğunu bilmekteyiz³⁶. Bir dine has zihniyetin, o dine inananlar arasında paylaşılması ve yayılması sonucunda, günlük işlerini görürken ve hatta tabiatı seyrederken dahi bu zihniyetin etkisi altında kalırlar. Bu zihniyet, dinin insan hayatında etrafı sınırlarla çevrili kapalı bir bölge teşkil etmeyip, kültür ve toplum hayatının din dışında kalan kısımlarında da sürekli varlığını hissettirmesinin başlıca sebeplerindendir. Weber, *Din Sosyolojisi* adlı eserinde, bir dine mahsus zihniyetin sadece tabiata karşı değil, aynı zamanda evlilik ve aile, iş ve meslek, iktisat ve devlet gibi bir takım toplumsal vakıalara karşı da belirli bir tavır takınılmasına sebep olduğu görüşündedir³⁷. Carlson, yaptığı bir araştırmada, üniversite öğrencilerindeki dini inançların, onların birçok sosyal meseleler hakkındaki inançlarını belirleyen önemli bir faktör olduğunu bulmuştur³⁸.

Din, kişilerin sadece özel hayatlarında kişisel davranışlarını belirlemekle yetinmemekte, aynı zamanda kişiye toplum içindeki ilişkilerinde de yol göstermektedir. Böylece din, bir yandan, insanları bir ideale, ferdi ve sosyal gayelere bağlamakta, ferdi hayatı bu gayelere hasratmeyi öğretmekte, diğer yandan, buna bağlı olarak fertlerin birbirlerine bağlanıp kaynaşmasını, sosyal hayatın sağlıklı bir şekilde devamı için; iç barışı, sosyal bütünleşme ve dayanışmayı sağlamaktadır. Bu sebeple 1983'de V. 5. Y. K.P.'da belirtildiği gibi "dinin sadece bir vicdan meselesi olduğu ve vicdanlara hapsedilerek ferdi davranışlarda ve toplum hayatında hiçbir yankısının olmadığı fikri isabetli değildir. Çünkü en ilkel toplumlardan en gelişmiş toplumlara kadar din, toplum hayatını düzenlemekte, fertlerin davranışlara yön vermektedir"³⁹.

Din ve toplum ilişkileri, dinin kişi ve toplum hayatındaki yeri ve

35 Ahmet N. Yücekök, *Türkiye'de Örgütlenmiş Dinin Sosyo-Ekonomik Tabanı*, Ank.1971, s.62.

36 Abdullah Korkmaz, *Değişme ve Zihniyet*, Sosyoloji Konferansları, 21. Kitap, İst.1986, s.194.

37 Hans Freyer, a.g.e., s.71-72.

38 David Krech-Richard S. Crutchofield, *Sosyal Psikoloji*, 3. bs., (Çev.Erol Güngör), İst.1980, s.205.

39 Milli Kültür, V.5 Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ank.1983, s.543.

fonksiyonu üzerinde uzun uzun deliller aramaya gerek olmadığı kanaatindeyim. Çünkü insanlık tarihi boyunca dini inanç ve müesseseler, insanların davranışlarını çok derin bir biçimde hep etkileyegelmiştir. Bu sebeple üzerinde ne kadar durulursa çok durulmuş sayılmaz. Yine şu da tarihi bir gerçektir ki, dini uygulamalar ve müesseseler değişimlerden geçmekle birlikte, dini inançların tamamen zayıflayıp yok olduğunu gösteren herhangi bir belgeye rastlamakta mümkün değildir. Yani tarihte yeryüzünün tamamen dinsiz kaldığını tesbit eden hiçbir ilmi gerçeğe rastlanmamıştır.

Bugün dünyamız üzerinde beş milyar insan yaşamaktadır. Bunların hemen hemen tamamına yakını belli bir dini sistemin mensubudur. Çağdaş dünyada insan ruhuna, insan hareketlerine, insanlar arası ilişkilere ve hatta milletlerarası politikalara yön veren inanç sistemleri sosyolojik bir vakıa olarak etkinliğini sürdürmektedir⁴⁰. Konuya ülkemiz açısından bakıldığında da; din, elle tutulur, gözle görüldür bir vakıadır. Asırlarca milletimizin değer yargılarının, sosyal ilişkilerinin ve ahlâkî hayatının oluşmasını sağlayan, tarihi süreci içinde, Türk toplumunun şekillenmesinde aktif bir rol oynayan ve devlet teşkilatından günlük hayatın en ince ayrıntılarına kadar sosyal yapının meydana gelmesinde katkılar sağlamış olan İslâmiyet, toplumun geniş bir kesiminin kolektif bilincinde, hâlâ günümüzde de açık bir şekilde büyük bir etkendir. İslâm dini hâlâ insanımızın, sosyal yapımızın, kültürümüzün ana unsuru ve dinamiği olma özelliğini korumaktadır.

3. DİN VE EĞİTİM-ÖĞRETİM

Sosyologlar, eğitimciler ve diğerleri ferdin inanç ve tutumlarının oluşmasında, kökleşmesinde, davranış modelleri haline gelmesinde özellikle kültürel etkilere büyük önem verirler. Çünkü, insan ömrünü doğumdan ölümüne kadar bir toplumun üyesi olarak geçirir. Bir toplumda yaşamak demek devamlı ve yaygın bir şekilde sosyal ve kültürel etkinin altında kalmak demektir. Yani insan, içinde yaşadığı kültürel çevreden doğrudan doğruya veya dolaylı olarak etkilenmektedir.

40 Mehmet Aydın, a.g.m., s:49.

O halde, kişi, toplumun içinde diğeri insanlarla birlikte yaşamayı, topluma uyum sağlamayı, kendi arzu ve ideallerini topluma hâkim değeri sistemi ile bütünleştirmeyi, toplumun iştirakçi bir üyesi haline gelebilmeyi, başka bir ifade ile, kùltùr dediğimiz "bir cemiyetin sahip olduğu maddi ve manevi kıymetlerden teřekkùl eden bütünü"⁴¹, hangi süreç ve vasıta ile elde etmektedir?

"Her toplum, eğitim, telkin ve taklit gibi çeşitli yollarla kendi kùltürü, değeri, sembolleri, gelenek ve görenekleri ve kurumlarına uygun düşen davranış modellerini üyelerine aktarmak suretiyle, toplum içersinde yaygın bir şahsiyet tipini oluşturur. Kişinin içinde yaşadığı topluma katılmasını sağlayan bu sürece "sosyalleşme" (socialisation) denmektedir"⁴². Sosyalleşme süreci sayesinde toplum kùltürü yeni kuşaklara geçmekte, böylece fert, sosyal sistemin iştirakçi bir üyesi haline gelebilmektedir. Aynı zamanda, sosyalleşme, çocuğun yalnız kùltür muhtevasını elde etmesini değil, bunun yanısıra şahsiyet ve özbenlik kazanmasını da sađlanmaktadır⁴³. Kısaca ifade etmek gerekirse, "sosyalleşme, tabii olandan ya da fitri olandan, kùltürel olana yükselmekten ibaret bulunan bir içtimaileşmedir ki, bu da, herşeyden önce bir eğitim ve öğretim meselesi olarak karşımıza çıkmaktadır"⁴⁴.

Bütün bir kùltürün muhtevasını bir nesilden ötekine aktaran, en basitinden en karmaşık ve gelişmişine kadar her toplumda hatta en ilkel kavimlerde bile rastlanan eğitim-öğretim(terbiye) sistemi sayesinde, genç nesiller toplumun değeri, düzenine, örf ve âdetlerine alıřtırılmaktadır⁴⁵. M. Turhan'a göre, "eğitim, geniş anlamda kişinin toplum değeri ve yaşama biçimlerine sağlıkla uyumuna yardım eden bir süreç olarak görùlebilir"⁴⁶. Sonuç olarak, toplum kùltürünü yeni kuşaklara aktarmak, onların sosyalleşmesini, uyumunu sağlamak eğitim-öğretim yoluyla gerçekteşmektedir.

Her toplumun kùltüründe sahip olduğu ve benimseyip yaşadığı dinin az-çok tesiri olduğu bir vakiydir. Bu haliyle din, bütün kùltür sahalarına nüfùz etmiş bulunmaktadır. Özellikle hayatın tamamını içine

41 Mümtaz Turhan, a.g.e., s.56.

42 Ünver Günay, Türkiye'de Dini Sosyalleşme, Türkiye I.Din Eğitimi Semineri, Ank.1981, s.193.

43 Sulhi Dönmezler, Sosyoloji,7.bs., İst.1978, ss.138-144.

44 Ünver Günay, a.g.m., s.194.

45 Mümtaz Turhan, a.g.e., s.48.

46 Fatma Varış, Eğitim Bilimine Giriş, Ank.1985, s.117.

alan, başlı başına bir hayat nizanı getirmiş dinler, hem fert hemde toplum hayatının en ince noktalarına kadar yayılmış spesifik yapısıyla, toplumun bütün kültür sahaları üzerine tesirden geri kalmamış, kültür hayatının merkezi olmaya devam etmişlerdir⁴⁷. Kültürün bu muhtevasını yani, dinî prensiplerin şekillendirdiği ahlâk telâkkileri, örf ve âdetler, hayat görüşü ve üslûbu, kıymet hükümleri gibi toplumun manevi kültürünü meydana getiren ve toplum üyelerinin homojen bir kütle halini korumalarında rol oynayan unsurları genç kuşaklara aktarmak ve benimsetmek yine eğitim-öğretim sayesinde mümkün olabilmektedir. Bu, aynı zamanda, yeni yetişmekte olan kuşakların şahsiyetlerinin teşekkülünde önemli bir rol oynar. Esasen kişinin, toplumda dinî kişiliğini kazanması bu tür bir eğitim-öğretim sürecinden ibaret bulunan sosyalleşmesine bağlı bulunmaktadır ki, bu noktada gerçekten dinin de, herşeyden önce bir eğitim-öğretim meselesi olarak karşımıza çıktığını görmekteyiz⁴⁸.

Kur'an-ı Kerim bilmeyi, öğrenmeyi ve öğretmeyi öven, teşvik eden ayetlerle doludur⁴⁹. Kur'an-ı Kerim'e göre, bilginin kaynağı ilâhidir. İlk insan ve ilk peygamber Hz. Adem, varlıklar hakkındaki bilgiyi Rabbin-den⁵⁰ öğrenmiştir⁵¹. Böylece, insanın ilk bilgi ve eğitimi, bizzat onu yaratan Rabbi tarafından başlatılmış oluyor. Bu eğitim, insanlık tarihi boyunca peygamberler aracılığıyla, bütün insan topluluklarında⁵², toplumun ve insan şahsiyetinin gelişimine paralel olarak yenilenmiş, en son tekâmülâtı İslâm'da bulmuş ve tamamlanmıştır. Bu haliyle denilebilir ki, peygamberler insanlığın ilk ve devamlı öğretmenleridir.

Her peygamber, halkını eğitmekten başka bir vazife ile yükümlü sayılmamışlardır. Kur'an-ı Kerim, bir çok defa peygamberlerin vazifesini bir eğitim-öğretim işi olarak vasıflandırır⁵³. Nitekim Hz. Peygamber de bir hadisinde: "Allah beni bir öğretici (muallim) olarak gönderdi"⁵⁴, buyurarak vazifesinin bir eğitim-öğretim olduğunu belirtir.

47 İzzet Er, Kültür ve Din Münasebeti, Milli Gençlik Der., S. 52, Ank. 1986, s. 26.

48 Ünver Günay, a.g.m., s. 194.

49 Bkz. Zümer 39/9; Tâhâ 20/114; Alâk 96/1,5, Fâtır 35/28; Ankebût 29/43,...

50 "Rab", Allahın isimlerinden birisidir. Aynı zamanda "Rab" kelimesi, "terbiye manasına gelmekte, Kur'an-ı Kerimde eğitim, terbiye karşılığında kullanılmaktadır. M. Hamdi Yazır kelimenin manasını şöyle açıklar: "Rab, gerçekte terbiye demektir. Yani bir şeyi olgunluğa ulaştırıncaya kadar tavırdan tavıra geçirmektedir." (M. Hamdi Yazır, a.g.e., C.I., s.64)

51 Bkz. Bakara 2/31-32-33.

52 Bkz. Yunus 10/47; Ankebut 29/2

53 Bkz. Bakara 2/129; Al-i İmran 3/164; Cum'a 62/2

54 İbni Mace, Mukaddime, 17.

4. TOPLUMUN DİN KÜLTÜRÜ (Dünya ve Bugünü)

Genelde dinlerin eğitime, eğitsel görüşlerin oluşumuna ve düşüncenin gelişimine öncülük ettikleri, yine aynı şekilde dinin, hayat şekillerini -hiç değilse muayyen çağlarda- kapsıyan bir kuvvet merkezi olduğu gözönüne alınırsa, eğitim ve öğretim faaliyetlerinin bu kaynaktan mülhem olmaması düşünülemez. Gerçekten Doğu'da da, Batı'da da din, eğitim-öğretim kuruluşlarına yüzyıllar boyunca hakim olmuş ve bu karakterini 19. yy'a kadar denebilir ki aralıksız sürdürmüştür⁵⁵. Böylece, düşünce tarihine şöyle bir baktığımızda, insanlık tarihinin ilk çağlarından itibaren eğitimin, dini mahiyetli olduğunu görürüz.

İbadet yapılan yerler (mabetler), ibadetler dışında başka daha birçok fonksiyonları da ifa etmişlerdir. Bunlardan birinin belki de en önemlisinin eğitim-öğretim faaliyeti olduğu şüphesizdir. J.A.Lauwerys'nin belirttiğine göre, din adamları, bölge çocuklarının eğitimleri ile de ilginirlerdi. Okuma-yazma öğretiminin yanısıra, din kitaplarından bazı ahlâki bilgileri çocuklara aktarırlardı. Dini okullardan ayrı okul ve eğitim sistemleri kurmak oldukça yeni bir düşüncedir. Bu, modern devlet ve endüstrileşme fikirlerinin doğmasıyla başlamıştır. Bu değişme tarihine kadar okullar, din adamları tarafından idare edilmiştir⁵⁶.

Bilindiği gibi İslâm âleminde ilk eğitim-öğretim yerleri cami ve mescidler, ilk muallim de bizzat Hz. Peygamber'dir. Hz. Peygamber Hicret'ten hemen sonra, ibadetlerin yapılması ve İslâmî eğitimin ifası için bir bina yaptırmıştı. Bugün Mescidü'n-Nebi adıyla anılan bu camide üç bölüm bulunuyordu. Namazların kılınması için büyük bir salon, mektep vazifesi görmek üzere bir Suffa, M. Hamidullah'a göre, İslâm'ın ilk üniversitesi olmuştur. Suffa'nın talebeleri, eğitimlerini tamamladıktan sonra, Arabistanın çeşitli bölgelerine tebliğci (misyoner), öğretmen (instituteur), imanı ileten kimseler olarak gidiyorlardı⁵⁷.

55 Hızırrahman Raşit Öymen, İslamiyette Eğitim ve Öğretim Hareketleri I, A.Ü.İ.F.D., C.XI, Ank. 1963, s. 61.

56 Joseph A. Lauwers, Mukayeseli Eğitim, Ank. 1971, s.23-24.

57 Muhammed Hamidullah, a.g.e., s.692,694.

Caminin namaz kılma yeri ve öğretim yapma yeri olarak vazife görmesinin yanı sıra, yabancı heyetleri kabul yeri-idarî merkez, barınma yeri, tartışma-müzakere yeri hatta hapishane olarak da kullanıldığı görülür. Bu tamamen ihtiyaca göredir. Caminin ilk rolü, asıl fonksiyonu namaz içindir. Nitekim Suffa talebeleri için ayrı bir bina yapılıncâ, derslere camide devam etmeye gerek kalmadı⁵⁸. Diğer ihtiyaçlar için de durum aynıdır.

Eğitim-öğretimin camide veya başka bir yerde yapılmış olması onun niteliğini değiştirmemiştir. Her ne kadar Hz. Peygamberin dinî bilgilerin öğretiminden başka, diğer ilim dallarının veya bugünkü anlamda ihtisaslaşma diyebileceğimiz nitelikte bazı talimatları⁵⁹, varsa da, esas itibarıyla o günkü eğitimin en bariz özelliği dinî oluşudur.

İslâm eğitim-öğretim tarihinde bir dönüm noktası kabul edilen, Büyük Selçuklu Veziri Nizamülmülk'ün temelini attığı Medreselerin (H.459/M.1066-1067) kuruluşuna kadar, öğretim faaliyetleri belirli bir yerde değil; Cami ve Mescidler, Küttâb (Okuma-yazma öğrenimi yapan mektepler), Kur'an ve İslâm dini esaslarının öğretildiği mektepler, ulemâ evleri, kitapçı dükkânları, saraylar, edebiyat salonları ve benzeri çeşitli hâviyet taşıyan yerlerde sürdürülmüştür⁶⁰.

İslâm âleminde ilk resmi, örgün eğitim-öğretim müesseseleri medreselerdir. Medreselerin yaygınlaşmasıyla, yukarıda sözü edilen öğretim yerlerine ilgi azalmış, fakat buna rağmen az da olsa birçok İslâm ülkesinde faaliyetlerini günümüze değin sürdürmüşlerdir.

Selçuklular ile başlayan medrese sistemi, Osmanlı eğitim-öğretiminin de temel yapısını teşkil eder. Hayli yaygın olan medreselerde

58 Geniş bilgi için bkz. Muhammed Hamidullah, *İslam Müesseselerine Giriş*, (Çev. İ. Süreyya Sırma), İst. 1984, ss. 59/67.

59 "Hz. Muhammed(S): "Kim -diğerleri arasında- şu veya şu ilmi öğrenmek istiyorsa filan filan kimseye gitsin" şeklinde talimat veriyordu. Genellikle Hz. Peygamber ana-babalara, çocuklarına nişan alma talimi, yüzme, matematik, hekimlik, hıfzıssıhhanın unsurları, astronomi, neseb ilmi, Kur'an tilaveti (ki iyi bir musiki eğitimi gerekir) v.s. öğretnmeleri tavsiyesinde bulunuyordu. Hz. Peygamberin siyasi temsilcilik işi de yabancı dil bilmeyi gerektiriyordu. Bu sebeple yabancı dil öğrenimi için direktif vermiştir. Mesela, genç kâtibi Zeyd'in Farsça, Grekçe, Kibdice ve Habeşçeyi bildiği rivayet edilir." Bkz. Muhammed Hamidullah, *Le Prophete...*, s. 699-700.

60 Medreselerin açılmasından önceki eğitim-öğretim ile ilgili geniş bilgi için bkz. Ahmet Çelebi, *İslâm'da Eğitim-Öğretim Tarihi*, Çev. Ali Yardım, İst. 1983, s. 31-105.

din ilimleri ile birlikte tabii ilimlere de yer verilmekteydi. Zamanına göre oldukça ileri seviyede ilmi vasfa sahip olan medreseler Selçuklu ve Osmanlının yükselmesinde önemli rol oynamışlardır.

Tanzimata kadar toplumun eğitiminde örgün ve yaygın diyebileceğimiz iki eğitim sisteminin faaliyetinde bulunduğu görülür. Bunların birincisi, Mekteb-i Sıbyan(ilköğretim), İbtida-i Haric medreselerinden itibaren (Ortaöğretim), Süleymaniye medreseleriyle (Yükseköğretim) ve Dârü'l-Hadis, Dârü'l-Kurra vb. kuruluşlarla Yüksek Enstitüler meydana getirirken, diğerlerini de, Tekkeler, Zaviyeler, Dergâhlar ve Ocak'lar olmak üzere bir nevi halk eğitimi yerlerdir⁶¹.

Ancak, bu eğitim müesseseleri daha sonraları, çeşitli sebeplerle değişen ve gelişen yeni şartlara ve eğitim sistemine göre gerekli yenilenmeyi, yapısal değişikliği yapamamış, zamanla duraklama, çözülme ve yıkılma sürecine girmiştir. Medresenin bu yeni ihtiyaçlara ve gelişme ayak uyduramaması sonucu, özellikle Tanzimat'ın ilânıyla, kültür işlerinde, öğretim metotlarında batılılaşma eğilimi, devleti, batılı bir müessese olan "mektep"lerde gerçekleştirme, arama yoluna gidilmesine sebep olmuştur. Böylece medrese, birden gelişen batılı okul sistemi karşısında gittikçe değerini kaybetmeye başlamıştır. Denilebilir ki, Osmanlı devletinin son yaklaşık yüz-yüzelli yılı bu şekilde ikili eğitime, yani bir yandan batı modeline uygun olarak kurulan modern eğitim yerleri olan okullar ile, diğer yandan geleneksel ve dini eğitimi temsil eden medreselerin varlığına sahne olmuştur. Cumhuriyet dönemine gelinceye kadar fonksiyonlarını tamamen yitiren medrese eğitim sistemi, yerini modern eğitime bırakmak zorunda kalmıştır⁶².

Böylece, mektep (modern eğitim) ve medrese (geleneksel veya dini eğitim) adı altında uzun zaman devam eden bu ikili eğitime, Cumhuriyetin ilânından hemen sonra, 3 Mart 1924 günü 430 sayılı "Tevhid-i Tedrisat Kanunu" ile son verilmiştir. Bu kanuna göre, bütün okullar Maarif Vekâletine (Milli Eğitim Bakanlığı) bağlanarak medreseler kaldırılmış, Darü'l-Hilâfetü'l-Âliye medreselerinin yerine İstanbul Daru'l-Fünununa bağlı olarak İlahiyat Fakültesi, yurt içinde yayılmış olan taşra medreselerinin (Medresetü'l-Elmme ve 'l-Huteba, Medresetü'l-Vâizin ve Medre-

61 İsmet Parmaksızoglu, Türkiye'de Din Eğitimi, Ank. 1966, s. 5.

62 İsmet Parmaksızoglu, a.g.e., ss., 3-22; Beyza Bilgin, Türkiye'de Din Eğitimi ve Liselerde Din Dersleri, Ank. 1980, ss. 26-40.

setü'l-İrşâdin) yerine geçmek üzere İmam Hatip mektepleri açılmıştır. Medreselerin öğretimden kaldırılmasıyla doğan boşluk bu okullarla doldurulmuş oluyordu. İmam-Hatip mekteplerinin medreselerden farkı, modern eğitim sistemi içinde bir meslek okulu olarak yer alması, meslek dersleri ile birlikte diğer ortaöğrenim derslerinin de okutulmasıdır. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile Türk Eğitim sisteminde ve dolayısıyla Din eğitim-öğretimi alanında yeni bir dönem böylece başlatılmış ancak bu ilk deneme uzun ömürlü olamamıştır. Şöyleki, bu yeni eğitim sistemi, değişik illerde 1924 tarihinden itibaren 29 okulla uygulamaya konulmuş fakat okulların ve öğrencilerin sayısı, bazı nedenlerle her yıl azalmış ve İmam-Hatip mektepleri 1931-1932 öğretim yılında, İlahiyat Fakültesi de 1933'de kapatılmıştır⁶³.

Bu tarihten itibaren, Türk Milli Eğitim sisteminde hiçbir din eğitim-öğretiminin yapılmadığı ortalama onaltı yıl sürecek olan ve bir çok ilim adamı, araştırmacı tarafından "hatalı", "menfi" olarak nitelenen⁶⁴, bir dönem başlamıştır. Böylece denilebilir ki, Cumhuriyet Türkiye'sinin ilk kuşağı örgün din eğitiminden yoksun olarak yetişmiştir. F. Yavuz bu durumu şöyle dile getirmektedir; "Devrimlerin arka arkaya yapıldığı dönemi içine alan Cumhuriyetin ilk yirmi yılında devlet eliyle din adamı yetiştirilmediği gerçektir"⁶⁵. Gerek halkın dini ihtiyaçlarını karşılayacak din adamı yetiştirilmemesi, gerekse çocukların eğitimini sağlayacak genel öğretim içinde din eğitiminin kaldırılmış olması, günümüze kadar güncelliğini koruyan birçok olumsuz sonuçlara sebep olmuştur.

Şöyleki, bir süre eski medrese mezunları tarafından yürütülen din hizmetleri (müftülük, vaizlik, imamlik...) yavaş yavaş yenilerinin yetişmemesi sebebiyle öyle zaman gelmiştir ki, hiçbir din eğitimi görmemiş kimselerin eline geçer olmuştur. B. Bilgin durumuna ve hametini şöyle belirtiyor; "Din hizmetlerini beğenilmeyen ölçülerle de olsa yürütmekte devam eden din adamlarının zamanla, yaşlılıkla ve

63 Bilgi için bkz. Osman Ergin, Türkiye Maarif Tarihi, C. 5, İst. 1943, ss. 1774-1775; Mustafa Öcal, İlahiyat Fakültelerinin Tarihçesi, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fak. Derg., S. 1, s. 113; İsmet Parmaksızoğlu, a.g.e., s. 25.

64 Bkz. Fahri Fındıkçıoğlu, İktimaiyat-Üçüncü Kitap Metodoloji Nazariyeleri-, 3.bs., İst. 1950, s. 470; Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, 2. bs., Çev. Metin Kırıatlı, Ank. 1984, s. 414; İsmet Parmaksızoğlu, a.g.e., s. 4; Y. Kemal Kaya, İnsan Yetiştirme Düzenimiz, Ank. 1974, s. 202.

65 Fehmi Yavuz, Din Eğitimi ve Toplumumuz, Ank. 1969, ss. 45-46.

ölümle azalması, din ile ilgili hizmetleri de olumsuz yönde etkilemeye başlamış, halk cenazesini kaldıracak hoca bulamaz duruma gelmiştir"⁶⁶. Tek parti döneminde, lâikliğin dar bir açıdan yorumlanması sebebiyle ülkemizde yeterli din adamı kalmadığını belirten Y. Kemal Kaya, yirmi beş yıl önceki bir arabacının, ünlü Süleymaniye çamiinde imamlık yaptığını, köylerde din adamı denebilecek nitelikte imamın olmadığını söyler⁶⁷. Böylelikle, nüfusumuzun % 98'ini meydana getiren müslüman halk, dini konularda hiçbir eğitimden geçmemiş din adamlarının rehberliğine terkedilmiştir. Kitlelerin davranışları üzerinde önemli etkileri olan din adamlarının, her türlü eğitimden yoksun bırakılmaları özellikle kırsal bölgelerde sosyal ve ekonomik kalkınma yönünden son derece hatalı olmuştur⁶⁸.

"Dini hayatı ve tefekkürü bir yana iten ve ona önem vermeyen bu davranışa karşılık toplum, kendi ihtiyacını karşılayabilmek için gayr-i kanuni ve nizami bir yola itilmiş oldu. Bunun sonunda gittikçe yozlaşan gayr-i mesul bir eğitim gizli ve kaçak olarak yayıldı. Özellikle kontrolleri mümkün olmayan köylerde yayılan bu kaçak eğitimin sonunda, dünya şartlarından ve gerçeklerinden bîhaber, fikri seviye itibarıyla pek ilkel bir din adamı prototipi kendiliğinden yetiştirilmiş oldu"⁶⁹.

Diğer yandan, bu dönemin sosyolojik açıdan doğurduğu önemli bir problem de şudur Din eğitiminin olmadığı bu dönemde, din adına ileri sürülen farklı görüşler ve farklı gruplar doğmaya başlamıştır. Tabiidir ki, insanın "fitri" olan duygu ve inançlarının rehberlerden yoksun kalması, tarihin her döneminde "hakikat" den uzaklaşılmasına ve o ihtiyacı çeşitli yollarla tatmin etme yollarının aranışına sebep olmuştur. Bunun için, halka din hizmeti götürecek, dini eğitim ve öğretimi gerçekleştirecek rehber din adamı ve din eğitimcilerinin yetiştirilmemiş olması sonucu, devletin boş bıraktığı bu alanın özel kişilerce şu veya bu şekilde doldurulmaya gidilmesine ve dolayısıyla birçok dini gruplaşmalara yol açmış olduğu da bir gerçektir.

Çünkü, "artık dinin elden gitmekte olduğuna hükmedilmiş, elde kalamayan gerçek ile hurafe ayırdedilmeksizin kuvvetle bağlanan bir devreye girilmiştir. Bunun sonucu bir yandan dini yeniden canlandırma adına ta-

66 Beyza Bilgin, a.g.e., s. 47.

67 Y. Kemal Kaya, a.g.e., s. 278.

68 A.e., s. 202.

69 İsmet Parmakrsızoğlu, a.g.e., s. 4.

rikata benzer yeni cereyanlar,diğer yandan dini-siyasi kuruluşlar yer yer tutunup yayılırken ⁷⁰, memleketteki dini hayat, istenmeyen ve beklenmeyen yönde gelişmeye başlamış, her seviyedeki vatandaşları hatta aydın sayabileceğimiz kişileri de etkilemiştir⁷¹.

Bu durum karşısında, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun 4. maddesine⁷² tekrar dönmenin gerekliliği kendini gösterdi. Çünkü, dini hayat sahasında meydana gelen kaos, bir takım tedbirlerin alınması zaruretini doğurmuştur. İkinci dünya savaşının sıkıntılı günlerinde ihtiyaç o kadar belirgin hale gelmiştir ki, zamanın yönetimi kurslarla imam yetiştirmek zorunluluğu duymuştur⁷³. Fakat, sadece kurslarla konunun halledilmesinin mümkün olmadığı çok kısa bir zaman sonra anlaşılmış oldu. Türkiye'de çok partili demokratik sisteme girilmesiyle iktidara gelen yeni hükümet, halkın istekleri doğrultusunda bir politika takip etmeye başlamış, halkın dini hayat ve din eğitimi konusunda büyük boyutlara varan ihtiyaç ve isteklerini yerine getirmek için bazı tedbirler almıştı.

Böylece ikinci yeni bir döneme girilmiş oluyordu. İmam-Hatip kurslarının açılmasıyla başlayan bu yeni dönemin din eğitim-öğretim alanındaki gelişmeleri kronolojik olarak kısaca gözden geçirecek olursak şöyle bir tablo karşımıza çıkar : 1948 yılında 7 ilde 10 aylık İmam-Hatip kurslarının açılması,1948-1949 öğretim yılında İlkokullara program dışı Din Bilgisi dersinin konulması, yine aynı yılda (1949) Ankara Üniversitesine bağlı bir İlahiyat Fakültesinin açılması (1949-1959 öğretim yılında faaliyete geçti), 4 Kasım 1950'de İlkokullardaki Din Bilgisi dersinin program içine alınması, İmam-Hatip kurslarının 1951-1952 öğretim yılında "okul"a dönüştürülmesi, 1956'da Ortaokullara "ihtiyari" Din Bilgisi dersinin konulması ,1959 yılında Yüksek İslâm Enstitülerinin açılmaya başlaması, bu arada sayıları gün geçtikçe artan Kur'anKursları, 1967'de bütün lise ve dengi okulların 1. ve 2. sınıflarına yeni birer saat ve "ihtiyari" olarak Din Bilgisi dersinin konulması, 1971-1972 öğretim yılında Erzurum A. Ü. İslâmî İlimler Fakültesinin açılması. Bütün bunlar, günümüze kadar sayı ve kapasitesi artarak devam eden, halkın da

70 Beyza Bilgin, a.g.e., s. 49.

71 İsmet Parmaksızoğlu, a.g.e., ss.27-28.

72 Tevhid-i Tedrisat Kanunu Madde: 4 "Maarif Vekaleti,yüksek diniyat mütehasısı yetiştirmek üzere Darü'l-Fünun'da bir İlahiyat Fakültesi tesis ve imanet, hitabet gibi hidemât-ı diniyenin vazifesiyle mükellef memurların yetişmesi için de ayrı mektepler küşat(açacak) edecektir." Bkz. Resmi Ceride, 6 Mart 1340 (1924), S. 63.

73 Y.Kemal Kaya, a.g.e., s. 278.

büyük katılımıyla, din eğitim ve öğretiminde dolayısıyla dini hayatta meydana gelen gelişmelerin belli başlı uygulamalarıdır.

Bugün ülkemizde din öğretimi her çeşit eğitim kademelerinde (İlk-Orta-Lise) din kültürü edinecek seviyede, Kur'an Kursları, İmam-Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakültelerinde meslekî yönde örgün olarak; bunların dışında kalan özellikle ailede, camilerde ve özel kişilerce de yaygın olarak yapılmaya çalışılmaktadır. Bunlara ilâveten Radyo ve Televizyon'da (haf-tanın belirli gün ve saatlerinde), kitap, dergi, gazete gibi resmi veya özel yayın organlarında da canlı bir yayın faaliyeti olduğu görülmektedir.

Ortaöğretim'de daha önce Din Bilgisi adı altında isteğe bağlı olarak okutulan bu des 1982 Anayasasının 24. maddesi gereğince 1982-1983 öğretim yılından itibaren "Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi"⁷⁴ adıyla zorunlu dersler arasına alınmıştır.

İmam-Hatip Liseleri; İmamlık, Kur'an Kursu öğreticiliği gibi hizmetlerin yerine getirilmesi için eleman yetiştirmek üzere ortaöğretim sistemi içinde yer alan hem mesleğe, hem de yükseköğretime hazırlayıcı program uygulayan 7 yıl süreli okullardır.

Kur'an Kursları da, Kur'an-ı Kerimi öğrenme ihtiyacından doğmuş din eğitimi müesseseleridir. Diyanet İşleri Başkanlığının denetim, gözetim ve sorumluluğu altında din öğretimi yürütmekte olan Kur'an Kursları, Kur'an-ı Kerimi yüzünden okuma, ezberleme, tecvid esaslarına göre tilâvet etme ve temel İslâmi bilgilerinin okutulduğu yerlerdir. Devamlı öğrencileri İlkokul mezunlarından seçilir. Aynı zamanda, yaz veya pazar okulları niteliğinde ilkokul çağındaki öğrencilerin din öğrenimi ihtiyaçlarını da karşılar.

Bütün bunların üstünde lisans düzeyinde din öğretiminin yapıldığı müessese ise İlahiyat Fakültesidir. "Yüksek diniyat mütehassısı yetiştirilmek üzere kurulan bu fakülte, daha sonra kurulan 6 Yüksek İslâm Enstitüsü ve Erzurum İslâmi İlimler Fakültesinin aynı ad altında birleştirilmesiyle, değişik üniversitelere bağlı olarak (9 İlahiyat Fakültesi), 1982-1983 öğretim yılından itibaren öğretim faaliyetini sürdürmektedir.

Denilebilir ki, din eğitiminin en etkili ve sürekli olduğu müesseseler arasında en başta gelen ailedir. Çünkü dini duygu ve düşüncenin oluşumunda ve gelişmesinde aile çevresinin büyük bir etkisi vardır.

74 Milli Eğitim Bakanlığı, Tebliğler Dergisi, 24 Mayıs 1982, S. 2113.

Çocuk, temel eğitimini, aile'de edinir. Müslüman bir ailede çocuğun doğumundan sonra kulağına okunan "ezan-ı muhammedi" ile başlayan din eğitimi, daha sonraki yıllarda çocukların aile'de yaşanan dini hayatı, sevdiklerini taklit psikolojisiyle, görerek, tecrübe ederek öğrenip benimsemeleriyle gelişir. Özellikle topluca ve aile'nin bütün fertlerinin katılımıyla yapılan dini davranışlar (bayram, kandil kutlamaları, ramazanın iftar, sahur ve teravihiyle yaşanması, cemaatla kılınan namazlar, dualar...) çocukların ruhlarında unutulmaz izler bırakır. Yapılan birçok araştırmalar, bazı farklılıklar görülmekle birlikte, dün olduğu gibi günümüzde de ailenin din eğitim-öğretimi açısından etkisinin ilk olma özelliğini koruduğunu göstermektedir. Artık örgün ve yaygın eğitim müesseselerinin çoğalması sebebiyle, ailenin belirli bir yaştan sonra çocuk üzerindeki etkisi azalmaktadır.

Camiler; cuma ve bayram hutbeleri, vaazlar, Kur'an-ı Kerim ve dini bilgiler öğretimi ile geleneksel, yaygın eğitim müesseseleridir. Cami ve mescidler , Hz. Peygamber'den itibaren günümüze kadar, toplumun eğitimi üzerindeki katkılarıyla halk mektepleri, İslâm inanç ve kültürünün manevi merkezleri olmuşlardır. Bugün Türkiye'de cami ve mescidlerin en küçük yerleşim bölgelerine kadar dağılmış olduğu gözönüne alınırsa, yaş , cinsiyet, statü farkı gözetmeksizin bütün halk üzerindeki etkisi anlaşılmış olur.

Radyo ve Televizyon etkili kitle haberleşme araçlarıdır. Haftanın belirli gün ve saatlerinde, halkın dini ve ahlâki konularda aydınlatılıp yetiştirilmesine matuf yayınlar yapılmaktadır. Yayınlar konusundaki tenkitlere rağmen, halkın ilgiyle seyrettiği kamuoyu yoklamalarından anlaşılmaktadır.

Şüphesiz yaygın din eğitimi araçlarından biri de dini yayınlardır. Bunlar da kitap, dergi, gazete vb. gibi yayınlarla gerçekleşmektedir. Ülkemizde resmi müesseseler, özel yayınevi ve kişiler, üniversiteler, dernek ve vakıf gibi kuruluşlarca basılmakta olan dini yayınlara da ciddi talep vardır.

Yukarıda kısaca açıklanmaya çalışılan bütün bu ve benzeri kültür faaliyetleri, gencin çocukluğundan itibaren inanç ve tutumlarının, dini kişiliğinin oluşmasında ve gelişmesinde, az çok, olumlu veya olumsuz etki yapan faktörler olarak karşımıza çıktığı görülmektedir.

Şimdi de araştırmamızın hareket noktasını teşkil eden genci ve onun çeşitli özelliklerinin ele almaya çalışalım.

B. GENÇLİK

Gençlik, insan hayatının çocukluktan yetişkinlik çağına geçmek üzere olduğu, fiziki, psikolojik, sosyal değişme ve gelişmelerin birlikte görüldüğü bir intikal dönemidir. Fert ve toplum açısından hayatın en önemli bir dönemi olan gençlik çağı, öğrenme ve sosyalleşme hadisesinin fert üzerinde en yoğun bir biçimde varlığını hissettirdiği, kendini hayata hazırlama ve kişiliğin oluşması sürecini kapsar.

Özünde biyolojik bir kavram da olan gençlik, insan sözkonusu olduğunda sosyal bir kavram haline dönüşür ve her sosyal kavramda olduğu gibi gençlik kavramı da toplumu şekillendiren, yönlendiren temel faktörlerin etkisi altındadır⁷⁵. Kısacası, gençlik, içinde yaşadığı toplumun sosyo-ekonomik kültürel yapısıyla şekillenir ve onun izlerini taşır. Bu halyle gençlik, toplumun, şimdiki anının ve geleceğinin önemli bir göstergesi, dengeli ve sağlıklı yetiştirilmesiyle de teminatıdır.

1. GENÇLİĞİN TARİFİ

Gençliğin tarifi, yaş sınırları içindeki yerinin tesbiti, gruplandırılması gibi hususlar, değişik toplumlarda ve dönemlerde farklı yaklaşımlarla ele alınmıştır. Daha çok demografik, ekonomik, sosyal ve kültürel yönlerden değişik tariflerle gençliği açıklama, değerlendirme yoluna gidilmiştir.

UNESCO'nun bir yayınında genclik için üç ayrı tarif verilmiştir:

Gençlik, 15-25 yaş arasındakilerden meydana gelen bir yaş grubudur. Genç, öğrenim yapan, hayatını kazanmak için çalışmayan ve ken-

75 Birsen Gökçe, Gençliğin Türk Toplumundaki Konumu, Gençlik ve Toplum Konulu Bilimsel Toplantı Konuşmaları, Ank. 1982, s. 32.

dine ait bir konutu bulunmayan kişidir. Genç, geniş bir hayal gücüne sahip olan, cesaretin çekingenliğe ve macera isteğinin rahatlık duygusuna üstün geldiği insandır⁷⁶.

B. Gökçe, beden gelişmesi, sosyal gelişme ve ekonomik imkânların birbirlerini bütünleyerek kişinin sosyal olgunluğa erişmesini sağladığını belirttikten sonra, bu noktadan hareketle gençliği, "bölüğe erme ile başlayan fizyolojik ve psikolojik değişmeyi içeren, bireyi sosyal olgunluğa hazırlayan bir yaş dönemi"⁷⁷ olarak tarif eder.

Ö. Köknel'e göre: "Genç, belirli ve sınırlı yaş dilimi içinde duygu, düşünce, davranış ve tutum olarak gelişme çabası harcayan kişidir"⁷⁸.

A. Yörükoğlu'nun tanımı ise: "Gençlik, çocuklukla erişkinlik arasında yer alan, gelişme, ruhsal olgunlaşma ve yaşama hazırlık dönemidir"⁷⁹ şeklindedir.

Bir başka tanım de E. Kongar'dan: "Gençlik bir toplumun en dinamik ve en akışkan kesimidir. Gençlik üretim araçları karşısındaki yeri belirlenmemiş olan kişilerden oluşur"⁸⁰.

Bu farklı "gençlik" ve "genç" tanımlarından her biri, gençliğe değişik perspektiflerden yaklaşmakta, kimisi gençliği belirli bir yaş grubu olarak, kimisi psikolojik özelliklerini dikkate alarak, kimisi de sosyo-ekonomik şartları gözönünde bulundurarak tanımlarını yapmaktadırlar.

Bütün bu tanımlardan yola çıkarak geniş bir "gençlik" tanımı şöyle yapılabilir: Gençlik; insan hayatının belirli bir dönemini içine alan, içinde bulunduğu toplumun kültürel değerlerini, normlarını, geleneklerini, tutum ve inanışlarını öğrenme ve uygulama yoluyla hızlı bir sosyalleşme içinde bulunan, fizyolojik ve psikolojik değişimin en yoğun bir biçimde yaşandığı, kendini hayata hazırlama ve kişiliğin oluşum sürecini kapsayan bir yaş dönemidir.

76 Birsen Gökçe, Gecekondu Gençliği, Ank. 1971, s. 15; Ahmet Taner Kışlalı, Öğrenci Ayaklanmaları, Ank. 1974, s. 15.

77 Birsen Gökçe, a.g.e., s. 17.

78 Özcan Köknel, Türk Toplumunda Bugünün Gençliği, İst. 1970, s. 3.

79 Atalay Yörükoğlu, Gençlik Çağı, 3. bs., Ank. 1986, s. 3.

80 Emre Kongar, Demokrasi ve Kültür, İst. 1983, s. 45.

2. GENÇLİK ÇAĞI ÖZELLİKLERİ

Gençlik çağı, çocukluktan çıkıp yetişkinliğe geçiş sürecinin yaşandığı, insan hayatının en enerjik ve karmaşık bir dönemidir.

Gençlik çağı özelliklerini daha iyi anlamak ve anlatımda kolaylık sağlaması açısından, gençlik çağını birkaç alt döneme ayırmak mümkündür. İlk olarak, çocukluktan gençliğe hazırlığın özelliklerini taşıyan ergenlik (adolescence) yada ilk gençlik olarak bilinen dönem. Bu dönem insan gelişiminde bütluğa erme ile başlayan fizyolojik ve psikolojik değişmeyi karakterize eder. İkinci olarak, başlangıçta çekingenliğin ve kendine güvensizliğin, daha sonrada kendine güvenin ve gösterişin ağır bastığı delikanlılık (teenage) dönemi. Bu dönemin ergenlikten farklılığı, ergenliğin fizyolojik giderek psikolojik yapısına karşılık delikanlılığın, kapsamı bakımından sosyal gelişmeyi ifade eden, sosyal muhtevalı bir süreç oluşudur. Gençlik (youth) dönemi ise, ferdi sosyal olgunluğa hazırlayan ergenlik ve delikanlılık özelliklerinin bir arada görüldüğü, kimine göre, çocuklukla yetişkinliği bağlayan bir köprü, kimine göre, yetişkinliğe hazırlık yılları, kısacası, bir geçiş dönemini ifade eden sosyal gelişme sürecidir⁸¹. Bütün bu gençlik dönemlerinde, fizikî, ruhi ve sosyal yönlerden süratli bir değişim, olgunlaşma ve sosyalleşme sözkonusudur.

Gençlik çağının belli başlı özellikleri kısaca şöyle özetlenebilir: fizikî olarak gençlik çağının başlangıcında hızla bünyevi değişme ve gelişme görülür. Bütün beden organlarında büyüme hızlanır. İskelet, iç organlar, kaslar, sinir sistemi ve bezler bir seri gelişme safhalarından geçer. Bu gelişim erkeklerde 18 - 20, kızlarda 16 - 18 yaşına doğru son bulur.

Fizikî gelişmeyi, psikolojik ve sosyal değişme ve gelişme takip eder. Önce fizyolojik değişikliklerin doğrudan doğruya veya dolaylı olarak meydana getirdiği ruhi değişimler görülür. İlk gençlik yıllarında bu âni değişimlerin başgöstermesi, gencin düşünce, duygu ve davranışları üzerindeki geçici bir karmaşa ve dengesizlik dönemini doğurur. Ergenlik bunalımı denilen bu hadise ergene, kendi benini, yani kendisinde tanımadığı yanlarını gösterir.

Genç, bu yetişme dönemi sırasında bir "kimlik arayışı" içindedir. Bir taraftan kendisine ideal olarak seçtiği örneklerle özdeşleşme

81 Birsen Gökçe, a.g.e., ss. 17-18 ; Atalay Yörükoğlu, a.g.e., s. 10 ; Atalay Yörükoğlu, Çocuk Ruh Sağlığı, 10. bs., Ank. 1986, s. 279.

(aynılaşma-identification) kurmaya çalışmakta, diğer taraftan da kendi kişiliğinin, ferdiyetini kazanabilme gayreti içinde kendisini çevreden ayırtmaya çalışmaktadır. Böylece, gencin kişiliğinin oluşumunda, iki önemli psikolojik sürecin beraberce işlediğini görürüz. Farklılaşma (differentiation) ve özdeşleşme.

Genç, bir yandan yapısı gereği farklılaşırken, diğer yandan ruhi reaksiyonları bakımından da diğer fertlerden bir ayrılık, bir farklılık gösterir. Özdeşleşme ile de kişi, bir başkasının davranış sistemini içinden benimseyip kendine mâletme, bu örneğe göre kendi ruh, düşünce ve davranış yapısını yeniden organize etme gayreti içine girer. Özet olarak söylemek gerekirse, delikanlılık çağı, özdeşleşme-farklılaşma mekanizmaları ile diğer insanlar arasında kendi varlığına bir ayrıcalık, bir anlam kazanma, kendi kimliğini, ferdiyetini bulma ve tanıma, ispat etme dönemidir. Bunun içinde, zaman zaman, gerek kendisi ile ve gerekse çevresi ile birçok çatışmalara girmesine sebep olur. Hatta bir çok ruh hastalıkları, bu hayatın en buhranlı ve tehlikeli döneminde kendini gösterir⁸².

Gençlik çağı aynı zamanda bir sosyalleşme dönemidir. Çevre ile ilişkiler gençlerin en önemli faaliyetlerini oluşturur. Bu çağ, kişiliğin sosyal nitelik kazandığı, içinde yaşadığı toplumun değer hükümlerini, dini inançlarını, örf ve âdetlerini, başka bir ifade ile sosyal ve kültürel yapısını öğrenip benimsediği dönemdir. Ergenlik döneminde, her ne kadar düşünce, duygu, davranış ve ilişkilerde bir içe kapanma safhası yaşanır da, bu geçicidir ve daha sonraları sosyal ilişkiler farklı bir şekil kazanır ve gelişir.

Gencin bu sosyalleşme, yani toplumun iştirakçi bir üyesi haline gelme gayreti, ona sosyal bir kişilik kazandırır, çevre ile olan ilişkilerini düzenler, toplumla bütünleşmesini sağlar. Ancak bu gayrette, gençlik çağının ruhi özellikleri ile sosyal çevreden kaynaklanan bazı problemler, bu uyumu zorlaştırabilir; hatta çıkmaza sokabilir. Bu durum, zaman zaman genci, gerek çevresi, gerekse toplumun normları ile çatışan davranışlar içine sokabileceği gibi, yeni bir takım bunalımlara da itebilir.

82 Ayhan Songar-Engin Eger-V. Neodet, Gençlerde Acil Psikiyatrik Durumlar, I. Milletlerarası Gençlik Kongresi (Tebliğler), Konya 1968, ss. 43-44; Ayhan Songar, a.g.e., ss. 104-105.

3. GENÇLİĞİN YAŞ DİLİMLERİ İÇİNDEKİ YERİ

Bilindiği gibi, insan, doğumundan ölümlüne kadar belirli çağlar içinde, fizyolojik, ve sosyal değişim ve gelişim geçirir, olgunlaşır duraklar ve çöker. İnsan hayatının birbirini takip eden bu dönemleri, birbirlerinden farklı özellikler gösterir. Bu farklılıkları gözönünde bulundurarak insan hayatını, bazı isimler ve yaş sınırlamaları ile belirli dönemlere ayırmak mümkündür:

A. ÇOCUKLUK

0 - 2	Yaş	Bebeklik
2 - 6	"	İlk Çocukluk
6 - 11	"	Çocukluk

B. GENÇLİK

11 - 15	"	Ergenlik (Kızlar)
12 - 17	"	Ergenlik (Erkekler)
17 - 21	"	Gençlik
21 - 25	"	Uzanmış Gençlik/İlk Yetişkinlik

C. YETİŞKİNLİK

25 - 40	"	Yetişkinlik/Olgunluk
---------	---	----------------------

D. ORTA YAŞLILIK

40 - 60	"	Orta Yaşlılık
---------	---	---------------

E. YAŞLILIK

60 - ve daha yukarı

Yukarıdaki yaş dilimleri içinde gençlik çağı, ergenlik (bölge) ile başlar ve ilk yetişkinlik dönemlerini içine alır. Üniversite gençliği ise, Gençlik dönemiyle başlayıp Uzanmış Gençlik/İlk Yetişkinliğin başlangıç yıllarını kapsar.

Aslında yukarıdaki yaş sınırlamaları izâfidir. Bu dönemleri, birbirlerinden kesin yaş çizgileriyle ayırabilmek çok zor bir iştir. Çünkü, gelişim kişiden kişiye farklılık gösterebilir. Her dönem bir önceki çağın etkisi altında gelişir, bir sonraki çağı da etkiler. Diğer taraftan, yaşanan fizik çevre, sosyo-ekonomik kültürel şartlar, kalıtım, beslenme, sağlık gibi durumların insan gelişimi üzerinde son derece etkili rolleri vardır⁸³.

Bu yaş sınırları, değişik ülkelerde ve değişik yayınlarda farklı belirtilmişlerdir. UNESCO gençlik çağını 15 - 25 yaş dilimleri arasında göstermektedir. Bunun yanında, gençlik çağını 10 - 11 yaşlarında başlatıp 26 - 27 yaşına kadar uzatanlar yanında, 15'den başlatıp 23 yaşında tamamlayanlar da vardır. Bu değişik yaş sınırlandırmaları gencin içinde yaşadığı toplumun tabii ve kültürel özelliklerine bağlıdır⁸⁴.

Türkiye'de gençlik çağının yaş sınırının tesbiti konusunda, Beş Yıllık Kalkınma Planlarında (BYKP), farklı yaş sınırlarının kullanıldığı görülmektedir. Gençlik, birinci BYKP'nda ele alınmıştır. İkinci BYKP'nda 12 - 24, Üçüncü BYKP'nda 14 - 22, Dördüncü BYKP'nda 12 - 24, Beşinci BYKP'nda 12 - 24 yaşlar arası gençlik dönemi olarak tesbit edilmiştir.

Ülkemizde yapılan bazı araştırmalarda, gençlik çağının yaş dilimleri arasındaki yeri farklı yaş sınırları ile ele alınmıştır. Ancak, bu çağın genellikle 12 - 24 yaş arasını içine alan bir dönem olduğu görüşü yaygındır.

Konuya bir de, genç nüfusun, toplam nüfus içindeki yerine baktığımızda şöyle bir tablo karşımıza çıkar: Ülkenin nüfus yapısındaki gelişmeye bakıldığında 12 - 24 yaş grubunun 1955 nüfus sayımına göre toplam nüfusun % 24.1'ini, 1970 nüfus sayımına göre % 25.6'sını, 1975 nüfus sayımına göre % 26.6'sını, 1980 nüfus sayımına göre de % 27.4'ünü oluşturduğu görülmektedir. Ayrıca, 1985 yılında toplam nüfus içinde 12 - 24 yaş grubunun oranı % 27.5, 1986 yılında % 27.3, 1987 yılında % 27.1, 1988 yılında % 26.9, 1989 yılında da % 26.7 olacağı tahmin edilmektedir. 12 - 24 yaş grubunun yıllık ortalama artış hızı 1972-1977 döneminde 3.04, 1977 - 1982 döneminde 2.64 ve 1978 - 1983 döneminde de 2.55 olmuştur⁸⁵.

Görüldüğü gibi, gençlik çağ nüfusunun toplam nüfus içindeki oranı son yıllarda giderek sabitleşmeye başlamıştır. Yukarıdaki oranlara, 12 yaşın altındaki nüfusu da ekleyecek olursak, toplam nüfusumuzun

83 Bkz. Özcan Köknel, Cumhuriyet Gençliği ve sorunları, İst. 1981, ss. 32-34; Luella Cole-John J.B. Morgan, Çocukluk ve Gençlik Psikolojisi, 3. bs., İst. 1985, s. 3; Belma Özbaydar, Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma, İst. 1970, ss. 12-17; Maurice Debesse, L'Adolescence, Paris 1973, ss. 7-9; Erdoğan Fırat, Üniversite Öğrencilerinde Allah İnancı ve Din Duygusu, Ank. 1977, ss. 30-31; Neda Armaner, Din Psikolojisine Giriş, C.I, Ank. 1980, s. 79-80.

84 Özcan Köknel, a.g.e., s. 32.

85 Genel Nüfus Sayımları ve DPT, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Nüfus Tahminleri, Tahminler yurt dışına göç eden nüfusuda kapsamaktadır. Bkz. DPT, V.BYKP, Sosyal Alandaki Gelişmeler II, Ank. 1985, ss. 74-83.

yarıdan çoğunu 25 yaşın altındaki çocuk ve gençlerin meydana getirdiği ortaya çıkar ki , bu da, Türk toplumunun gerçek manada genç bir toplum olduğunu göstermektedir.

Ülkemizin çoğunluğunu meydana getiren gençliğin gruplar olarak hangi özellikleri taşıdıklarını ve nerelerde kümelandiklerini belirlemek de konumuza açıklık getirmesi açısından önemlidir.

4. GENÇLİK KESİMLERİ

Genç nüfusun içinde farklı özelliklere sahip, farklı gençlik kesimleri vardır. Aslında gençlik, fizyolojik, psikolojik ve sosyal özellikleri yönünden bir bütündür. Ancak, gençliğin sınıflandırılması, analitik bir ayırma gidilmesi, problemlerin tesbiti, çalışma alanının sınırlandırılması, anlatım kolaylığı gibi açılardan faydalıdır.

Ülkemizde yapılan çeşitli çalışmalarda gençlik kesimi için, büyük ölçüde birbirine benzeyen sınıflamalara gidilmiştir. Gençlik, içinde bulunduğu kesimlere göre iki ana başlık altında sınıflanabilir:

- I. OKUYAN GENÇLİK (Öğrenci gençlik)
 - A. Ortaöğrenim gençliği
 - B. Yükseköğrenim gençliği
- II. OKUMAYAN GENÇLİK (Okul dışı gençlik)
 - A. Çalışan gençlik
 - B. Kırsal alan gençliği
 - C. İşsiz gençlik
 - D. Asker gençlik
 - E. Kent gençliği
 - F. Köy gençliği
 - G. Gecekondu gençliği
 - H. Hükümlü ve tutuklu gençlik
 - I. Bedensel ve zihinsel özürü olan gençlik
 - J. Yurt dışındaki gençlik..

Genellikle gençlik denince öğrenci gençlik akla gelmektedir. Halbu-

ki gençlik kesimlerinin sayısal durumuna baktığımızda, 12 - 24 yaş grubu gençlerinin % 20.1'ini öğrencilerin, % 79.9'unu ise okul dışı gençliğin meydana getirdiği görülür. Öğrenci gençlerin % 18.2'si Ortaöğretimde, % 1.9'u ise Yükseköğretimde bulunmaktadır⁸⁶.

86 Bilgi için bkz. Beş Yıllık Kalkınma Planı. Gençlik ve Spor Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ank. 1963, ss. 61-68.

C. GENÇLİK VE DİN

Gençlik, insan hayatının psikolojik ve sosyal değişme ve gelişmelerinin çağı olduğu gibi, aynı zamanda dinî inanç ve tutumlar yönünden de çok önemli bir gelişme ve olgulaşma çağıdır. Gençlerin, ferdî ve sosyal hayatlarında meydana gelen özdeşleşme ve farklılaşma hadisesi, onların dinî inanç, düşünce ve davranışlarında da görülür. Genç, dinî hayatında bir dönemden ötekine geçmekte, artık, hemen hemen bütün hayatını etkileyecek, kendisine bir dünya görüşü, hayat tarzı sunacak inanç ve tutumları benimseme veya reddetme şeklinde bir karar safhasındadır.

Bilindiği gibi, bir insanın hayatını içine alan çağları genel olarak gözden geçirecek olursak, gençlik çağı, hayatın fırtınalı ve karışık dönemlerinin en yüksek noktasına eriştiği bir çağ olarak görülür⁸⁷. S. Hall'e göre, hayatın gençlik dönemini bir savaş karakterize eder. Bu, organik ihtiyaçlar ile toplumun istekleri arasında geçen bir savaştır. Bütün bunlar, gençliğe zor gelir. Bu dönem sırasında genç, dine karşı özel bir ilgi duyar. Denebilir ki, dinî hayata kendini adanmanın gençlik ile yakın bir ilgisi vardır⁸⁸. Bunun içindir ki, hidâyet hadisesine genellikle gençlik döneminden sonra pek rastlanmaz.

Gençlik çağının dinî gelişimini daha iyi anlayabilmek için, onların, çocukluk dönemlerinin ilk yıllarından itibaren, çeşitli sosyal faktörlerin de etkisiyle oluşan, dinî inanç ve düşüncelerinin, gelişim sürecini gözden geçirmek faydalı olacaktır.

87 Arthur T. Jersild, *Gençlik Psikolojisi*, 2. bs. (Çev. İbrahim N. Özgür), İst. 1974, s. 7.

88 Refia Uğurel-Şemin, *Gençlik Psikolojisi*, İst. 1980, s. 6.

1. ÇOCUKLUKTA DİN

İnsan, birtakım fitrî istidat ve temayüllerle doğar. Çocuk dünyaya geldiği andan itibaren gelişimini tamamlamak için uzun bir gelişme süresi geçirir. Bu fizyolojik gelişiminin yanısıra duygusal ve zihni gelişmesi de sürer.

Birçok araştırmacı tarafından, çocuğun dünyaya gelirken ruhen dine yabancı olmadığı, dinî duygu ve temayüllerle doğduğu, onun inanmaya hazır ve kabiliyetli olduğu başka bir ifadeyle çocuğun ruhuna dinî inancın tohumlarının yerleştirilmiş olduğu ortaya konmuştur⁸⁹. Nitekim Hz. Peygamber, "Her çocuk fitrat üzere doğar. Sonra anası babası onu Yahudi, Hristiyan veya Mecusi yaparlar."⁹⁰ buyurarak dinin fitrî kabiliyete açık olduğunu, daha sonra yaşanan sosyal çevre ve eğitim faktörüne bağlı olarak değişebildiğini belirtir.

Çocuğun dinî gelişimine kısaca baktığımızda; ilk çocukluk döneminde (2 - 6 yaş) dinî inançların çocuk için çoğu zaman bir mana ifade etmediği, tam bir açıklıkla kavranamadığı görülür. Bu dönemdeki dinî hayatın genel karakteristiği taklit ile açıklanabilir. Din duygusunun uyanmasıyla çocuk, kendi çevresindekilerin dinî davranışlarını benimser ve aynen yansıtır. Bu sebeple, dinî duygu ve davranışın belirmesinde ve şekillenmesinde ilk model aile'dir. Aile'de yaşanan dinî hayat, kullanılan dinî tabirler çocuk ruhunda derin izler bırakır. Yavaş yavaş gelişmesini sürdüren çocuk, bu gelişmeye uygun olarak taklitten sıyrılma işaretleri gösteren sorular sormaya başlar. Çünkü aile ve çevresinde dinî terimlerin sıkça geçtiği olaylar ve konular (Allah, Peygamber, Melek, Ölüm, Cennet, Cehennem...) merakını çeker. Çocuk, bu ve benzeri konularda soru sorar ve aldığı cevabı, inanmaya hazır olduğundan düşünmeden, tereddütsüz ve itirazsız kabul eder. Böylece o, öğrenmeye ve inanmaya yönelik bir tutum içinde kendi dünyasını kurmaya, geliştirmeye çalışır. Bütün bunlar çocuğun dinî duygu ve ilgisinin açığa çıkmasına, dolayısıyla dinî tecrübesinin oluşumuna yardımcı olur.

89 Bkz. Kerim Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişimi*, Ank. 1983, ss. 39-43 ; Antoine Vergote, *Psychologie Religieuse*, Bruxelles 1966, ss. 293-295 ; H.R. Öymen, *Çocukluk ve Gençlik Çağlarının Dini Gelişimi*, Eğitim Hareketleri Dergisi, s. 88, Ank. 1962, s. 2.

90 Buhari, Cenaiz, 80-92 ; Müslim, Kader, 22-23-24.

Çocuğun çevresinin genişlemesi yani okula başlamasıyla, altı yaşından sonra (6-10,12), daha önceki dönemde görülen dinî duygunun yerini, şuurlu ve gerçekçi din anlayışını yavaş yavaş terkettiği gözlenir. Yalnız çocuğun bu gelişme döneminde, yakınlarının tutum ve davranışları ile kendisine verilen din eğitiminin büyük etkisi vardır. Böylece aileden sonra çocuğun inanç ve tutumlarının oluşmasında, sosyal çevresi, arkadaşları, okul, cami, katıldığı dinî eğitim kursları, kitle haberleşme araçları, kitap ve dergiler.. onun dinî sosyalleşmesinde katkıda bulunurlar⁹¹. Dinî sosyalleşmenin en yoğun olduğu dönemin ileriki yaşlara nazaran çocukluk çağında olduğu, çocuklukta dinî tutumlarının oldukça erken oluşmaya başladığı yapılan araştırmalardan anlaşılmaktadır. Mesela, Lisager'in Danimarklı öğrenciler arasında, dinî ve politik tutumların oluşmasının ancak 15-18 yaşlar arasında yani ergenlik çağı sonlarında olmasına karşılık, dinî tutumların daha önce 7-14 yaşları arasında oluştuğunu ortaya koyar⁹².

Sonuç olarak, çocuklukta dinî inanç ve tutumların oluşmasında ve kökleşmesinde en önemli faktör ailedir. J. Wach, bütün kültürlerde, yetişkin insanların sahip oldukları dinî inanç ve tutumların, özellikle onların çocukluk çağlarında ailelerinden edindikleri dinî tecrübelerle çok sıkı bir ilişkisi olduğunu söyler. Demekki ailedeki dinî atmosfer, çocuğun dinî kişiliğinin şu veya bu biçimde oluşmasına ve daha sonraki hayatında da etkisini sürdürmesine sebep olmaktadır. Hatta aile yaşayışıyla dinî hayat arasında odenli yakından ve sıkı ilişkiler bulunmaktadır ki, dinsizliğin kökünün bile çocukluk çağlarına uzandığı ve ebeveynlerin tutum ve davranışlarının bunda büyük bir rol oynadığı anlaşılmaktadır⁹³. Çünkü çocuk en küçük yaşlardan itibaren aile içinde "dinli", yahut "dine karşı kayıtsız" olmaya balar. Bu psikolojik durum çok defa okulun, hatta toplumun da etkisini ve telkinini aşarak bütün hayat boyunca devam eder ve gelişir. Bundan dolayı çocuğun dinî eğitiminde, yaşanan bu ilk çevre, aile ortamı etki ve telkine en müsait olanıdır⁹⁴.

91 Bkz. Neda Armaner, a.g.e., ss. 82-90 ; Belma Özbaydar, a.g.e., ss. 12-13 ; Kerim Yavuz, a.g.e., s. 37-48.

92 Factors Influencing the Formation and Change of Political and Religious Attitudes, Journal of Social Psychology, 1949, s. 253 - 265'den nakleden Antoine Vergote a. g. e., s. 293.

93 Ünver Günay, Türkiye'de Dinî Sosyalleşme, Türkiye I. Din Eğitimi Semineri (Tebliğler), Ank. 1981, s. 197.

Çocukluktaki din eğitimin önemine işaret eden Ziya Gökalp bir yazısında "bütün hayatlarında kuvvetli bir seciye gösteren insanlar, umumiyetle çocuklukta dini bir terbiye alanlardır. Çocuklukta dini terbiyesi olmayanlar, ölünceye kadar şahsiyetsiz kalmaya, iradesiz ve seciyesiz yaşamaya mahkumdurlar"⁹⁵ der.

2. GENÇLİKTE DİN

Çocukluk çağı bülûğ (ergenlik) döneminin başlamasıyla sona erer. Bülûğdan itibaren yetişkinlik dönemine kadar devam eden gençlik çağı, hem fizyolojik, psikolojik ve sosyal yönlerden hem de dinî gelişim ve problemleri yönünden çocukluktan çok farklı özellikler taşır.

Ergen kelimesi, bir süreci, fertte gözlenebilen süratli ve sürekli bir gelişme ve farklılaşma dönemini belirtmektedir. Ergenlik, çocukluk döneminden farklı olarak kazandığı bu yeni boyut sayesinde, dinî inanç ve tutumlarında da yeni bir dönemin, dinî uyanış ve gelişmenin çağıdır. Çocuk hayatında, dinin anlaşıldığı ve ilgi gösterdiği yaş, 12'dir. Birçok araştırmacılar, normal zekâlı ve 12 yaşına giren bir çocuğun, dinî kavradığını görmüşler ve bu yaş için "dini gelişim yaşı" demişlerdir. Birçok yetişkinlerin hatıra defterlerinin incelenmesi sonucunda, onların 12 yaşından sonra büyükler gibi bir din anlayışına sahip oldukları görülmüştür⁹⁶.

Birçok din, bülûğ hadisesini dini bakımdan sorumluluğun başlangıcı olarak kabul eder. İslâm'de da ergenlik (bülûğ) çağı prensip olarak biyolojik gelişmelere bağlanmıştır. Mümeyyiz (âkıl) olan insan bülûğa erer ermez artık sorumludur. Bülûğun, rüşd ile bir ilgisi yoktur. Rüşd akli ilgilendirdiği halde bülûğ tamamen insanın fiziki yapısını ilgilendirir. İnsan, akli olmadan da bâliğ olabilir. Tabii ki, sorumlu sayılabilmesi için mümeyyiz olmasının şart olduğunu hatırlatmak gerekir.

İslâm'a göre, akıllı olup âdet görmeye başlayan kız ve ihtilam ol-

94 Neda Armaner- A. Zeki Ökmen, Din Eğitim ve Öğretiminde Metodik Bilgiler, İst. 1960, s. 15.

95 Ziya Gökalp, "Musahabe" Dine Doğru, Küçük Mecmua, 3 Temmuz 1922. S. 5, ss. 1-7.

96 Ziya Dalat, Çocuk ve Genç Ruh, 2. bs. , Ank. 1955 ss. 368-369; Belma Özbaydar,, a. g. e. , s. 57; Neda Armaner, a. g. e. s., 93.

maya başlayan erkek ergenlik çağına gelmiş olur. Bilindiği gibi bülûğ çağı başlangıcı bazı faktörlere göre değişebilmektedir. Bu sebeple kesin bir yaş tesbiti zordur. İslâm bilginlerinin (Müctehitlerin) çoğuna göre, biyolojik gelişmeler ârıza uğrar veya gecikirse, itibari olarak 15 yaşını tamamlayan erkek ve kız ergenlik çağına ayakbasmış olur. Ebu Hanife bu yaşı kızlar için 17'ye erkekler için ise 18'e çıkarmaktadır. Bülûğa eren bir fert artık çocuk değildir. Normal bir insan olarak, hayatın her çeşit sorumluluğuna muhatap ve mükelleftir. Namaz, oruç, zekât, hac.. gibi ibadetlerin yanısıra, ailesine, topluma ve devlete karşı da sorumludur ve her türlü tasarruf ve yetkilere de sahiptir⁹⁷.

Bu açıklamalardan sonra, bu yeni dönemin özelliklerine genel hatlarıyla bakabiliriz. İlk gençlik (ergenlik) çağıının genellikle dini bir uyanma zamanı olarak kabul edildiğini söylemiştik. Bu çağ, ferdin öteki kuşaklardan emanet olarak alınmış inançları tam manasıyla kendine malettiği, çocukluk dönemindeki pasif durumundan sıyrılıp kurtulduğu, hissedilen ve anlaşılan bir din hayatına geçiş sürecidir. Bu dönem aynı zamanda çocukluk dini inançlarının tenkidi bir şekilde incelendiği, şüphe ve kararsızlık çağıdır. Böylece hem dine karşı ilgi ve açık özelliği olmaktadır⁹⁸.

Ergenlik öncesine kadar şüphelenmeksizin ve hiçbir tenkide tâbi tutmadan benimsenen dinî inançlar, bu dönem içinde tenkid süzgecinden geçirilir. Çocukluk inançlarının tenkidi şüpheyi, şüphe ise tenkidi destekler. O, artık gerçeği tecrübe etmeksizin kabul etmez, gerçeği tenkid deneyine tâbi tutar. Zihni olarak dinin iç yapısını ve gerçeği anlamaya çalışır. Akıl ile ispatlanabilir olmayan herşeyin karşısında bir tenkid ve güvensizlik tavrı takınır. Özellikle ahiret, kader, günah, melek vb. kavramlar üzerinde düşünce ve tenkidi yoğunlaştırır. Gençlerin büyük bir çoğunluğu varlıkla ilgili, dini meselelere bir güvensizlik ve şüphe dönemine, çoğu defa şiddetli ve uzun süreli olarak girerler. Bu tenkidci döneme, din krizinin en yüksek noktasına onyediyi yaşında erişildiği gözlenmektedir. Fakat zamanla düşünce ve irade olgunlaşır, düzene girer. Böylece iman şüphesi, çocukluğun kayıtsız şartsız imancılığından

97 Hayrettin Karaman, İslâm Hukukunda Gençler, Diyanet Gazetesi, S. 316-317, Ank. 1955, ss. 8-9; İbrahim Canan, İslâma Göre Gençlik Yaşının Başlangıcı ve Bunun Ehemmiyeti, Din Öğretimi Der., S. 5, Ank. 1985, ss. 11-154.

98 Arthur T. Jersild, a. g. e., s. 381; A. Vergote, a. g. e., s. 309 vd.; Belma Özbaydar, a. g. e., s. 13.

(fideisme), şahsi rıza ile iman dönemine geçişe zemin hazırlar⁹⁹. Bazı durumlarda ise, kriz dönemi atlatılamıyacak bir noktaya ulaşılabilir ve sonunda ya hiçbir zaman huzura kavuşulamaz veya din tamamen reddedilerek ateist bir tutum hâkim olur.

Gençliğin din görüşünde ana meselelerden birisinin şüphe olduğunu belirten Z. Dalat, çocuklukta görülmeyen bu hadisenin sebebi olarak, gençte düşünme kabiliyetinin ilerlemesi, okuduğu çeşitli kitapların ondaki şüpheyi daha da derinleştirdiğini ve bir takım mücadelelerin içine doğru sürüklediğini yazar. Dini inançları olduğu gibi mi kabul etmeli? Yoksa, şüpheyi uyarak, onun bazı taraflarını, yahut hepsini de mi atmalı? Bu mücadele genci bir takım huzursuzluklara hatta intihar teşebbüsüne kadar götürebilir¹⁰⁰.

Bazı araştırmacılar, lise ve üniversite gençleri üzerinde yaptıkları araştırmalarda konuşmalar, gencin düşüncesinin daha olgunlaşması, ders dışı okunan kitaplar, bazı öğretmenlerin şahsi etkileri, okul dışındaki din adamlarının yanlış hareketleri vb. leri olarak tesbit etmişlerdir. Özetlersek, ergenlikten gençliğe geçiş sırasında dinî görüşler, gencin zihninde bir süzgeçten geçerler. Genç bu dönemde her şeyi temelinden incelemek ister. Belki Allahı inkâra kadar gider veya Allahın varlığını insan aklı anıyamaz (Agnosticisme) der. Eğer onun düşüncesi tarzi dini şekilde gilerler ve çevresinin, ana-baba, öğretmen ve kitabın.. yardımını olursa, o, çocukluk inancına geri dönebilir, dini olduğu gibi kabul eder. İlk yetişkinlik döneminde gencin içine artık sükunet gelmiştir¹⁰¹.

Fakat bu durum, ergenlik çağını yaşıyan bütün genç ler için söz konusu değildir. Ergende ortaya çıkan dini şüphenin, zihni gelişim süresinin genel bir özelliği olduğunu öne süren ve bunun gerekliliğini savunan psikologlar varsa da, birçok gencin din konusunda hiçbir şüphe ve tenkide yer vermeden, dinî olduğu gibi kabul edip bağlandıkları da bir vakiadır. Bunlara zekâ bakımından geridir denilemez. Bu daha çok yetişme ve eğitim problemidir¹⁰². Diğeryandan şüphe hadisesi dinlerin yapısal özelliklerinden kayanaktanmaktadır. Batı toplumlarında büyük boyutlara varan şüphe, bunalım İslâm toplumları için o denli önemli değildir.

99 Hayati Hökelekli, Ergenlik Çağı Gençlerinin Dini Gelişimi (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Bursa 1983, s. 108; Neda Armaner, a.g.e. s.98.

100 Ziya Dalat, a.g.e., ss. 370-371.

101 A. e., s. 372.

102 Neda Armaner, a.g.e., s. 99.

Konuyla toplumumuzun sosyo-kültürel yapısı içinde bir çözüm arayan Ü. Günay, aile yapısının bunda büyük bir rol oynadığını, buna paralel olarak da dini şüphe ve krizlerin ilk tohumlarının yanlış dini sosyalleşme sırasında özellikle ailesinde en çok sevgi ve saygı duyduğu kişiyi kendine örnek bir model olarak seçer ve ona benzemeye çalışır ki, bu noktada ilkin önemli bir kişi olarak karşımıza baba çıkmaktadır. Ancak toplumumuzda fiiliyatta genellikle babanın çocuğun dini terbiyesi konusunda ilgisiz kaldığı, dolayısıyla çocuklara ilk dini bilgileri ve terbiyeyi verme işinin kadınlara düştüğü gözlenmektedir. Çocuğun dini formasyonunda, aile içinde çoğunlukla kadınların aktif bir rol almış bulunmaları, genellikle onların da belli bir genel kültür ve dini bilgilerden mahrum bulunmaları, çocukların, İslâmi-dini unsurların yanısıra ,halkın geleneklerinden, örf-âdetlerinden kaynağını alan dini, tasavvufî, sihrî unsurlarında yer aldığı bir tür "geleneksel" dindarlık ve din kültürle sosyalleşmeleri ve böylece ilk dini formasyonlarını kazanmaları sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Aynı şekilde, çocukların pek çok durumları görerek, düşünerek, anlayarak ve bilerek zihinlerine takılan sorulara tatminkâr cevaplar bulmak suretiyle öğrenmek yerine, soru sormaktan hoşlanmayan, çoğunlukla taklitçi, şekilci ve otoriter ve hatta ilgisizlik ve bilgisizlik şekillerinde karakterize olan bir ortamda dini bakımdan sosyalleştikleri görülmektedir. Bütün bunların sonucunda ise, daha ileri yaşlarda ya dini tamamen red yahut dine karşı ilgisizlik veyahutta körükörüne taklitçilik, şekilcilik ve fanatizm tarzlarında ortaya çıkan durumlar veya din şüphe ve krizlerin ilk tohumları ortaya çıkan durumlar veya dini şüphe ve krizlerin ilk tohumları atılmış olmaktadır. Nitekim,bugün toplumumuzda çeşitli çevrelerde görülen dine karşı ilgisizlik, din konusundaki yanlış bilgiler ve tenkitlerin yanısıra dini fanatizm ve dogmatizmin köklerinin ve hatta toplumumuzu ve özellikle gençlerimizi kasıp kavuran bunalımlar ve kargaşanın,temelde bu tür uygunsuz ve başarısız sosyalleşmelerden kaynaklandığını iddia etmek veya hiçdeğilse bu tür sosyalleşmelerin orada önemli bir payının bulunduğunu söylemek herhelde hatalı olmayacaktır¹⁰³.

Bilindiği gibi, gencin dini gelişimini psikolojik ve sosyal gelişimden ayırabilmek mümkün değildir. Bunlar farklı açılardan fakat birbirlerini bütünleyerek sağlıklı ve dengeli bir toplum üyesinin oluşumunu

sağlarlar. Gençlik döneminin önemli özelliklerinden biri olan sosyal kimlik kazanma ihtiyacı da bu birbirinden tecrid edilemeyecek problemin bir başka yönünü meydana getirir.

Genç, bu yetişme dönemi sırasında bir kimlik arayışı içindedir. bu arayış içinde kim olduğunu, neye değer vereceğini, bağlanıp inana-
cağını,amacını bulmaya çalışır¹⁰⁴. Erickson özellikle son ergenlik
çağında, gençlerin birdenbire ben kimlikleri değiştiğinde veya belirli bir
şekil alığında çoğunlukla bir kimlik bunalımı ile karşılaştıklarını
göstermiştir¹⁰⁵. Bu dönem erkekliğin veya kadınlığın nasıl bir kimlik
yapısıyla topluma takdim edileceğinin çözülmesi gerektiği zamandır.
Kısaca, kişi kişiliğinin neden ibaret olduğunu ortasında bir karar verecek-
tir. Bunun başarı ile çözülmesi genellikle sandığımızdan çok daha zor-
dur. Tehlikelerden biri, birkaç kimlik arasında kalan birinin, bunlardan
hangisinin gerçek kimliği olduğu üzerinde bir karara varamamasıdır.
Kimlik sağlayan kollektif toplum hareketlerinde erimeyi denerler. Başka
bir çözümde, fazla düşünmeyi icap ettirmeyen doktrin ve ideolojilere
sarılırlar. Probleme konumuz açısından bakıldığında, kimlik bunalımını
çözemeyenin, kurtuluşu, dinin kendisine sağladığı alternatif imkânlarda
yani, gene dini gruplarda,tarikatlarda veya onalara benzer dini topluluk-
larda arıyacağıdır. Böylece din, kısaca belirtmek gerekirse, bir toplum nor-
mu düzenleyicisi olarak işlediği derecede kişiliğin oluşumunda da önemli
bir rol oynamakta, ideolojik fonksiyonlar görmektedir¹⁰⁶.

104 Özcan Kökner, a.g.e., s. 67.

105 M. Argyle, Dinin Yedi Psikolojik temeli, (Çev. Mehmet Dağ), Eğitim Hareket-
leri Der. C. 23, S. 272-273, Ank. 1988,s.11.

106 Şerif Mardin, Din ve İdeoloji, 2. bs. , İst. 1983, ss. 62,65,67.

2. BÖLÜM

ÜNİVERSİTE GENÇLİĞİNİN DİNİ İNANÇ TUTUM VE DAVRANIŞLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

I. METODOLOJİ VE UYGULAMALAR

Bu bölümde, araştırmada seçilen model, araştırmının evreni ve örneklemini, bilgi toplama aracı ve uygulanması, verilerin analizi ve dökümüne ilişkin açıklamalara yer verilmiştir.

A. SEÇİLEN ARAŞTIRMA MODELİ

Araştırma, üniversite gençliğinin dini inanç, tutum ve davranışları ile bunlara; Bilim Alanları, Cinsiyet, Sosyal Çevre, Din Öğretimi, Ailenin Sosyo- ekonomik Durumu, Anne ve Babanın Öğrenim Durumu gibi değişkenlerin etkilerinin olup olmadığını ve etki derecelerini tesbite yöneliktir.

Araştırmanın problem kısmında belirtilen hususların test edilmesi, var olan durumun olduğu gibi tesbitini ve yorumlamayı gerektirmektedir. Bu sebeple araştırmının "tarama modeli" çerçevesinde yürütülmesi uygun bulundu. Çünkü, tarama (survey) araştırmaları, olayların, objelerin, varlıkların, kurumların, grupların ve çeşitli alanların mevcut durumlarını, şartlarını ve özelliklerini gerçekteki görünüşleriyle tasvir etmek amacıyla yapılır. Onları herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme çabası gösterilmez. Bu araştırmalarda ilişkiler, inanışlar, görüşler, davranışlar, uygulanmaktaki süreçler, etkiler ve gelişmekte olan yön ve eğilimler üzerinde durulur. Yine bu tür araştırmalar, mevcut olayların daha önceki olay ve şartlarla ilişkilerini de dikkate alarak, durumlar arasındaki etkileşimi açıklamaya çalışır¹.

Tasvir etme veya tarama modelinin çok çeşitleri vardır. Araştırmacı, konunun özelliğine göre, bazen bunlardan birini yada bir kaçını kullanabilir. Alan araştırmalarında, örneklemin temsil niteliğini

1 Saim Kaptan, Bilimsel Araştırma Teknikleri, Ank. 1982, s. 10; Niyazi Karasar, Bilimsel Araştırma Yöntemi, 2.bs., Ank. 1984, s. 80.

arttırmak için anketin yanı sıra, gözlem tekniğinin de gereğine işaret eden Türkdoğan; halkın (veya araştırma konusu grup, olay...) içine katılmak, hiçbir aracı unsur kabul etmeden hayatın akışını, bu akış içinde tutum ve davranışları çıplak gözle (dolaysız gözlem) tesbit etmek, araştırmanın iskeletinin ötesinde konunun canlılığına ulaşmamızı mümkün kılar ² der. Anket tekniğinin tek taraflılığını önlemek, iskelete uygun dokuyu meydana getirebilmek amacıyla "katılma yöntemi" (iştirakçi müşahit) tercihi, her ikisinin (Anket+Gözlem) birlikte kullanılması adeta bir zorunluluktur. Bu sebeple araştırma için anket ve gözlem tekniği birlikte kullanılmıştır. Gözlem tekniğiyle elde edilen veriler, hem başlangıçta soru ve seçeneklerin oluşturulmasında, hem de daha sonra , anket sonuçlarıyla karşılaştırılmak suretiyle, gerçeğe daha yakın bir sonuca ulaşılmasına katkı sağlamıştır.

B. EVREN VE ÖRNEKLEM

1. EVREN (Popülasyon)

Bir araştırmanın veya gözlemin alanına giren objelerin ya da fertlerin tümü evreni meydana getirir. Karasar ³ "evren " i ikiye ayırır. Birisi "genel evren ", öteki ise "çalışma evreni " dir. genel evrenin soyut bir kavram olduğunu ve tanımlanmasının kolay fakat ulaşılmasının güç hatta imkansız olduğunu belirtir. Çalışma evreni'nin ise, pratikte araştırıcının ulaşabildiği, ya doğrudan ya da seçilmiş örnek bir küme üzerinde gözlemler yaparak, hakkında görüş bildirebildiği evren olduğunu açıklar.

Üniversite gençliğinin dini inanç, tutum ve davranışları üzerine yapılan bu araştırmada evren, genelde Türkiye'deki tüm üniversite gençliğidir. Çalışma evreni ise, Selçuk Üniversitesi Lisans son sınıf (2.,4.,5.) öğrencilerinin oluşturduğu bütündür.

2 Orhan Türkdoğan, Yoksulluk Kültürü Gecekonduların Toplumsal Yapısı, Erzurum 1974, ss. 6-12.

3 Niyazi Karasar, a. g. e., ss. 115, 116, 122.

2. ÖRNEKLEM (Mütemessil Grup)

Bir evrenden, belli kurallara göre seçilmiş ve seçildiği evreni hem nitelik hem de nicelik yönünden temsil yeterliliği olduğu kabul edilen objeler ve fertleri bütününe "örneklem" diyoruz. Araştırmanın örnekleme, Selçuk Üniversitesine bağlı fakülte ve yüksekokulların tüm bölüm/anabilim dallarının son sınıflarındaki 1566 öğrenciden meydana getirilmiştir (Bkz. Ek Tablo 1). Henüz yeni kurulan fakülte ve yüksekokullar araştırma kapsamı dışında tutulmuştur bu araştırmanın örnekleme son sınıf öğrencileridir. Son sınıf öğrencilerinin seçimi ise, onların dini inanç ve tutumlar konusunda hayata atılmanın son basamağında bulundukları bir ortamda daha net, belirgin, artık kalıcılık kazanmış, olgunlaşmış düşüncelere sahip olacakları içindir. Bunun yanında yine son sınıf öğrencileri artık üniversiteden alabileceğini almıştır. Bu sebeple üniversite gençliğini en iyi temsil edebilecek bir grup olarak düşünülmüştür.

Fakülte ve Yüksekokulların çeşitli bölümlerindeki öğrenciler, okudukları bilim alanlarına göre dört kategoride toplanmıştır. Fen Bilimleri, Sağlık Bilimleri, Sosyal Bilimler, İlahiyat Fakültesi (Bkz. Ek Tablo 2) Aslında İlahiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler içinde olması gerekiyorsa da, konumuzun gereği olarak, ayrıca değerlendirilmesinin daha uygun olacağı düşünülmüştür. Araştırmacı, belirtilen örneklem alanı içinde yer alan fakülte ve yüksekokullarda araştırma yapabilmek için, Üniversiteden gerekli izni (Bkz. Ek 2)

aldıktan sonra örneklem işlemine başlamıştır.

C. BİLGİ TOPLAMI ARACI VE UYGULANMASI

Tarama (survey) tipi araştırmalar genellikle anket veya mülakat yoluyla yapılmaktadır. Anket tekniğinin en kuvvetli yönü, uygun durumlarda, geniş bir gruptan, çok miktarda veriyi, kısa zamanda, kolayca toplama imkânı vermesi, diğer kuvvetli bir yönü de, herkese aynı şekilde sunularak bir örnekliğin sağlanması, özellikle kapalı uçlu sorularla cevapların

belli sınırlar içinde toplanabilmesidir. Bunların yanısıra gizlilik garantisi daha inandırıcıdır ⁴.Bütün bunlar gözönüne alınarak bu araştırmada, bilgi toplama aracı olarak anket tekniği kullanılması uygun görülmüştür.

Anketin hazırlık safhasında konu ile ilgili literatür taranmış, kullanılan anket tekniklerinden yararlanılmış, uzman görüşüne de başvurularak sorular geliştirilmeye başlanmıştır. Ayrıca, zaman zaman öğrencilerle görüşülmüş, sorular üzerinde tartışılarak onların da düşünceleri alınmış, katkıları sağlanmıştır.

Anket sorularının hazırlanmasında "kapalı uçlu soru " lar tercih edilmiştir. Geliştirilen anket, konuyla ilgili öğretim üyesi ve uzmanların görüş ve tenkitlerine sunulmuş, buna göre gerekli düzeltme ve değişiklikler yapılarak ankete son şekli verilmiştir.

Anketin uygulanmasına geçilmeden önce, araştırmada izlenecek örnekleme plânı gereğince evreni temsil edecek minyatür bir örnek (57) alınarak anket formunun ön denemesi yapılmıştır. Ön deneme sonucunda, ankete uygun düşmeyen bazı sorular çıkarılmış, yeterince anlaşılmayan bazı sorular da yeniden gözden geçirilmiştir. Anket Formu'nun başına bir açıklama yazılarak, amacı, verilerin nerede kullanılacağı ve cevaplandırmaya ilişkin hususlar belirtilmiştir. Ayrıca, anketin bir ders saatinde cevaplandırılabilceği anlaşılmıştır. Buna göre son şeklini alan anket formu baskıya verilmiştir. Elli sorudan meydana gelen anketin bir kısmı hariç, diğerleri tamamen tarafımızdan geliştirilmiştir.

Araştırma evreninin yapısı gereği, bir grup özelliği taşımasından dolayı grup-tipli anket uygulaması yapılmıştır. Uygulama için dekanlıklar aracılığıyla bölüm/anabilim dalı başkanlarıyla görüşmeler yapılarak uygulama programı hazırlanmış, buna göre, matbu olarak hazırlanan anket formu sınıflarda hazır bulunan tüm öğrencilere dağıtılmıştır. Öğrencilere anketin anonim olduğu ve doldurulması hususunda hiç bir mecburiyetin bulunmadığı hatırlatılmıştır. Anketi cevaplandırmayı kabul etmeyen öğrenci sayısı 3' dür. Bizzat araştırmacı tarafından gerçekleştirilen uygulama sırasında öğrencilerin, anketi doğru, samimi cevaplandırabilmeleri ve hiçbir şekilde etkilenmemeleri hususunda tüm tedbirler alınmış, ders boyunca başlarında beklemek ve toplamak suretiyle tamamlanmıştır.

4 Niyazi Karasar, a. g. e., s. 192.

Çeşitli sebeplerle uygulama günü okula gelmeyen ya da o dersi almayan öğrenciler ankete katılmamışlardır. Sonuç olarak 1570 öğrenciye anket uygulanmış, fakat anketler incelenirken 2 anketin tamamen boş, 2 anketin de çift cevaplı olduğu görülmüş, bunlar da çıkarıldıktan sonra, 1566 anket değerlendirmeye tâbi tutulmuştur.

D. VERİLERİN ANALİZİ VE DÖKÜMÜ

Araştırmanın örnekleme, daha öncede belirtildiği gibi, 1987-1988 öğretim yılında Selçuk Üniversitesinin tüm bölüm /anabilim dallarında okuyan son sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. Elde edilen veriler, S. Ü. Mimarlık - Mühendislik Fakültesi Bilgi İşlem Merkezi tarafından kottanmış, frekans ve yüzdeleri ile istatistik işlemler burada yapılmıştır.

Öncelikle, anket formunda yer alan her seçeneğe verilen cevapların frekans ve yüzdeleri tesbit edilmiştir. Daha sonra değişkenlere göre tablolaştırma işlemi yapılmış, çapraz çizelgeler için Chi-kare (χ^2) değerleri hesaplanmıştır. Beşten küçük değerler hesaplamaya dahil edilmemiştir.

Araştırmalardan elde edilen veriler, bazen kategorilerde toplanabilir. Böyle durumlarda iki veya daha fazla sayıda bağımsız değişkenlerin belli bir özellikte farklı olup olmadıkları, o özelliğin ölçütlerinden elde edilecek frekansların karşılaştırılmasıyla denenebilir. Chi-kare, dağılımlar arası farkın manidarlık çözümlemelerinde sık sık başvurulan bir istatistiksel işlemdir. Chi-kare testi, deneylerden elde edilen sonuçlarla, bir varsayımına uygun olarak beklenen sonuçların, sorumuzun (problemin) cevabı olup olmadıkları, başka bir ifadeyle, ortaya çıkan farklılaşmaların rastlantıya dayalı farklar olup olmadıkları araştırılır. Fark varsa, bunun önemli olup olmadığı ve derecesini tesbit etmek, Chi-kare testinde son işlemdir.

Bu araştırmada, Chi-kare işlemleri için aşağıdaki formül kullanıldı:

$$\chi^2 = \frac{n(ad-bc-n/2)^2}{(a+b)(c+d)(a+c)(b+d)}$$

Sosyal bilimlerle ilgili yapılan araştırmaların çoğunda olduğu gibi, bu araştırmada da Chi-kare sonuçlarının manidarlık (anlamlılık) derecesi için, $P < 05$ düzeyinde bakılmıştır.

Gerek araştırmacı tarafından, gerekse bilgisayarda yapılan veri analizinde, tablolaştırma işlemi aşağıdaki adımlar atılarak meydana getirildi:

1. Çalışmanın problematiğine ilişkin ham verilerin çözümlenmesinde önce, soru soru ele alınarak hem frekansı hem yüzdesi tesbit edilmiştir.

2. Değişkenlere göre tablolaştırma yan varsayımlar yönünden ele alınarak düzenlenmiştir.

3. Test edilmesi gereken her bir problem açısından anket soruları seçime tâbi tutulmuş buna göre, değişken olarak ele alınan, Bilim Alanları (Fen Bilimler- Sağlık Bilimleri-Sosyal Bilimler-İlâhiyat Fakültesi), Cinsiyet (3.soru) , Sosyal Çevre (4.soru) , Din Öğretimi (40.soru) , Ailenin Sosyo-ekonomik Durumu (8.soru), Anne ve Babanın Öğrenim Durumu (7.soru) gibi değişkenlerin analizi için, 10., 12-13.,16.,17-18. 23.,25. 27.,28.,29.,31-32.,42.,46.,47.,48. soruların her biri açısından değerlendirmeye tâbi tutulmuştur. Bu analiz için Chi-kare işlemine başvurulmuş, elde edilen Chi-kare değerleri ile değerkenler arasındaki farklarınmanidarlığı test edilmiştir.

4. Anket elemanlarının sorulara verdikleri cevaplardan ayrı olarak, bazı sorulara eklenen "Başka (Belirtiniz)" seçeneğine veya boş yerlere yazdıkları notlar da ayrıca tesbit edilmiş ve değerlendirilmiştir.

VARSAYIMLAR

Genel Varsayım:

Dini inanç, tutum ve davranışlar, bir bakıma ferdi görünmekle birlikte, sosyo-kültürel çevre şartlarıyla ilgili ve onların etkisi altındadır. Üniversite gençliğinin; öğrenim gördükleri bilim alanları, cinsiyetleri, yükseköğrenime gelmeden önce en uzun yaşadıkları sosyal çevre, yine daha önceden aldıkları resmi ve gayri resmi din eğitim ve öğretimi, ailelerinin sosyo-ekonomik durumu ve anne-babalarının öğrenim durumu gibi değişkenlere göre, dini inanç, tutum ve davranışlarında farklılaşmalar meydana gelmektedir.

Yan Varsayımlar :

- A. Üniversite gençliğinin Allah inancı konusunda olumlu bir yaklaşım içinde oldukları ve bu konuda kalıcılık kazanmış belirli bir karara vardıkları varsayılmıştır.
 1. Allah inancı konusundaki olumlu ve net tutuma karşılık Amentü'de ifadesini bulan diğer iman esaslarında ise öğrencilerden bir kısmı çelişkili ve şüpheli bir tutum içindedir.
 2. Allah inancında aile önemli bir fonksiyona sahiptir. Aile, inancın oluşumunda etkili olmakla birlikte, gencin gelişim süreci içinde gerek zihinsel gelişmesinin etkisi, gerekse çevre faktörlerinin etkisi de devreye girerek, bu inancın farklılaşmasına sebep olmaktadır.
 3. Üniversite çevre ve öğrenim, Allah inancı konusunda akılcı ve şüpheli tutuma sebep olmaktadır. Bu inanan öğrencilerde sağlam bağlanma, şüpheli ve ilgisiz tutuma sahip olanlarda da inançsızlık şeklinde sonuçlanmaktadır.
- B. Üniversite gençliğinin ibadetlerle ilgili tutumları olumludur. Ancak, ibadetlerin yerine getirilmesi hususunda genel bir ilgisizlik içinde oldukları varsayılmıştır.
 1. Üniversite gençliği ibadet şekilleri içinde özellikle günlük namazlara karşı ilgisizdir. Oruç ise, çoğunlukla tutulmaktadır. Diğer ibadet şekillerinden zekât, kurban ve hacc'ın uygulanmasının gereğine inanmaktadırlar.

2. Gençler, ibadetlerin yerine getirilmesinde sosyal çevreden etkilenmektedir. Bu etki, genellikle caydırıcılık rolüne sahiptir.
 3. Üniversite gençliği, dini törenlere isteyerek katılmamaktadır.
 4. Gençlerin üniversite öncesi ve sonrası dini yaşayışlarında önemli değişiklikler olmaktadır. Üniversiter çevre, dini yaşayışın bilinçlenmesine olduğu kadar, zayıflama ve terkine de sebep olmaktadır.
- C. Öğrencilerin sosyo-kültürel hayatlarında dinin merkezî bir fonksiyona sahip olmadığı varsayılmıştır.
- D. Üniversite gençliğinin, dinî grup, tarikat ve kuruluşlara karşı tutumlarının olumsuz ve ilgisiz olduğu varsayılmıştır.
1. Öğrenciler, dinî grup ve tarikatların gereğine inanmamaktadır.
 2. Üniversite öğrencilerinin, dinî grup ve tarikatlarla ilgili yeterli ve sağlıklı bilgisi yoktur.
 3. Üniversite gençliğinin, dinî muhtevalı dernek ve vakıf... gibi kuruluşlarla hiç bir ilişkisi yoktur, oralarda aktif rol almamaktadırlar.
- E. Günümüz ailelerinin çocuklarıyla ilgili beklentilerinin farklılaşmasından dolayı, çocuklarıyla dinî konularda çatışmanın önemli derecede sözkonusu olmadığı varsayılmıştır.
1. Ülkemizde ailelerin dinî yapısını derecelendirebilmek mümkün ise, ailelerin din ile ilgi dereceleri genellikle orta derecededir.
 2. Anne-babalar öğrencilere dini yaşayışlarında baskı yapmamaktadır.
 3. Üniversite gençliğinin, anne ve babalarıyla aralarındaki kültür farklılığından dolayı dinî konularda çatışmaya varmayan bazı anlaşmazlıkları vardır.
- F. Üniversite gençliğinin, dinî inanç, bilgi ve pratiklerin uygulanması hususlarında problemlerinin olduğu varsayılmıştır.
1. Gençlerin dinî problemlerinin başında, din konusundaki bilgi yetersizlikleri gelmektedir. Bu bilgi yetersizliğinden kaynağını alan, özellikle inanç ve ibadetlerin uygulanması hususlarında problemleri vardır.
 2. Gençlerin dinî problemleri, onları zaman zaman bunalımlara sürükleyecek derecede rahatsız etmektedir.

3. Üniversite gençliği, batul inançlara sahip değildir.
4. Gençlerin dinî bilgi ve yaşayışları konusunda, din görevlilerin olumlu hiçbir rolü yoktur.
5. Üniversite gençliği, din eğitimine ihtiyaç duymaktadır.

Bu araştırmada kullanılan **değişkenlere** göre oluşturulan varsayımlar ise şunlardır:

- G. Üniversite gençliğinin, öğrenim gördükleri bilim alanlarının hâkim atmosferi altında kaldıkları ve buna göre inanç, tutum ve davranışlarının da değiştiği varsayılmıştır.
1. Öğrenciler **bilim alanlarına** göre, Allah inancında farklı bir tutum içindedirler. Fen Bilimleri ile Sağlık bilimlerinde öğrenim gören öğrenciler rasyonel inanç ve inançsızlıkta, Sosyal Bilimlerdekiler irrasyonel inanç ve ilgisiz tutumda, İlâhiyat öğrencileri ise irrasyonel inançta daha fazladır.
2. Fen Bilimleri öğrencileri başta olmak üzere, Sağlık B. ve Sosyal Bilimlerde öğrenim gören öğrencilerin üniversite dönemlerinde, dinî inanç, tutum ve davranışları bakımından hem olumlu, hem olumsuz yönde değişmelerin meydana gelmiştir. İlâhiyat öğrencilerinde ise, kısmî meydana gelen değişme olumlu yöndedir.
- H. Öğrencilerin **cinsiyetlerine** göre, farklı inanç, tutum ve davranışlar içinde oldukları, kızların erkeklerden daha fazla irrasyonel inanç ve geleneksel dinî yaşama biçimine sahip oldukları varsayılmıştır.
- I. **Sosyal çevreye** göre; köy, kasaba gibi küçük yerleşim birimlerinden yükseköğrenim için, büyük ve farklı bir çevreye gelen gençlerin, öğrenimlerinin ileriki yıllarında çeşitli faktörlerin etkisiyle, dinî inanç, tutum ve davranışları da değişmektedir.
- İ. Üniversite öncesi alınan **din öğretiminin** niteliğinin, üniversitör çevrede, dinî inanç ve tutumlarda farklılaşmalara sebep olduğu varsayılmıştır.
1. Üniversite öncesi gerek okulda ve gerekse okul dışı din öğrenimi gören gençlerde, rasyonel inanç ve dinî yaşayışta olumlu tutum, hiç din öğretimi görmeyenlerde ise, ilgisizlik ve inançsızlık daha fazla görülmektedir.

2. Tek yanlı eğitim ve telkin dengesiz ve problemli şahsiyetlerin oluşumuna zemin hazırlamaktadır.
- J. **Ailelerin sosyo-ekonomik statülerinin**, öğrencilerin dinî inanç, tutum ve davranışlarında değişmelerle sebep olduğu ve bu değişmenin de aileleri fakir öğrencilerde daha fazla görüleceği varsayılmıştır.
- K. **Anne-babanın öğrenim durumuna** göre; öğrenim seviyesi düşük olan anne ve babaların çocuklarının dinî inanç ve yaşayışlarında, üniversite öğrenimi süresince daha çok değişmeye uğradıkları varsayılmıştır.

III. ÖĞRENCİLERLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

Konu ile ilgili bulgulara geçmeden önce, öğrenciler hakkında bir takım genel bilgiler vermek yararlı olacaktır. Bu özelliklerden bir kısmı, araştırmada değişken olarak kullanılmıştır. Bunlarla onların kişisel ve sosyo-ekonomik kültürel özellikleri tesbit edilmeye çalışılmıştır.

TABLO 1. Sınıflara Göre Dağılım

Sınıf	Sayı	%
2. Sınıf	398	25.4
4. Sınıf	1100	70.2
5. Sınıf	68	4.4
TOPLAM	1566	100.0

Daha önce de belirtildiği gibi, örneklem, Selçuk Üniversitesine bağlı fakülte ve yüksekokulların son sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. Dördüncü sınıf öğrencileri çoğunlukta olup, onu ikinci ve beşinci sınıflarda öğrenim gören öğrenciler takip etmektedir. Araştırmada, olabildiğince geniş bir popülasyondan örneklem yapılmaya çalışılmış; ayrıca, üçüncü sınıflar hariç, hemen hemen bütün sınıflara dağılım da, örneklemün temsil yeterliliğini artırmıştır.

TABLO 2. Öğrencilerin Yaş Dağılımı

Yaş	Sayı	%
17 ve daha genç	4	0.3
18	80	5.1
19	132	8.4
20	324	20.7
21	304	19.4
22	280	17.9
23	222	14.2
24	94	6.0
25	56	3.6
26	55	3.5
27 ve daha büyük	15	0.9
TOPLAM	1566	100.0

Öğrencilerin çoğunluğunun 20-23 yaşları arasında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu yaş dilimi, insan hayatında; kim olduğunun, neye inanıp bağlanacağını artık belirlendiği, ergenlik dönemi ve problemlerinin gerilerde kaldığı yetişkinliğe geçiş dönemidir. Bu verilere göre, örnekleme oluşturan öğrenciler, psikolojik ve sosyal gelişmeleri bakımından, "asıl gençlik" ve "yetişkinlik öncesi" dönemi yaşamaktadırlar.

TABLO 3. Cinsiyete Göre Dağılım

Cinsiyet	Sayı	%
Kız	612	39.1
Erkek	954	60.9
TOPLAM	1566	100.0

Ankete katılan öğrencilerin yaklaşık üçte ikisini erkekler, üçte birini ise kızlar oluşturmaktadır.

TABLO 4. Üniversiteye Gelmeden Önce En Uzun Yaşanılan Çevre

Yaşanılan Çevre	Sayı	%
Köyde	162	10.3
Kasabada	257	16.4
Küçük şehirde	489	31.2
Büyük şehirde	270	17.3
Metropolitan (Ank. İzm. İst. 'da)	131	8.4
Konya 'da	257	16.4
TOPLAM	1566	100.0

Öğrencilerin yükseköğrenime başlamadan önce, özellikle orta-öğrenim dönemini içine alan zamanlarını geçirdikleri sosyal çevre, onların inanç ve tutumlarının oluşma ve gelişmesi bakımından oldukça önemlidir. Verilere göre, öğrencilerin yaklaşık dörtte üçü (% 73.2), hayatlarının en uzun dönemini şehirlerde (küçük ve büyük şehir-metropolitan-Konya) geçirmişlerdir.

TABLO 5. En Uzun Yaşanılan Çevrenin Bölgelere Göre Dağılımı

Bölgeler	Sayı	%
İç Anadolu	766	48.9
Ege	205	13.1
Marmara	106	6.8
Karadeniz	81	5.2
Doğu Anadolu	45	2.9
Güney Doğu Anadolu	47	3.0
Akdeniz	315	20.0
Cevapsız	1	0.1
TOPLAM	1566	100.0

Selçuk Üniversitesinde öğrenim gören gençlerin, yalnız Konya ve çevresinde değil, iç Anadolu, Akdeniz, Ege başta olmak üzere, Türkiye'nin bütün bölgelerinden geldikleri bu sorunun (Tablo:5) sonuçlarıyla tesbit edilmiştir. Bu durum da, yine araştırmada, örneklemin temsil yeterliliğini artırmaktadır.

TABLO 6. Mezun Olunan Lise veya Dengi Okulun Türü

Lise veya Dengi Okul	Sayı	%
Resmi veya özel lise	1008	64.4
Resmi veya özel kolej	27	1.7
Meslek Lisesi (Ticaret, Endüstri v. b.)	348	22.2
İmam Hatip Lisesi	178	11.4
Başka	5	0.3
TOPLAM	1566	100.0

Selçuk üniversitesine öğrenciler büyük oranda (% 64.4) resmi devlet liselerinden gelmektedir. Zaten bu öğretim kurumlarının temel fonksiyonu da yükseköğretime öğrenci yetiştirmektir. Ancak meslek liselerinden gelenlerin (bunların içinde özellikle İmam-Hatip Lisesi % 11.4) oranı da küçümsenmeyecek bir seviyeye ulaştığı görülmektedir.

TABLO 7. Üniversiteden Önceki Din Eğitimi Durumu

Din Öğrenimi	Sayı	%
Resmi	138	8.8
Özel	331	21.1
Resmi+Özel	1041	66.5
Hiç	56	3.6
TOPLAM	1566	100.0

Dini inanç ve tutumların benimsenmesi, davranış modelleri haline gelmesinde, din eğitim ve öğretimi önemli bir bağımsız değişkendir.

Bilindiği gibi, ülkemizde İlk ve Ortaöğretimde görülen Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin dışında, özel yani mesleki formasyon kazandıracak nitelikte İmam-Hatip Liseleri ile Kur'an Kurslarında din eğitimi ve öğretimi yapılmaktadır. Bunların yanısıra, aile başta olmak üzere, gerek cami hocalarının, gerek dini bilgilerle tanınmış özel kişilerin ve gerekse çeşitli dini yayınların, din eğitim ve öğretim faaliyetlerinde aktif rol aldıkları da bir gerçektir.

Sağlıklı bir tesbite gidebilmek için, öğrencilere bütün bu seçeneklerden oluşan tablo sunulmuş, daha sonra da bunlar dört katedride toplanmıştır. Bu duruma göre, öğrencilerin hemen hemen tamamına yakınının (% 96.4) şu veya bu şekilde din öğrenimi gördükleri tesbit edilmiştir. Tabloda dikkati çeken en önemli husus, resmi öğretimle (İlk ve Ortaöğretim) yetinilmeyerek, onun, okul dışı din öğretimiyle takviye edilmesidir ki, bu, toplumumuzda yaygın ve geleneksel din öğretiminin varlığını ve etkinliğini koruduğunu göstermektedir. Hiç din öğrenimi görmediklerini belirten çok küçük bir grup (% 3.6) ise, din derslerinin zorunlu hale gelmesinden önce liseden mezun olanlar olabilir. Böyle bir grubun varlığı da, araştırmada diğerleriyle karşılaştırmaya imkan vermesi açısından yararlı olmuştur.

Gençlerin çocukluk ve ergenlik (ilk gençlik) yıllarını geçirdikleri sosyal çevreler içinde, özellikle aile önemli bir yere sahiptir. Bu sebeple anne ve babanın öğrenim seviyeleri, çocuklarına karşı tutumlarında olduğu kadar, onların dinî sosyalleşmelerinde ve dinî kişiliklerinin oluşumunda da etkili olmaktadır.

TABLO 8. Anne ve Babanın Öğrenim Durumları

Öğrenim Durumları	Anne		Baba	
	Sayı	%	Sayı	%
Okur-yazar değil	414	26.4	66	4.2
Okur-yazar	289	18.5	221	14.1
ilkokul mezunu	690	44.1	776	49.6
Ortaokul mezunu	54	3.4	138	8.8
Lise veya dengi okul mezunu	72	4.6	195	12.5
Fakülte veya yüksekokul mezunu	27	1.7	168	10.7
Cevapsız	20	1.3	2	0.1
TOPLAM	1566	100.0	1566	100.0

Tablo 8'deki verilere göre, annelerin (% 26.4)'ü, babaların (% 4.2) si okur-yazar değildir. Annelerin ancak (% 1.7)'sinin yükseköğrenim mezunu olmalarına karşın, babalarda bu oran çok daha yüksek (% 10.7)'tir. Her ikisinin yaklaşık yarısı ilkokul mezunudur.

Genel duruma bakılırsa, öğrenci ailelerinde, babanın öğrenim durumunun anneninkinden daha yüksek olduğu görülmektedir.

TABLO 9. Ailelerin Hangi Sosyo-Ekonomik Kesime Girdikleri

Sosyo-Ekonomik Düzey	Sayı	%
Alt (Fakir)	396	25.3
Ortanın altı	632	40.4
Orta	278	17.8
Ortanın üstü	147	9.4
Üst (Zengin)	108	6.8
Cevapsız	5	0.3
TOPLAM	1566	100.0

Araştırma kapsamına giren öğrencilerin ailelerinin, hangi sosyo-ekonomik kesime girdiklerini belirleyebilmek için, anketin uygulandığı zaman dilimi içinde, uzman görüşüne de müracaat edilerek bazı rakamlar tesbit edilmiştir. Buna göre tüm çalışanlar dahil, ailenin aylık ortalama geliri sorulmuş, alınan cevaplara göre de sınıflandırmalar yapılmıştır. Böylece sonuçlar kısmen de olsa izafilikten kurtarılmaya ve gerçeğe daha yakın sonuçlar elde edilmeye çalışılmıştır. Yine de, bu konuda gerek rakamların ve gerekse sınıflandırmaların izafilikten kurtarıldığını söyleyebilmek oldukça zordur.

Tablo 9'da elde edilen verilere göre; öğrenciler, ailelerinin ekonomik durumlarının, büyük oranda (% 67.6) orta seviyede (alt orta-orta -üst orta) olduğunu belirtmişlerdir. Ailelerinin fakir olduğunu söyleyen öğrenciler, örneklemin dörtte birini meydana getirirken, zengin olduğunu söyleyenler ise, çok küçük bir grubu (% 6.9) oluşturmaktadır.

Eğer konuya sadece, örneklemini oluşturan öğrencilerin ailelerinin sosyo-ekonomik statüleri itibarı ile bakacak olursak, bu durum, sanayileşme öncesi dönemini yaşayan bir ülkenin sosyal tabakalaşma piramidi- ni hatırlatmaktadır.

Diğer yandan ise, bu sonuçlar, bilinenin aksine, her sosyal sınıftan aile çocuklarının üniversite öğrenim imkanından yararlandıklarını göstermektedir. Yalnız bu durum gerek üniversitelerin yapıları, gerekse onların bulunduğu yerleşim bölgelerinden de kaynaklanmış olabilir. Yani, öğrenim ve hayat şartları (barınma, beslenme, ulaşım, kredi-burs... vb) daha uygun olan üniversite ve bulunduğu şehir, özellikle gelir durumu orta ve aşağı seviyede olan aile çocuklarının tercih sebebi olabilir. Üniversitelerin bütün yurt çapına yaygınlaştırılmış olması, her kesime yükseköğrenim imkanı sağladığı gibi, fırsat eşitliğini kısmen de olsa gerçekleştirdiği söylenebilir.

TABLO 10. Öğrencilerin Konya'da Nerede Kaldıkları

Kalınan Yer	Sayı	%
Ailesiyle	444	28.4
Akraba, tanıdık yanında	66	4.2
Kredi ve yurtlar kurumu Öğr. yurdunda	324	20.7
Vakıf yurtlarından birinde	53	3.4
Özel öğrenci yurtlarından birinde	29	1.8
Birkaç arkadaşla birlikte kiralık evde	600	38.3
Pansiyon ya da otelde	21	1.3
Başka	26	1.7
Cevapsız	3	0.2
TOPLAM	1566	100.0

Selçuk Üniversitesindeki öğrencilerden (% 32.6)'sı öğrenimine devam ederken ailesiyle veya akraba, tanıdık yanında kalmaktadır. Resmi, özel ve vakıf yurtlarında kalanların toplam oranları (% 26) olmasına karşın; otel, pansiyon ve kiralık evlerde arkadaşlarıyla birlikte kalanların oranı ise (%39.6) dır. Bu sonuç, çok açık olarak üniversite gençliği yurt problemi olduğunu göstermektedir. Tablo'daki başka seçeneği işaretleyen öğrencilerin (%1.7) çoğunluğunu ise evliler oluşturmaktadır.

IV. BULGULAR VE YORUM

DİNİ İNANÇ

TUTUM VE DAVRANIŞLAR

A. İNANÇ (İman-Akide)

Sözlükte; inanma, itikad, kesin kabulle bağlanılan şey, mutlak tasdik, bir hükme, bir şahsa, bir varlığa kesin bir şekilde, samimiyetle inanma, doğrulama... anlamları olan iman (inanç), her dinin esasını oluşturur. Bir takım temel inançlara (iman edilecek şeyler) dayanmayan bir din tasavvur etmek mümkün değildir.

Her dinde dinî inançlar, o dinin getirdiği teorinin özünü oluşturan bir inanç formülü ile ifadesini bulur. İlâhî dinlerde dinî tecrübenin teorik ifadesi, iman esaslarından meydana gelen "Akide" ile ilgili konulardır.

İslâm'da, "Kelime-i Tevhid" veya "Kelime-i Şehâdet" ile "Amentü"de toplanan iman esasları, İslâm inancının esasını meydana getirir.

Dine girişin ve bu dine mensubiyetin şartı ve ilk formülü olan "Kelime-i Tevhid veya Şehadet" aynı zamanda dinî inancın ilk derecesi ve ilk mertebesidir de. Bunu kalbiyle tasdik eden ve diliyle söyleyen, icmâlî ¹ bir imanla İslâm'a girmiş olur. Mü'min olmanın asıl ve temel şartı Allah'a ve peygamberi Hz. Muhammed'e inanmaktır.

Kısacası, Allah inancı, İslâm'ın temelidir. İnanılması gereken ilk esas Allah'ın varlığı ve birliğidir. Kur'an-ı Kerim'de belirtildiği gibi² Allah'ı tanımak, O'na inanmak ve kulluk (ibadet) etmek ergenlik çağına gelmiş ve akıllı olan her insana islâmın yüklediği bir görevdir. Zaten, İslâm'a göre, insanın var oluş gayesi de Allah'ı tanıyıp O'na ibadet etmesidir.

1 İcmâlî iman : İnanılacak şeylere toptan ve kısaca iman etmek demektir. Bu, imanun en özü ve en kısa olanıdır.

2 Bkz. İhlâs 112/1,4 ; Zümer 39/4 ; İsrâ 17/42,43 ; Mü'minûn 23/91..

1. ALLAH İNANCI

Allah inancı, dinin temeli olduğu kadar, kişinin dini inanç tutum ve davranışlarının da kaynağı ve yönlendirici temel etkenidir. Bunun için, dini inanç ve tutumların, varsa problemlerin tesbiti, öncelikle Allah inancının, geniş bir çözümlenmesini gerekli kılmaktadır.

Problem ana unsuru olan Allah inancının, sadece evet-hayır'la belirlenmesinin, araştırmacıyı bazı yanılgılara sürükleyebileceği, ayrıca bir kısım problemlerin de kapalı kalmasına sebep olabileceği düşünüldü. Bundan dolayı, öğrencilerin Allah inancı bakımından şimdiki durumlarının tesbiti için, detaylı seçeneklerden oluşan bir tablo sunuldu.

TABLO 11. Öğrencilerin Allah İnancı Bakımından Durumları

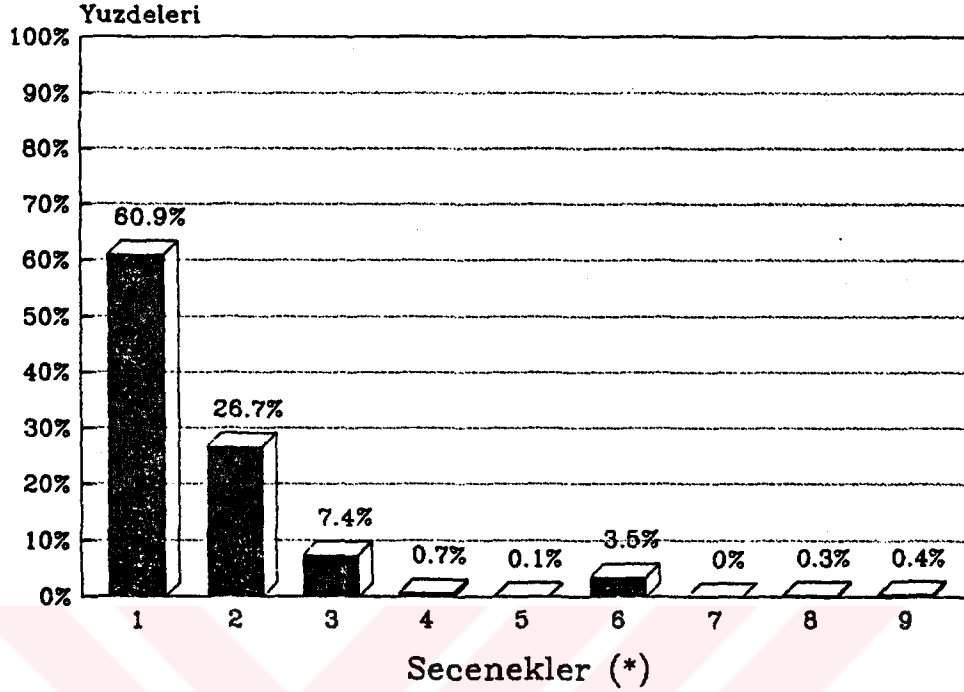
Cevaplar	Sayı	%
Allah'ın varlığına kesin olarak inanıyor ve bu konuda akli ve mantıki deliller buluyorum	953	60.9
Allah'a inanıyorum ve bu konuda delille ihtiyaç duymuyorum	418	26.7
Allah'a inanıyorum fakat bu konuda çözemediğim hususlar var	116	7.4
Ailem ve çevremdekiler Allah'ın varlığını kabul ettikleri için ben de inanıyorum	11	0.7
Allah'ın varlığı konusuna ilgi duymuyorum	2	0.1
Allah'ın varlığına inanmıyorum	55	3.5
Allah'ın varlığına inananlara karşı çıkıyorum	0	0.0
Başka (Belirtiniz)	5	0.3
Cevapsız	6	0.4
TOPLAM	1566	100.0

Görüldüğü gibi, öğrencilerin (% 87.6) 'sı, Allah inancı bakımından rasyonel ve irrasyonel bir inanca sahiptir. Kararsız (problemlı) ve taklitçi olan öğrenciler (%8.1) 'ı meydana getirirken, Allahın varlığına ilgi duymayan ve inanmayanlar da (% 3.6) 'dır. İnananlara karşı çıkan ise hiç yoktur.

Öğrencilerin 5'i, alternatiflerin sonundaki açık cevap (Başka...) yerini

GRAFİK 1

Öğrencilerin Allah inancı Bakımından Durumları

(*) Secenekler icin bkz:Tablo 11

doldurmuşlardır. Bunların ifadeleri aynen şöyle: " Büyük bir enerji olabilir belki. ", " Gereksiz görüyorum. ", " Ne tam inanıyor, ne de inanmıyorum. ", Bir diğeri ise; " Keşke Allah gerçekten var olsaydı ve ben de O'na köle olsaydım diye düşünürüm. " şeklinde düşüncesini belirtirken, bir başka öğrenci de, Allah lâfzını karalayıp " yaratıcı " ya inandığını yazmıştır.

Cevapsızların ise, Allah inancı konusunda henüz bir karara varmamış veya çelişkiler içinde oldukları varsayılabilir. Çünkü, gerek öğrencilerle yapılan görüşmeler ve gerekse anket'in uygulanması sırasında bazı gözlemler³, araştırmacıyı bu sonuca götürmüştür.

Burada elde edilen sonuçlarla, benzer araştırmaların bazı sonuçlarını

3 Bunların içinde özellikle şu olay örnek olarak verilebilir: Uygulama yapılan sınıflardan birinde, anket formunun dağıtılmasından bir müddet sonra, bir kız öğrencinin yüzünün sararıp, ter içinde kalması, mimikleri ve el kol hareketleriyle tipik rahatsızlanma işaretleri göstermesi üzerine kendisine gerekli müdahale yapılmış, rahatlayıp kendine gelmesi üzerine sebebi sorulduğunda, fizikî bir rahatsızlığının olmadığını fakat, inanç konusundaki sorunun seçeneklerini okuduğunda, bunların hiç birinin kendisine uymadığını, bunların dışında da herhangi bir inanç ve düşüncesinin olmadığını, bu yüzden kim olduğunu neye inanacağını bilememekten dolayı çelişkiler içinde bocalayıp, stres içine girdiğini belirtmiştir.

mukayese etmek, probleme açıklık getirmesi açısından yararlı olacaktır.

Mesela, Erdoğan Fırat'ın araştırmasında aynı soruya verilen cevaplar şöyledir: Rasyonel ve İrrasyonel inanç (% 51.6), Kararsız, Agnostik, Taklitçi (% 21.7), İngilsiz, İnançsız ve İnanç aleyhtarı (% 23.5)⁴. Gözlemlendiği gibi, " Allah İnancı " konusunda elde ettiğimiz verilerle, bu araştırmanın verileri arasında önemli bir farklılık ortaya çıkmaktadır. Bu farkı, araştırmanın yapıldığı zaman, mekân, örneklem ve uygulama açılarından incelemek gerekir. Ankara'daki üniversitelerin çeşitli fakültelerinde okuyan öğrenciler (312) üzerinde yapılan söz konusu araştırmanın yapıldığı zaman dilimi, örneklem ve uygulama konusunda araştırmacı; uygulama sırasında (Nisan 1976), üniversitelerde devam etmekte olan öğrenci olaylarının temelinde bazı ideolojik konuların bulunmasının, din konusunda yapılan böyle bir araştırma hakkında çekimserlik doğurduğunu belirtmekte, diğer yandan, uygulamada ve örneklem seçiminde, gerek idareciler tarafından çıkarılan güçlükler ve bazılarının olumsuz tavrı, gerekse öğrencilerin güvensizlik, sonuçlar konusunda da şüpheli bir tutum içinde olduklarını örnekleriyle açıkladıktan sonra "bugünkü ortam içinde fertler dini kanaatlerini açıklamaktan çekinmektedirler"⁵ demektedir. Ki, bu durumlar, tabii olarak araştırmada sağlıklı sonuçlar alınmasını engellemiş olabilir.

Nitekim, Uludağ Üniversitesi öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmada; Allah'ın varlığına inanma konusunda büyük bir çoğunluk (% 95. 96) olumlu bir tutum içindedir. İlgi duymayan yahutta inançsızlar ise (% 3. 98) ' dir. İnançsız öğrencilerin inananlara karşı çıkmadıkları da belirtilmektedir⁶. Bu sonuçlar bulgularımız ile tamamen paralellik göstermektedir.

Hiç şüphesiz ki, kişilerin, özellikle dini, ailevi, siyasi vb. konularda inanç ve tutumlarının tesbitine yönelik bu tür araştırmaların çoğalması, anlayışlı, açık, güvenilir bir ortamın oluşmasına da hizmet edecektir. Bu açıdan bakıldığında, değişen zaman ve gelişen sosyo-kültürel ortam içinde, kişilerin inanç ve düşüncelerini çekinmeden, açıkça belirtmeleri ve yetkili kişi ve kuruluşlarca da bu tür bilimsel araştırmalara gösterilen ilgi, anlayış ve çeşitli yardımlar sevindiricidir. Bu, aynı zamanda, araştırmalardaki

4 Erdoğan Fırat, Üniversite Öğrencilerinde Allah İnancı ve Din Duygusu, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ank. 1977, s. 52.

5 A.e., ss. 44-47.

6 Zeynüddin Arslan, Üniversite Öğrencilerinin Dua Konusundaki Tutumları, (Yayınlanmamış Lisans Tezi), Bursa 1987, s. 15.

güvenirliliği de arttırmakta, daha sağlıklı ve doğruya en yakın sonuçların elde edilmesini sağlamakta ve toplumumuza, açık bir toplum olma özelliği de kazandırmaktadır.

Konumuz ile ilgili diğer bir örnekte ki bu, Ankara yükseköğrenim gençliği üzerine yapılan bir araştırmadır; öğrencilere sorulan: " Sizce kâinatın hâkimi olan yüce bir yönetici kuvvet var mıdır " şeklindeki bir soruya; S. B. F. (% 91) , Hukuk F. (% 92) , Ortadoğu İ. İ. F. (% 78) oranında " Vardır " cevabını verdikleri belirtilmektedir⁷.

Yine, Aysel Ekşi, İstanbul Üniversitesinin çeşitli fakültelerinde okuyan öğrenciler üzerinde yaptığı bir araştırmada; dini inançları kuvvetli, Kitaba inancı olan, bir yaratıcı güce inananların (% 84.7), dini inançları olmayanların ise (% 15.3) olduğunu tesbit etmiştir⁸.

Başka bir araştırmada ise, " Kâinat Tanrı tarafından yaratılmıştır. " tutum cümlesini, öğrencilerin çoğunluğunun (% 70.6) tasvip şiddetle tasvip ettikleri, (% 22.4) ' ünün kararsız olduğu, (% 6.3) oranında da tasvip şiddetle tasvip etmedikleri belirtilmiştir⁹.

Dursun Bingöl'ün Atatürk Üniversitesi öğrencileri üzerinde yaptığı bir başka araştırmada; öğrencilerin (% 86.2) ' si tam ve olgun bir hayat görüşüne sahip olabilmek için dini inancı gerekli görmektedir. Gerekli görmeyenlerin oranı ise (% 13.8) ' dir¹⁰.

Amerikalı Sosyoloji uzmanı T. J. Mathews'un Ankara Siyasal Bilgiler ve Hukuk Fakülteleri ile Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü öğrencileri arasında Nisan 1954' de yaptığı anket sonuçlarına göre; " İdarecilerin takriben % 90' ı bir dini inanç ve ideale inanmak ihtiyacında bulunduklarını ifade ediyorlar " ¹¹.

Görüldüğü gibi, gerek bu araştırmada elde edilen veriler ve gerekse diğer araştırmaların sonuçları dikkate alınırsa, bunlardan hareketle belirli bazı sonuçlara varabilmek mümkün olmaktadır. Araştırmalar arasındaki

7 Nerrin Abadan, Üniversite Öğrencilerinin Serbest Zaman Faaliyetleri, Ank. 1961, s. 91.

8 Aysel Ekşi, Gençlerimiz ve Sorunları, İst. 1982, s. 163.

9 Fahrettin K. Göksay- Sedat Topçu, Türk Gençliğinin İnanç ve Tutumlarının Dinamiği Üzerine Psiko-Sosyal Yönden Bir Araştırma, 6. Milli Nöro-Psikiyatri Kongresi, İst. 1971, s. 419.

10 Dursun Bingöl, Üniversite Gençliğinin Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma, A.Ü. İşletme Fak. Derg., C. 2, S.1, Ank. 1976, s. 296.

11 A. T. J. Matthews, Yetişen Türk İdarecileri, (Çev. Nerrin Abadan), Ank. 1955, s. 64

bir kısım olumlu yahutta olumsuz farklılıkların ise, çeşitli faktörlere göre değişkenlik gösterebildikleri varsayılabilir.

Sonuç olarak, üniversite gençliği, büyük bir çoğunlukla " Allah'a İnanç " konusunda olumlu bir yaklaşım içindedir. İnananlara karşı aleyhte bir tutum söz konusuda değildir.Fakat bir kısım öğrencinin ise, kararsızlık, agnostik ve taklitçilik şeklinde kendini gösteren bir inanç içinde olduğu görülmektedir. İşte bu noktada, küçük bir azınlığı da ilgilendirse bir inanç problemiyle karşı karşıya kalınmaktadır.

Buna bağlı olarak kontrol mahiyetindeki diğer bir soruda: öğrenciler kendilerini Allah'ın varlığına inanç derecesi bakımından acaba nasıl görmektedirler ?

TABLO 12. Allah'ın Varlığına İnanç Derecesi

İnanç Derecesi	Sayı	%
Çok kuvvetli	1032	65.9
Kuvvetli	290	18.5
Orta	164	10.5
Az	12	0.8
Hiç	41	2.6
Cevapsız	27	1.7
TOPLAM	1566	100.0

Burada elde edilen veriler, Tablo 11'in verilerini doğrulamaktadır. Öğrencilerin büyük bir çoğunluğu (% 84.4) kendisini, kuvvetli ve çok kuvvetli Allah inancına sahip olarak görmektedir. Öğrencilerin (% 10.5) ' i ise, orta derece de bir Allah inancına sahip olduklarını belirtmişlerdir.

Acaba bu öğrencilerin diğer inanç esaslarına karşı tutumları nedir ve nasıldır? Onlar sadece Allaha inanmakla yetiniyorlar mı? Yoksa Amentü' de belirlenen diğer esaslara da aynı şekilde inanıyorlar mı? Bu konu üzerinde durmak konumuzu daha da açıklığa kavuşturacaktır.

2. İNANÇ ESASLARI (Amentü)

İslâm'da " inanç " konusu, sadece Allah'a imanla sınırlı değildir. O, aynı zamanda diğer bazı iman esaslarına (Amentü) da inanmayı zorunlu kılar. Bunlardan birine bile inanmamak, dinden çıkmayı¹² gerektirir.

" Amentü " de toplanan iman esasları, temel İslâm inançlarının formüle edilmiş şeklidir. Bunlar; Allah'a, Meleklerle, Kitablara, Peygamberlere, Ahiret gününe, Kaza ve Kadere inançtan ibarettir. Bunları kalbiyle tasdik edip, diliyle söyleyen mü'mindir.

Allah' ı yegâne ilâh tanıyan, Hz. Muhammedi, O'nun peygamberi olarak kabullenen kişi, diğer inanç esaslarını ve bütün getirdiklerine de toptan kabullenmiş demektir. Çünkü diğer inanç esasları Hz. Peygamber aracılığıyla bize bildirilmiştir.

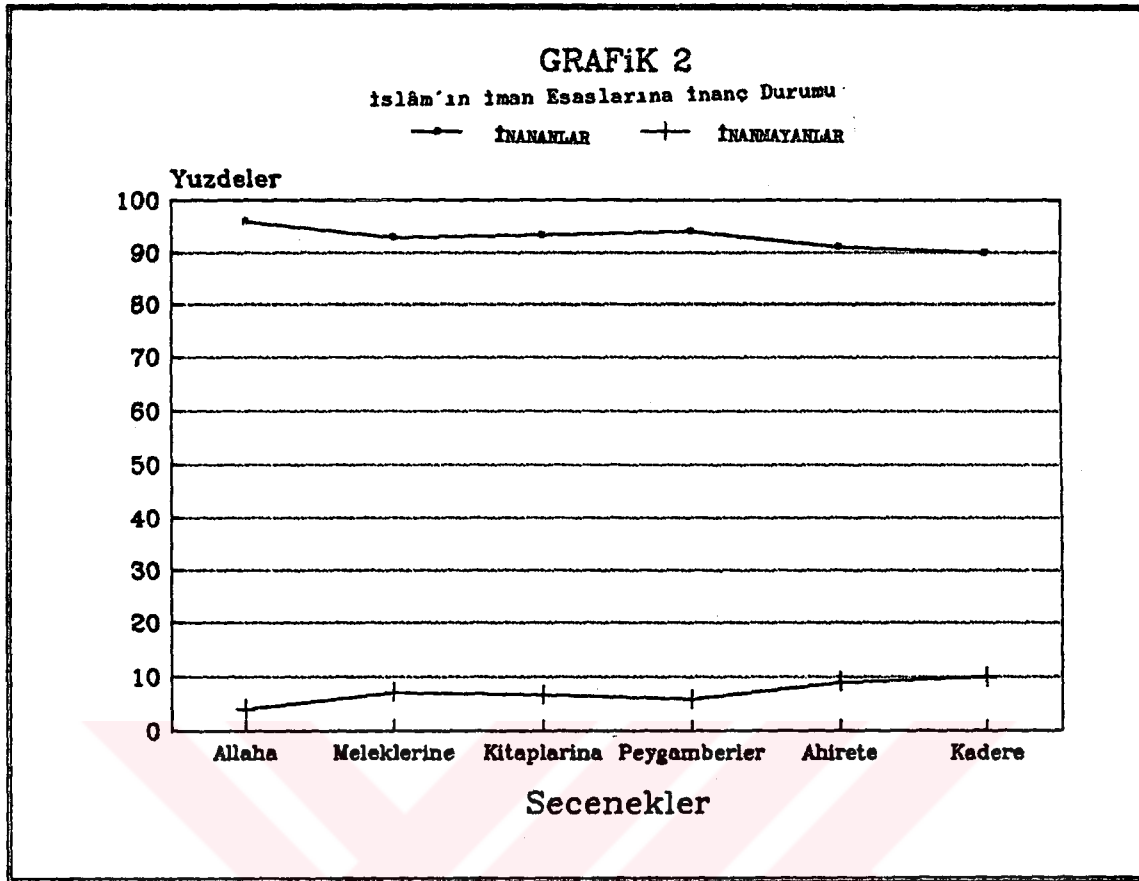
O halde, Allah'a ve Peygambere inanmadan diğer inanç esaslarını kabule imkân yoktur. Bunun tam tersi olan, yani Allah'a inandığı halde, diğer inanç esaslarını kabul etmeyen kişi ise, mü'min sayılmaz.

Konu bu bazda değerlendirilmeye tabi tutulduğunda acaba, öğrencilerin İslâm'ın iman esaslarına inanç durumu nasıldır? Başka bir ifade ile söylemek gerekirse; Allah'a inanç durumuyla, Amentü'nün diğer esaslarına inanma arasında bir birlik ve bütünlük, uyum var mıdır?

TABLO 13. İslam'ın İman Esaslarına İnanç Durumu

İman Esasları	İNANAN		İNANMAYAN		TOPLAM
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı
Allah'a	1503	96.0	63	4.0	1566
Meleklerine	1456	93.0	110	7.0	1566
Kitaplara	1462	93.4	104	6.6	1566
Peygamberlere	1473	94.1	93	5.9	1566
Ahiret gününe	1427	91.1	139	8.9	1566
Kadere yani hayrın ve şerrin Allah'tan geldiğine inanmak	1409	90.0	157	10.0	1566

12 Bkz. Nisâ 4/136 ; Sebe' 34/8 ; İsra 17/9,10 ; A'raf 7/147.

Görüldü ki, öğrencilerin hemen hemen tamamına yakını iman esaslarına (Amentü) 'da inanmaktadır. Ancak, Allah inancı dışındaki diğer iman esaslarında önemli bir farklılaşma hemen dikkat çekmektedir.

Allah'a iman konusunda Tablo 11'de ki verilerle bir uyum olmasına rağmen, bu inançla bütünleşmesi gereken diğer inanç esaslarında bu uyum ve birliği göremiyoruz. Öğrencilerden (% 10) 'nın Kader inancı başta olmak üzere, (% 8.9) 'nın Ahiret Gününe, (% 7) 'sinin Meleklerle, (% 6.6) 'sinin Kitaplara ve (% 5.9) 'nın da Peygamberlere inanmadıkları görülmektedir.

Öğrencilerin, sorunun kenarına (özellikle kader için) yazdıkları; " Tereddüt ediyorum ", " Pek anıyamıyorum ", " Hayır Allah' tan, şer şeytandan olur ", " Çelişki içindeyim " ... gibi açıklamaları konunun oldukça problemli bir saha olduğuna dikkat çekmektedir.

Kader, Ahiret... gibi iman esasları, İslâm dünyasında, daha Hicri I. Asırdan itibaren tartışılmalı ve birçok farklı İslâmî veya İslâm dışı fikir akımlarının, mezheplerin doğmasına sebep olmuştur. " Bu mezheplerden çıkış sebebi siyasi olanlar bir tarafa bırakılacak olursa, akaid (inanç) sahasındaki ilk fikir ayrılığının Ma' bed el-Cühenî'nin (öl. 80/692) kaderi

inkâr etmesi ile zuhûr ettiği söylenebilir"¹³. Zaman içinde, felsefî düşünceyle de desteklenen bu tartışma, şüphecilik ve inkârcılık hareketine karşı, İslâmî inançları koruma zaruriyetini ortaya çıkartmıştır. "Kelâm " ilminin doğuş sebeplerinden birisi de işte bu zarurettir ¹⁴. Böylece, gerek İslâmî nass'ların, gerekse halkın inançlarının korunması ve bütünlüklerinin önlenmesi amacıyla, İslâm bilginlerince, bu tür İslâm inançlarına zıd düşüncelerin tenkit süzgecinden geçirilerek reddi ve çıkan problemlerin çözüme kavuşturulması sağlanmıştır.

Günümüzde de, bu çok hassas ve hassas olduğu kadar da önemli olan inanaç esasları hakkında, gençliğin bir şüphe dönemi geçirmesi tabii karşılanmalıdır. Ancak, bu dönemin uzaması ve inkâr ile sonuçlanması ise, konunun asıl üzerinde durulması gereken yanıdır.

Kerim Yavuz bir araştırmasında¹⁵, çocuğun ilgisini çeken bütün okul dönemi boyunca sürüp giden konuların başlıcalarının; Allah'ın varlığı, özellikle "zâtı", yaratılış ile ilgili hususlar olduğunu, bunun yanı sıra gelişimlerine uygun olarak onları ençok meşgul eden konuların da; peygamber, cennet-cehennem, melek, şeytan-cin, kader ve ahiret hayatı olduğunu tesbit etmiştir.

Denilebilir ki, çocukluk döneminden itibaren, çocuğun zihinsel gelişimine paralel olarak oluşmaya başlayan ve sadece öğrenme, inanma ihtiyacından doğan sorular, tatmin edici cevaplarla ve ilgiyle karşılanmayınca, problem olarak ortaya çıkmaktadır. Bu tür problemler, çocuğun zihinsel yapısına uygun olarak anlatılmadığı ve özellikle ilk gençlik döneminde bir çözüme kavuşturulmadığı takdirde de, gerek bu dönemde, gerekse daha sonraki yıllarda, gençliği, şüphecilik (dîn krizi) hadisesiyle karşı karşıya bırakmaktadır. Bu durum, yani ihtiyaç duydukları dîn eğitiminin (örgün ve yaygın) ve eğitimcilerin yetersizliği, gençleri, inançsızlığa kadar sürükleyebilmektedir. Bu öğrenciler içinde namaz, oruç... gibi ibadetlerini yerine getirenlerin bulunması ayrıca dikkat çekicidir. Tabii ki bunları bu şekilde tutum ve davranışa sürükleyen bir çok faktörden söz edilebilir.

13 Şerafeddin Gölöük-Süleyman Toprak, Kelâm, Konya 1988, s. 25.

14 Geniş bilgi için bkz. Ebu'l-Vefâ et-Taftazani, Kelâm İlminin Bellibaşlı Mesaleleri, (Çev. Şerafeddin Gölöük), İst. 1980, ss. 10-36. ; Muhammed Ebu Zehra, İslâm'da Siyasi ve İtikadi Mezhepler Tarihi, (Çev. Ruhi Fığlalı-O. Ekicioğlu), İst. 1970, ss. 17-25 ; Şerafeddin Gölöük-S. Toprak, a.g.e., ss. 19-25.

15 Kerim Yavuz, Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi, Ank. 1983, ss. 83-88.

3. ALLAH İNANCINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

İnsanda "fitri" bir gerçeğe dayanan inanma duygusu, çeşitli faktörlerin etkisiyle gelişmekte (Gelişim = Veraset x Çevre x Zaman) veya olumlu-olumsuz etkileşim içinde farklılaşabilmektedir.

Burada üzerinde durulması gereken, çevre faktörü ile bunun zaman içinde oluşturduğu zihinsel gelişim etkenidir. Kişinin etkisi altında kaldığı herşeyi ifade eden çevreden kastımız da, konumuz gereği olarak, onun sosyal ve kültürel çevresidir. Bunları da; aile, arkadaş çevresi, varsa dahil olduğu çeşitli gruplar, okul (öğretmen), yayınlar... olarak sıralamak mümkündür.

Aile, dinî inanç ve tutumların ortaya çıkmasında ve gelişmesinde ilk ve önemli bir sosyal çevredir. Sosyal bilimcilerin pek çoğu aileyi en güçlü kültürel etkilerden biri olarak görürler¹⁶. Günümüz geleneksel aile yapısı içinde anne-baba-büyükler, çocukların ilk genel eğitimlerinde olduğu kadar, dinî inanç ve tutumlarının da oluşup gelişmesinde etkili bir yere sahiptir.

Çocuğun ilk dinî tecrübelerini edindiği aile çevresinden sonra, okul, öğretmenler, arkadaşları... onun, çocukluk ve gençlik döneminin büyük bir kısmını geçirdiği sosyo-kültürel çevresidir. Böylece, gelişen zaman içinde inanç ve tutumlara etki eden faktörler de çoğalmakta ve bu durum ailenin etki derecesini sınırlayıp, azaltmaktadır. Toplumda çocuğun karşılaştığı kültürel etkilerin çok çeşitli ve heterojen olması, ailenin etkisini sınırlayıcı bir fonksiyon görmesinin yanında, bazen de, bu çeşitli faktörlerin birbirine zıt, uyumsuz olması halinde, inanç ve tutumların olumlu-olumsuz farklılaşmasına, hatta ailesinin inancının tamamen aksine bir inancın benimsenmesine de sebep olabilmektedir.

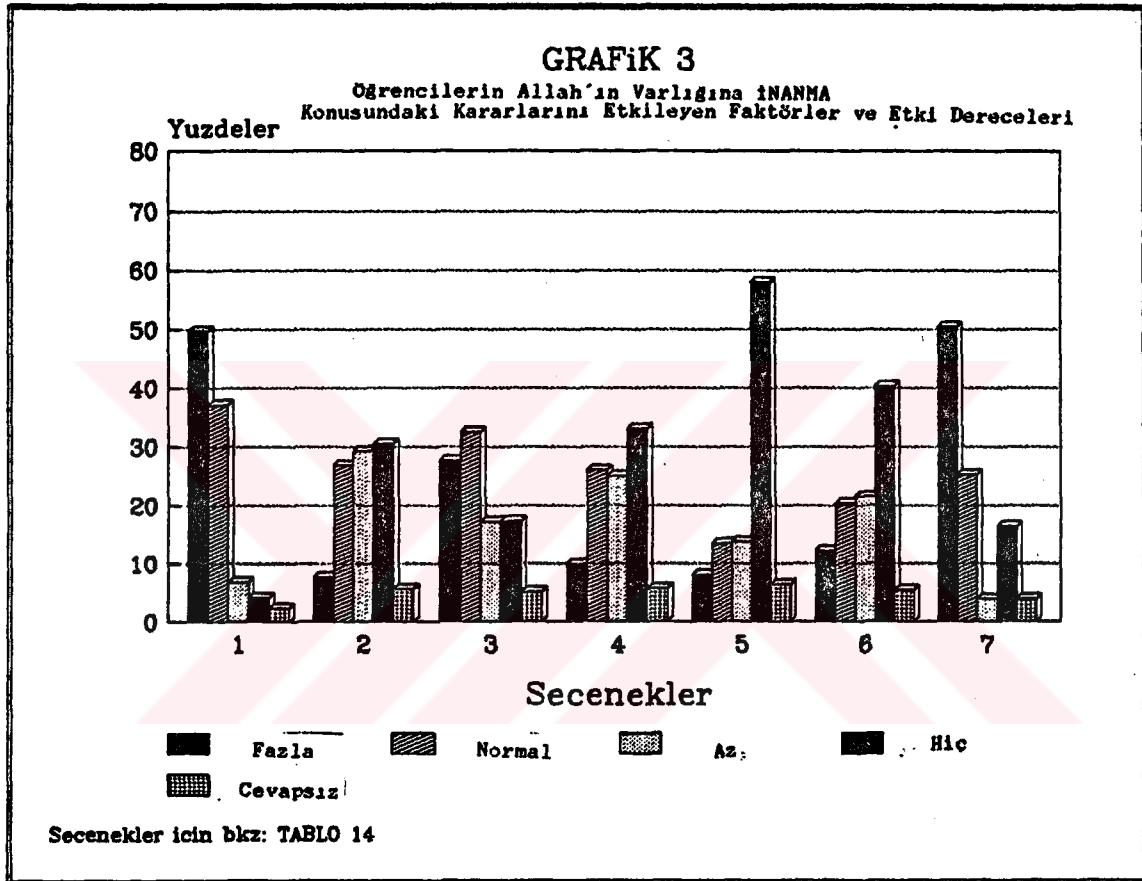
Kısacası, Allah inancı başta olmak üzere, diğer dinî inanç ve tutumların oluşup gelişme yahutta değişmesinde, kişinin ailesi, arkadaşları, yakın çevresi, okul ve öğretmenleri, okuduğu çeşitli yayınlar, dinî kurum ve kişiler, gruplar, radyo-tv ...vb etkili faktörler olarak yerlerini alırlar.

Genç, bütün bu ve benzeri sosyo- kültürel faktörlerden edindiği bilgi

16 David Krech-Richard S. Crutchfield, Sosyal Psikoloji, (Çev. Erol Güngör), 3. bs., İst. 1980, ss 209-212.

ve tecrübelerini, kendi zihinsel gelişimi ve kabiliyeti ölçüsünde işleyerek dinî kişiliğini oluşturur. Yani, "inanç ve tutumların teşekkülü, idrakî ve kognitif organizasyonu meydana getiren bütün faktörlerin tesiriyle meydana gelen kaçınılmaz bir hadisedir" ¹⁷.

Acaba, öğrencilerin, Allah'ın varlığına inanma konusundaki kararlarını etkileyen temel faktörlerin etki dereceleri nasıldır?

Tablo 14 ve Grafik 3'de görüleceği gibi, inanma konusunda en fazla etki derecesine sahip faktörler; kendi zihinsel gelişiminin etkisi ile (% 50.4), ailesidir (% 49.7), okuduğu kitaplar (% 27.7) üçüncü sırayı alırken, dindar olarak gördüğü bazı kimselerin tutumları (% 12.3), arkadaşları (% 8.1), öğretmenleri ise (% 7.7) son sırada yer almaktadır.

E. Fırat, 1976'da Ankara'daki üniversitelerde öğrenim gören öğrenciler üzerinde yaptığı bir araştırmasında da, benzer sonuçları elde etmiştir ¹⁸.

Bu duruma göre; öğrencinin, eğitim-öğretim süreci boyunca, değişip gelişen sosyal ve kültürel çevresi, yaşının ilerlemesi; zihinsel gelişimini,

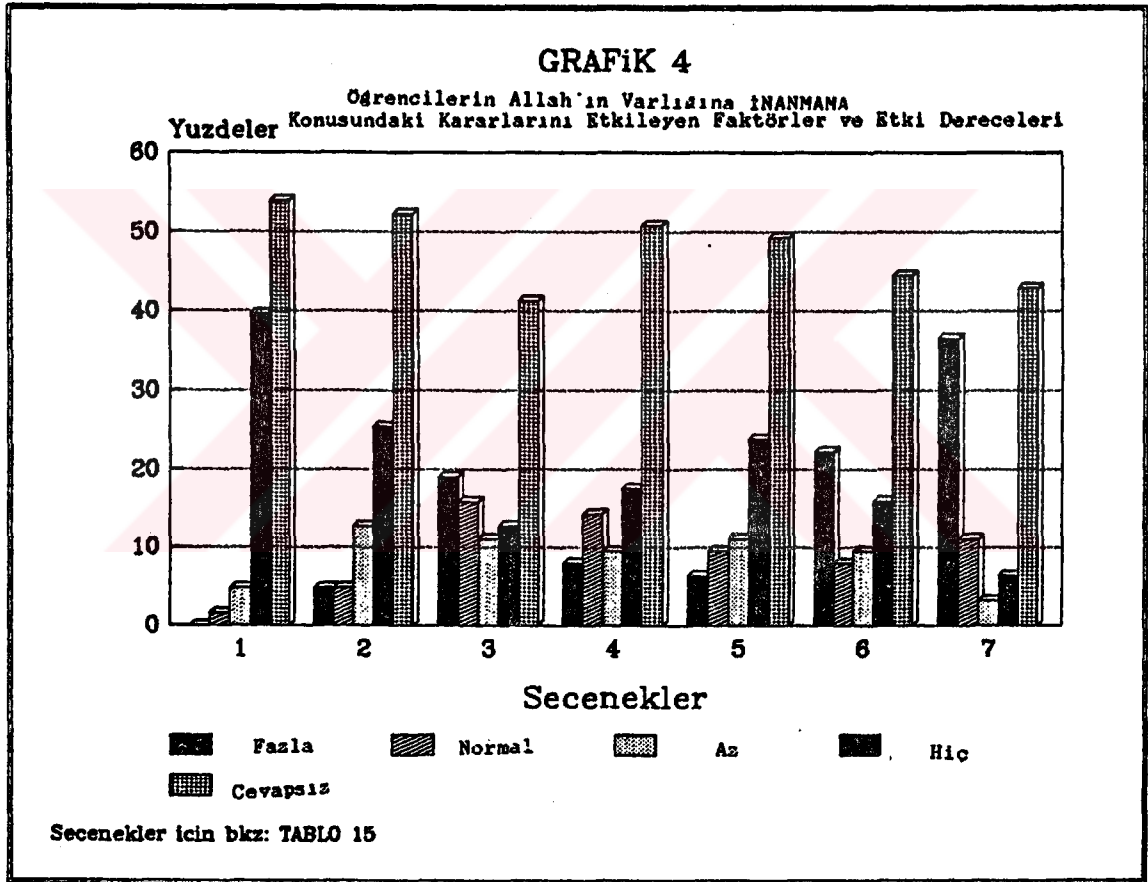
¹⁷ A.e., s.205.

¹⁸ Erdoğan Fırat, a.g.e., ss. 54-55.

TABLO 14. Öğrencilerin Allah'ın Varlığına İNANMA
Konusundaki Kararlarını Etkileyen Faktörler ve Etki Dereceleri

Faktörler	Etkilenme Dereceleri					
	Fazla Sayı %	Normal Sayı %	Az Sayı %	Hiç Sayı %	Cevapsız Sayı %	TOPLAM Sayı
Ailesi Öğretmenleri Okuduğu kitaplar Arkadaşları Dahil olduğu bazı gruplar Dindar olarak gördüğü ba- zı kimselerin tutumları Kendi zihinsel gelişme- sinin etkisi	747 49.7	557 37.1	102 6.8	62 4.1	35 2.3	1503
	115 7.7	405 26.9	441 29.3	458 30.5	84 5.6	1503
	416 27.7	489 32.5	260 17.3	262 17.4	76 5.1	1503
	150 10.0	393 26.1	377 25.1	497 33.1	86 5.7	1503
	121 8.1	205 13.6	209 13.9	871 58.0	97 6.4	1503
	185 12.3	306 20.4	324 21.6	605 40.3	83 5.4	1503
	758 50.4	381 25.3	58 3.9	247 16.5	59 3.9	1503

kendi kendine karar verme yeteneğini de beraberinde geliştirmektedir. Bu da, onun diğer birçok hususta olduğu gibi, Allah'a inanç konusundaki kararında da fazlasıyla etkili olmaktadır. Bunu, zihinsel gelişmeyle hemen hemen aynı oranı paylaşan aile takip etmektedir. Ailenin diğer faktörlerden daha fazla etki derecesine sahip olması, toplumumuzda geleneksel aile yapısının özelliğini koruduğunu göstermektedir. Sanıldığı gibi, çocuğun sosyo-kültürel çevresinin değişmesi ile, ailenin etkisinin azaldığı veya kalktığı düşüncesi de, tam olarak doğrulanmaktadır. Çünkü, ailenin etkisinin, özellikle öğretmenlerden, kitaplardan daha fazla olması bunu göstermektedir.

Tablo 15 ve Grafik 4'deki Allah'ın varlığına **inanmayan** öğrencilerin, bu kararlarını etkileyen faktörlere bakıldığında, yine en fazla etki derecesine sahip faktörün, kendi zihinsel gelişmesi (% 36.5) olduğu görülmüştür. Her iki tablodaki bu sonuç, tüm veriler de gözönünde bulundurularak değerlendirildiğinde; her ne kadar sosyal ve kültürel çevrenin az veya çok inançların oluşmasında etkili olduklarını gösterse de, inanç ve inançsızlık olgusunu daha çok kişisel bir problem olduğunu ve bunun sorumluluğunun da tamamen ferde ait olduğunu göstermektedir.

TABLO 15. Öğrencilerin Allah'ın Varlığına İNANMAMA
Konusundaki Kararlarını Etkileyen Faktörler ve Etki Dereceleri

Faktörler	Etkilenme Dereceleri					
	Fazla Sayı %	Normal Sayı %	Az Sayı %	Hiç Sayı %	Cevapsız Sayı %	TOPLAM Sayı
Ailesi	0	1	3	25	34	63
Öğretmenleri	3	3	8	16	33	63
Okuduğu kitaplar	12	10	7	8	26	63
Arkadaşları	5	9	6	11	32	63
Dahil olduğu bazı gruplar	4	6	7	15	31	63
Dindar olarak gördüğü ba-	14	5	6	10	28	63
zı kimselerin tutumları	23	7	2	4	27	63
Kendi zihinsel gelişme-						
sinin etkisi						

Öğrencilerin inanmama konusundaki kararlarını etkileyen ikinci faktör, dindar olarak gördüğü bazı kimselerin tutumlarıdır (% 22.2) ki bu da, dikkat çekici diğer önemli bir husustur. Dindar kişilerin inanç ve yaşayışlarındaki farklı tutumları, tutarsız davranışları, çifte standartlılık şeklinde kendini gösteren yaşama tarzları, gençlerin inançlarında olumsuz sonuçların doğmasına sebep olabilmektedir. Ashında bu, din eğitiminin yetersizliği sebebi ile dini, asıl kaynaklarından öğrenmemekten doğan bir problemdir. Çünkü, bu bilgisizlik sebebiyle gençler, kişilerin hatalı düşünce, tutum ve davranışlarını, bizâtihi dinin kendisinden kaynaklanıyormuş gibi algılamakta, din ile müntesib (dindar)' i özdeşleştirmektedirler.

Öğrencilerin inançsızlık yönünde kararlarını etkileyen üçüncü faktör ise, kitaplardır (% 19). Yine burada da öğretmenlerin en az puan toplaması (% 4.8), inanmada olduğu gibi, inançsızlıkta da önemli bir etkilerinin olmadığını göstermektedir. Diğer dikkati çeken bir husus da, ailenin " inanma " da çok önemli bir fonksiyona sahip olmasına karşılık, " inançsızlık " konusunda ise hemen hemen hiçbir etkisinin olmamasıdır.

Burada çeşitli değişkenlerin de devreye girdiği ve Allah inancını farklılaşmasında etkili olduğu görülmektedir. Tesbit ettiğimiz bazı değişkenler açısından probleme bakmamız gerekmektedir.

Acaba gençlerin, Allah'ın varlığına inanç konusundaki kararlarında değişkenlere göre bir farklılaşma söz konusu olmakta mıdır? Eğer bir değişme söz konusu ise ne gibi farklılaşmalar görülmektedir?

Tablo 16 bu farklılaşmayı göstermektedir. Konu, tek tek değişkenler açısından gözden geçirildiğinde:

Bilim alanlarına göre; üniversitede öğrenim görülen bütün bilim alanlarında yüksek oranla rasyonel inanç hakimdir. Ancak kendi aralarında bazı farklılıklar vardır. Fen Bilimlerinde öğrenim gören öğrencilerin daha rasyonel bir Allah inancına sahip oldukları, İlahiyat öğrencilerinin irrasyonel, Sosyal Bilimler öğrencilerinin kararsızlık ve taklitçilikte yoğunlaştıkları, inançsızlık halinin ise, Sağlık Bilimlerinde daha fazla olduğu ve bu farklılaşmaların da manidar (anlamlı) olduğu görülmektedir. Böylece, genelde üniversite gençliğine rasyonel inanç hakim ise de, öğrencilerin üniversitede gördükleri eğitimin türüne göre, farklı inanç ve tutumlara sahip oldukları yani, bilim alanlarının Allah inancı bakımından tutumlarında etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Bu arada cinsiyet farkının da dinî inanç şeklini etkilediği, yapılan

19 Referanslar için bkz. Belma Özbaydar, Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma, İst. 1970, s. 16.

TABLO 16. ALLAH İNANCINDA FARKILILAŞMANIN DEĞİŞKENLERE GÖRE DAĞILIMI

DEĞİŞKENLER		Allah inancı (*)										Chi-Kare Değerleri
		(1) S %	(2) S %	(3) S %	(4) S %	(5) S %	(6) S %	(7) S %	(8) S %	Ce.siz S %	TOPLAM	
Bilin Alanına Göre	Fen Bilimleri	405 63.4	167 26.1	40 6.3	3 0.5	1 0.2	20 3.1	0 0.0	1 0.2	2 0.3	639	X ² = 46.67 s.d. = 15 P < 0.05
	Sağlık Bilimleri	134 54.7	75 30.6	16 6.5	2 0.8	1 0.4	15 6.1	0 0.0	0 0.0	2 0.8	245	
	Sosyal Bilimler	360 61.9	131 22.5	59 10.1	6 1.0	0 0.0	20 3.4	0 0.0	4 0.7	2 0.3	582	
	İlahiyat	54 54.0	45 45.0	1 1.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	100	
Cinsiyete Göre	Kız	352 57.5	174 28.4	64 10.5	4 0.7	0 0.0	13 2.1	0 0.0	3 0.5	2 0.3	612	X ² = 22.43 s.d. = 5 P < 0.05
	Erkek	601 63.0	244 25.6	52 5.5	7 0.7	2 0.2	42 4.4	0 0.0	2 0.2	4 0.4	954	
Sosyal Çevreye Göre	Köy	98 60.5	38 23.5	12 7.4	2 1.2	0 0.0	11 6.8	0 0.0	1 0.6	0 0.0	162	X ² = 53.33 s.d. = 25 P < 0.05
	Kasaba	162 63.0	67 26.1	16 6.2	3 1.2	0 0.0	5 1.9	0 0.0	3 1.2	1 0.4	257	
	Küçük Şehir	295 60.3	138 28.2	33 6.7	5 1.0	0 0.0	15 3.1	0 0.0	1 0.2	2 0.4	489	
	Büyük Şehir	148 54.8	75 27.8	30 11.1	1 0.4	1 0.4	14 5.2	0 0.0	0 0.0	1 0.4	270	
	Metropolitan	80 61.1	24 18.3	16 12.2	0 0.0	0 0.0	9 6.9	0 0.0	0 0.0	2 1.5	131	
	Konya	170 66.1	76 29.6	9 3.5	0 0.0	1 0.4	1 0.4	0 0.0	0 0.0	0 0.0	257	
Din Öğretimine Göre	Resmi	53 38.4	35 25.4	26 18.8	4 2.9	1 0.7	18 13.0	0 0.0	0 0.0	1 0.7	138	X ² = 163 s.d. = 15 P < 0.05
	Özel	197 59.5	103 31.1	18 5.4	2 0.6	0 0.0	9 2.7	0 0.0	2 0.6	0 0.0	331	
	Resmi+Özel	685 65.8	287 25.6	64 6.1	3 0.3	1 0.1	18 1.7	0 0.0	0 0.0	3 0.3	1041	
	Hiç	18 32.0	13 23.2	8 14.3	2 3.6	0 0.0	10 17.9	0 0.0	3 5.4	2 3.6	56	
Ailenin Sosyo-Ekonomik Durumuna Göre	Alt (Fakir)	243 61.4	107 27.0	21 5.3	0 0.0	0 0.0	23 5.8	0 0.0	1 0.3	1 0.3	396	X ² = 38.39 s.d. = 20 P < 0.05
	Ortanın altı	388 61.1	175 27.7	45 7.1	4 0.6	1 0.2	19 3.0	0 0.0	1 0.2	1 0.2	632	
	Orta	175 63.0	71 25.5	21 7.6	2 0.7	1 0.4	6 2.2	0 0.0	1 0.4	1 0.4	278	
	Ortanın üstü	80 54.4	39 26.5	16 10.9	5 3.4	0 0.0	5 3.4	0 0.0	0 0.0	2 1.4	147	
	Üst (Zengin)	66 61.1	26 24.1	12 11.1	0 0.0	0 0.0	2 1.9	0 0.0	1 0.9	1 0.9	108	
	Cevapsız	3 60.0	0 0.0	1 20.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	1 20.0	0 0.0	5	
Annenin Öğrenim Durumuna Göre	Okur-Yazar Değil	256 61.8	114 27.5	18 4.3	5 1.2	1 0.2	18 4.3	0 0.0	1 0.2	1 0.2	414	X ² = 43.84 s.d. = 25 P < 0.05
	Okur-Yazar	179 61.9	79 27.3	17 5.9	0 0.0	1 0.3	9 3.1	0 0.0	3 1.0	1 0.3	289	
	İlkokul Mezunu	418 60.6	182 26.4	58 8.4	3 0.4	0 0.0	25 3.6	0 0.0	1 0.1	3 0.4	690	
	Ortaokul Mezunu	29 53.7	12 22.2	10 18.5	2 3.7	0 0.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	1 1.9	54	
	Lise Mezunu	42 58.3	20 27.8	6 8.3	1 1.4	0 0.0	3 4.2	0 0.0	0 0.0	0 0.0	72	
	Yüksekokul Mezunu	15 55.6	6 22.2	6 22.2	0 0.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	27	
	Cevapsız	14 70.0	5 25.0	1 5.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	20	
Babanın Öğrenim Durumuna Göre	Okur-Yazar Değil	35 53.0	22 33.3	3 4.5	0 0.0	0 0.0	5 7.6	0 0.0	0 0.0	1 1.5	66	X ² = 25.85 s.d. = 25 P > 0.05
	Okur-Yazar	132 59.7	62 28.1	12 5.4	1 0.5	1 0.5	12 5.4	0 0.0	1 0.5	0 0.0	221	
	İlkokul Mezunu	478 61.6	215 27.7	50 6.4	5 0.6	1 0.1	21 2.7	0 0.0	4 0.5	2 0.3	776	
	Ortaokul Mezunu	81 58.7	33 23.9	17 12.3	1 0.7	0 0.0	5 3.6	0 0.0	0 0.0	1 0.7	138	
	Lise Mezunu	119 61.0	50 25.6	17 8.7	2 1.0	0 0.0	6 3.1	0 0.0	0 0.0	1 0.5	195	
	Yüksekokul Mezunu	107 63.7	35 20.8	17 10.1	2 1.2	0 0.0	6 3.6	0 0.0	0 0.0	1 0.6	168	
	Cevapsız	1 50.0	1 50.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	2	
TOPLAM		953 60.9	418 26.7	116 7.4	11 0.7	2 0.1	55 3.5	0 0.0	5 0.3	6 0.4	1566	

(*) Seçenekler için bkz. Anket Formu soru: 10.

araştırmalar sonucunda görülmüştür. Genellikle, kızlarda dine daha fazla bir bağlılık olduğu, dolayısıyla dinî şüphenin daha az görüldüğü, erkeklerin ise, daha şüpheli, daha isyankar olmalarına rağmen, daha rasyonel inanca sahip oldukları söylenmektedir ¹⁹. Bu araştırmada da, cinsiyetler arasında manidar bir ilişki bulunmuş, buna göre; kızların irrasyonel, ilgisiz ve inançsızlıkta daha yüksek oldukları görülmüştür. Belma Özbaydar ise, yaptığı bir araştırmasında, erkeklerin daha rasyonel bir inanç şekline sahip olduklarının kesinlikle söylenemeyeceğini, dinî inancağların gelişmesinde cinsiyet faktörünün önemli bir rol oynamadığını belirtmektedir ²⁰. Erdoğan Fırat'ın araştırmasının sonuç bölümünde, cinsiyet farkının Allah inancı ve din duygusunda belirgin farklılık doğuracak etkili faktör olarak görünmediğini söylemekte ²¹, ancak yine araştırmasının başka bir yerinde, erkeklere rasyonel inançta, kızların ise kararsız ve inançsızlıkta daha fazla oranda olduklarını görülmektedir (Bkz. s.76, Çizelge 31).

Yine öğrencilerin üniversiteye gelmeden önce hayatlarının en uzun dönemini yaşadıkları **sosyal çevreye** göre; rasyonel ve irrasyonel inançta önemli bir farklılaşma görülmemekle birlikte, kararsızlık ve inançsızlıkta, büyük şehir metropoliten ve köyden gelenler arasında bir yükselme olduğu dikkati çekmektedir. Yerleşim birimleri açısından iki çok farklı çevreden gelen öğrencilerin, inançsız ve kararsız tutumda hemen hemen aynı oranda olmaları dikkat çekici bulunmuştur. Özellikle geleneksel bir inanç ortamından sonra, değişen ve gelişen sosyo-kültürel çevre içinde geçen yüksek öğrenim süresi önemli farklılaşmalara sebep olabilmektedir.

Üniversiteye gelmeden önce alınan **din öğretiminin** inançlarda bir farklılaşma meydana getirip getirmediği konusuna gelince, hem resmi hem özel din öğretimi görenler rasyonel inanca, sadece özel din öğretimiyle kendini yetiştirenler irrasyonel inanca sahip olduklarını belirtmişlerdir. Kararsız ve inançsızlıkta ise, hiç din öğretimi görmeyenler ile sadece resmi din öğretimi görenlerin yoğunlaştığı görülmektedir. Bu sonuç, resmi ve özel din eğitim-öğretiminin birbirlerini tamamladığını ve her ikisinin de gerekliliğini göstermektedir. Bu durum, diğer birçok konuda olduğu gibi, din eğitim ve öğretiminde de, hem resmi hem özel kişi ve kurumların elele, uyum içinde bu görevi birlikte yürütmeleri gerektiğini ortaya çıkarmaktadır.

Öğrencilerin **ailelerinin sosyo-ekonomik durumuna** göre de, Allah

20 A.e., s 59.

21 Erdoğan Fırat, a.g.e., s. 76.

inancındaki farklılaşmada dikkat çekici bir münasebet bulunmaktadır. Aileleri fakir öğrencilerin irrasyonel inanç ve inancaşsızlıkta, zengin aile gençlerinin ise kararsızlıkta daha yüksek oranda kümelenmeleri ekonomik statünün kişilerin inanç ve tutumlarını etkilediğini göstermektedir.

Son olarak, **anne-babanın öğrenim durumlarına** göre meydana gelen farklılaşmalara bakıldığında; herhangi bir öğrenim görmeyen anne-babaların çocuklarının irrasyonel ve inancaşsızlıkta daha fazla olduğu, anne-babası ortaöğrenim ve yüksek okul bitirmiş olan öğrencilerin ise, daha çok kararsız bir tutum içinde oldukları görülmüştür.

Ele aldığımız değişkenler açısından, Allah inancında bir farklılaşmanın olup olmadığını tesbite yönelik problem için; öğrencilerin inanç konusundaki tutumlarının oluşmasında, onların içinde bulundukları sosyo-ekonomik kültürel çevrelerinin şu veya bu biçimde farklılaşmalarına sebep olduğu söylenebilir. Yani, Allaha inanmak insanın hür iradesiyledir, ancak çevre faktörünün de önemli rolü açıkça görülmektedir.

4. YÜKSEKÖĞRENİM VE ALLAH İNANCI

Konuyla ilgili diğer bir problem de, üniversite öncesi tutumla, üniversite öğrenimi süresi nedeniyle bir farklılaşmanın meydana gelip gelmediğidir.

Daha önce belirtildiği gibi, genç, üniversite hayatına çoğunlukla yeni bir şehirde başlamaktadır. Artık o, ailesinden, yakın çevresinden uzak, daha serbest bir ortamdadır. Ortaöğrenim (ergenlik-ilk gençlik) gerilerde kalmış, yeni değişik sosyo-kültürel çevre içindedir.

Gencin üniversite hayatı süresince yaşı ve eğitimi ilerlemekte, bu değişen yeni çevre içinde, artık kalıcılık kazanacak "kimlik arayışı" çabası yoğunlaşmaktadır. Böylece o, birçok konuda olduğu gibi, inanç konusunda da, dinî kişiliğini belirleyecek karar safhasındadır. Bu arayış içinde, daha önce çeşitli kurum ve ajanların etkisiyle oluşan inanç ve tutumlarına, ya yeni bir eleştiri getirerek farklı bir tutuma sahip olacak yahutta hiçbir değişiklik olmadan daha önceki durumunu koruyacak veya samimiyeti artacaktır. Tabii ki, bunun yanında çok önemli farklılaşmalar olmadan kısmi değişikliklerin olması da söz konusudur.

Her ne şekilde olursa olsun, gençlik dönemini içine alan üniversite

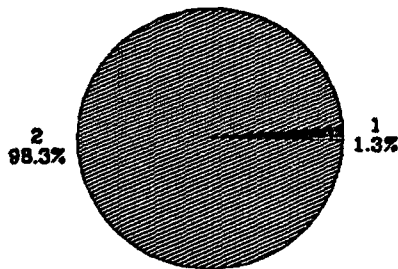
öğrenimi süresinde, zihin ve muhakeme yeteneğinin gelişmesi, hayatın zenginleşmesi, sosyal ufku genişlemesi sonucunda, geleneksel inanç ve tutumların yeniden gözden geçirilmesi, araştırılması ve eleştirilmesi beklenebilir. Bu çabanın sonunda da, şu veya bu şekilde olsun inanç ve tutumların belirlenmesi sağlanmış olacaktır.

Şimdi esas konumuzla ilgili sorumuzu sorabiliriz: Acaba öğrencilerin Allah'ın varlığına inanma veya inanmama bakımından kararlarında üniversite öncesi ve sonrası bir farklılaşma görülmekte midir?

TABLO 17. Allah'a inanma Bakımından Üniversite Öncesi ve Sonrasında Farklılaşma

Cevaplar	Sayı	%
Daha önceleri inanmıyordum fakat Üniversitede inanmaya başladım	19	1.3
Kendimi bildim bileli Allah'a inanırım	1476	98.3
Cevapsız	7	0.4
TOPLAM	1502	100.0

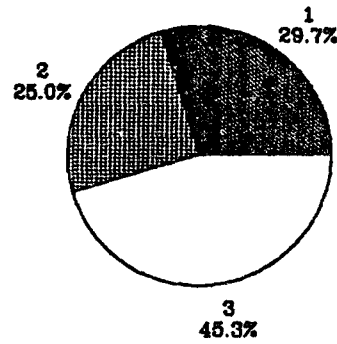
GRAFİK 5/a (*)

Allah'a İNANMA Bakımından

Üniversite Öncesi ve Sonrasında Farklılaşma

GRAFİK 5/b ()**

Allah'a İNANMAMA Bakımından

Üniversite Öncesi ve Sonrasında Farklılaşma

(*) Seçenekler için bkz: TABLO 17

(**) Seçenekler için bkz: TABLO 18

**TABLO 18. Allah'a inanmama Bakımından
Üniversite Öncesi ve Sonrasında Farklılaşma**

Cevaplar	Sayı	%
Daha önceki yıllarda inanırdım fakat üniversitede inancımı yitirdim	19	29.7
Eskiden beri inanmam	16	25.0
Cevapsız	29	45.3
TOPLAM	64	100.0

Her iki tablo'nun incelenmesi neticesinde Allah'a inanç konusunda üniversite öncesi ve sonrası farklılaşmanın daha çok inançsızlık lehinde bir seyir takip ettiği görülür.

İnanan öğrencilerin hemen hemen tamamı, kendilerini bildiklerinden beri Allah'a inandıklarını, bu konuda üniversite öğrenimi süresi nedeniyle bir farklılaşmanın meydana gelmediğini belirtmişlerdir.

Buna karşılık , Allah'a inanmayan öğrencilerin durumlarına bakıldığında daha farklı bir sonuçla karşılaşılır. Bunlardan (%29.7) 'si daha önceki yıllarda inandıkları halde üniversite'de inançlarını yitirdiklerini belirtirken, (%45.3) 'ü de soruyu cevapsız bırakmışlardır.

Tablo 18'i, daha önceki, öğrencilerin Allah'ın varlığına " inançsızlık " konusundaki kararlarını etkileyen faktörler ve etki dereceleri (Tablo 15; Grafik 4) de gözönünde bulundurularak değerlendirmek mümkündür. Orada, birinci faktörün kendi zihinsel gelişimi, ikincisi de dindar olarak gördüğü bazı kimselerin tutumları olduğu tesbit edilmişti.

Öğrencilerin zihinsel gelişimine etki eden faktörlerin başında eğitim-öğretim faaliyeti gelmektedir. Bu gelişim dönemi içinde, eğitimin türü, muhtevası, çeşitliliği öğrenciler üzerinde farklı tutumların oluşmasına sebep olabilmektedir. Belma Özbaydar'ın konuya yaklaşımı şöyledir; zekânın gelişmesi ve muhakeme kabiliyetinin artması, çocukluk yıllarında tereddütsüz kabul edilen dini inançlar üzerinde düşünmeye yol açar. Okulda öğretilen pozitif bilimlerin bazıları dini inançların gelişmesine yol açarken, bazıları da özellikle fizik, biyoloji gibi fen dersleri bazı batıl inançların ve mucizelerin yersiz olduğu fikrini, felsefe dersleri ise dini doktrinlerin mutlak olmayıp bir düşünce sisteminden ibaret olduğunu aşılacağı görülmektedir. Böylece gençlik döneminde, zaten zekânın, muhakemenin gelişmesiyle artan şüpheci tutuma, eğitim faktörü de yardımcı olmakta²².

22 Belma Özbaydar, a.g.e., ss 14,60.

Tablo 19. Allah İnanç Konusunda Üniversite Öğrenimi Sırası Hedefiyle Farklılaşmanın Değişkenlere Göre Dağılımı

Değişkenler		İnanma (*)				Chi-Kare Değerleri	İnanmama (**)				Chi-Kare Değerleri	Genel Toplam
		(1)	(2)	Cevapsız	TOPLAM		(1)	(2)	Cevapsız	TOPLAM		
		S %	S %	S %	S %		S %	S %	S %	S %		
Bilim Alanına Göre	Fen Bilimleri	5 0.8	610 98.9	2 0.3	617 96.6	$\chi^2 = 4.46$ s.d. = 3 $P > 0.05$	7 31.8	7 31.8	8 36.4	22 3.4	$\chi^2 = 1.70$ s.d. = 3 $P > 0.05$	639
	Sağlık Bilimleri	5 2.2	221 96.9	2 0.9	228 93.1		6 35.3	4 23.5	7 41.2	17 6.9		245
	Sosyal Bilimler	9 1.6	545 97.8	3 0.5	557 95.7		6 24.0	5 20.0	14 56.0	25 4.3		582
	İlahiyat	0 0.0	100 100.0	0 0.0	100 100.0		0 0.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0		100
Cinsiyete Göre	Kız	4 0.7	590 99.0	2 0.3	596 97.4	$\chi^2 = 4.46$ s.d. = 3 $P > 0.05$	2 12.5	4 25.0	10 62.5	16 2.6	$\chi^2 = 1.28$ s.d. = 1 $P > 0.05$	612
	Erkek	15 1.7	886 97.8	5 0.6	906 95.0		17 35.4	12 25.0	19 39.6	48 5.0		954
Sosyal Çevreye Göre	Köy	2 1.3	147 98.0	1 0.7	150 92.6	$\chi^2 = 3.03$ s.d. = 5 $P > 0.05$	2 16.7	4 33.3	6 50.0	12 7.4	$\chi^2 = 4.35$ s.d. = 5 $P > 0.05$	162
	Kasaba	2 0.8	247 98.8	1 0.4	250 97.3		3 42.9	1 14.2	3 42.9	7 2.7		257
	Küçük Şehir	8 1.7	463 98.1	1 0.2	472 96.5		4 23.5	5 29.4	8 47.1	17 3.5		489
	Büyük Şehir	4 1.6	248 97.6	2 0.8	254 94.1		7 43.7	3 18.8	6 37.5	16 5.9		270
	Metropolitan	2 1.7	118 98.3	0 0.0	120 91.6		2 18.2	3 27.3	6 54.5	11 8.4		131
	Konya	1 0.4	253 98.8	2 0.8	256 99.6		1100.0	0 0.0	0 0.0	1 0.4		257
Din Öğretimine Göre	Resmi	4 3.4	110 92.4	5 4.2	119 86.2	$\chi^2 = 19.11$ s.d. = 3 $P < 0.05$	4 21.1	5 26.3	10 52.6	19 13.8	$\chi^2 = 1.86$ s.d. = 3 $P > 0.05$	138
	Özel	1 0.3	319 99.4	1 0.3	321 97.0		6 60.0	2 20.0	2 20.0	10 3.0		331
	Resmi+Özel	11 1.1	1009 98.8	1 0.1	1021 98.1		6 30.0	6 30.0	8 40.0	20 1.9		1041
	Hiç	3 7.3	38 92.7	0 0.0	41 73.2		3 20.0	3 20.0	9 60.0	15 26.8		56
Ailenin Sosyo-Ekonomik Durumuna Göre	Alt (Fakir)	5 1.3	367 98.7	0 0.0	372 93.9	$\chi^2 = 1.71$ s.d. = 4 $P > 0.05$	9 37.5	5 20.8	10 41.7	24 6.1	$\chi^2 = 2.31$ s.d. = 4 $P > 0.05$	396
	Ortanın altı	10 1.6	596 97.7	4 0.7	610 96.5		6 27.3	7 31.8	9 40.9	22 3.5		632
	Orta	2 0.7	266 98.5	2 0.7	270 97.1		1 12.5	2 25.0	5 62.5	8 2.9		278
	Ortanın üstü	1 0.7	138 98.6	1 0.7	140 95.2		2 28.6	2 28.6	3 42.8	7 4.8		147
	Üst (Zengin)	1 1.0	104 99.0	0 0.0	105 97.2		1 33.3	0 0.0	2 66.7	3 2.8		108
	Cevapsız	0 0.0	5 100.0	0 0.0	5 100.0		0 0.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0		5
Annenin Öğrenim Durumuna Göre	Okur-Yazar Değil	4 1.0	390 98.7	1 0.3	395 95.4	$\chi^2 = 4.11$ s.d. = 5 $P > 0.05$	4 21.1	6 31.5	9 47.4	19 4.6	$\chi^2 = 2.78$ s.d. = 3 $P > 0.05$	414
	Okur-Yazar	6 2.2	269 97.1	2 0.7	277 95.8		6 50.0	2 16.7	4 33.3	12 4.2		289
	İlkokul Mezunu	6 0.9	653 98.8	2 0.3	661 95.8		8 27.6	6 20.7	15 51.7	29 4.2		690
	Ortaokul Mezunu	1 1.9	51 96.2	1 1.9	53 98.1		0 0.0	0 0.0	1 100.0	1 1.9		54
	Lise Mezunu	1 1.4	67 97.1	1 1.4	69 95.8		1 33.3	2 66.7	0 0.0	3 4.2		72
	Yükseköğretim Mezunu	1 3.7	26 96.3	0 0.0	27 100.0		0 0.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0		27
	Cevapsız	0 0.0	20 100.0	0 0.0	20 100.0		0 0.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0		20
Babanın Öğrenim Durumuna Göre	Okur-Yazar Değil	1 1.6	60 98.4	0 0.0	61 92.4	$\chi^2 = 6.93$ s.d. = 5 $P > 0.05$	2 40.0	1 20.0	2 40.0	5 7.6	$\chi^2 = 5.89$ s.d. = 5 $P > 0.05$	66
	Okur-Yazar	3 1.4	204 98.6	0 0.0	207 93.7		7 50.0	2 14.3	5 35.7	14 6.3		221
	İlkokul Mezunu	9 1.2	738 98.3	4 0.5	751 96.8		7 28.0	7 28.0	11 44.0	25 3.2		776
	Ortaokul Mezunu	0 0.0	131 99.2	1 0.8	132 95.7		1 16.7	1 16.7	4 66.6	6 4.3		138
	Lise Mezunu	1 0.5	185 98.4	2 1.1	188 96.4		2 28.6	2 28.6	3 42.8	7 3.6		195
	Yükseköğretim Mezunu	5 3.1	156 96.9	0 0.0	161 95.8		0 0.0	3 42.9	4 57.1	7 4.2		168
	Cevapsız	0 0.0	2 100.0	0 0.0	2 100.0		0 0.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0		2
TOPLAM		19 1.3	1476 98.3	7 0.5	1502 95.9		19 29.7	16 25.0	29 45.3	64 4.1		1566

(*) Seçenekler için bkz. Anket Formu soru: 12.

(**) Seçenekler için bkz. Anket Formu soru: 13.

bu şüpheli tutum onları inançsızlığa kadar götürebilmektedir.

Diğer yandan gençlerin çevresinde, dini yaşama iddiasında olan kişilerin söz ve davranışlarının, inandıklarıyla yaptıklarının tutarsızlığı-ki bunlar insan iradesiyle oraya çıkan, yani nefsi sebeplerden doğan olaylar olmalarına rağmen-onları tepki ve isyana, dolayısıyla Allah inancı başta olmak üzere dini inanç ve tutumlarda şüpheye ve hatta görüldüğü gibi inançsızlığa kadar götürdüğü söylenebilir.

Üniversite öğrenimi süresi nedeniyle, Allah'ın varlığına inanma yahutta inanmama konusundaki farlılaşmanın, değişkenlerle bir ilişkisinin bulunup bulunmayacağına da bakılmış, bu ilişki Tablo 19'da ele alınmıştır.

Karşılaştırılan değişkenler arasında genelde manidar bir ilişki bulunmamıştır. Ancak bazı değişkenlerde küçük oranlarda da olsa ortaya çıkan farlılaşmaları belirtmek yerinde olacaktır.

Allah inancı bakımından üniversite öncesi ve sonrasında farlılaşma konusunda, üniversite öğreniminin kendilerine "inanma" ları doğrultusunda etki yaptığını belirten küçük orandaki öğrencilerin, (% 1.3) değişkenlere göre durumlarına bakıldığında, sadece din öğretimine göre farlılaşma manidar bulunmuştur. Buna göre; hiç din öğretimi görmeyenlerin (% 7.3) 'ü, resmi din öğretimi görenlerin de (%3.4) 'ü daha önceleri inanmadıkları halde, üniversitede inanmaya başladıklarını belirtmişlerdir.

Üniversite öncesi inandığı halde, üniversite öğrenimi döneminde Allah inancını yitiren öğrencilerin daha çok; bilim alanlarına göre; Sağlık Bilimleri. ile Fen Bilimlerinde; din öğretimine göre, sadece özel din öğrenimi görenlerde; ailelerin sosyo-ekonomik durumuna göre, aileleri fakir ve zengin öğrencilerde; anne ve babanın öğrenim durumuna göre de, anne ve babaları herhangi bir öğrenim görmeyen öğrenciler olduğu görülmektedir.

Bütün bu sonuçlar daha önceki bulgularımızla, uygunluk göstermektedir.

Sonuç olarak, denilebilir ki, yükseköğrenim; öğrencilerinin üniversiteye gelmeden önceki Allah inancı bakımından tutumlarında önemli bir farlılaşmaya sebep olmamaktadır. Ancak meydana gelen küçük orandaki farlılaşmanın ise, daha çok inançsızlık yönünde olduğu, bunun da bilim alanlarıyla, çevre faktöründen kaynaklandığı söylenebilir.

B. İBADETLER (Amel)

Dini tecrübenin ifade şekillerinden bir diğeri de ibadetlerdir. Farklı şekil ve muhtevalarda olmakla birlikte, her dinde ibadet vardır; ibadetsiz din düşünülemez. Çünkü ibadet dinin semantik tahlilinin zorunlu bir neticesidir. Nitekim, insanlık tarihi boyunca bir yaratıcıya inanıp da ona ibadette (kült-tapınma) bulunmayan bir topluluk görülmüyor. İnsanda inanma duygusu nasıl " fitrî " ise, inandığı, kulu olduğunu kabul ettiği varlığa karşı ibadet etmek, sevgi ve saygı ile ona bağlılığını göstermek de "fitrî" bir durumdur ve insan bu fitrat üzere yaratılmıştır.

İslâm'da İman-Amel (ibadet) ilişkisine kısaca bakıldığında görülür ki, İslâm tamamen iman ve amelden ibarettir²³. Çünkü İslâm'da iman, gâye ve hedefi yönünden soyut bir inançtan ibaret olan ve ameli değerden yoksun vicdani bir iş değildir. İman, aslında kalpte karar kılan bir tasdik, kalbi bir iştir, fakat dışa taşması, dışta görünmesi, tezahür etmesi gereken kalbi ve vicdani bir iştir. Bu nedenle imanın olgunlaşması için, dini görevleri yerine getirmek, amelde bulunmak gerekir. Şüphesiz amel, imandan bir cüz, parça değildir. Bunlar ayrı ayrı şeylerdir. Amel, imanın hakikatine dahil değildir. Bununla birlikte, imansız amel hiçbir işe yaramadığı gibi, amelin geçerli ve kabul olması için de iman şarttır. İman, ameller üzerine, amel de iman üzerine etkilidir²⁴.

Dindeki bu iki ana unsur yani inanç ve amel, gerçekten birbirinden ayrılmaz bir bütündür. Bu sebeple iman ve amelin yahutta dinin teorik yönüyle pratik yönünün geniş ölçüde birbirine bağlı, birbirinin tamamlayıcısı olduklarını ifade etmek yerinde olur. Esasen amel, iman kanunlarının ibadet alanı dediğimiz davranış alanına uygulanışından başka birşey değildir. Bu bakımdan, geniş anlamda dini inanç ve tecrübeden kaynağını alan her fiil ve davranışın dinin ameli yönü olan pratik an-

23 Bkz. Bakara 2/25 ; Nahl 16/97 ; Meryem 19/36.

24 Şerafeddin Gölcük- S. Toprak, a.g.e., ss. 104-105.

latımına yahutta uygulama alanına dahil olduğunu belirtmek gerekir. Ancak, daha dar bir anlamda pratiği " homo religiosus " (dindar insan) ' ın ibadet fiil ve işlemleri olarak vasıflandırabilmek mümkündür. Bu durumda din, ibadet hayatı olarak ortaya çıkar ²⁵.

İslâm'da ibadet, hayatın tamamını içine alan geniş kapsamlı bir kavramdır²⁶. Bu geniş anlamıyla ibadet; imandan kaynağını alan kulluk görevlerimiz ile birlikte, ilim öğrenmek²⁷, rızık için çalışmak²⁸, anne-babaya iyilik etmek ²⁹ , hatta insanlara güler yüzlü davranmaya³⁰ kadar insanın bütün iş ve davranışlarını içine alır. Zaten, bütün peygamberlerin tebliği de "Allah'a ibadet" üzerine dayanır³¹ ki, bu da; iman, ibâdât ve muamelât'dan meydana gelen bütünü oluşturur. Dar anlamıyla ibadet ise; namaz, oruç, hac, zekât, kurban v. s. gibi belli dinî görevleri kapsar. Nitekim Hz. Peygamber bir hadisinde şöyle demektedir: "İslâm beş esas üzerine bina olundu. Bunlar; Allah'tan başka ilâh yoktur, Muhammed O'nun elçisidir demek, namaz kılmak, zekât vermek, ramazan orucunu tutmak ve gücü yeterse hacctir " ³².

Bu anlamıyla ibadetleri, İslâm bilginleri üç grupta toplamaktadırlar: 1. Bedenle yapılan ibadetler (Namaz, Oruç gibi.) 2. Malla yapılan ibadetler (Zekât, Sadaka, Kurban gibi.) 3. Hem mal hem bedenle yapılan ibadetler (Hac gibi.)

Bu araştırmada, yukarıdaki tasnif esas alınarak, öğrencilerin ibadetler konusunda içinde bulundukları durum ve tutumlarının tesbitine çalışılacaktır.

25 Bkz. Ünver Günay, a.g.e.,s.140 ; Joachim Wach, Sociologie de la Religion, Paris 1955, s.26 ; Mehmet Taplamacıoğlu, a.g.e., s. 176.

26 Bkz. Bakara 2/177 ; En'âm 6/162 ; Zümer 30/11.

27 Bkz. Tevbe 9/122.

28 Bkz. Mülk 67/15 ; Cuma 62/10.

29 Bkz. İsra 17/23.

30 Bkz. Müslim 144 ; Tirmizi 45.

31 Bkz. Nahl 16/36.

32 Bkz. Buhari, İman/1,3 ; Müslim, İman/5 ; Tirmizi, İman/3 ; Nesâî, İman/13

1. İBADETLERLE İLGİLİ TUTUMLAR

Konunun detaylarına girmeden önce, daha geniş bir perspektiften öğrencilerin probleme bakış açılarının belirlenebilmesi ve aynı zamanda kontrol sorusu olarak onların, dinî değerlerle ibadetler konusundaki tutumlarını öğrenmek faydalı olacaktır.

TABLO 20. İbadetler Konusundaki Tutumlar

Tutum	Sayı	%
Arzu ve istekle benimsiyorum	1104	70.5
Genellikle benimsiyorum	357	22.8
Şüphe ve tereddüt içindeyim	24	1.5
İlgilenmiyorum	50	3.2
Din bana saçmalık gibi geliyor	2	0.1
İnanç, değerler ve ibadetler dahil "Din"i bütünüyle gereksiz ve çağdışı olarak görüyorum	7	0.5
Başka (Belirtiniz)	11	0.7
Cevapsız	11	0.7
TOPLAM	1566	100.0

Görüldüğü gibi, öğrencilerin büyük bir ekseriyeti dinî değerlerle ibadetleri arzu ve istekle benimsemektedir. Genellikle benimsediklerini ifade eden öğrencilerin bu tutumlarında, benimseyemedikleri veya kararsızlık içinde bulundukları bazı şeylerin sözkonusu olduğu düşünülebilir. Diğerleri yani ilgisiz, şüpheli ve din alayhtarı ise küçük bir grubu oluşturmaktadır.

Bu duruma göre, öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun ibadetler konusunda olumlu bir yaklaşım içinde oldukları söylenebilir. Bu sonuç, daha önceki bulgularımızla da benzerlik göstermektedir.

Diğer yandan, ibadet konusundaki tutumların değişkenlerle bir ilişkisinin bulunup bulunmayacağına da bakılmış ve değişkenler arasındaki ilişki manidar bulunmuştur.

Değişkenlere göre farklılaşma Tablo 21'den izlenebilir.

Bilim alanlarına göre; İlâhiyat öğrencilerinin hemen hemen ta-

TABLE 21. İBADET KONUSUNDAKİ TUTUNLARDA FARKLILAŞMANIN DEĞİŞKENLERE GÖRE DAĞILIMI

DEĞİŞKENLER		TUTUNLAR (*)									Chi-Kare Değerleri
		(1) S %	(2) S %	(3) S %	(4) S %	(5) S %	(6) S %	(7) S %	Ce.siz S %	TOPLAN	
Bilim Alanına Göre	Fen Bilimleri	450 70.4	149 23.3	13 2.0	16 2.5	1 0.2	3 0.5	3 0.5	4 0.6	639	X ² = 56.82 s.d. = 12 P < 0.05
	Sağlık Bilimleri	145 59.2	75 30.6	4 1.6	13 5.3	1 0.4	2 0.8	3 1.2	2 0.8	245	
	Sosyal Bilimler	410 70.4	132 22.7	7 1.2	21 3.6	0 0.0	2 0.3	5 0.9	5 0.9	582	
	İlahiyat	99 99.0	1 1.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	100	
Cinsiyete Göre	Kız	407 66.5	173 28.3	8 1.3	15 2.5	0 0.0	1 0.2	4 0.7	4 0.7	612	X ² = 20.47 s.d. = 4 P < 0.05
	Erkek	697 73.1	184 19.3	16 1.7	35 3.7	2 0.2	6 0.6	7 0.7	7 0.7	954	
Sosyal Çevreye Göre	Köy	115 71.0	27 16.7	2 1.2	12 7.4	0 0.0	2 1.2	1 0.6	3 1.9	162	X ² = 43.41 s.d. = 20 P < 0.05
	Kasaba	184 71.6	58 22.6	3 1.2	8 3.1	0 0.0	0 0.0	2 0.8	2 0.8	257	
	Küçük Şehir	351 71.8	112 22.9	8 1.6	11 2.2	1 0.2	3 0.6	2 0.4	1 0.2	489	
	Büyük Şehir	165 61.1	79 29.3	6 2.2	12 4.4	1 0.4	2 0.7	3 1.1	2 0.7	270	
	Metropolitan	83 63.4	35 26.7	3 2.3	4 3.1	0 0.0	0 0.0	3 2.3	3 2.3	131	
	Konya	206 80.2	46 17.9	2 0.8	3 1.2	0 0.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	257	
Din Öğretimine Göre	Resmi	61 44.2	42 30.4	6 4.3	21 15.2	0 0.0	0 0.0	3 2.2	5 3.6	138	X ² = 182.57 s.d. = 12 P < 0.05
	Özel	247 74.6	66 19.9	5 1.5	10 3.0	0 0.0	2 0.6	0 0.0	1 0.3	331	
	Resmi+Özel	767 73.7	241 23.2	8 0.8	9 0.9	1 0.1	5 0.5	7 0.7	3 0.3	1041	
	Hiç	29 51.8	8 14.3	5 8.9	10 17.9	1 1.8	0 0.0	1 1.8	2 3.6	56	
Ailenin Sosyo-Ekonomik Durumuna Göre	Alt (Fakir)	295 74.5	71 17.9	5 1.3	17 4.3	2 0.5	2 0.5	2 0.5	2 0.5	396	X ² = 30.30 s.d. = 16 P < 0.05
	Ortanın altı	455 72.0	137 21.7	15 2.4	17 2.7	0 0.0	2 0.3	3 0.5	3 0.5	632	
	Orta	179 64.4	81 29.1	2 0.7	11 4.0	0 0.0	1 0.4	1 0.4	3 1.1	278	
	Ortanın üstü	94 63.9	42 28.6	0 0.0	3 2.0	0 0.0	2 1.4	4 2.7	2 1.4	147	
	Üst (Zengin)	78 72.2	26 24.1	1 0.9	2 1.9	0 0.0	0 0.0	1 0.9	0 0.0	108	
	Cevapsız	3 60.0	0 0.0	1 20.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	1 20.0	5	
Annenin Öğrenim Durumuna Göre	Okur-Yazar Değil	296 71.5	82 19.8	9 2.2	19 4.6	0 0.0	2 0.5	3 0.7	3 0.7	414	X ² = 57.28 s.d. = 20 P < 0.05
	Okur-Yazar	231 79.9	43 14.9	1 0.3	10 3.5	0 0.0	1 0.3	2 0.7	1 0.3	289	
	İlkokul Mezunu	478 69.3	167 24.2	12 1.7	17 2.5	2 0.3	3 0.4	5 0.7	6 0.9	690	
	Ortaokul Mezunu	35 64.8	19 35.2	0 0.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	54	
	Lise Mezunu	32 44.4	34 47.2	1 1.4	4 5.6	0 0.0	1 1.4	0 0.0	0 0.0	72	
	Yükseköğretim Mezunu	17 63.0	8 29.6	0 0.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	1 3.7	1 3.7	27	
	Cevapsız	15 75.0	4 20.0	1 5.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	20	
Babanın Öğrenim Durumuna Göre	Okur-Yazar Değil	45 68.2	12 18.2	3 4.5	4 6.1	0 0.0	0 0.0	1 1.5	1 1.5	66	X ² = 34.84 s.d. = 20 P < 0.05
	Okur-Yazar	167 75.6	35 15.8	3 1.4	10 4.5	1 0.5	1 0.5	3 1.4	1 0.5	221	
	İlkokul Mezunu	570 73.5	161 20.7	10 1.3	25 3.2	0 0.0	3 0.4	2 0.3	5 0.6	776	
	Ortaokul Mezunu	91 65.9	38 27.5	3 2.2	3 2.2	0 0.0	1 0.7	1 0.7	1 0.7	138	
	Lise Mezunu	128 65.6	56 28.7	2 1.0	4 2.1	1 0.5	0 0.0	2 1.0	2 1.0	195	
	Yükseköğretim Mezunu	102 60.7	54 32.1	3 1.8	4 2.4	0 0.0	2 1.2	2 1.2	1 0.6	168	
	Cevapsız	1 50.0	1 50.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	2	
TOPLAN		1104 70.5	357 22.8	24 1.5	50 3.2	2 0.1	7 0.4	11 0.7	11 0.7	1566	

(*) Seçenekler için bkz. Anket Formu soru: 16.

mamı dinî değerlerle ibadetleri arzu ve istekle benimsediklerini belirtirken, çoğunluk açısından onu, Fen Bilimleri ve Sosyal Bilimler öğrencileri takip etmektedir. Sağlık Bilimleri öğrencilerinin ise, genellikle benimseme ve ilgisizlikte daha fazla oldukları görülmektedir.

Cinsiyete göre; erkekler istekle benimsemede kızlardan daha fazladır. Kız öğrenciler genellikle benimsemede daha yüksek olmalarına rağmen, yine erkek öğrencilerin, şüpheli, ilgisiz ve din aleyhtarlığında kızlardan daha yüksek oranda oldukları dikkati çekmektedir. Açık cevap yerine düşüncelerini yazanların ise hepsi kızlardır. Bunlar da, benimseme yönünden bir problemleri olmamalarına rağmen, genellikle kişisel ve çevre şartlarından doğan sebeplerle, uygulama, yapabilme açısından sıkıntılar ve çaresizlikler içinde olduklarını ve bu durumun da onlara üzüntü ve suçluluk duygusu verdiğini belirtmişlerdir.

Sosyal çevreye göre; Konya'lı öğrencilerle, küçük yerleşim birimlerinden gelen öğrencilerin, ibadetleri arzu ve istekle benimsemede daha fazla oldukları, hiç din öğretimi görmeyenlerin ise, diğer bulgularımızda da olduğu gibi, şüpheli, ilgisiz ve din aleyhtarı tutumda diğerine göre daha yüksek oldukları görülmektedir.

Üniversiteye gelmeden önce aldıkları **din öğretimine** göre; özel ve hem resmi hem özel din öğretimi görenlerin, arzu ve istekle benimsemede daha fazla oldukları, hiç din öğretimi görmeyenlerin ise, yine diğer bulgularımızda da olduğu gibi, şüpheli, ilgisiz ve din aleyhtarı tutumda diğerlerine göre daha yüksek oldukları görülmektedir.

Ailelerin sosyo-ekonomik durumuna göre; aileleri fakir olanlar arzu ve istekle benimsediklerini belirtirken, orta ve üstünde gelir düzeyine sahip ailelerin öğrencileri de genellikle benimsemede yoğunlaşmaktadır.

Öğrencilerin anne ve babalarının öğrenim durumuna göre; herhangi bir öğrenim görmeyen ve ilkokul mezunu olan anne-babaların çocukları, ibadetleri arzu ve istekle benimsediklerini, ortaöğrenim ve üstünde öğrenime sahip anne-babaların çocukları ise, genellikle benimsediklerini belirtmişlerdir.

Sonuç olarak, öğrencilerin ibadetler konusundaki tutumlarında, onların içinde bulundukları veya yetiştikleri sosyo-ekonomik kültürel çevrelerinin etkili olduğu ve bu tutumların zaman içinde olumlu-olumsuz farklılaşmalara uğradığı söylenebilir.

2. İSLAMIN BEŞ ŞARTI

a. NAMAZ

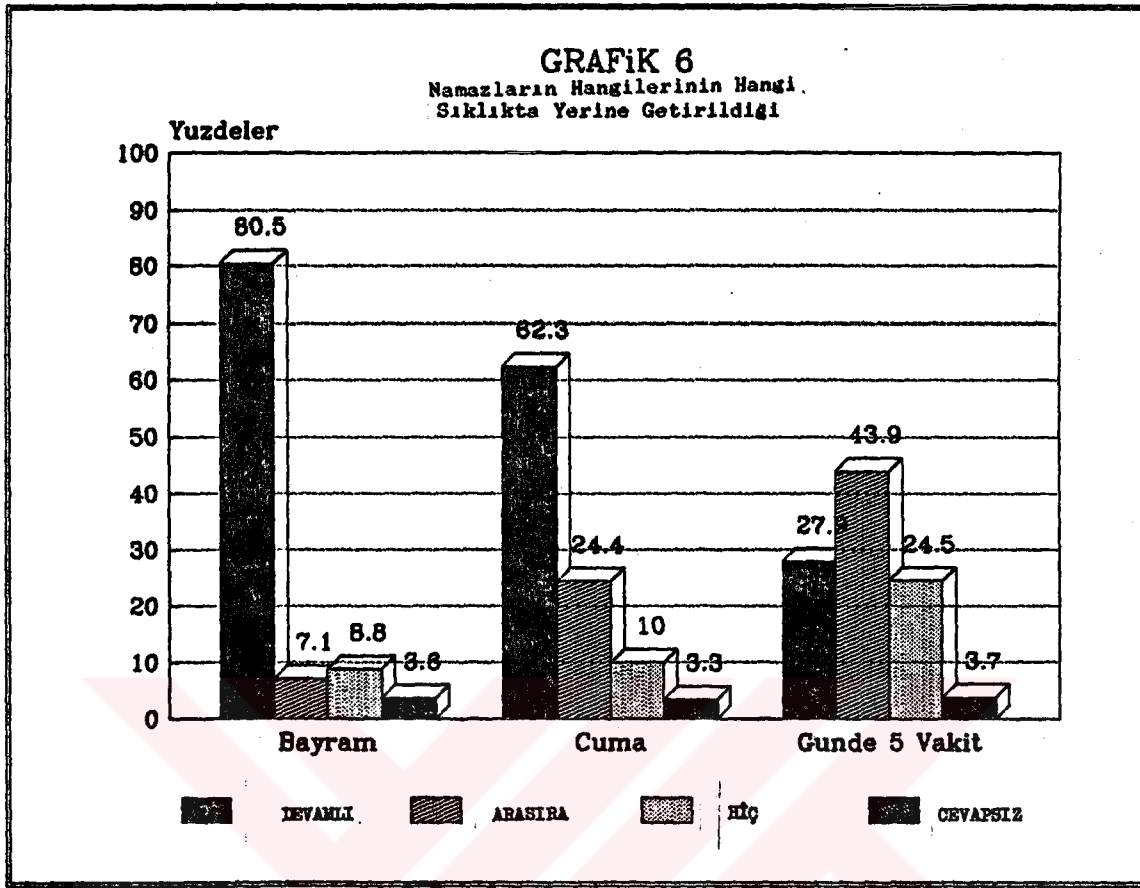
Yukarıda elde edilen gerek inanç ve gerekse ibadetlerle ilgili öğrencilerin tutumları, acaba onların davranışlarında (uygulama) da aynı paralelliği göstermekte midir? Yani, dinî tecrübenin pratiği olarak ele alınan; namaz, oruç, zekât, kurban ve hac ile ilgili uygulama ve düşüncelerine ne derecede yansımakta, başka bir ifade ile, inanç (iman) ve ibadet (amel) bir bütünlük ve uyum içinde midir?

TABLO 22. Namazların Hangilerinin
Hangi Sıklıkta Yerine Getirildiği

Namazlar	Yerine Getiriliş Sıklığı				
	Devamlı Sayı %	Arasına Sayı %	Hiç Sayı %	C.sız Sayı %	TOPL Sayı
Bayram	768 80.5	68 7.1	84 8.8	34 3.6	954
Cuma	594 62.3	233 24.4	95 10.0	32 3.3	954
Günde 5 v.	437 27.9	687 43.9	384 24.5	58 3.7	1566

Bilindiği gibi, kızlar Bayram ve Cuma namazlarından sorumlu değildir. Onun için kızların bunları cevaplamaları istenmemiştir. Fakat, bazı araştırmalarda bu ayrıntıya dikkat edilmeden, kız-erkek ayrımı yapılmaksızın cevap istendiği görülmüştür. Bu da tabii olarak sonuçları etkilemektedir.

Tablo 22 ve Grafik 6'da görüleceği gibi, namaz ibadetinin yerine getiriliş sıklığı açısından Bayram namazından günlük namazlara doğru büyük ölçüde bir düşüş müşahade edilmektedir. Bu durumun namazların özelliklerinden kaynaklandığı söylenebilir. Çünkü, bayram namazları yılda iki, cuma namazı haftada bir, günlük namazların ise, her gün beş

defa farklı zaman dilimlerinde kılınması gereği bu sonuçta etkili olmaktadır. Diğer yandan, özellikle bayram namazlarında ve daha sonra cuma namazının yerine getirilişinde toplumsal baskı büyük rol oynamaktadır.

Nitekim, bazı öğrenciler dede veya anne-babalarının hiç olmazsa bayram ve cuma namazını kılmaları hususunda kendilerini zorladıklarını belirtmektedir.

Gerek üniversite gençliği, gerekse diğer gençlik kesimleri üzerinde yapılan araştırmalarda³³ da, gençliğin namaza, özellikle günlük namazlara karşı ilgisiz oldukları tesbit edilmiştir.

Namazın yerine getiriliş sıklığının tesbitinden sonra, öğrencilere namaz kılıp kılmama açısından içinde bulunulan durum ve tutum sorulmuştur.

³³ Bkz. Mahmut Tezcan, Türklerle İlgili, Stereotipler (Kalıp Yargılar) ve Türk Değerleri Üzerine Bir Deneme, Ank. 1974, s. 324; Erdoğan Fırat, a. g. e., s. 61; Aysel Ekşi, a. g. e., s. 164; Beşir Atalay, Köy Gençliği Üzerinde Sosyolojik Bir Araştırma-Büyükşehir Köyü Araştırması, Erzurum 1979, ss. 126, 131; Birsen Gökçe, Gecekondu Gençliği, Ank. 1971, s. 111.

**TABLO 23. Namaz Kılıp Kılmama
Açısından İçinde Bulunulan Durum ve Tutum**

Tutum	Sayı	%
Her yerde ve her şartta ibadetimi yaparım	646	41.3
Namazı zor ve yorucu buluyorum	29	1.9
Namaz kılmasını bilmediğim için kılmıyorum	75	4.8
Ailemde namaza önem verilmediği için kılmıyorum	37	2.4
Arkadaş çevremde namaz kılınmadığı için kılmıyorum	103	6.6
Memlekette ve aile büyüklerimin yanında namazı daha çok kılma mecburiyeti duyarım	74	4.7
Bulduğum ortama göre vaziyet alırım (Yani, namazla ilgisi olmayan bir çevreye girdiğimde namaz kılmaz, dindar bir çevrede kılarım)	107	6.8
Çevremden çekindiğim için namaz kılma- mıyorum	20	1.3
Başka (Belirtiniz)	288	18.4
Cevapsız	187	11.8
TOPLAM	1566	100.0

Öğrenciler en yüksek oranda (% 41.3) çevre şartlarından etkilenmeyip namaz kılma durumunda olduklarında, her yerde ve her şartta bunu yerine getirebildiklerini belirtmişlerdir. Bu, üniversite gençliğinin, gerek yaş ve gerekse kültür düzeylerine uygun olarak, dini kişiliklerini belirledikleri varsayımını desteklemektedir.

Tablo'da dikkati çeken ikinci husus, açık cevap yerini dolduranların çokluğudur (% 18.4). Namaz kılmayanların bir kısmı; gereksiz bulduğu, istemediği veya ihtiyaç duymadığı için kılmadıklarını yazarken, büyük bir kısmı da bu durumlarından yakınmakta bunun için sosyo-psikolojik sebepler öne sürmektedirler. Bütün bunlar tasnife tâbi tutulduğunda, kılmama sebeplerini şöylece sıralamak mümkündür: Öğrencilerin bazıları içinde bulunulan sosyal çevre, uygun zaman ve mekânın kısacası ortamın müsait olmaması, okul zamanı ve namaz vakitlerinin derslerle çakışması, okulda namaz kılınacak bir yerin olmamasını namaz kılmama sebepleri olarak belirtirlerken, bunun yanında diğer büyük çoğunun psikolojik yakınmaları, öğrencilerin namaz konusunda içinde bulundukları durumu göstermesi açısından ilgi çekicidir. Yine bunları da çoğunluk sırasına göre sıralamak gerekirse; öncelikle

nefsi sebeplerden ötürü yani; tembellikten, ihmalkârlıktan, çok tuhaf bir gafletten, hayatının İslâma uygun olmamasından, lâıyk olmadığından, hem günah işleyip, hem de ibadet etmenin kendileri için çelişki teşkil ettiğinden... namaz kılamadıklarını ifade etmişlerdir. Bunların yanında bazıları da; namazı sığınak olarak gördüklerini, kendilerini ruhen rahatsız, dayanaksız hissettikleri veya morallerinin bozuk olduğu ve zor durumda kaldıkları bir zamanda ibadet etmeğe büyük ihtiyaç duyduklarını, bunun dışında kılmadıklarını yazmaktadırlar. Fakat her ne şekilde olursa olsun, öğrenciler, bu durumlarının yani inandığı halde namaz kılmamanın kendilerine manen huzursuzluk, üzüntü verdiğini, bundan rahatsız olduklarını hatta suçluluk kompleksine kapıldıklarını belirtmektedirler ³⁴.

Lise ve dengi okul öğrencilerinin problemlerini tesbit etmek amacıyla 1961 yılında ülke çapında yapılan bir araştırma sonucunda, öğrencilerin (% 81)' inin dini görevleri yerine getirmedikleri için üzüldükleri, (% 59)' unun da, din konusunda rehberliğe ihtiyaç duydukları tesbit edilmiştir ³⁵.

Tablodaki üçüncü derecede yüksek oranı (% 11.8), cevapsızlar meydana getirmektedir. Bu öğrencilerin durumları, yukarıdaki ifadeler çerçevesinde düşünüleceği gibi, ilgisiz oldukları da varsayılabilir.

Diğer veriler de gözden geçirilerek olursa, bunlardan bir kısmı (% 6.8) ortama göre vaziyet aldıklarını, bir kısmı çevre faktöründen etkilendiklerini belirtmekte, (% 4.8) oranında öğrenci grubunun ise namaz kılmasını bilmedikleri için yerine getiremedikleri anlaşılmaktadır.

34 Konuyla ilgili öğrencilerin yazdıklarından bir kaç örnek vermek probleme açıklık kazandıracaktır:

"Kılmayı çok istiyorum ama devam ettiremiyorum. Bu da bana büyük bir huzursuzluk veriyor."

"Şu anda kılamadığım için çok ama çok üzülüyorum. İlk fırsatta başlayacağıma her zaman yemin ederim."

"Kılmamanın sıkıntısını hep içimde hissedip rahatsız oluyorum, psikolojikman kendimi suçlu hissediyorum."

"Her zaman kılmak istiyorum, fakat çevre ve arkadaşlarımdan dolayı kılamıyorum. Kılamadığım için pişmanlık duyuyorum."

"Farzedelim, arkadaşlarla gezerken, arkadaşlar siz gidin veya bekleyin ben namaza gidiyorum diyemiyorum."

"Ruh halime göre, içimden geldiği zaman, ki bu, genellikle zor durumda kaldığım, moralimin bozuk, dayanaktan yoksun olduğum bir zamandır."

35 Feriha Baymur, Lise ve Dengi Okullara Devam Eden Öğrencilerin Problemleri (Araştırma Raporu), Ank. 1961, s. 16.

Sonuç olarak, genelde öğrencilerin namaz'la ilgili tutumları olumludur. Tümüyle " ilgisizlik " veya " namaza karşı olmak " gibi bir tutumdan söz etmek mümkün değildir. Ancak, kendilerinin de çok açık bir şekilde ifade ettikleri gibi, birçok sebeplerle namaz ibadetini yerine getiremedikleri bir vakıadır.

Konu ile ilgili diğer önemli bir husus da; öğrencilerin namazlarla (Bayram-Cuma-Günde 5 Vakit) ilgili içinde bulundukları durumlarının değişkenlerle ilişkisinin olup olmadığıdır.

Bu ilişki Tablo: 24-25-26'da görülebilir.

Karşılaştırılan değişkenler arasında Chi-kare testi sonuçlarına göre manidar ilişkiler bulunmuş ve ilişki derecesinin de, birçok değişkene göre yüksek olduğu tesbit edilmiştir.

Her üç tablo, birlikte gözden geçirildiğinde, değişkenler açısından farklılaşmaların birbirlerine çok benzer olduğu görülmektedir.

Bu sebeple namazlara toplu olarak bakıldığında, **Bilim alanlarına** göre; İlahiyat öğrencileri çok yüksek oranda bütün namazlara "devamlı"lık gösterdikleri, bunu Fen Bilimleri öğrencilerinin takip ettiği görülmektedir. İlahiyat dışındaki bilim alanlarında öğrenim gören öğrencilerin Bayram ve Cuma namazlarında devamlarının yüksek olmalarına karşılık günlük namazlarda arasıra ve hiç sütunlarında yoğunlaştıkları gözlenmektedir.

Cinsiyete göre; devamlı kıldığını belirten erkeklerin oranı kızlardan fazladır. Kızlar daha çok arasıra kıldıklarını belirtmişlerdir. Bu durum, kızların çevre ve mekân açısından uygun bir ortam bulamamalarından kaynaklanıyor olabilir.

Sosyal çevreye göre; hayatlarının çoğunluğunu küçük yerleşim birimlerinde geçiren öğrencilerin devamlı namaz kılmada daha fazla, hiç kılmayanların ise metropollerden gelen öğrenciler arasında daha fazla olduğu görülmektedir. Konyalı öğrencilerin Bayram ve Cuma namazlarına devamda yüksek olmalarına karşılık, günlük namazlarda arasıra sütununda daha fazla oldukları dikkat çekmektedir.

Din öğretimine göre; hem resmi, hem özel din öğretimi görenler, diğerlerine göre Bayram ve Cuma namazlarına devamlılıkta daha fazladır. Bunları özel din öğretimi görenler takip ederken, hiç din öğretimi görmeyenlerin bütün namazlarda, hiç kılmayanlar arasında en yüksek oranda oldukları görülmektedir. Günde 5 vakit namazda ise, özel ve hem resmi hem özel din öğretimi alanlar devamlılıkta daha fazladır.

TABLO 24. BAYRAM NAMAZINI YERİNE GETİRMEDE FARKLI LAŞMANIN DEĞİŞKENLERE GÖRE DAĞILIMI

DEĞİŞKENLER		Yerine Getirme Sıklığı						Chi-Kare Değerleri			
		Devamlı		Arasıra		Hiç			Ce.sız		TOPLAN
S	%	S	%	S	%	S	%				
Bilin Alanına Göre	Fen Bilimleri	380	81.2	33	7.1	37	7.9	18	3.8	468	$X^2 = 18.52$ s.d. = 6 $P < 0.05$
	Sağlık Bilimleri	104	73.2	18	12.7	13	9.2	7	4.9	142	
	Sosyal Bilimler	208	78.8	17	6.4	30	11.4	9	3.4	264	
	İlahiyat	76	95.0	0	0.0	4	5.0	0	0.0	80	
Cinsiyete Göre	Kız	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
	Erkek	768	80.5	68	7.1	84	8.8	34	3.6	954	
Sosyal Çevreye Göre	Köy	110	78.0	12	8.5	12	8.5	7	5.0	141	$X^2 = 22.10$ s.d. = 10 $P < 0.05$
	Kasaba	138	78.4	11	6.2	20	11.4	7	4.0	176	
	Küçük Şehir	232	83.7	16	5.8	21	7.6	8	2.9	277	
	Büyük Şehir	105	73.9	20	14.1	13	9.2	4	2.8	142	
	Metropolitan	63	75.9	6	7.2	10	12.0	4	4.9	83	
	Konya	120	88.9	3	2.2	8	5.9	4	3.0	135	
Din Öğretimine Göre	Resmi	40	51.9	15	19.5	14	18.2	8	10.4	77	$X^2 = 79.14$ s.d. = 6 $P < 0.05$
	Özel	186	77.5	17	7.1	28	11.7	9	3.7	240	
	Resmi+Özel	529	87.9	33	5.5	32	5.3	8	1.3	602	
	Hiç	13	37.1	3	8.6	10	28.6	9	25.7	35	
Ailenin Sosyo-Ekonomik Durumuna Göre	Alt (Fakir)	231	79.7	15	5.2	32	11.0	12	4.1	290	$X^2 = 8.69$ s.d. = 8 $P > 0.05$
	Ortanın altı	309	80.3	32	8.3	29	7.5	15	3.9	385	
	Orta	120	85.1	10	7.1	8	5.7	3	2.1	141	
	Ortanın üstü	57	80.3	6	8.5	6	8.5	2	2.7	71	
	Üst (Zengin)	50	75.8	5	7.6	9	13.6	2	3.0	66	
	Cevapsız	11	100.0	0	0.0	0	0.0	0	0.0	11	
Annenin Öğrenim Durumuna Göre	Okur-Yazar Değil	245	79.0	20	6.5	32	10.3	13	4.2	310	$X^2 = 18.70$ s.d. = 10 $P < 0.05$
	Okur-Yazar	155	82.9	8	4.3	17	9.1	7	3.7	187	
	İlkokul Mezunu	309	82.0	29	7.7	28	7.4	11	2.9	377	
	Ortaokul Mezunu	22	78.6	5	17.8	0	0.0	1	3.6	28	
	Lise Mezunu	18	66.7	5	18.5	3	11.1	1	3.7	27	
	Yüksekokul Mezunu	12	85.7	0	0.0	2	14.3	0	0.0	14	
	Cevapsız	7	63.6	1	9.1	2	18.2	1	9.1	11	
Babanın Öğrenim Durumuna Göre	Okur-Yazar Değil	31	60.8	5	9.8	13	25.5	2	3.9	51	$X^2 = 45.77$ s.d. = 10 $P < 0.05$
	Okur-Yazar	135	79.4	11	6.5	16	9.4	8	4.7	170	
	İlkokul Mezunu	423	84.4	22	4.4	36	7.2	20	4.0	501	
	Ortaokul Mezunu	50	78.1	4	6.2	7	10.9	3	4.8	64	
	Lise Mezunu	71	80.7	12	13.6	5	5.7	0	0.0	88	
	Yüksekokul Mezunu	58	73.4	14	17.7	7	8.9	0	0.0	79	
	Cevapsız	0	0.0	0	0.0	0	0.0	1	100	1	
TOPLAN		768	80.5	68	7.1	84	8.8	34	3.6	954	

TABLO 25. CUMA NAMAZINI YERİNE GETİRMEDE FARKLILASHANIN DEĞİŞKENLERE GÖRE DAĞILIMI

DEĞİŞKENLER		Yerine Getirme Sıklığı					Chi-Kare Değerleri
		Devamlı S %	Arasıra S %	Hic S %	Ce.sız S %	TOPLAM	
Bilin Alanına Göre	Fen Bilimleri	292 62.4	118 25.2	43 9.2	15 3.2	468	$\chi^2 = 35.19$ s.d. = 6 $P < 0.05$
	Sağlık Bilimleri	79 55.6	36 25.4	18 12.7	9 6.3	142	
	Sosyal Bilimler	149 56.4	77 29.2	30 11.4	8 3.0	264	
	İlahiyat	74 92.5	2 2.5	4 5.0	0 0.0	80	
Cinsiyete Göre	Kız	- -	- -	- -	- -	-	
	Erkek	594 62.3	233 24.3	95 10.0	32 3.4	954	
Sosyal Çevreye Göre	Köy	86 61.0	36 25.5	12 8.5	7 5.0	141	$\chi^2 = 9.54$ s.d. = 10 $P > 0.05$
	Kasaba	111 63.1	37 21.0	22 12.5	6 3.4	176	
	Küçük Şehir	185 66.8	63 22.7	21 7.6	8 2.9	277	
	Büyük Şehir	81 57.0	40 28.2	16 11.3	5 3.5	142	
	Metropolitan	47 56.6	20 24.1	12 14.5	4 4.8	83	
	Konya	84 62.2	37 27.4	12 8.9	2 1.5	135	
Din Öğretimine Göre	Resmi	30 39.0	26 33.7	14 18.2	7 9.1	77	$\chi^2 = 41.21$ s.d. = 6 $P < 0.05$
	Özel	154 64.2	49 20.4	28 11.6	9 3.8	240	
	Resmi+Özel	398 66.1	154 25.6	44 7.3	6 1.0	602	
	Hic	12 34.3	4 11.4	9 25.7	10 28.6	35	
Ailenin Sosyo-Ekonomik Durumuna Göre	Alt (Fakir)	189 65.2	58 20.0	34 11.7	9 3.1	290	$\chi^2 = 10.01$ s.d. = 8 $P > 0.05$
	Ortanın altı	239 62.1	100 26.0	31 8.1	15 3.8	385	
	Orta	88 62.4	37 26.2	12 8.5	4 2.9	141	
	Ortanın üstü	43 60.6	17 23.9	9 12.7	2 2.8	71	
	Üst (Zengin)	34 51.5	21 31.9	9 13.6	2 3.0	66	
	Cevapsız	1 100.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	1	
Annenin Öğrenim Durumuna Göre	Okur-Yazar Değil	208 67.1	62 20.0	31 10.0	9 2.9	310	$\chi^2 = 28.35$ s.d. = 10 $P < 0.05$
	Okur-Yazar	124 66.3	34 18.2	20 10.7	9 4.8	187	
	İlkokul Mezunu	229 60.7	105 27.9	32 8.5	11 2.9	377	
	Ortaokul Mezunu	12 42.9	12 42.9	3 10.6	1 3.6	28	
	Lise Mezunu	8 29.6	12 44.4	5 18.6	2 7.4	27	
	Yüksekokul Mezunu	7 50.0	5 35.7	2 14.3	0 0.0	14	
	Cevapsız	6 54.5	3 27.3	2 18.2	0 0.0	11	
Babanın Öğrenim Durumuna Göre	Okur-Yazar Değil	25 49.0	13 25.5	11 21.6	2 3.9	51	$\chi^2 = 43.66$ s.d. = 10 $P < 0.05$
	Okur-Yazar	110 64.7	34 20.0	19 11.2	7 4.1	170	
	İlkokul Mezunu	343 68.4	110 22.0	31 6.2	17 3.4	501	
	Ortaokul Mezunu	33 51.6	18 28.1	10 15.6	3 4.7	64	
	Lise Mezunu	43 48.8	35 39.8	10 11.4	0 0.0	88	
	Yüksekokul Mezunu	39 49.4	23 29.1	14 17.7	3 3.8	79	
	Cevapsız	1 100.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	1	
TOPLAM		594 62.3	233 24.4	95 10.0	32 3.4	954	

TABLO 26. GÜNDE 5 VAKİT NAMAZI YERİNE GETİRMEDE FARKLILAŞMANIN DEĞİŞKENLERE GÖRE DAĞILIMI

DEĞİŞKENLER		Yerine Getirme Sıklığı					Chi-Kare Değerleri
		Devamlı S %	Arasıra S %	Hiç S %	Ce.sız S %	TOPLAN	
Bilim Alanına Göre	Fen Bilimleri	154 24.1	301 47.1	156 24.4	28 4.4	639	$\chi^2 = 204.90$ s.d. = 6 $P < 0.05$
	Sağlık Bilimleri	61 24.9	100 40.8	71 29.0	13 5.3	245	
	Sosyal Bilimler	131 22.5	277 47.6	157 27.0	17 2.9	582	
	ilahiyat	91 91.0	9 9.0	0 0.0	0 0.0	100	
Cinsiyete Göre	Kız	126 20.6	327 53.4	135 22.1	24 3.9	612	$\chi^2 = 42.72$ s.d. = 2 $P < 0.05$
	Erkek	311 32.6	360 37.7	249 26.1	34 3.6	954	
Sosyal Çevreye Göre	Köy	59 36.4	58 35.8	36 22.2	9 5.6	162	$\chi^2 = 37.67$ s.d. = 10 $P < 0.05$
	Kasaba	78 30.4	103 40.0	63 24.5	13 5.1	257	
	Küçük Şehir	145 29.6	221 45.2	108 22.1	15 3.1	489	
	Büyük Şehir	57 21.1	119 44.1	83 30.7	11 4.1	270	
	Metropolitan	33 25.1	45 34.4	45 34.4	8 6.1	131	
	Konya	65 25.4	141 54.7	49 19.1	2 0.8	257	
Din Öğretimine Göre	Resmi	14 10.1	25 18.1	30 21.8	69 50.0	138	$\chi^2 = 26.88$ s.d. = 6 $P < 0.05$
	Özel	97 29.3	87 26.3	47 14.2	100 30.2	331	
	Resmi+Özel	195 18.7	240 23.1	159 15.3	447 42.9	1041	
	Hiç	5 8.9	8 14.3	13 23.2	30 53.6	56	
Ailenin Sosyo-Ekonomik Durumuna Göre	Alt (Fakir)	140 35.4	162 40.9	79 19.9	15 3.8	396	$\chi^2 = 31.29$ s.d. = 8 $P < 0.05$
	Ortanın altı	181 28.6	278 44.0	147 23.3	26 4.1	632	
	Orta	67 24.1	133 47.8	72 25.9	6 2.2	278	
	Ortanın üstü	30 20.4	62 42.2	48 32.6	7 4.8	147	
	Üst (Zengin)	18 16.6	49 45.4	37 34.3	4 3.7	108	
	Cevapsız	1 20.0	3 60.0	1 20.0	0 0.0	5	
Annenin Öğrenim Durumuna Göre	Okur-Yazar Değil	160 38.7	152 36.7	84 20.3	18 4.3	414	$\chi^2 = 78.95$ s.d. = 10 $P < 0.05$
	Okur-Yazar	93 32.2	135 46.6	49 17.0	12 4.2	289	
	İlkokul Mezunu	162 23.5	325 47.1	182 26.4	21 3.0	690	
	Ortaokul Mezunu	6 11.1	25 46.3	22 40.7	1 1.9	54	
	Lise Mezunu	5 6.9	33 45.8	31 43.1	3 4.2	72	
	Yüksekokul Mezunu	4 14.8	12 44.6	11 40.6	0 0.0	27	
	Cevapsız	7 35.0	5 25.0	5 25.0	3 15.0	20	
Babanın Öğrenim Durumuna Göre	Okur-Yazar Değil	25 37.9	22 33.3	18 27.3	1 1.5	66	$\chi^2 = 70.21$ s.d. = 10 $P < 0.05$
	Okur-Yazar	84 38.0	76 34.4	45 20.4	16 7.2	221	
	İlkokul Mezunu	244 31.4	346 44.6	159 20.5	27 3.5	776	
	Ortaokul Mezunu	29 21.0	67 48.6	36 26.1	6 4.3	138	
	Lise Mezunu	26 13.3	103 52.9	63 32.3	3 1.5	195	
	Yüksekokul Mezunu	29 17.4	72 42.7	62 36.9	5 3.0	168	
	Cevapsız	0 0.0	1 50.0	1 50.0	0 0.0	2	
	TOPLAN	437 27.9	687 43.9	384 24.5	58 3.7	1566	

Bu sonuç alınan din öğretiminin niteliğinin, inanç'ta olduğu gibi, ibadetlerin yerine getirilmesinde de yüksek oranda manidar bir farklılık meydana getirdiğini göstermektedir.

Ailelerin sosyo-ekonomik durumuna göre; orta ve ortanın altında gelir düzeyine sahip ailelerin çocuklarının Bayram ve Cuma namazlarına devamlılık göstermede yüksek oldukları, günlük namazlarda ise, alt(fakir)'tan üst(zengin)'e doğru, devamlı kılmada, oranların küçüldüğü dikkat çekmektedir. Zengin aile çocuklarının her üç namazda da, hiç sütununda yüksek oldukları görülmektedir. Öğrencilerin ailelerinin sosyo-ekonomik statüleri, onların inanç ve ibadetlere karşı tutumlarını etkilemektedir. Bu bulgulara göre de, bilhassa fakir aile çocukları için inanç ve ibadetlerin bir sığınma, umut, destek sağladığı söylenebilir. Nitekim, gecekondu aileleri üzerinde yapılan bir araştırmada³⁶, yoksulluk kültürünün önemli özelliğinin, dini inançlar sisteminin ferdin yaşantısında ağır bastığı, günlük hayatta dini motifin hakim olduğu ve onlar için en büyük umudun din olduğu belirtilir.

Anne-babanın öğrenim durumuna göre; diğer değişkenlerde olduğu gibi, burada da, öncelikle Bayram ve daha sonra Cuma namazındaki devamlılıkta yığılmalara karşılık, günlük namazlarda, arasıra sütununda oranın yükseldiği görülmektedir. Günde 5 vakit namazı yerine getirmede, anne-babası öğrenim görmemiş olanlar, hiç kılmamada ise, ortaöğrenim ve yükseköğrenim mezunu olanların çocukları daha fazladır.

Bu sonuçlar, Allah inancı ve bu inancın değişkenlere göre farklılaşmasında elde edilen verilerle büyük oranda paralellik göstermektedir.

Sonuç olarak, öğrencilerin namazlar konusunda içinde bulundukları durumlarıyla, değişkenler arasında manidar ilişkiler vardır. Değişkenler ibadetin yerine getirilmesinde olumlu-olumsuz etkiye sahiptir. Buna göre; öğrencilerin inançlarının oluşumunda olduğu gibi, ibadetlerin yerine getirilmesi hususunda da, içinde bulundukları durumlarının sağlıklı değerlendirilebilmesi, varolan problemin çözümü için, ancak, onların sosyo-ekonomik kültürel çevreleri ile yetişme şartlarının bilinmesi ve değişkenlerle ilişkilerinin tesbit edilmesiyle mümkün olabileceği anlaşılmaktadır. Genellikle tek yönlü açıklamalar sağlıklı sonuçlara varmaya engel teşkil etmektedir.

³⁶ Orhan Türkdoğan, Yoksulluk Kültürü-Gecekonducuların Toplumsal Yapısı, Erzurum 1974, s. 45.

b. ORUÇ

Dini tecrübenin ifade şekillerinden ve İslâm dininin farz olan ibadetlerinden birisi de oruç'tur. Oruç İslâm'ın beş şartından biridir. Allah, Kur'an-ı Kerim'de³⁷ orucu müslümanlara farz kılmıştır. Farz olan Ramazan orucunun dışında, bazı günlerde ve bazı sebeplerle tutulan (Vacip-Sünnet-Mendup) oruç çeşitleri de vardır. Oruç'un farz olmasının şartları ise; müslüman olmak, akıllı olmak ve bülüğ (ergenlik) çağına girmektir.

Öğrencilerin oruç tutma durumuna göre dağılımı ise şöyledir:

TABLO 27. Oruç İbadetini Yerine Getirme Şekli

Oruç Tutma Şekli	Sayı	%
Her yıl ramazanın tamamını	1047	66.9
Bazı yıllar ramazanın tamamını	95	6.1
Her yıl ramazanın bir kısmını	248	15.8
Bazı yıllar ramazanın bir kısmını	66	4.2
Bazı mübarek günlerde	19	1.2
Hiç oruç tutmam	73	4.7
Cevapsız	18	1.1
TOPLAM	1566	100.0

Düzenli olarak Ramazan orucunu tutan öğrenciler yarıdan fazladır (% 66.9). Bunlara her yıl Ramazanın bir kısmını tutanları da eklersek, öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun (% 82.7) oruç ibadetine karşı duyarlı oldukları görülür. Hiç oruç tutmayanlar ise, küçük bir gruptur (% 4.7).

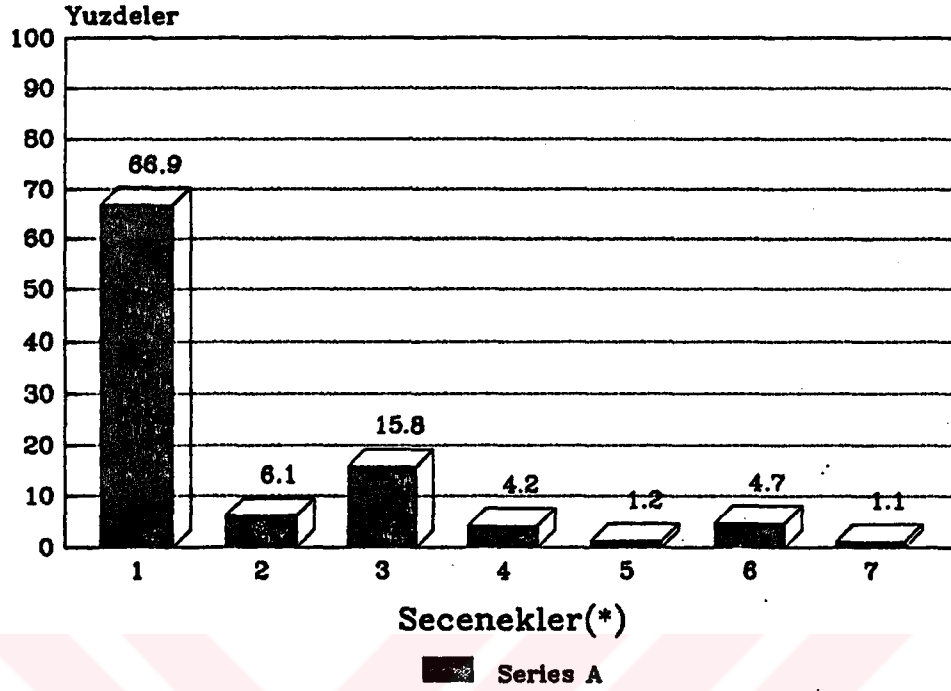
Namaz ibadetinin aksine, oruç tutmada büyük bir hassasiyetin olduğu gerek bu araştırmada, gerekse diğer birçok araştırmada³⁸ tesbit edilmiştir.

37 Bkz. Bakara 2/183, 184.

38 Dursun Bingöl, a. g. m., s. 297; Mahmut Tezcan, a. g. e., s 324; Erdoğan Fırat, a. g. e., s. 62; Aysel Ekşi, a. g. e, s. 164;

GRAFİK 7

Oruç ibadetini Yerine Getirme Şekli

(*) Secenekler icin bkz: TABLO 27

Üniversite gençliği dışındaki gençlik kesimleri ve diğer halk üzerinde yapılan araştırmalarda³⁹ da, oruç ibadetinin büyük bir çoğunlukla yerine getirildiği bilinmektedir.

Namaz ve oruç ibadetinin yerine getiriliş sıklığı bakımından karşılaştırılması yapıldığında, önemli bir fark ortaya çıkmaktadır. Namaz ve oruç arasında, oruç lehine meydana gelen bu farklılığın, her iki ibadetin uygulama, şekil ve şartlarından kaynaklandığı söylenebilir. Bunun yanında, oruç'un toplumsal boyutunun, kişilerin sosyo-psikolojik durumlarını etkilemesi de sözkonusu edilebilir. Nitekim, benzer duruma ve orana sahip olan Bayram namazı ve kısmen azalarak onu izleyen Cuma namazında da hemen hemen aynı şeyi görebilmek mümkündür. Demek ki, bu farklılık, büyük ölçüde Günlük namazlarla oruç arasında ortaya çıkmaktadır.

Bu genel tesbitten sonra, öğrencilerin oruç tutup tutmama açısından içinde bulundukları durum ve tutumları sorulmuş alınan cevaplar Tablo 28 'de gösterilmiştir.

39 Beşir Atalay, a. g. e., ss. 127-128; Kemal Kartal, Kentleşme ve İnsan, Ank. 1978, s. 109; Erdoğan Güçbilmez, Yenimahalle ve Kayadibi Karşılaştırmalı Bir Köy Araştırması, Ank. 1972, s. 251; Hayati Hökelekli, a. g. e., s. 85.

**TABLO 28. Oruç Tutup Tutmama
Açısından İçinde Bulunulan Durum ve Tutum**

Tutum	Sayı	%
Her yerde ve her şartta oruç tutarım	1156	73.8
Orucu zor ve dayanılmaz buluyorum	53	3.4
Oruç hakkında yeterli bilgim olmadığı için tutmuyorum	16	1.0
Ailemde oruca önem verilmediği için tutmuyorum	8	0.5
Arkadaş çevremde oruç tutulmadığı için tutmuyorum	17	1.1
Memlekette ve aile büyüklerimin yanında oruç tutma mecburiyeti duyarım	29	1.8
Bulduğum ortama göre vaziyet alırım	65	4.2
Çevremden çekindiğim için oruç tutmuyorum	3	0.2
Başka (Belirtiniz)	141	9.0
Cevapsız	78	5.0
TOPLAM	1566	100.0

Öğrenciler yine büyük bir çoğunlukla (% 73.8), oruç tutma durumunda oldukları takdirde, her yerde ve her şartta bunu yerine getirdiklerini belirtmişlerdir.

Bu sonuç, özellikle oruç'un toplumsal baskı sonucu tutulduğu veya öyle görünmek zorunda kalındığı için yerine getirildiği iddiasını doğrulamamaktadır. Zaten, belirli bir kültür düzeyine ulaşmış, hayata atılmanın ve sorumluluk yüklenmenin son basamağında olan bir insandan, büyük oranda baskı ve çevre şartlarına göre vaziyet alması beklenebilir. Ancak, çok az bir oranda da olsa, bu etkilenmenin olduğu görülmektedir ki, bu da tabiidir.

Bununla birlikte, ibadetler, özellikle de oruç konusunda hiçbir toplumsal baskının olmadığı söylenemez. Anne-baba, büyükler ve yakın çevre başta olmak üzere tümüyle toplum, bu gibi durumlarda kınama, ayıplama, ilişkileri askıya alma... şeklinde kendini gösteren baskıcı rolünü, yaptırım gücünü daima kişiler üzerinde hissettirir. Bilhassa cemaat hüviyetini koruyan yerleşim birimlerinde bu baskı ve toplumun kontrol fonksiyonu çok açık bir şekilde görülür. Mesala, Köy Gençliği üzerinde yaptığı bir araştırmasında Beşir Atalay; ergenlik yaşına gelen köy gençlerinin mutlaka oruç tuttuğunu, oruç tutmayanların köyde çok kınandığını ve büyük tepki gördüklerini belirtmektedir. Ancak, oruç

üzerinde gösterilen bu hassasiyet namaz üzerinde hiç gösterilmemekte, namaz kılmayan o derece kınanmamaktadır. Çünkü oruca namazdan daha fazla önem verilmekte, âdeta dinî inancın en temel bir belirtisi olarak değerlendirilmektedir ⁴⁰.

Yine bu tabloda da açık cevap yerinin küçümsenmeyecek bir oranda (% 9) doldurulduğu görülmektedir. Yazılanların birbirine benzer olanları kümelenerak tasnifi yapılmıştır. Çoğunluk sırasına göre, öğrenciler, en çok sağlık, rahatsızlık durumlarını, oruç tutmama sebebi olarak göstermektedirler. İkinci olarak okul ve sınavlar, üçüncü sırada ise inanmadığı, ilkel bulduğu ve bir eziyet olduğu için oruç tutmadıklarını belirtmişlerdir. Bunların dışında bazı öğrenciler de, orucu belirli zamanlarda ve dinî bir görev olarak değilse, sadece sağlığına ve psikolojik faydasına inandıkları için zaman zaman tuttuklarını yazmışlardır.

Şimdi konuya bir de değişkenler açısından bakılabilir. Oruç ibadetini yerine getirme-getirmeme şeklinde farklılaşmanın olup olmadığının tesbitinde Chi-kare sonuçları manidar bulunmuştur.

Değişkenler göre, bu farklılaşma Tablo: 29 'da ele alınmıştır.

Bilim alanlarına göre: her yıl Ramazanın tamamını tutanlarda İlahiyat öğrencileri ilk sırayı alırken, onu Sosyal ve Fen Bilimleri öğrencileri takip etmektedir. Düzensiz, aralıklarla ve hiç oruç tutmamada ise, Sağlık Bilimleri öğrencileri daha fazladır.

Cinsiyete göre; devamlı oruç tutmada erkeklerin daha fazla, kızların ise, aralıklarla bu dinî görevi yerine getirmede daha yüksek olduğu görülmektedir ki, bu, kızların özel durumlarından ileri geliyor olabilir.

Sosyal çevreye göre; Konya'lı öğrencilerle küçük yerleşim birimlerinden gelen öğrencilerin devamlı oruç tutmada yoğunlaştıkları, oruç tutmamada ise, metropollerden gelenlerle, köyde hayatının çoğunluğunu geçirenlerin daha fazla olduğu görülmektedir. Bu iki çok farklı sosyal çevre çocuklarının burada olduğu gibi, Allah'a inanmama konusunda da benzerlik göstermeleri dikkat çekicidir.

Din öğretimine göre; yine daha önceki bulgularımıza uygun olarak, özel ve hem resmi hem özel din öğretimi görenlerin devamlı oruç tutmada, hiç din öğretimi görmeyenlerin de oruç tutmamada daha yoğun oldukları tesbit edilmiştir.

TABLE 29. ORUÇ İBADETİNİ YERİNE GETİRME ŞEKLİNDEKİ FARKILILAŞMANIN DEĞİŞKENLERE GÖRE DAĞILIMI

DEĞİŞKENLER		Yerine Getirme Şekli (*)								Chi-Kare Degerleri
		(1) S %	(2) S %	(3) S %	(4) S %	(5) S %	(6) S %	Ce.siz S %	TOPLAN	
Bilin Alanına Göre	Fen Bilimleri	424 66.4	39 6.1	102 16.0	27 4.2	10 1.6	29 4.5	8 1.3	639	$\chi^2 = 79.54$ s.d. = 18 $P < 0.05$
	Sağlık Bilimleri	135 55.1	16 8.5	46 18.8	22 9.0	3 1.2	19 7.8	4 1.6	245	
	Sosyal Bilimler	388 66.7	40 6.9	100 17.2	17 2.9	6 1.0	25 4.3	6 1.0	582	
	İlahiyat	100 100.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	100	
Cinsiyete Göre	Kız	392 64.1	39 6.4	127 20.8	28 4.6	6 1.0	16 2.6	4 0.7	612	$\chi^2 = 28.60$ s.d. = 6 $P < 0.05$
	Erkek	655 68.7	56 5.9	121 12.7	38 4.0	13 1.4	57 6.0	14 1.5	954	
Sosyal Çevreye Göre	Köy	105 64.8	12 7.4	15 9.3	10 6.2	3 1.9	13 8.0	4 2.5	162	$\chi^2 = 47.30$ s.d. = 30 $P < 0.05$
	Kasaba	169 65.8	18 7.0	42 16.3	9 3.5	4 1.6	12 4.7	3 1.2	257	
	Küçük Şehir	329 67.3	29 5.9	84 17.2	16 3.3	5 1.0	19 3.9	7 1.4	489	
	Büyük Şehir	165 61.1	15 5.6	49 18.1	17 6.3	5 1.9	16 5.9	3 1.1	270	
	Metropolitan	79 60.3	10 7.6	23 17.6	7 5.3	2 1.5	9 6.9	1 0.8	131	
	Konya	200 77.8	11 4.3	35 13.6	7 2.7	0 0.0	4 1.6	0 0.0	257	
Din Öğretimine Göre	Resmi	59 42.8	12 8.7	20 14.5	18 13.0	3 2.2	21 15.2	5 3.6	138	$\chi^2 = 182.95$ s.d. = 18 $P < 0.05$
	Özel	240 72.5	15 4.5	44 13.3	10 3.0	6 1.8	12 3.6	4 1.2	331	
	Resmi+Özel	728 69.9	64 6.1	174 16.7	35 3.4	9 0.9	26 2.5	5 0.5	1041	
	Hiç	20 35.7	4 7.1	10 17.9	3 5.4	1 1.8	14 25.0	4 7.1	56	
Ailenin Sosyo-Ekonomik Durumuna Göre	Alt (Fakir)	271 68.4	27 6.8	51 12.9	14 3.5	2 0.5	25 6.3	6 1.5	396	$\chi^2 = 40.02$ s.d. = 24 $P < 0.05$
	Ortanın altı	444 70.3	37 5.9	94 14.9	21 3.3	7 1.1	22 3.5	7 1.1	632	
	Orta	179 64.4	13 4.7	50 18.0	21 7.6	3 1.1	12 4.3	0 0.0	278	
	Ortanın üstü	84 57.1	9 6.1	33 22.4	7 4.8	3 2.0	9 6.1	2 1.4	147	
	Üst (Zengin)	67 62.0	8 7.4	20 18.5	3 2.8	4 3.7	5 4.6	1 0.9	108	
	Cevapsız	2 40.0	1 20.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	2 40.0	5	
Annenin Öğrenim Durumuna Göre	Okur-Yazar Değil	290 70.0	30 7.2	49 11.8	11 2.7	5 1.2	21 5.1	8 1.9	414	$\chi^2 = 84.75$ s.d. = 30 $P < 0.05$
	Okur-Yazar	211 73.0	13 4.5	34 11.8	15 5.2	1 0.3	13 4.5	2 0.7	289	
	İlkokul Mezunu	464 67.2	38 5.5	115 16.7	28 4.1	5 0.7	33 4.8	7 1.0	690	
	Ortaokul Mezunu	28 51.9	4 7.4	14 25.9	5 9.3	2 3.7	1 1.9	0 0.0	54	
	Lise Mezunu	26 36.1	5 6.9	25 34.7	7 9.7	4 5.6	4 5.6	1 1.4	72	
	Yüksekokul Mezunu	15 55.6	2 7.4	8 29.6	0 0.0	1 3.7	1 3.7	0 0.0	27	
	Cevapsız	13 65.0	3 15.0	3 15.0	0 0.0	1 5.0	0 0.0	0 0.0	20	
Babanın Öğrenim Durumuna Göre	Okur-Yazar Değil	44 66.7	5 7.6	7 10.6	3 4.5	0 0.0	4 6.1	3 4.5	66	$\chi^2 = 79.31$ s.d. = 30 $P < 0.05$
	Okur-Yazar	156 70.6	14 6.3	21 9.5	10 4.5	3 1.4	14 6.3	3 1.4	221	
	İlkokul Mezunu	555 71.5	50 6.4	103 13.3	22 2.8	6 0.8	33 4.3	7 0.9	776	
	Ortaokul Mezunu	84 60.9	6 4.3	26 18.8	11 8.0	4 2.9	6 4.3	1 0.7	138	
	Lise Mezunu	116 59.5	14 7.2	39 20.0	13 6.7	1 0.5	9 4.6	3 1.5	195	
	Yüksekokul Mezunu	91 54.2	6 3.6	51 30.4	7 4.2	5 3.0	7 4.2	1 0.6	168	
	Cevapsız	1 50.0	0 0.0	1 50.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	2	
TOPLAN		1047 66.9	95 6.1	248 15.8	66 4.2	19 1.2	73 4.7	18 1.1	1566	

(*) Seçenekler için bkz. Anket Formu soru: 25.

Öğrencilerin ailelerinin sosyo-ekonomik durumuna göre; ortanın altı ve alt (fakir) aile çocuklarının, diğerlerine göre daha devamlı oruç tuttukları, ortanın üstü ve üst (zengin) ailelerin çocuklarının Ramazanın bir kısmını oruçlu olarak geçirdikleri görülmektedir.

Anne-babanın öğrenim durumlarına göre ise; ilkokul ve altında öğrenim durumuna sahip anne-babaların çocuklarının oruç tutmada devamlılık göstermelerine karşılık, lise ve yüksekokul bitirmiş olanların çocuklarının Ramazanda aralıklarla oruç tuttıkları tesbit edilmiştir.

Sonuç olarak, genelde öğrencilerin büyük bir çoğunluğu oruç ibadetini yerine getirmektedirler. Öğrencilerin yetiştikleri ve içinde bulundukları sosyo-ekonomik kültürel çevreleri, oruç ibadetini yerine getirme hususunda etkili olmaktadır. Ancak, bu etki, onların ibadetlerle ilgili tutumlarının oluşumunda söz konusu edilebileceği, uygulamada ise, üniversite gençliğinin diğer gençlik kesimleri ve halktan farklı olarak, hür iradeleri ile hareket ettikleri, toplumun baskıcı rolünün sanıldığı gibi onlarda fazlaca etkili bir role sahip olmadığı söylenebilir.

c. ZEKAT

Zekât mâlî bir ibadettir. Kur'an-ı Kerim'de otuzdan fazla yerde geçen zekât⁴¹ ibadeti, Medine döneminde müslümanlara faz kılınmıştır. Bilindiği gibi, zekât verecek kimsenin temel ihtiyaçlarından (havâic-i asliye) ve borcundan başka nisab⁴² miktarı veya daha fazla mala sahip olması gerekir. Bu ölçünün dışındaki kimselerin zekât vermesi farz değildir. Bundan dolayı, öğrencilerin henüz bu şartlara uygun olmadıkları düşünülmüş ve bunun için de, sadece bu konudaki düşünceleri öğrenilmek istenmiştir.

Buna göre, öğrencilerin cevapları Tablo:30'da görülmektedir.

41 Bkz. Bakara 2/43, 83, 110 ; Nisa 4/77 ; Nûr 24/52...

42 Nisab, dinen bir kimsenin zengin sayılabilmesi için konulmuş bir ölçüdür. Bu ölçüde mala sahip olan ve bu mal elinde bir yıl kalan kimsenin zekât vermesi farzdır.

Tablo 30. Zekât Konusunda Düşünceler

Cevaplar	Sayı	%
Zekât vermesi gerekenler, malının zekâtını vermelidir	1439	91.9
Zekâtın dinî bir görev olduğuna inanmı yorum ama sosyal adalet bakımından herkes buna uymalıdır.	67	4.3
Bazı hayır ve iyiliklerde bulunmak yeterlidir. Ayrıca zekât vermeye gerek yoktur.	32	2.0
Kazancımı hiçbir şekilde başkalarıyla paylaşmam	2	0.1
Başka (Belirtiniz)	12	0.8
Cevapsız	14	0.9
TOPLAM	1566	100.0

Öğrenciler, zekâtın verilmesi konusunda büyük çoğunlukla (% 91.9) olumlu bir tutum içindedirler.

Çok açık bir şekilde görüldüğü gibi, nasıl bir inanç şekline sahip olursa olsun veya dinî pratikleri yapsın-yapmasın öğrencilerin hemen hemen tamamı(% 96.2), zekât'ın gerekliliğine inanmakta, sosyo-ekonomik farklılıklardan ileri gelen bölünmelerin ortadan kalkması, sosyal bütünleşme ve adaletin gerçekleşebilmesi için herkesin bu dinî görevi yerine getirmesini savunmaktadırlar. Bu durum, gençlerin sosyo-ekonomik problemlere karşı duyarlılıklarını göstermektedir.

Bazı iyiliklerde bulunmanın yeterli olduğunu, ayrıca zekât'a gerek olmadığını belirtenler ile bencil bir tutum içinde olanlar ise, çok küçük bir grubu (% 2.1) oluşturmaktadır.

Açık cevap yerine düşüncelerini yazanların daha çok İslâm'ı eleştirdikleri görülür. Özetle, İslâm'ın insanlardan yapmalarını istediği birçok emirlerinin, bir yandan insan ve toplum hayatı açısından faydalı, güzel hatta vazgeçilmez olduğunu, diğer yandan, birçok kurallarının da katı, çağdışı ve insancıl olmadığını belirtmektedirler. Ancak, bu tür düşüncelerini yazan öğrenciler, bu düşünceleri ile ilgili örnekler vermemişlerdir.

Öğrencilerin zekât konusundaki tutumlarında, değişkenlere göre bir farklılaşmanın olup olmadığına (Tablo:31) bakıldığında, birinci sütundaki (Zekât vermesi gerekenler, malının zekâtını vermelidir) rakamların kabarıklığı dikkati çekmektedir.

TABLE 31. ZEKAT KONUSUNDAKİ TUTUHLARDA FARKLILAŞMANIN DEĞİŞKENLERE GÖRE DAĞILIMI

DEĞİŞKENLER		TUTUMLAR (*)							Chi-Kare Değerleri
		(1) S %	(2) S %	(3) S %	(4) S %	(5) S %	Ce.sız S %	TOPLAN	
Bilim Alanına Göre	Fen Bilimleri	589 92.2	31 4.9	12 1.9	1 0.2	0 0.0	6 0.9	639	$X^2 = 9.27$ s.d. = 9 $P > 0.05$
	Sağlık Bilimleri	218 89.0	12 4.9	7 2.9	0 0.0	4 1.6	4 1.6	245	
	Sosyal Bilimler	533 91.6	24 4.1	13 2.2	1 0.2	8 1.4	3 0.5	582	
	İlahiyat	99 99.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	1 1.0	100	
Cinsiyete Göre	Kız	574 93.8	14 2.3	15 2.5	0 0.0	5 0.8	4 0.7	612	$X^2 = 11.78$ s.d. = 3 $P < 0.05$
	Erkek	865 90.7	53 5.6	17 1.8	2 0.2	7 0.7	10 1.0	954	
Sosyal Çevreye Göre	Köy	145 89.5	11 6.8	4 2.5	0 0.0	1 0.6	1 0.6	162	$X^2 = 37.28$ s.d. = 15 $P < 0.05$
	Kasaba	236 91.8	11 4.3	5 1.9	0 0.0	2 0.8	3 1.2	257	
	Küçük Şehir	455 93.0	18 3.7	7 1.4	0 0.0	2 0.4	7 1.4	489	
	Büyük Şehir	234 86.7	15 5.6	11 4.1	2 0.7	5 1.9	3 1.1	270	
	Metropolitan	116 88.5	9 6.9	5 3.8	0 0.0	1 0.8	0 0.0	131	
	Konya	253 98.4	3 1.2	0 0.0	0 0.0	1 0.4	0 0.0	257	
Din Öğretimine Göre	Resmi	98 71.0	21 15.2	12 8.7	0 0.0	4 2.9	3 2.2	138	$X^2 = 131.67$ s.d. = 9 $P < 0.05$
	Özel	313 94.6	13 3.9	1 0.3	1 0.3	1 0.3	2 0.6	331	
	Resmi+Özel	994 95.5	24 2.3	15 1.4	1 0.1	7 0.7	0 0.0	1041	
	Hiç	34 60.7	9 16.1	4 7.1	0 0.0	0 0.0	9 16.1	56	
Ailenin Sosyo- Ekonomik Durumuna Göre	Alt (Fakir)	361 91.2	16 4.0	8 2.0	1 0.3	4 1.0	6 1.5	396	$X^2 = 11.37$ s.d. = 12 $P > 0.05$
	Ortanın altı	588 93.0	29 4.6	10 1.6	0 0.0	3 0.5	2 0.3	632	
	Orta	253 91.0	11 4.0	10 3.6	0 0.0	2 0.7	2 0.7	278	
	Ortanın üstü	132 89.8	8 5.4	3 2.0	1 0.7	1 0.7	2 1.4	147	
	Üst (Zengin)	102 94.4	3 2.8	1 0.9	0 0.0	2 1.9	0 0.0	108	
	Cevapsız	3 60.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	2 40.0	5	
Annenin Öğrenim Durumuna Göre	Okur-Yazar Değil	382 92.3	20 4.8	5 1.2	0 0.0	4 1.0	3 0.7	414	$X^2 = 32.89$ s.d. = 15 $P < 0.05$
	Okur-Yazar	272 94.1	11 3.8	5 1.7	0 0.0	0 0.0	1 0.3	289	
	İlkokul Mezunu	634 91.9	25 3.6	17 2.5	0 0.0	6 0.9	8 1.2	690	
	Ortaokul Mezunu	49 90.7	2 3.7	1 1.9	1 1.9	0 0.0	1 1.9	54	
	Lise Mezunu	59 81.9	6 8.3	3 4.2	1 1.4	2 2.8	1 1.4	72	
	Yüksekokul Mezunu	24 88.9	2 7.4	1 3.7	0 0.0	0 0.0	0 0.0	27	
	Cevapsız	19 95.0	1 5.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	20	
Babanın Öğrenim Durumuna Göre	Okur-Yazar Değil	58 87.9	3 4.5	2 3.0	0 0.0	1 1.5	2 3.0	66	$X^2 = 16.14$ s.d. = 15 $P > 0.05$
	Okur-Yazar	201 91.0	11 5.0	6 2.7	0 0.0	1 0.5	2 0.9	221	
	İlkokul Mezunu	728 93.8	26 3.4	13 1.7	0 0.0	4 0.5	5 0.6	776	
	Ortaokul Mezunu	125 90.6	5 3.6	4 2.9	1 0.7	2 1.4	1 0.7	138	
	Lise Mezunu	176 90.3	13 6.7	3 1.5	0 0.0	2 1.0	1 0.5	195	
	Yüksekokul Mezunu	149 88.7	9 5.4	4 2.4	1 0.6	2 1.2	3 1.8	168	
	Cevapsız	2 100.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	2	
TOPLAN		1439 91.9	67 4.3	32 2.0	2 0.1	12 0.8	14 0.9	1566	

(*) Seçenekler için bkz. Anket Formu soru: 27.

Bu tablo'nun Chi-kare testi sonuçlarına göre; Bilim alanları, Ailenin sosyo-ekonomik durumu ve Babanın öğrenim durumu açısından zekât konusundaki tutumlarda, öğrenciler arasında manidar farklılık bulunmamıştır.

Yükseköğrenim öncesi alınan din öğretimi ile zekât konusundaki tutumlarda manidar bir ilişki bulunmuş ve ilişki derecesinin de yüksek olduğu tesbit edilmiştir. Hem resmi hem özel din öğretimi görenler zekâtın gerekliliğini belirtmede daha fazladır. Onu özel din öğretimi görenler takip ederken, sadece resmi ve hiç din öğretimi görmeyenler daha düşük orandadırlar.

Bu sonuç din öğretimi değişkeniyle ilgili daha önceki bulgularımızı desteklemektedir.

Cinsiyete göre; kız öğrencilerin, Sosyal çevreye göre; Konya'lılar ile küçük yerleşim birimleri öğrencilerinin, Anne'nin öğrenim durumuna göre ise; herhangi bir öğrenim görmemiş annenin çocuklarının, zekâtın verilmesinin gerekliliği hususunda diğerlerine göre daha fazla oranda olumlu bir yaklaşım içinde oldukları tesbit edilmiştir.

d. KURBAN

İslâm'da kurban; Allah için, O'na yaklaşmak niyetiyle, belli günlerde kesilen hayvana verilen addır, Diğer ibadetlerde de olduğu gibi, ferdi olmasının yanında sosyal ve ahlâki yönleri de olan Kurban, hicretin ikinci yılında emredilmiş⁴³, Hz. Peygamber de kurban kesmiş ve müslümanlara kesmelerini söylemiştir⁴⁴. Kurban kesmek malla yapılan bir ibadettir. Bu sebeple, zekâta olduğu gibi, Kurban kesme konusunda da öğrencilerin sadece düşünceleri öğrenilmek istenmiştir.

43 Bkz. Kevser 108/2.

44 Bkz. İbn Mâce, edâhi, 2.

Tablo 32. Kurban Konusunda Düşünceler

Cevaplar	Sayı	%
Kurban, imkânı olanların mutlaka yeri ne getirmesi gereken bir ibadet şeklidir	1472	94.0
Kurbanı dinî bir görev olarak kabul etmiyorum fakat sosyal ve ekonomik dayanışma açısından gereklidir.	50	3.2
Onbinlerce hayvanın boğazlanmasına karşıyım	23	1.5
Başka (Belirtiniz)	10	0.6
Cevapsız	11	0.7
TOPLAM	1566	100.0

Öğrencilerin zekât ve kurban'la ilgili tutumlarında büyük benzerlik söz konusudur. Öğrenciler çok yüksek bir oranda (% 94) kurbanı, mutlaka yerine getirilmesi gereken bir ibadet şekli olarak görüyorlar.

Bir de bu orana, inanmadıkları halde kurbanın sosyal ve ekonomik dayanışma açısından gerekliliğini belirtenleri ekleyecek olursak (% 97.2), bu sonuç, kurbanın öğrenciler yanında hiçbir yoruma ihtiyaç göstermeyecek kadar önemli bir yerinin olduğunu gösterir.

Zekâta olduğu gibi, kurban ile de gündeme gelen sosyal ve ekonomik dayanışma, bunlara Bayram'ın toplumsal fonksiyonu da eklenince, bütün bunlar sevgi ve kardeşlik duygularının artmasına, barışın sağlanmasına, sosyal düzenin daha da güçlenmesine sebep olmaktadır. Böylece denilebilir ki, ibadetlerin gereği gibi uygulanması, sosyal bütünleşme ve barışın sağlanmasında olduğu kadar, bilhassa zekât, sadaka, kurban... gibi sosyo-ekonomik yanı ağır basan ibadetlerin yerine getirilmesi de, orta tabakalaşmanın gerçekleşmesine önemli katkılar sağlayabilmektedir.

Zaman zaman, kurban kesmenin insanî bir davranış olmadığını ve bunun bir "hayvan katliamı" olduğu şeklinde bir takım yorumlar yapılagelmektedir. Bu konuda öğrencilerin düşüncelerini öğrenebilmek amacıyla tablo'ya "Onbinlerce hayvanın boğazlanmasına karşıyım" şeklinde bir tutum cümlesi konulmuştur. Elde edilen verilere göre, çok küçük bir grub (% 1.5) da olsa, bu düşüncede olan öğrencilerin bulunduğu tesbit edilmiştir.

Kurban konusundaki tutumlar ile değişkenler arasında ilişki olup olmadığı araştırılmış (Tablo 33) Chi-kare testi sonuçlarına göre; cinsiyet,

TABLO 33. KURBAN KONUSUNDAKİ TUTUMLARDA FARKLILAŞMANIN DEĞİŞKENLERE GÖRE DAĞILIMI

DEĞİŞKENLER		TUTUMLAR (*)							Chi-Kare Değerleri				
		(1)		(2)		(3)		(4)		Ce.sız	TOPLAM		
		S	%	S	%	S	%	S	%	S		%	
Bilim Alanına Göre	Fen Bilimleri	606	94.8	15	2.3	10	1.6	3	0.5	5	0.8	639	X²= 15.75 s.d. = 6 P < 0.05
	Sağlık Bilimleri	221	90.2	16	6.5	3	1.2	1	0.4	4	1.6	245	
	Sosyal Bilimler	546	93.8	19	3.3	10	1.7	5	0.9	2	0.3	582	
	İlahiyat	99	99.0	0	0.0	0	0.0	1	1.0	0	0.0	100	
Cinsiyete Göre	Kız	581	94.9	16	2.6	5	0.8	5	0.8	5	0.8	612	X²= 4.04 s.d. = 2 P > 0.05
	Erkek	891	93.4	34	3.6	18	1.9	5	0.5	6	0.6	954	
Sosyal Çevreye Göre	Köy	144	88.9	9	5.6	6	3.7	1	0.6	2	1.2	162	X²= 24.57 s.d. = 10 P < 0.05
	Kasaba	247	96.1	6	2.3	3	1.2	0	0.0	1	0.4	257	
	Küçük Şehir	462	94.5	13	2.7	6	1.2	4	0.8	4	0.8	489	
	Büyük Şehir	248	91.9	11	4.1	4	1.5	3	1.1	4	1.5	270	
	Metropoliten	118	90.1	9	6.9	3	2.3	1	0.8	0	0.0	131	
	Konya	253	98.4	2	0.8	1	0.4	1	0.4	0	0.0	257	
Din Öğretimine Göre	Resmi	109	79.0	16	11.6	5	3.6	5	3.6	3	2.2	138	X²= 133.16 s.d. = 6 P < 0.05
	Özel	322	97.3	6	1.8	3	0.9	0	0.0	0	0.0	331	
	Resmi+Özel	1006	96.6	20	1.9	8	0.8	5	0.5	2	0.2	1041	
	Hiç	35	62.5	8	14.3	7	12.5	0	0.0	6	10.7	56	
Ailenin Sosyo-Ekonomik Durumuna Göre	Alt (Fakir)	369	93.2	15	3.8	7	1.8	1	0.3	4	1.0	396	X²= 8.17 s.d. = 8 P > 0.05
	Ortanın altı	600	94.9	19	3.0	6	0.9	5	0.8	2	0.3	632	
	Orta	264	95.0	10	3.6	4	1.4	0	0.0	0	0.0	278	
	Ortanın üstü	132	89.8	5	3.4	5	3.4	2	1.4	3	2.0	147	
	Üst (Zengin)	104	96.3	1	0.9	1	0.9	2	1.9	0	0.0	108	
	Cevapsız	3	60.0	0	0.0	0	0.0	0	0.0	2	40.0	5	
Annenin Öğrenim Durumuna Göre	Okur-Yazar Değil	387	93.5	15	3.6	5	1.2	5	1.2	2	0.5	414	X²= 21.84 s.d. = 10 P < 0.05
	Okur-Yazar	275	95.2	7	2.4	6	2.1	1	0.3	0	0.0	289	
	İlkokul Mezunu	649	94.1	21	3.0	9	1.3	4	0.6	7	1.0	690	
	Ortaokul Mezunu	51	94.4	2	3.7	0	0.0	0	0.0	1	1.9	54	
	Lise Mezunu	67	93.1	4	5.6	0	0.0	0	0.0	1	1.4	72	
	Yüksekokul Mezunu	23	85.2	1	3.7	3	11.1	0	0.0	0	0.0	27	
	Cevapsız	20	100.0	0	0.0	0	0.0	0	0.0	0	0.0	20	
Babanın Öğrenim Durumuna Göre	Okur-Yazar Değil	56	84.8	4	6.1	3	4.5	2	3.0	1	1.5	66	X²= 17.13 s.d. = 10 P > 0.05
	Okur-Yazar	208	94.1	8	3.6	4	1.8	1	0.5	0	0.0	221	
	İlkokul Mezunu	738	95.1	23	3.0	5	0.6	3	0.4	7	0.9	776	
	Ortaokul Mezunu	131	94.9	1	0.7	3	2.2	2	1.4	1	0.7	138	
	Lise Mezunu	182	93.3	8	4.1	3	1.5	1	0.5	1	0.5	195	
	Yüksekokul Mezunu	155	92.3	6	3.6	5	3.0	1	0.6	1	0.6	168	
	Cevapsız	2	100.0	0	0.0	0	0.0	0	0.0	0	0.0	2	
	TOPLAM	1472	94.0	50	3.2	23	1.5	10	0.6	11	0.7	1566	

(*) Seçenekler için bkz. Anket Formu soru: 29.

TABLÖLAR

Tablo No:

Sayfa No:

1	Sınıflara Göre Dağılım
2	Öğrencilerin Yaş Dağılımı

ailenin sosyo-ekonomik durumu ve babanın öğrenim durumuyla tutumlar arasında manidar bir ilişki bulunmamıştır.

Diğer değişkenler ile kurban konusundaki tutumlar arasında bir ilişki bulunmakla beraber manidarlık derecesinin küçük olduğu, yalnız din öğretimine göre ilişki derecesinin oldukça yüksek çıktığı görülmüştür.

Birinci seçenekteki olumlu tutumda, **Bilim alanlarına** göre; İlahiyat öğrencileri ilk sırayı alırken, onu Fen Bilimleri ve Sosyal Bilimler öğrencilerinin takip ettiği Sağlık Bilimleri öğrencilerinin de son sırayı almalarına rağmen olumlu bir yaklaşım içinde oldukları görülmektedir.

Sosyal çevreye göre; Konya'lı öğrenciler ile, hayatlarının çoğunluğunu kasaba ve küçük şehirlerde geçirenler olumlu tutumda diğerlerine göre daha fazladır.

Anne'nin öğrenim durumuna göre; önemli farklılık sadece annesi yüksekokul bitirmiş öğrencilerin tutumunda ortaya çıkar. Bunların da olumlu tutumda yüksek sayılabilecek bir oranda olmalarına rağmen, hayvan katliamına karşı olmada diğerlerine göre daha fazla (% 11.1) oldukları görülmektedir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, kurban konusundaki öğrencilerin tutumlarında, en yüksek derecede farklılık **din eğitimi** değişkeninde vardır. Buna göre; özel ve hem resmi hem özel din eğitimi görenler olumlu tutumda diğerlerine göre çok yüksek orandadır. Resmi din eğitimi görenlerle, hiç din eğitimi görmeyenlerin, kurbanı dinî bir görev olarak kabul etmemede ve hayvanların boğazlanmasına karşı olmada, özel, resmi + özel din eğitimi alanlardan daha fazla oldukları görülmektedir. Bu sonuç daha önceki bulgularımızla benzerlik göstermektedir.

Sonuç olarak, öğrencilerin hemen hemen tamamına yakını, kurban konusunda olumlu bir tutum içindedir. Özellikle, üniversite öncesi alınan din öğretimine göre, tutumlarda bir farklılaşmanın meydana geldiği tesbit edilmiştir. Buna rağmen öğrenciler, kurban'ın sosyo-ekonomik fonksiyonunun gereğine inanmakta ve mutlaka yerine getirilmesi gereken bir ibadet şekli olarak görmektedirler.

e. HAC

Dini tecrübenin ifade şekillerinden bir diğeri de Hac'dır. Hac, ihrama girerek senenin belirli günlerinde Kâbe'yi ziyaret etmek ve Arafat'ta durmak (vakfe) tır. İslâm'ın beş şartından biri olan Haccın farz oluşu, Kitap (Kur'an) ⁴⁵ ve Sünnet ⁴⁶ ile sabittir. Haccın diğer ibadetlerden farklı yönü, hem mâlî hem bedeni bir ibadet oluşudur. Yine, burada da öğrencilerin sadece bu konudaki düşünceleri sorulacaktır.

Alınan cevaplar Tablo 34'de görülmektedir.

TABLO 34. Hac Konusunda Düşünceler

Cevaplar	Sayı	%
Hac bir ibadettir. Maddi ve bedeni durumu müsait olanlar yerine getirmelidir. Haccın dinî bir görev olduğuna inanmıyorum. Dövizimiz gereksiz yere yabancı lara gidiyor	1386	88.5
Bunca fakir varken hacca gidilmesine karşıyım	22	1.4
Başka (Belirtiniz)	143	9.1
Cevapsız	6	0.4
	9	0.6
TOPLAM	1566	100.0

Öğrencilerin hac konusundaki tutumlarının, zekât ve kurban'dan biraz farklı olduğu dikkati çekmektedir. Öğrencilerin yine büyük bir çoğunluğu (% 88.5) haccın bir ibadet olduğu, şartları, yani maddî ve bedeni durumu müsait olanların yerine getirmesi gerektiğine inandıklarını belirtmişlerdir. Ancak, hacca gidilmesine karşı olanlar da küçümsenmeyecek bir orandadır (% 10.5).

Bu durum, haccın kişi ve toplum açısından önemi, daha genel ola-

⁴⁵ Bkz. Al-i İmrân 3/97.

⁴⁶ Bkz. Buhari, İman/2 ; Müslim, İman/9, Hac/412 ; Tirmizi, Hac/3.

rak da evrensel boyutunun gereği gibi bilinmemesinden kaynaklanabileceği gibi, bu konudaki bazı kötü örneklerin görülmesi de, öğrencileri böylesine olumsuz bir tutuma sevkettiği söylenebilir. Daha önce, Allah inancını etkileyen faktörlerde de görüldüğü gibi, dindar olarak görülen kişilerin tutum ve davranışları ile din aynileştirilmektedir. Bu yanılgı, tabii olarak kişilerden dine yansımakta, dolayısıyla dine ve onun esaslarına karşı olumsuz vaziyet alışlara sebep olabilmektedir.

Açık cevap yerine düşüncelerini yazan öğrenciler, hacca gidip gelenlerin tutum ve davranışlarından yakınmakta, bunun yanı sıra hacca gereğinden (birden) fazla gidilmesine karşı olduklarını, hac'dan daha önemli yapılacak şeyler olduğunu belirtmektedirler.

Hac konusundaki tutumlarda, değişkenlere göre bir farklılaşmanın olup olmadığı (Tablo 35) ele alınmıştır. Chi-kare testi sonuçlarına göre, cinsiyet, ailenin sosyo-ekonomik durumu ve anne ve babanın öğrenim durumuyla, hac konusundaki tutumlar arasında manidar bir ilişki bulunmamıştır.

Bilim alanları ve Sosyal çevre ile tutumlar arasında manidar bir ilişki vardır, fakat manidarlık derecesinin küçük olduğunu görülür. Din öğretimi değişkeni ile Hac konusundaki tutumlar arasındaki ilişki derecesinin, bütün ibadetlerde olduğu gibi burada da, oldukça yüksek çıktığı görülmektedir.

Bilim alanlarına göre; önce İlâhiyat öğrencileri, daha sonra sırasıyla, Fen Bilimleri ve Sosyal Bilimler öğrencileri olumlu tutum içindedirler. Sağlık Bilimleri öğrencileri de olumlu tutumda yüksek olmalarına rağmen, Hacca karşı olmada diğerlerine göre daha fazladır.

Sosyal çevreye göre; Konya'lı öğrenciler diğer yerleşim bölgelerine göre daha fazla oranda olumlu tutum içindedirler. Hacca gidilmesine karşı olmada, küçük yerleşim birimleri (köy-kasaba) ile metropollerden gelen öğrenciler diğerlerine göre; daha fazladır.

Din öğretimine göre; özel ve hem resmi hem özel din öğretimi görenler olumlu tutumda, en yüksek oranı paylaşıırken, onları sadece resmi ve hiç din öğretimi almayanlar izlemektedir. Dinî bir görev olarak Hacca inanmayan ve karşı olanların daha fazla sadece resmi din öğretimi görenlerle, hiç din öğretim almayanlar arasında olduğu görülmektedir.

Özetle, öğrenciler Hac'la ilgili tutumlarında da olumlu bir yaklaşım içindedirler. Din öğretimi dışındaki diğer değişkenlerle, Hac konusundaki tutumlar arasında farklılaşmaya sebep olabilecek önemli bir ilişki yoktur.

TABLO 35. HAC KONUSUNDAKİ TUTUMLARDA FARKLILAŞMANIN DEĞİŞKENLERE GÖRE DAĞILIMI

DEĞİŞKENLER		TUTUMLAR (*)						Chi-Kare Değerleri
		(1) S %	(2) S %	(3) S %	(4) S %	Ce.sız S %	TOPLAN	
Bilim Alanına Göre	Fen Bilimleri	573 89.7	7 1.1	56 8.8	0 0.0	3 0.5	639	$\chi^2 = 19.40$ s.d. = 6 $P < 0.05$
	Sağlık Bilimleri	204 83.3	6 2.4	32 13.1	0 0.0	3 1.2	245	
	Sosyal Bilimler	510 87.6	9 1.5	55 9.4	5 0.9	3 0.5	582	
	İlahiyat	99 99.0	0 0.0	0 0.0	1 1.0	0 0.0	100	
Cinsiyete Göre	Kız	543 88.7	6 1.0	57 9.3	2 0.3	4 0.7	612	$\chi^2 = 1.33$ s.d. = 2 $P > 0.05$
	Erkek	843 88.4	16 1.7	86 9.0	4 0.4	5 0.5	954	
Sosyal Çevreye Göre	Köy	137 84.6	3 1.9	19 11.7	2 1.2	1 0.6	162	$\chi^2 = 21.23$ s.d. = 10 $P < 0.05$
	Kasaba	225 87.5	1 0.4	28 10.9	2 0.8	1 0.4	257	
	Küçük Şehir	432 88.3	9 1.8	43 8.8	0 0.0	5 1.0	489	
	Büyük Şehir	234 86.7	7 2.6	26 9.6	1 0.4	2 0.7	270	
	Metropolitan	112 85.5	2 1.5	16 12.2	1 0.8	0 0.0	131	
	Konya	246 95.7	0 0.0	11 4.3	0 0.0	0 0.0	257	
Din Öğretimine Göre	Resmi	87 63.0	10 7.2	36 26.1	2 1.4	3 2.2	138	$\chi^2 = 164.08$ s.d. = 6 $P < 0.05$
	Özel	306 92.4	4 1.2	21 6.3	0 0.0	0 0.0	331	
	Resmi+Özel	963 92.5	3 0.3	71 6.8	4 0.4	0 0.0	1041	
	Hiç	30 53.6	5 8.9	15 26.8	0 0.0	6 10.7	56	
Ailenin Sosyo-Ekonomik Durumuna Göre	Alt (Fakir)	341 86.1	8 2.0	41 10.4	2 0.5	4 1.0	396	$\chi^2 = 5.02$ s.d. = 8 $P > 0.05$
	Ortanın altı	569 90.0	8 1.3	52 8.2	2 0.3	1 0.2	632	
	Orta	249 89.6	3 1.1	25 9.0	1 0.4	0 0.0	278	
	Ortanın üstü	128 87.1	3 2.0	14 9.5	0 0.0	2 1.4	147	
	Üst (Zengin)	97 89.8	0 0.0	10 9.3	1 0.9	0 0.0	108	
	Cevapsız	2 40.0	0 0.0	1 20.0	0 0.0	2 40.0	5	
Annenin Öğrenim Durumuna Göre	Okur-Yazar Değil	368 88.9	7 1.7	34 8.2	2 0.5	3 0.7	414	$\chi^2 = 17.26$ s.d. = 10 $P > 0.05$
	Okur-Yazar	262 90.7	2 0.7	24 8.3	1 0.3	0 0.0	289	
	İlkokul Mezunu	613 88.8	9 1.3	60 8.7	3 0.4	5 0.7	690	
	Ortaokul Mezunu	42 77.8	0 0.0	11 20.4	0 0.0	1 1.9	54	
	Lise Mezunu	60 83.3	3 4.2	9 12.5	0 0.0	0 0.0	72	
	Yüksekokul Mezunu	23 85.2	1 3.7	3 11.1	0 0.0	0 0.0	27	
	Cevapsız	18 90.0	0 0.0	2 10.0	0 0.0	0 0.0	20	
Babanın Öğrenim Durumuna Göre	Okur-Yazar Değil	53 80.3	2 3.0	8 12.1	1 1.5	2 3.0	66	$\chi^2 = 14.25$ s.d. = 10 $P > 0.05$
	Okur-Yazar	196 88.7	5 2.3	20 9.1	0 0.0	0 0.0	221	
	İlkokul Mezunu	701 90.3	10 1.3	58 7.5	3 0.4	4 0.5	776	
	Ortaokul Mezunu	123 89.1	1 0.7	11 8.0	2 1.4	1 0.7	138	
	Lise Mezunu	171 87.7	2 1.0	21 10.8	0 0.0	1 0.5	195	
	Yüksekokul Mezunu	140 83.3	2 1.2	25 14.9	0 0.0	1 0.6	168	
	Cevapsız	2100.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	2	
TOPLAN		1386 88.5	22 1.4	143 9.1	6 0.4	9 0.6	1566	

(*) Seçenekler için bkz. Anket Formu soru: 28.

3. DİNİ TÖRENLER

Dinin toplum hayatının çeşitli faaliyetleri, olayları için koyduğu hükümler ile ibadetler, dualar, dinî törenler; aynı merkezî tecrübeye dayanan kişileri birbirlerine bağlar ve birleştirir. Bu haliyle hiçbir fikir, felsefe, ideoloji dinin yerini tutamaz, onun kişi ve toplum hayatını kuşatıcı, düzenleyici ve bütünleştirici etkisine sahip değildir. Kişi ve toplum hayatında, farkında olunsun veya olunmasın, dinî hayatla bezenmeyen faaliyetler pek enderdir. Söz gelimi, doğumdan ölüme kadar bütün faaliyetlerin mesela; doğan çocuğa ad koyma, erkek çocuğu sünnet ettirme, evlenme, belirli gün ve gecelerde yapılan toplu dua ve ibadetler, mevlid okutulması, ölümden ve ölümden sonra yapılan faaliyetler... hepsi dinî hayatın zengin görüntüleridir. Hayatın çeşitli veçhelerine ait bütün bu olayların, dinî kalıplar ve atmosfer içinde cereyan etmesi bu tür olaylar vesilesiyle yerine getirilen örf ve âdetler, törenler ve uygulamalar arasında dinî bir renge sahip bulunan unsurların önemli yer tutması, dinin toplum hayatında gördüğü bütünleştirici fonksiyonla yakından ilişkisi olduğunu ifade etmek gerekir ⁴⁷.

Toplumun bir göstergesi ve en dinamik unsuru olan gençliğin de, bu faaliyetlerin dışında olması düşünülemez. Bu nedenle, öğrencilerin yukarıda belirtilen dinî tören ve uygulamalara ilgi dereceleri öğrenilmek istendi.

TABLO 36. Dini Törenlere İlgisi

Cevaplar	Sayı	%
Böyle törenlerden hoşlanmam ve hiç katılmam	97	6.2
Mecbur kalmadıkça gitmem, gittiğim de sıkılır, çabucak bitmesini isterim	420	26.8
Böyle törenleri sever, istekle katılırım	1018	65.0
Cevapsız	31	2.0
TOPLAM	1566	100.0

Öğrencilerin yarısından çoğu (% 65), dinî muhtevalı törenlere severek ve isteyerek katılmaktadır. Dörtte biri, bu tür törenlerden sıkıldıklarını ama mecbur kaldıklarında da gittiklerini belirtmişlerdir. Hiç katılmayan

47 Mehmet Taplamacıoğlu, a. g. e. ss. 191-192; Ünver Günay, a. g. e., 142; Yünni Sezen, Sosyoloji Açısından Din, İst. 1988, s. 39.

ve hoşlanmayanlar ise çok küçük bir gruptur (% 6.2).

Bu sonuç, halkın sosyo-psikolojik ve kültürel hayatında önemli bir yeri olan dinî törenlere, üniversite gençliğinin de çoğunlukla ilgi gösterdiğini ve katıldıklarını ortaya koymaktadır.

Bu ilgi ve katılımın, aydın ile halk kesimleri arasındaki farklılaşmayı önleyebileceği, bu ortak inanç, duygu ve uygulamaları birlikte yaşamaları halinde sosyal bütünleşmenin daha iyi sağlanabileceği düşünülebilir. Çünkü üniversite gençliği çok yakın bir zamanda, ülke yönetimi ve kalkınmasında önemli sorumluluklar alacak bir gençlik kesimidir. Hangi kademede ve sorumluluk alanında olursa olsun, bu kimselerin, öncelikle halkın güvenini ve yakınlığını kazanmaları, sosyal bütünleşme açısından olduğu kadar, hızlı, dengeli ve sağlıklı kalkınma için de gereklidir.

Konuya tarihî perspektif içinde bakılacak olursa; daha XVIII. yüzyıldan itibaren Batı'nın teknolojik ve ilmi alandaki üstünlüğü karşısında ezikliğe ve acze düşen Türk aydınının, ekserisi geri kalmışlığın sebebini dine yüklemiş ve bunun tabii sonucu olarak dine karşı cephe alırken, halk ile kendisi arasındaki bağın koptuğunu ve aydın-halk ikileşmesinin doğduğunun farkına varamamıştır. Bunun farkına varılmasında da, bu hatanın sebebi başka yerlerde aranmış, çeşitli araçlarla hatta bazı yabancı ideolojilerle bu aydın-halk uçurumu kapatılmaya çalışılmış, fakat başarılı olunamamıştır. Bu hatalı tutum ve anlayışın sonucu, sanayileşme sürecine giren ve bunun getirdiği çok çeşitli, karmaşık meselelere karşı tavır almayı beceremez hâle düşen Türk toplumu, bu konuda da büyük yardımcısından uzak tutulmuştur. İşte bu ortam, aşağı yukarı kırk yıla yakın bir zaman içinde çeşitli yabancı ve bölücü mihraklar için bulunmaz bir fırsat olmuş, ve halk birbirine düşman kamplara ayrılmıştır⁴⁸.

Güntümüzde de benzer durumların tekrar yaşanmaması ve sanayileşme sürecinin ortaya çıkardığı sosyal problemlerin sağlıklı bir şekilde halli için, aydın ve halk kesiminin sosyal bütünleşme ve dayanışma içinde elele, ortak hareket etmeleri kaçınılmazdır.

Burada bilhassa, halkın çeşitli şekillerde ifadesini bulan topyekün dinî hayatının ve bunların toplum hayatındaki bütünleştirici fonksiyonunun gözden uzak tutulmaması gerekir. Sonuç olarak, toplumun ortak

48 D. P. T. , Milli Kültür, V. BYKP, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ank. 1983, s. 520.

değerlerini ve normlarını paylaşmanın sosyo-ekonomik kültürel kalkınma açısından gereği ortadadır. Aydın olarak bunun idraki içinde olmak sosyal bütünleşmeden sapmayı önleyecektir.

Gerek daha önce, gerekse burada elde ettiğimiz veriler, genç aydın olarak üniversite gençliğinin, bu durumun farkında ve şuurunda olduğunu göstermektedir. Ancak gençliğin yarınlar için umut verici nitelikte olan bu tutumlarının, bidat ve hurafelerden uzak kalması, gruplaşmalarına sebebiyet vermemesi hatta halkı da aydınlatabilmeleri için daha şuurulu hâle getirilmesi, yani eğitilmesi gereğini de ayrıca belirtmek icabeder.

4. YÜKSEKÖĞRENİM VE DİNİ YAŞAYIŞ

İbadetler ve diğer uygulamalarla ilgili öğrencilerin içinde bulundukları durum ve tutumlarının tesbitinden sonra, yükseköğrenimin bu konudaki etkisinin olup olmadığına geçilebilir.

Yine daha önce belirtildiği gibi, öğrenciler yükseköğrenim hayatına çoğunlukla yeni bir şehirde, farklı sosyo-kültürel bir çevre içinde, aile ve yakın çevresinin destek ve kontrolünden uzak bir ortamda başlamaktadırlar. Öğrenim süresi boyunca, bu serbest düşünme ve yaşama ortamı kişiliğin oluşumunu hızlandırmakta "kimlik arayışı" meselesine yoğunluk kazandırmaktadır. Yani genç, hemen hemen bütün hayatı boyunca çok az değişikliklerle kalıcılık kazanacak bir kimlikle hayata atılma mücadelesi içindedir. Bu arayış içinde, birçok inanç ve tutumlarda olduğu gibi, ibadetler ve dinî yaşayışta da bir farklılaşmanın olabileceği düşünülebilir.

Bu durum, daha önceki dinî yaşayışının daha da bilinçli ve düzenli bir hâle gelmesi şeklinde kendini göstereceği gibi, zayıflama veya tamamen terk şeklinde de farklılaşmaya sebep olabilir.

Acaba öğrencilerin ibadet ve diğer dinî hükümleri yerine getirme bakımından, üniversiteye gelmeden önceki dinî yaşayışıyla, şimdiki dinî yaşayışı arasında bir farklılaşma var mıdır?

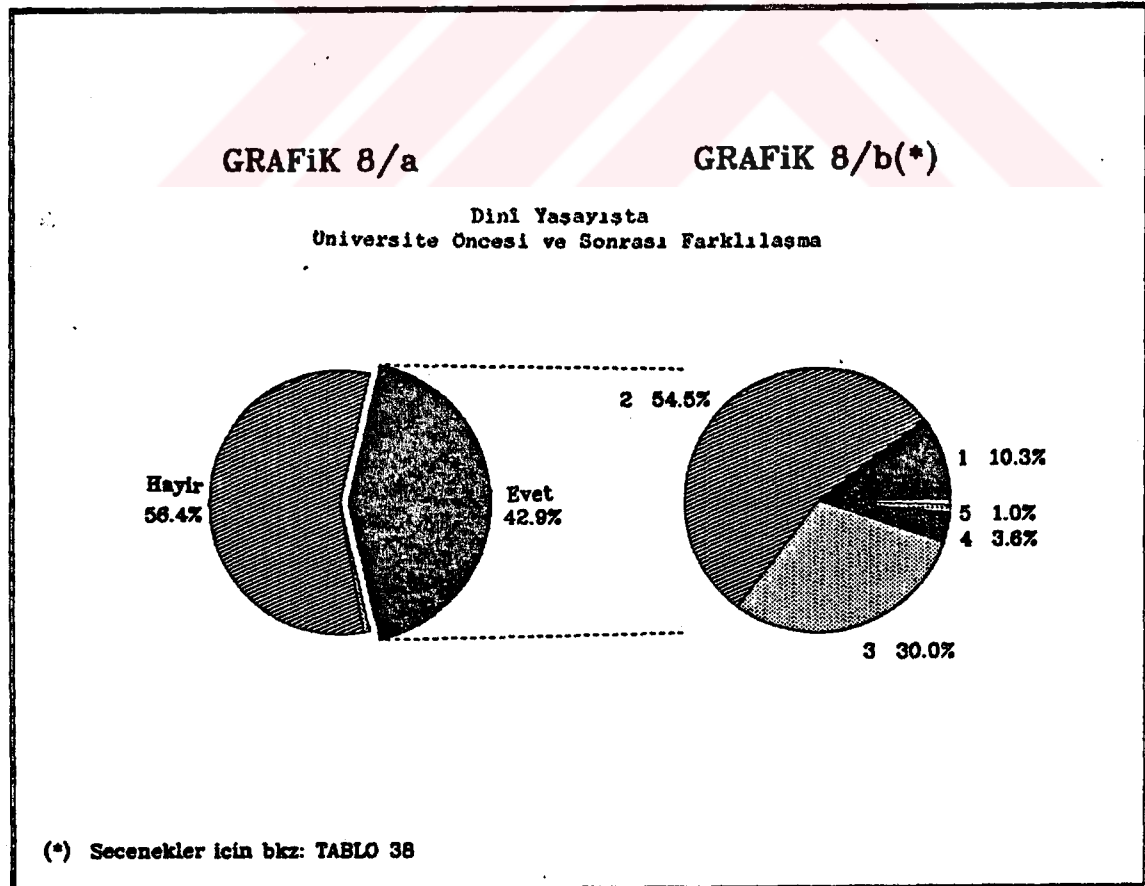
**TABLO 37. Dini Yaşayışta
Üniversite Öncesi ve Sonrası Farklılaşma**

Cevaplar	Sayı	%
Evet	679	42.9
Hayır	876	56.4
Cevapsız	11	0.7
TOPLAM	1566	100.0

Üniversite öğrencilerinin hemen hemen yarıya yakını (% 42.9), üniversitede dini yaşayışlarının farklı şekillerde değiştiğini belirtmişlerdir.

Bu sonuç, yükseköğrenimin dini yaşayıştaki etkisini açık bir şekilde göstermektedir.

Yükseköğrenim sebebiyle meydana gelen bu farklılaşmanın, öğrenciler üzerinde nasıl bir değişmeye uğradığı yani yönü öğrenilmek istenmiş, elde edilen veriler Tablo 38 ve Grafik 8/b 'de gösterilmiştir.

TABLO 38. Dini Yaşayışta Farklılaşmanın Yöntü

Cevaplar	Sayı	%
Daha önceki hayatımda, ibadet ve dinî hükümlere yer yoktu, şimdi dinî görevlerimi yapmaya çalışıyorum	70	10.3
Önceleri ibadet ve dinî hükümleri uyuluyordum, şimdi daha da arttı	370	54.5
Üniversite'de dinî yaşayışım zayıfladı	204	30.0
Üniversite'de dinî yaşayışımı tamamen terkettim	24	3.6
Başka (Belirtiniz)	7	1.0
Cevapsız	4	0.6
TOPLAM	679	100.0

Dinî yaşayışta üniversite öncesi ve sonrası meydana gelen farklılaşmaya "Evet" cevabı verenlerin yarısı, bu konuda yükseköğrenim hayatlarını kendilerini daha önce yaptıkları ibadetlerinin daha bilinçlenmesi yönünde etkilediğini belirtmişlerdir. Sorunun yanına yazdıkları notlardan ⁴⁹, dinî yaşayışlarının geleneksellikten, taklitden kurtulup, daha bir bilinçlendiği, bu durumun meydana gelmesinde de, içinde bulundukları psikolojik durumlarının ve sosyo-kültürel çevrelerinin etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Üniversitede dinî yaşayışının zayıfladığını veya tamamen terkettiğini belirtenler de önemli bir orandadır (% 33.6). Yine bunların da bir kısmının sorunun yanına yazdıkları notlar, problemin açıklığa kavuşmasına yardımcı olmaktadır. Bu durumun meydana gelmesine sebep olarak, bazıları kendileri için gereksizliğini anladıklarını ifade ederken, bazıları psikolojik sebepler ileri sürmekte, bazıları da, dindar olarak gördüğü bazı kimselerin tutumlarıyla, dinin kişisel, parti çıkarları uğruna kullanıldığını gördükten sonra bu karara vararak dinî yaşayışlarını terkettiklerini belirtmektedirler.

49 Bunlardan birkaçının ifadesi örnek olarak verilebilir :

"Kendimi yalnız hissettiğim için Allah'a daha da yakın olmak istiyorum. İçimden geliyor. Tabii ki bu da ibadetlerle olur."

"Eskiden gelenekseldi, üniversiteye geleli ibadet ve dinî hükümleri daha bilinçli olarak yapıyorum. Bilmediğim birçok hükmü, burada arkadaşlardan ve kitaplardan daha net bir şekilde öğreniyorum."

"İbadetlerimi bilinçsizce yapıyordum. Şimdi ise gerçekten bilerek yapıyorum."...

Bunların yanında, üniversite hayatı sebebiyle dinî yaşayışlarında farklılaşma olduğunu söyleyen öğrencilerin (% 10,3)'ü ise, daha önceki hayatlarında ibadetler ve dinî hükümlere yer olmamasına rağmen, üniversitede bu görevlerini yapmaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir.

Konuya bir de değişkenler açısından bakılabilir. Tablo 39'da, üniversite öncesi ve sonrası dinî yaşayıştaki farklılaşma ve yönünün değişkenlerle ilişkisi ele alınmıştır.

Karşılaştırılan değişkenlerle, farklılaşma arasında Chi-kare testi sonuçlarına göre manidar ilişki bulunmuştur. Farklılaşmanın yönü açısından Cinsiyet, Sosyal çevre ve Annenin öğrenim durumu değişkenleriyle manidar bir ilişki bulunmamış, diğer değişkenlerle ilişkinin ise manidar olduğu tesbit edilmiştir.

Bilim alanlarına göre; üniversite öncesi dinî yaşayışlarıyla şimdiki dinî yaşayışları arasındaki farklılaşmada İlahiyat öğrencileri en yüksek orandadır ki, bunun da yönünün, üniversite öncesine nazaran daha da arttığı şeklinde olduğu ve diğer bilim alanlarına göre çok yüksek olduğu görülmektedir. İlahiyat Fakülteleri, dinin, asıl kaynaklarından ve bilimsel metodla araştırılıp öğretildiği eğitim müesseseseleridir. Topluma dinî öğretmede, yaşamada rehberlik yapacak meslekî formasyona sahip elemanlar yetiştirmeye yönelik eğitim yapılmaktadır. Bu özelliğinden dolayı, İlahiyat öğrencilerinin ibadet ve dinî hükümleri uygulama yönünden olumlu gelişim göstermeleri tabiidir. Üniversite öncesi ve sonrası dinî yaşayıştaki farklılaşmada ikinci ve üçüncü sırada yer alan Sağlık B. ile Fen B. öğrencilerinin, üniversitede dinî yaşayışlarının zayıflaması sütununda fazla olmaları, buna karşın, üniversitede dinî görevlerini yapmaya başlamada, diğer bilim alanlarına göre yüksek olmaları, bu iki bilim alanının tek yönlü etkiye sahip olmadığını göstermektedir. Sosyal B. öğrencileri için de aynı şeyi söylemek mümkündür. Kısaca belirtmek gerekirse, İlahiyat dışındaki bilim alanları, öğrencilerin dinî yaşayışlarında hem olumlu hem olumsuz farklılaşmalara sebep olabilmektedir.

Cinsiyete göre; üniversite hayatı sebebiyle dinî hayatta farklılaşma erkek öğrencilerde kızlardan daha fazladır. Kızların erkeklere nispetle daha az değiştikleri söylenebilir.

Sosyal çevreye göre; küçük yerleşim bölgelerinden yükseköğrenim için yeni bir şehre gelen öğrencilerin dinî yaşayışlarındaki farklılaşma daha yüksektir. Ancak bu farklılaşmanın, ibadet ve dinî

TABLO 39. ÜNİVERSİTE ÖNCESİ VE SONRASI DİNİ YAŞAYIŞTAKI FARKLILAŞMANIN DEĞİŞKENLERE GÖRE DAĞILIMI

DEĞİŞKENLER		CEVAPLAR				Chi-Kare Değerleri	FARKLILAŞMANIN YONU (*)							Chi-Kare Değerleri
		Evet S %	Hayır S %	C.siz S %	TOPLAM		(1) S %	(2) S %	(3) S %	(4) S %	(5) S %	Cevapsız S %	TOPLAM	
Bilim Alanına Göre	Fen Bilimleri	264 41.0	373 56.7	2 0.3	639	$\chi^2 = 25.18$	34 12.9	132 50.0	91 34.4	7 2.7	0 0.0	0 0.0	264	$\chi^2 = 53.06$
	Sağlık Bilimleri	106 42.9	136 55.9	3 1.2	245	s.d. = 3	13 12.3	43 40.6	40 37.7	7 6.6	3 2.8	0 0.0	106	s.d. = 9
	Sosyal Bilimler	242 40.9	335 58.2	5 0.9	582	$P < 0.05$	18 7.4	134 55.4	72 29.7	10 4.1	4 1.7	4 1.7	242	$P < 0.05$
	İlahiyat	67 67.0	32 32.0	1 1.0	100		5 7.5	61 91.0	1 1.5	0 0.0	0 0.0	0 0.0	67	
Cinsiyete Göre	Kız	221 35.9	384 62.9	7 1.1	612	$\chi^2 = 20.50$	15 6.8	128 57.9	70 31.6	5 2.3	2 0.9	1 0.5	221	$\chi^2 = 6.42$
	Erkek	458 47.4	492 52.2	4 0.4	954	s.d. = 1 $P < 0.05$	55 12.0	242 52.8	134 29.3	19 4.1	5 1.1	3 0.7	458	s.d. = 3 $P > 0.05$
Sosyal Çevreye Göre	Köy	80 49.4	81 50.0	1 0.6	162	$\chi^2 = 11.82$	10 12.5	51 63.7	14 17.5	3 3.8	0 0.0	2 2.5	80	$\chi^2 = 21.10$
	Kasaba	117 45.5	138 53.7	2 0.8	257	s.d. = 5	14 12.0	64 54.7	34 29.0	4 3.4	1 0.9	0 0.0	117	s.d. = 15
	Küçük Şehir	228 46.6	256 52.4	5 1.0	489	$P < 0.05$	22 9.6	126 55.3	72 31.6	5 2.2	2 0.9	1 0.4	228	$P > 0.05$
	Büyük Şehir	108 40.0	159 58.9	3 1.1	270		12 11.1	49 45.4	39 36.1	7 6.5	1 0.9	0 0.0	108	
	Metropolitan	54 41.2	77 58.8	0 0.0	131		7 13.0	26 48.1	14 25.9	4 7.4	2 3.7	1 1.9	54	
	Konya	92 35.8	165 64.2	0 0.0	257		5 5.4	54 58.7	31 33.7	1 1.1	1 1.1	0 0.0	92	
Din Öğretimine Göre	Resmi	46 33.3	89 64.5	3 2.2	138	$\chi^2 = 14.72$	12 26.1	15 32.6	10 21.8	6 13.0	1 2.2	2 4.3	46	$\chi^2 = 51.50$
	Özel	171 51.7	159 48.0	1 0.3	331	s.d. = 3	20 11.7	86 50.3	57 33.3	7 4.1	1 0.6	0 0.0	171	s.d. = 9
	Resmi+Özel	441 42.4	598 57.4	2 0.2	1041	$P < 0.05$	33 7.5	261 59.2	132 29.9	8 1.8	5 1.1	2 0.5	441	$P < 0.05$
	Hic	21 37.5	30 53.6	5 8.9	56		5 23.8	8 38.1	5 23.8	3 14.3	0 0.0	0 0.0	21	
Ailenin Sosyo- Ekonomik Durumuna Göre	Alt (Fakir)	193 48.7	198 50.0	5 1.3	396	$\chi^2 = 12.25$	20 10.4	120 62.2	39 20.1	9 4.7	2 1.0	3 1.6	193	$\chi^2 = 29.79$
	Ortanın altı	276 43.7	355 56.2	1 0.2	632	s.d. = 4	33 12.0	145 52.5	89 32.2	6 2.2	2 0.7	1 0.4	276	s.d. = 12
	Orta	104 37.4	173 62.2	1 0.4	278	$P < 0.05$	11 10.6	54 51.9	37 35.5	1 1.0	1 1.0	0 0.0	104	$P < 0.05$
	Ortanın üstü	53 36.1	93 63.3	1 0.7	147		1 1.9	29 54.7	17 32.1	5 9.4	1 1.9	0 0.0	53	
	Üst (Zengin)	51 47.2	57 52.8	0 0.0	108		5 9.8	20 39.2	22 43.1	3 5.9	1 2.0	0 0.0	51	
	Cevapsız	2 40.0	0 0.0	3 60.0	5		0 0.0	2 100	0 0.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	2	
Annenin Öğrenim Durumuna Göre	Okur-Yazar Değil	207 50.0	205 49.5	2 0.5	414	$\chi^2 = 14.28$	25 12.1	117 56.5	52 25.1	8 3.9	3 1.4	2 1.0	207	$\chi^2 = 14.85$
	Okur-Yazar	134 46.4	154 53.3	1 0.3	289	s.d. = 5	14 10.4	82 61.2	34 25.5	3 2.2	1 0.7	0 0.0	134	s.d. = 15
	İlkokul Mezunu	275 39.9	407 59.0	8 1.2	690	$P < 0.05$	23 8.4	142 51.6	95 34.6	11 4.0	2 0.7	2 0.7	275	$P > 0.05$
	Ortaokul Mezunu	22 40.7	32 59.3	0 0.0	54		2 9.1	12 54.5	8 38.4	0 0.0	0 0.0	0 0.0	22	
	Lise Mezunu	23 31.9	49 68.1	0 0.0	72		3 13.0	8 34.8	10 43.5	2 8.7	0 0.0	0 0.0	23	
	Yüksekokul Mezunu	10 37.0	17 63.0	0 0.0	27		1 10.0	5 50.0	3 30.0	0 0.0	1 10.0	0 0.0	10	
	Cevapsız	8 40.0	12 60.0	0 0.0	20		2 25.0	4 50.0	2 25.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	8	
Babanın Öğrenim Durumuna Göre	Okur-Yazar Değil	36 54.5	28 42.5	2 3.0	66	$\chi^2 = 19.30$	8 22.2	17 47.2	6 16.6	2 5.6	1 2.8	2 5.6	36	$\chi^2 = 32.26$
	Okur-Yazar	108 48.9	113 51.1	0 0.0	221	s.d. = 5	6 5.6	63 58.3	31 28.6	6 5.6	2 1.9	0 0.0	108	s.d. = 15
	İlkokul Mezunu	350 45.1	419 54.0	7 0.9	776	$P < 0.05$	39 11.1	207 59.1	89 25.5	12 3.4	1 0.3	2 0.6	350	$P < 0.05$
	Ortaokul Mezunu	62 44.9	76 55.1	0 0.0	138		4 6.5	29 46.8	27 43.5	1 1.6	1 1.6	0 0.0	62	
	Lise Mezunu	67 34.4	127 65.1	1 0.5	195		6 9.0	27 40.3	31 46.2	2 3.0	1 1.5	0 0.0	67	
	Yüksekokul Mezunu	55 32.7	112 66.7	1 0.6	168		7 12.7	27 49.1	19 34.6	1 1.8	1 1.8	0 0.0	55	
	Cevapsız	1 50.0	1 50.0	0 0.0	2		0 0.0	0 0.0	1 100	0 0.0	0 0.0	0 0.0	1	
TOPLAM		679 42.9	876 56.4	11 0.7	1566		70 10.3	370 54.5	204 30.0	24 3.5	7 1.0	4 0.6	679	

(*) Seçenekler için bkz. Anket Formu soru: 32.

hükümleri uygulama konusunda daha da bilinçli bir şekil aldığı, yani olumlu yönde geliştiği görülmektedir. Dinî yaşayışta üniversite öncesi ve sonrası farklılaşmaya "Hayır" cevabı verenler arasında Konyalılar ile büyük şehirlerden gelenler daha fazladır. Aynı şehirde hayatının çoğunluğunu geçirip yine orada yükseköğrenime devam eden öğrenciler ile büyük şehir öğrencilerinde farklılaşmanın daha az olduğu görülmektedir ki, bu da sosyo-kültürel çevrenin önemli ölçüde değişmemesinden kaynaklanmaktadır.

Din öğretimine göre; sadece özel din öğretimi gören öğrencilerin dinî yaşayışlarında, en yüksek oranda farklılaşmanın meydana gelmesi dikkat çekicidir. Bunların, farklılaşmanın yönü konusunda, üniversitede dinî yaşayışım zayıfladı sütununda da yüksek olmaları, geleneksel din öğretiminin yetersizliğini göstermektedir. Bunun yanında, hem resmi hem özel din öğretimi alanlar, ikinci sırada farklılaşmanın olduğunu belirtmişlerdir. Fakat bu farklılaşmanın yönü yukarıdakinin aksine, ibadet ve dinî hükümleri daha önce de uyguluyordum üniversite hayatımda daha da arttı şeklindedir. Yine daha önceki bulgularımızla da uygunluk gösteren bu durum, din eğitim ve öğretiminin her iki şeklinin birbirini tamamladığını göstermektedir. Daha sonraki sırada, uygunluk bakımından hiç din öğretimi almayanları, sadece resmi din öğretimi alanlar izlemektedir. Bunların da farklılaşma yönünün iki şekli dikkat çekicidir. Birincisi; daha önceki hayatlarında ibadet ve dinî hükümlere yer yok iken, şimdi dinî görevlerini yapmada, ikinci olarak da; üniversitede dinî yaşayışlarını tamamen terk etmede diğerlerine göre daha fazla olduklarıdır. Yine bu sonuç da yukarıdaki görüşümüzü desteklemektedir.

Ailenin sosyo-ekonomik durumuna göre; en farklı bir şekilde değişiklik fakir ve zengin aile çocuklarında meydana gelmektedir. Fakir aile çocuklarının dinî yaşayışı üniversite hayatında daha da artarken, zengin aile çocuklarının ise dinî yaşayışlarının daha çok zayıfladığı ve tamamen terk sütununda da bu oranın yüksek olduğu görülmektedir. Ailelerin ekonomik statülerinin, öğrencilerin, ibadet ve diğer dinî hükümleri uygulamada farklılaşmalarına sebep olduğu söylenebilir.

Anne ve babanın öğrenim durumuna göre; herhangi bir okul bitirmemiş anne babaların çocuklarının üniversite hayatlarındaki dinî yaşayışlarında diğerlerine göre daha fazla oranda farklılaşma meydana gelmektedir. Bunların farklılaşma yönü, dinî yaşayışlarının daha da artarak geliştiği şeklindedir. Buna karşılık lise ve yüksekokul mezunu

anne-babaların çocuklarının durumu ise, hemen hemen yukarıdakinin tam tersidir. Bunlar "Hayır" cevabında daha fazla oldukları gibi, farklılaşmanın yönü konusunda da, üniversitede dinî yaşayışım zayıfladı sütununda diğerlerine göre daha yüksek oranda oldukları görülür.

Sonuç olarak, öğrencilerin ibadet ve diğer dinî hükümleri uygulama konusunda, üniversiteden önceki ve sonraki hayatlarında önemli ölçüde farklılaşma meydana gelmektedir. Ele alınan değişkenlerle, farklılaşma ve yönü açısından manidar ilişkiler vardır. Bu farklılaşla, her değişkenin durumuna göre, olumlu-olumsuz yönde değişim ve gelişim gösterebilmektedir.

C. SOSYO-KÜLTÜREL HAYATTA DİN

Dinin; inanç, ibadetler, törenler... gibi objektifleşmiş ifade şekillerinin genç üzerindeki varlığı ve bunlarla ilgili tutumların tesbitinden sonra, problemlerin bir başka yönü olan; sosyo-kültürel hayatta dinî inanç ve tutumların etkisi veya bunlarla ilişkisinin olup olmadığı meselesidir ki, bunu belirleyebilmek konuya daha da açıklık kazandıracaktır.

Çünkü din, sadece inanç ve pratiklerde, törenlerde yaşanan bir olgu olarak kalmaz, aynı zamanda insanın yine bunlardan kaynağını alan sosyo kültürel gerçeklik içindeki davranışlarını, hareket tarzını yöneten, onu belirli tercihlere yönlendiren bir olgu olarak da karşımıza çıkar

Böylece, bir yandan kişiliğin derinliklerine nüfuz eden din, diğer yandan, çeşitli uygulamalarla buradan sosyal alana geçer; kişinin davranışına ve yaşantısına akseder. Kısaca, dinî inanç ve tutumlar, insanın sosyal davranışı üzerinde tayin edici bir roy oynar ve böylece hayat tarzını da etkilemiş olur. Aslında din, inanç ve ibadet şekilleri altında sosyo-kültürel hayatın özünü teşkil etmektedir. Burada öğrencilerin inanç ve ibadetlerin dışındaki dini temayülleri ele alınacaktır.

Acaba gençlerin sosyo-kültürel hayatlarında dinin yeri nedir? Başka bir ifade ile; dinin, onları belirli tercihlere ve davranışlara yöneltmesi ne derece söz konusu olabilir?

Muhakkak ki , bir toplumda sosyo-kültürel hayatın çeşitli yönleri, görüntümleri vardır. Burada, öğrencilerin sosyal ilişkilerinde, okudukları yayınlarda, Radyo-TV'deki program tercihlerinde, eş seçiminde dinî inanç ve tutumlarının etkisi ölçülmek istenmiştir.

1. ARKADAŞLARLA EN ÇOK KONUŞULAN KONULAR

Önce, öğrenciler arkadaşlarıyla biraraya geldiklerinde daha çok hangi konulardan bahsetmektedirler?

TABLO 40. Arkadaş Grupları Arasında En Çok Konuşulan Konular

Konular	Konuların Önem Sırası					
	1. Derece		2. Derece		3. Derece	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Derslerden ve öğrenci sorunlarından	1036	66.2	198	12.6	125	8.0
Sanat ve edebiyattan	25	1.6	112	7.2	134	8.6
Bilimsel ve teknik konulardan	57	3.6	215	13.7	243	15.5
Spor dan	44	2.8	122	7.8	138	8.8
Dini ve ahlâki konulardan	272	17.4	355	22.7	269	17.2
Müzik ve eğlenceden	18	1.1	137	8.7	139	8.9
Cinsel konulardan	24	1.5	60	3.8	101	6.5
İç ve dış politikadan	73	4.7	248	15.8	258	16.5
Başka (Belirtiniz)	6	0.4				

Yukarıdaki tablonun incelenmesinden anlaşılacağı gibi, öğrencilerin birinci derecede ve çok yüksek bir oranda ilgi duydukları, aralarında konuştukları konu; dersler ve öğrenci sorunlarıdır. Bir öğrenci kitlesini temsil etmeleri sebebiyle daha çok derslerinden ve öğrenci sorunlarından bahsetmelerini tabii karşılamak gerekir.

Bununla beraber, ikinci ve üçüncü sırada yer alan dini ve ahlâki konuların, üniversite gençliğinin gündeminde yer alması da dikkati çekmektedir. Bu sonuç; gençlik üzerinde yapılan birçok araştırmada, "din" in seçeneklerde yer almaması, bu araştırmaların eksikliği göstermesi açısından da önemlidir. Din ve ahlâki konular, öğrencilerin tabii olan dersler ve öğrenci problemlerinden sonra en çok konuştukları konular olması, onların dine ilgilerini ve gündemlerinde önemli bir yer işgal ettiğini göstermektedir.

Politikanın, üçüncü derecenin ikici sırasında yer alması, gerçekte üniversite gençliğini zannedildiği oranda etkilemediğini göstermektedir. Ancak bu durumun ülkenin içinde bulunduğu siyasal ortamla yakından ilgili olduğunu da belirtmek gerekir. Nitekim, çok partili sisteme geçilmesinden 1980 öncesine kadar, belirli aralıklarla, üniversite gençliğinin siyasal hayatta aktif bir rol oynadığı, öğrencilerin gündemini ideolojik fikirlerin tartışılmasının oluşturduğu görülmüştür. Hatta bu tartışmalar, öğrencilerin belirli ideolojiler etrafında toplanarak gruplaşmalarına, gruplar arasında

çatışmalara varan ve ülkenin geleceğini tehlikeye götüren olumsuz durumların doğmasına dahi sebep olmuştur. Burada hemen belirtmek gerekir ki, gençlerin ülke meselelerinden uzak kalmasını savunuyor değiliz. Elbette bu olacaktır. Toplumun en duyarlı bir kesimi olan gençliğin ülke meselelerine duyarsız kalması düşünülemez. Ancak, öncelikle kendilerini en iyi bir şekilde yetiştirmelerinin gereği de bir vakiydir. Çünkü, tartışmaların kamplaşmalara sebebiyet vermeden, birbirlerine tahammüllü, hoşgörülü bir fikir ortamı içinde yapılması ve ülke meselelerine çözüm yollarının araştırılması ancak öğrencilerin bilgi ve tecrübelerini arttırmalarına, kültürel ve manevi değerlerle bezenmelerine bağlıdır. Bu gerçekleşmediği takdirde de, daha önce olduğu gibi, fikir teâtisi gruplaşmalara hatta silâhlı çatışmaya dönüşebilir.

Yine tablo incelendiği zaman, bazılarına göre en önemli kabul edilen, cinsel konuların da, üniversite gençliğini zannedildiği oranda etkilemediği, ilgi alanına girmediği görülmektedir.

2. ARKADAŞ SEÇİMİ

Diğer bir soruda , öğrencilerin arkadaş seçerken dikkat ettikleri, o kişide görmek istedikleri özellik ile ilgilidir. Gencin hayatında önemli bir yeri olan arkadaşın seçiminde, özellikle üniversite gençliğinin belirli kriterleri olması beklenir. Acaba gencin arkadaş seçiminde aradığı özellikler nelerdir?

TABLO 41 Arkadaş Seçerken Dikkat Edilen Özellikler

Özellikler	Tercih Sırası					
	1. Tercih		2. Tercih		3. Tercih	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Akıllı ve çalışkan olması	103	6.6	186	11.9	374	23.9
Hoş sohbet ve şakacı olması	53	3.4	321	20.5	396	25.3
Ahlâklı ve dürüst olması	990	63.2	355	22.7	81	5.2
Kuvvetli ve sportmen olması	7	0.4	5	0.3	12	0.8
Hoşgörülü ve nazik olması	71	4.5	211	13.5	252	16.1
Dini ve manevi değerlere bağlı olması	315	20.1	304	19.4	208	13.3
Ekonomik durumunun iyi olması	5	0.3	1	0.1	9	0.6
Başka (Belirtiniz)	7	0.4				

Öğrenciler arkadaş seçerken birinci derecede ve yüksek oranda, arkadaşlık yapacakları kimsede ahlâklı ve dürüst olma özelliğini aradıklarını

belirtmişlerdir. Birinci tercihin ikinci sırasında yer alan, dinî ve manevî değerlere bağlılık da yine öğrencilerin aradıkları özelliklerdendir.

M. Tezcan'ın araştırmasında, öğrencilerin birinci derecede dürüstlüğü en önemli fazilet olarak gördükleri ve öğrencilerin kendilerinde de dürüstlük, namuslu ve şerefli olma ile ahlâkîliği iyi olarak kabul ettikleri meziyetleri olarak belirttikleri tesbit edilmiştir⁵⁰. Burada da, öğrenciler en önemli fazilet olarak gördükleri dürüstlük ve ahlâklılığı seçeceği arkadaşında da öncelikle görmek istemektedir.

Bu olumlu tutum, yaş ve kültür olarak belirli bir seviyeye gelmiş üniversite gençliğinin, bu konuda da sağduyulu hareket ettiğini göstermektedir.

Arkadaş seçiminde ikinci tercih yine ahlâklî ve dürüst olma özelliği ile hoş sohbet olmasıdır.

Üçüncü tercih ise, hoş sohbet olma özelliğinden sonra akıllı ve çalışkan olması arkadaş seçiminde kriter olarak ele alınmaktadır.

Özetle, ahlâklılık, dürüstlük, dinî ve manevî değerlere bağlılık, hoşsohbet ve çalışkanlık gibi meziyetler gencin arkadaş seçiminde aradığı ve tercih ettiği temel özelliklerdir.

Bütün bu olumlu nitelikteki geleneksel temel millî stereotiplerin, günümüzde de gencin hayatında önemli bir yere sahip olması dikkati çekmektedir.

3. OKUNAN YAYIN TÜRÜ

Öğrenilmek istenen başka bir husus da, öğrencilerin ders kitapları dışında okudukları yayınların daha çok neler olduğudur. Çünkü ders kitapları dışında okunan çeşitli yayınlar gençlerin ilgi alanlarını, ihtiyaçlarını gösterir.

Genelde gençlerin kitaplara karşı ilgisiz oldukları, okumadıkları söylenir. Burada amacımız öğrencilerin kitap okuma durumlarını tesbit etmek değildir. Kitap okudukları varsayılarak veya kitap okuma durumunda olduklarında tercih ettikleri yayın türü öğrenilmek istenmiştir. Özellikle de konumuz açısından, öğrencilerin çeşitli yayınlar arasında "dinî" muhtevalı kitab ve dergilere ilgi dereceleri nedir?

50 Mahmut Tezcan, a. g.e., ss. 251, 255.

TABLO 42. Ders Kitaplarının Dışında Okunan Yayın Türü

Yayın Türü	Tercih Sırası		
	1. Tercih Sayı %	2. Tercih Sayı %	3. Tercih Sayı %
Edebî eserler	304 19.4	277 17.7	310 19.8
Bilimsel eserler	323 20.6	307 19.6	324 20.7
Magazin türü kitap ve dergiler	316 20.2	229 14.6	217 13.9
Dini kitap ve dergiler	423 27.0	293 18.7	209 13.3
Siyasi ve ideolojik eserler	143 9.1	235 15.0	159 10.2
Cinsellikle ilgili kitap ve dergiler	14 0.9	47 3.0	63 4.0
Başka (Belirtiniz)	16 1.0		

Görüldüğü gibi, öğrencilerin birinci derecede tercih ettikleri yayınlar çoğunluk sırasına göre; dini kitap ve dergiler, bilimsel eserler ile magazin türü kitap ve dergilerdir.

İkinci ve üçüncü tercihte bilimsel eserler ilk sırayı alırken ondan sonra edebî eserler gelmektedir.

Öğrencilerin okudukları yayınlar arasında, dini kitap ve dergilerin birinci tercihin ilk sırasında yer alması, bir ihtiyacın sebebi olarak görmek mümkündür. İlk tercihte yoğunluk olarak birbirine yakın olan bu yayın türleri âdeta birbirini tamamlayıcı mahiyette mütala edilebilir. Çünkü dini eserler öğrencilerin ihtiyaç duydukları dini bilgi ve hayatları için, bilimsel eserler eğitimleri açısından, magazin türü kitap ve dergiler de yaşadıkları zamana, sosyal olaylara ilgilerini göstermeleri açısından çok önemlidir.

Burada siyasi ve ideolojik eserler ile cinsellikle ilgili kitap ve dergilerin çok düşük oranlarda tercih edilmesi dikkati çekmektedir. aynı konuların arkadaş grupları arasında konuşulan konularda da önemli oranda yer alması bulgularda paralellik göstermekte ve aynı zamanda, bu konularda yapılan sansasyonel haberlere de bir cevap mahiyeti taşımaktadır.

Sonuç olarak, görünen odur ki, gençliğin dini öğrenmeye ihtiyacı vardır. Üniversitede alamadığı bu öğrenimini, yaş ve kültür seviyesine uygun olarak daha bilimsel ve objektif olarak edinme ihtiyacını çeşitli dini muhtevalı kitap ve dergilerde aramaktadır.

4. RADYO-TVDE İZLENEN PROGLAMLAR

Kitle haberleşme araçlarının en önemlilerinden olan Radyo ve Televizyon hergün milyonlarca insan tarafından dinlenilmekte ve seyredilmektedir.

Hayatın âdeta ayrılmaz bir parçası haline gelen bu araçların yayınlarının da, yapılan bir kamuoyu araştırmasında⁵¹; yaş grupları içinde, en çok gençlik kesimi tarafından daha yüksek oranda seyredildiği, öğrenim durumuna göre ise; Televizyonun öğrenim seviyesi yüksek olanlar tarafından daha sık seyredildiği tesbit edilmiştir. Ancak bunların içinde, tercih ettiği programları seyredenlerin üniversite-yüksekokul mezunu olanlar arasında daha yüksek olduğu görülmüştür. Yani öğrenim seviyesi yükseldikçe programlarda tercihlere gidilmesine sebep olmaktadır. Fakat her ne şekilde olursa olsun, radyo-TV'nun ne kadar önemli araçlar olduğu ve etkisi inkâr edilemez bir gerçek haline gelmiştir.

Acaba öğrenciler Radyo-TV'de hangi programları, ne derecede tercih etmektedirler?

TABLO 43. Radyo-TV'de İzlenen Programlar

Program	Tercih Sırası		
	1. Tercih Sayı %	2. Tercih Sayı %	3. Tercih Sayı %
Müzik, Eğlence ve yarışma programları	180 11.5	185 11.8	180 11.5
Haberler	392 25.0	223 14.2	226 14.4
Dizi filmler, sinema	150 9.6	188 12.0	169 10.8
Spor programları	80 5.1	101 6.5	97 6.2
Dini ve ahlaki programlar	178 11.4	186 11.9	159 10.2
Eğitici, kültürel, belgesel diziler	204 13.0	225 14.4	211 13.5
Radyo-Televizyon izlemem	89 5.7		
Ayrımsız hepsini severek izlerim	283 18.1		
Başka (Belirtiniz)	9 0.6		

Görüldüğü gibi, Radyo-TV'de tercih edilen programlar arasında Haberler ilk sırayı almaktadır. İlk tercihin ikincisi aynı zamanda ikinci tercih edilen program; eğitici, kültürel programlar ve belgesellerdir.

Burada dikkati çeken diğer bir husus da, ayırmı yapmadan Radyo-TV yayınlarının hepsini izleyenlerin oranının küçümsenmeyecek derecede yüksek olduğudur.

Dini ve ahlaki programların ise, ilk tercihin, ancak müzik, eğlence ve yarışma programlarından sonra, dördüncü sırasında yer aldığı görülmektedir.

TRT tarafından yapılan sözkonusu araştırmada ise, halkın tamamına yakını tarafından izlendiği hatta yayın sürelerinin artmasını istedikleri ei-

51 TRT Türkiye Radyo ve Televizyon Programları Kamuoyu Araştırması, Ank. 1985, ss. 16-22.

tim-kültür programları arasında dinî programların çok yüksek puanla ilk sırayı aldığı tesbit edilmiştir⁵². Bu durumla tablodaki veriler çelişmektedir. Üniversite gençliğinin program tercihleri ile ilgili veriler olmadığından bir karşılaştırma yapılamıyacaktır. Yalnız TRT'nin araştırmasında en çok beğenilen radyo programlarında din-ahlâk -moral programlarının gençlik kesiminde, ileri yaşlara oranla daha az beğenildiği görülmektedir⁵³. Bu tesbit konunun açıklanmasına ipucu vermektedir. Nitekim daha önce de belirtildiği gibi, öğrenim durumuna göre, üniversite-yüksekokul mezunlarının Radyo-TV programları arasında tercihler yaparak izlemekte yüksek oldukları görülmüştü. Bu sebeple bilhassa üniversite gençliğinin bu konuda halk kesimlerinden farklı bir tutuma sahip olduğu söylenebilir. Gerek gözlemlerimiz gerekse bu konu üzerinde öğrencilerle yapılan görüşmelerde, dinî programların basit ve kalitesizliğinden yakınıldığı görülmüştür. Bu durumun da, dinî programların izlenme derecesini etkilediği varsayılabilir.

5. EŞ SEÇİMİ

Evlilik, şüphesiz insan hayatının dönüm noktalarından biridir. Gençler, zaman zaman, kuracakları aileyi hayal ederler. Evlilik öncesine kadar geçirilen hayat her ne şekilde olursa olsun, evlilikle girecekleri yeni dünya, bu yeni düzen onları fazlasıyla meşgul eder. Burada özellikle evlenecekleri kişi ile, onda aradıkları şartlar ön sırayı alır. Bu konuda aile ve yakın çevrenin baskısından, yönlendirmesinden söz edilebilir. Ancak, son kararı verecek olan yine gencin kendisidir. Bu sebeple, öğrencilerin evlenecekleri kişide öncelikle hangi özellikleri aradıkları öğrenilmek istenmiştir.

Eşinizi seçerken nelere dikkat etmeyi düşünürsünüz ? sorusunun cevabı Tablo 44'de görülmektedir.

Tablonun incelenmesinden açık bir şekilde anlaşılacağı gibi, öğrenciler evlenecekleri kişinin öncelikle dinî ve ahlâki değerlere bağlı olmasını istediklerini belirtmişlerdir.

52 A. e., ss. 74, 131, 137.

53 A. e., s. 112.

TABLO 44. Eş Seçerken Dikkat Edilen Özellikler

Özellik	Tercih Sırası		
	1.Tercih Sayı %	2.Tercih Sayı %	3.Tercih Sayı %
Güzel/Yakışıklı olması	110 7.0	239 15.3	344 22.0
Zengin olması	14 0.9	38 2.4	105 6.7
Dini ve ahlâkî değerlere bağlı olması	684 43.7	220 14.0	223 14.2
Görgülü ve köklü bir aileden olması	417 26.6	483 30.8	265 16.9
Tahsilli olması	286 18.3	381 24.3	331 21.1
Başka (Belirtiniz)	37 2.4		

Bilindiği gibi, sanayileşmedeki hızlı gelişme ve diğer sosyal değişmelerin aile üzerindeki etkilerine rağmen, ailenin ayakta kalması, herşeyden önce Türk ailesinin ahlâkî ve manevi yapısıyla yakından ilgilidir.

Bu sonuç, öğrencilerin, kuracakları kutsal aile yuvasının sağlam temeller üzerine bina edilmesinin de ancak, yine bu değerlere sahip olunmasıyla mümkün olabileceğinin gereğine inandıklarını göstermektedir.

İlk tercihin ikinci sırasında yer alan, aynı zamanda, ikinci tercih edilen özellik, kişinin âdâb, erkân ve aile yönüyle belirli bir statüsünün olmasıdır. Tahsilli olma özelliğinin bundan sonra ve üçüncü tercihin ikinci sırasında yer alması ise dikkat çekicidir.

Öğrencilerin üçüncü derecede tercihleri güzellik-yakışıklılıktır. Bu özellikler arasında zenginliğin, öğrencilerin hemen hemen hiç önem vermedikleri bir özellik olduğu görülmektedir.

Özetle, gençler eş seçiminde; dini ve ahlâkî değerlere bağlı, toplumda belirli bir yeri ve saygınlığı olan kişileri tercih etmektedirler.

D. DİNİ GRUP, TARİKAT VE KURULUŞLAR

Sözlük'te "yol", "gidilen ve tutulan yol" anlamına gelen tarikat, bir Tasavvuf terimi olarak; Allah'a ulaşmak için ruhun takip ettiği yol, metod, hareket tarzı demektir.

Bilindiği gibi, İslâm dünyasında ortaya çıkan mistik-derunî hayata, ruhânî fikir ve hareketlere tasavvuf adı verilmektedir. Zühhd ve takva hareketleriyle başlayan tasavvufî cereyanlar ve bunun sonucunda varlık alanı bulan tarikat cemaatleri, ana dinî bünyedeki birçok gelişmelere karşı, dini daha içten ve yoğun bir şekilde yaşama arzusundan kaynaklanan, ikaz, itiraz ve protestoların bir sonucu olarak ortaya çıktıkları görülmektedir. Nitekim İslâm dünyasında, ilk zühhd hareketi bu şekilde başlamış ve daha sonra tasavvuf cereyanı kimliğine bürünerek, büyük gönül adamlarının, mutasavvıfların yetişmesini sağlarken, halk katında da tarikat cemaatlerinin doğmasına imkân hazırlamıştır. Görüldüğü gibi, tarikatlar, ana dinî bünye içinde alt gruplar şeklinde ortaya çıkan, tasavvufî cereyanların halk katında düzenli bir şekilde teşkilatlanmış cemaat şekilleridir⁵⁴.

Zühhd ve takva hareketleriyle başlayan ve III/IX. yüzyıldan sonra sistemleşerek, sonraki yüzyıllarda bütün İslâm ülkelerinde varlığını hissettiren tarikatların da birçok alt gruplara ve cemaatlara ayrıldıkları görülmektedir. Halen İslâm ülkelerinde en yaygın tarikatlar olarak; Nakşibendilik, Kâdirîlik, Mevlevîlik, Halvetîlik, Rıfâîlik... sayılabilir.

Tarikatlar, tarih boyunca İslâm toplumlarında birçok sosyal, kültürel, siyasî fonksiyonlar görmüşlerdir. Anadolu'nun Türkleşmesinde ve İslâmlaşmasında önemli roller oynayan tarikatlar, Osmanlı devletinin kuruluşunda ve temel yapısında da önemli misyonlar yüklenmişlerdir.

Çok geniş bir dönem içinde faaliyetlerini ve etkinliklerini sürdüren

54 Geniş bilgi için bkz. Ünver Günay, a. g. e. ; Hasan Küçük, Tarikatlar ve Türkler Üzerindeki Müsbet Tesirleri, İst. 1976 ; Mustafa Kara, Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi, İst. 1985.

tarikatlar, ancak, Osmanlı devletinin çöktüğü dönemle birlikte birçok müessesede olduğu gibi, asıl gayesinden ve ideallerinden uzaklaşmış, hatta devletin başına bir gâile haline gelmeye başlamıştı. Bu dönemde tarikatların, türlü entrika ve siyasi oyunlara adlarının karıştığı görülür. Tarikatların faaliyet merkezi durumundaki yerler olan Tekke ve Zaviyeler de, birtakım işsiz güçsüz kimselerin barınağı, bedava yiyip içmeleri için birer tembelhâne hâline gelmişti. Böylece tarikatların, âdeta kendi sonlarını kendilerinin hazırladığı söylenebilir.

Bu durumun tabii sonucu olarak, tarihi gelişim içindeki fonksiyonlarını tamamen yitiren tarikatlar, Türkiye Cumhuriyetinin ilânından sonra 1925 yılında ilga edilerek, şeyhlik, dervişlik, halifelik, seyyidlik... gibi ünvan ve sıfatlarıyla birlikte türlü kıyafetlerle halk arasında faaliyette bulunmaları yasaklanmış, tekke ve zaviyeler de kapatılmıştır.

Cumhuriyetin kuruluşundan bir zaman sonra, teorik çerçevede kısaca değinildiği gibi, devletçe din eğitiminin yaptırılmadığı uzunca bir dönem yaşanmıştır. Sosyolojik bir vakıa olarak, genellikle bu dönemin mahsûlü olan bir takım dinî grup ve akımların çıkışına şahit oluyoruz. Ticânîlik, Süleymancılık, Nurculuk... gibi.

Günümüzde ise, Türkiye'de resmen faaliyette bulunan bir tarikat olmamakla birlikte, bir çok tarikatın, yine bunlarla beraber diğer dinî akımların da mevzî faaliyetlerini sürdürdükleri bir gerçektir.

Diğer yandan, resmî izinli ve kanunî çerçevede, dinî amaçlı çeşitli vakıflar, Cami, Kur'an Kursu Yaptırma ve Yaşatma Dernekleri... gibi kuruluşlar da faaliyetlerini sürdürmektedirler.

1. DİNİ GRUP VE TARİKATLAR

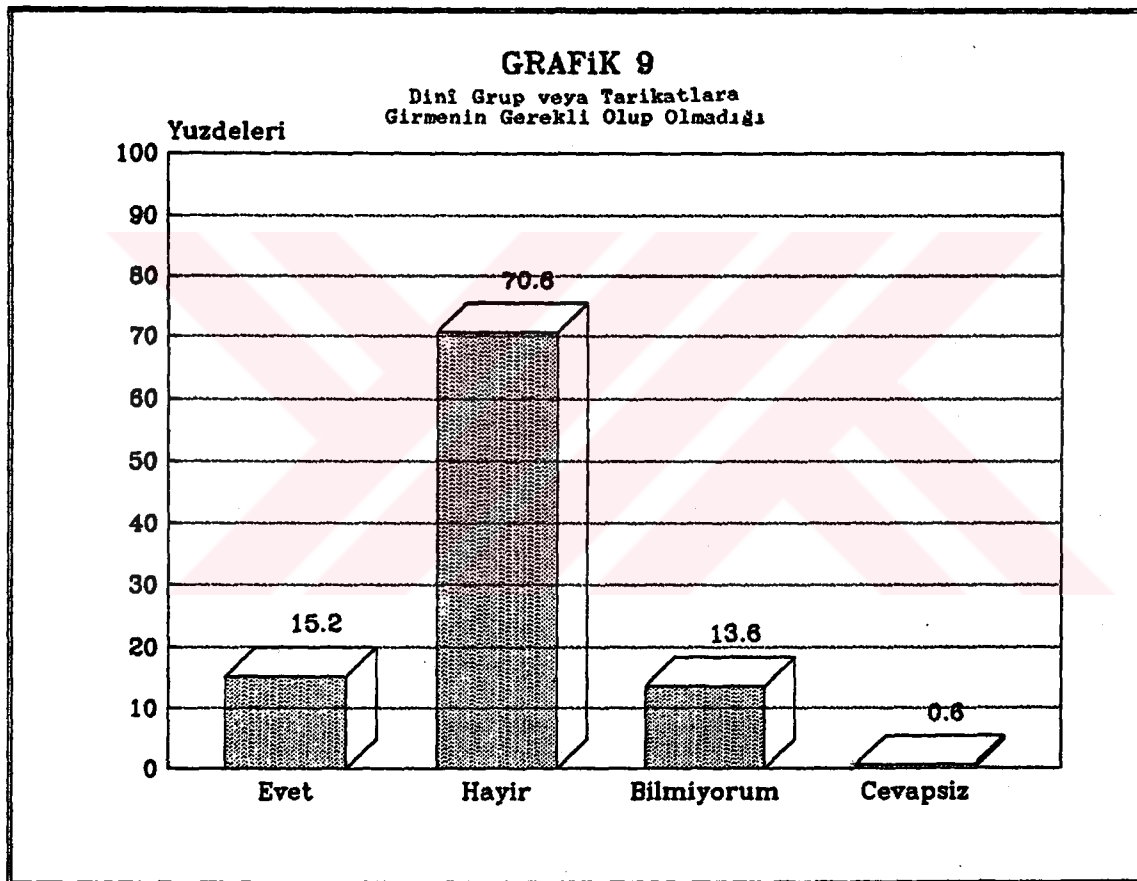
Yukarıdaki kısa açıklamalardan sonra, gençliğin sözü edilen teşkilatlarla ilgisine geçilebilir. Toplumun en enerjik ve duyarlı kesimi olan gençliğin dinî grup, tarikat ve kuruluşlara karşı tutumu ve ilgisi nedir?

Bunun için, öğrencilere; "Size göre, tam bir dinî hayat yaşayabilmek için, herhangi bir dinî grup veya tarikatlara girmek gerekir mi? " şeklinde bir soru sorulmuştur.

Alınan cevaplar Tablo 45 ve Grafik 9'da görülmektedir.

Tablo 45. Dini Grup veya Tarikatlara
Girmenin Gerekli Olup Olmadığı

Cevaplar	Sayı	%
Evet	238	15.2
Hayır	1105	70.6
Bilmiyorum	213	13.6
Cevapsız	10	0.6
TOPLAM	1566	100.0

Görüldüğü gibi, öğrenciler çoğunlukla (% 70.6), görüşlerini "Hayır" şeklinde belirtmişlerdir. Öğrenciler, dini grup veya tarikatlara girmeden de tam bir dini hayat yaşanabileceğinden yana bir tutum içindedirler. Bu durum aynı zamanda üniversite gençliğinin büyük çoğunluğunun dini grup veya tarikatlarla ilgisinin olmadığını da göstermektedir.

Bu konuda herhangi bir görüşe sahip olmadığını belirten öğrencilerin oranı ise (% 13.6)'dır. Bu öğrencilerin dini grup veya tarikatlarla ilgili bilgilere sahip olmadıkları düşünülebilir.

Bunların yanında, dinî grup veya tarikatların gerekliliğini düşünenlerde küçümsenmeyecek bir orandadır (% 13.6). Ancak, bu öğrencilerin dinî grup ve tarikatlarla ilişkilerinin olduğunu söyleyebilmek oldukça zordur. Çünkü, birçok öğrencinin "Evet" cevabından sonra soru kenarına yazdıkları "ama" diye başlayan ifadeleri araştırmacıyı bu sonuca götürmüştür.

Acaba, öğrencileri bu tutuma sevkeden sebepler neler olabilir?

Ankara Üniversitesi öğrencileri arasında tarikatlara bağlı gençlerin varlığından sözeden bir araştırmacı⁵⁵, bu olayı, gençlerin kendi kişiliklerindeki güvensizlik ve yetersizlik nedeniyle, ayrıldığı ana ocağı ile Ankara'daki toplum değer yargılarının değişimine intibak edememelerine bağlamakta ve bu gençlerin tarikat ve dinî liderlere bağlanmakla kurtarıcı ve güven kaynağını bulduklarını belirtmektedir.

Başka bir araştırmacı⁵⁶, ülkemizde son yıllarda özellikle gençler arasında yayılan radikal dinî görüş ve yaşayışların varlığını, hızlı değişme sürecini gerektiren modernleşmenin yapısal özellikleriyle açıklamaktadır. Araştırmacı, toplum değer yargılarının, ortak inançların bu değişme süreci içinde çözüldüğünü, önem ve fonksiyonlarını yitirmeye başladıklarını, buna karşılık ise, menfaat esası üzerine kurulmuş olan modern hayat tarzının teşkilâtlanma biçimi ve yetiştirdiği insan tipinin de hiçbir zaman gerçek değerler üretebilecek nitelikte olmadığını belirttikten sonra, böyle bir manzara karşısında da, saf ruhların gerçeği, doğruyu, iyi ve güzeli araştırma çabalarının ve bu konuda hissettikleri ihtiyaçların radikal tutumlara yol açtığını söylemektedir.

Konuya diğer farklı bir yaklaşım tarzı da, DPT V. Beş Yıllık Kalkınma Plânı Özel İhtisas Komisyonu Raporunda görülmektedir. Rapor'da Cumhuriyet tarihinde çoğu zaman yanlış bir yaklaşımla yorumlanan ve dine hayat hakkı tanımama şeklinde anlaşılıp anlatılmaya çalışılan lâiklik anlayışının sonuçlarıyla, bir kısım aydınlar ve kısmen yönetici çevrelerde hâkim olan dinî tanımamaktan veya tanımaya yanaşmamaktan ileri gelen din aleyhtarı tutumun sebep olduğu olumsuz sonuçlar belirtildikten sonra şöyle denilmektedir : "Gerek bir kısım aydınlar gerekse onların tesiriyle halk arasında, uzun yıllardan beri

55 Aysel Ekşi, 1967, 1968 Yılı Mediko-Sosyal Merkezi Psikolojik Danışma Bölümü Çalışması ile İlgili Rapor, 1968 Öğrenci Hareketleri (Dünyada ve Türkiye'de) kitabı içinde, Ank. 1969, s. 285.

56 Hayati Hökelekli, a. g. t., s. 93

sağlam ve ilmi temellere dayanan bir din kültürü ve yaşayışının yokluğu sebebiyle, meydana çıkan dinî tefekkürsüzlük sonucu, dine değişik açılardan yaklaşan gruplar hasil olmuştur. Bunların bir kısmı Osmanlı devrindeki tarikatların daha da sağlıklı bir devamı şeklinde sürüp giderken, bir kısmı da bir tarikat olmamasına rağmen temelde yine mistik bir karakter arz etmektedir. Bilhassa üniversite devresindeki bir kısım genç nesil, içinde bulunduğu bu sosyal ve kültürel bunalım sonucu, bu gruplardan birine girerek ruhî bir tatmin, ferahlama ve hiç olmazsa özlemini duyduğu ve toplumda görmek istediği dinî ve ahlâki bir hayatı şeklen de olsa yaşama imkânını elde etmek istemektedir...⁵⁷

Dinî grup veya tarikatlara girme ve girmeme konusundaki öğrencilerin düşünceleri ile değişkenler arasında ilişki bulunup bulunmadığına da bakılmış, Chi-kare testi sonuçlarına göre, manidar ilişkiler olduğu görülmüştür (Tablo 46)

Tablo'nun incelenmesinden anlaşılabacağı gibi, öğrenciler büyük çoğunlukla "Hayır" sütununda yoğunlaşmaktadırlar.

Bilim alanlarına göre; tam bir dinî hayat yaşayabilmek için dinî grup veya tarikatlara girmenin gerekliliğini belirten öğrenciler arasında, İlâhiyat öğrencilerinin, diğer bilim alanlarında öğrenim gören öğrencilerden daha fazla olduğu görülmektedir. İlâhiyat öğrenimi gören öğrencilerin soru kenarına yazdıkları notlar konuya açıklık kazandırmaktadır. Buna göre, öğrenciler, tarikatların bugünkü uygulanış biçiminde değil de, asıl kuruluş ve gayelerine uygun faaliyetler gösterdikleri takdirde bu görüşü benimsediklerini belirtmektedirler. Bu tutumda İlâhiyat öğrencilerini, Fen Bilimleri ve Sosyal Bilimler öğrencileri takip etmektedir. Daha çok İlâhiyat dışındaki bilim alanlarında öğrenim gören bir kısım öğrencinin de bu konuda görüş bildirecek seviyede bilgi sahibi olmadıkları da dikkati çekmektedir.

Cinsiyete göre; dinî grup veya tarikatlara girme girmeme konusunun cinseyetle ilişkisine bakıldığında, bu iki değişken arasındaki ilişkinin manidarlık derecesinin çok yüksek olduğu görülmüştür. Erkek öğrenciler "Evet"de kızlardan çok fazladırlar. Buna karşılık kızların aleyhte tutumları, erkeklerden çok yüksektir.

Sosyal çevreye göre; "Hayır" cevabında, büyük şehir ve metropollerde hayatının çoğunluğunu geçiren öğrenciler ile Konya'lı öğrenciler daha

57 DPT, Milli Kültür, V. B. Y. K. P. Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ank. 1983, ss. 520-521.

TABLO 46. DİNİ GRUP VE TARİKATLARA GİRME KONUSUNDA FARKLILAŞMANIN DEĞİŞKENLERE GÖRE DAĞILIMI

DEĞİŞKENLER		Cevaplar					Chi-Kare Değerleri
		Evet S %	Hayır S %	Bilmiyorum S %	Ce.sız S %	TOPLAM	
Bilim Alanına Göre	Fen Bilimleri	99 15.5	436 68.2	101 15.8	3 0.5	639	$X^2 = 29.92$ s.d. = 6 $P < 0.05$
	Sağlık Bilimleri	25 10.2	177 72.2	38 15.5	5 2.0	245	
	Sosyal Bilimler	84 14.4	427 73.4	69 11.9	2 0.3	582	
	İlahiyat	30 30.0	65 65.0	5 5.0	0 0.0	100	
Cinsiyete Göre	Kız	17 2.8	512 83.7	77 12.6	6 1.0	612	$X^2 = 127.3$ s.d. = 2 $P < 0.05$
	Erkek	221 23.2	593 62.2	136 14.3	4 0.4	954	
Sosyal Çevreye Göre	Köy	38 23.5	98 60.5	25 15.4	1 0.6	162	$X^2 = 20.20$ s.d. = 10 $P < 0.05$
	Kasaba	46 17.9	172 66.9	36 14.0	3 1.2	257	
	Küçük Şehir	67 13.7	345 70.6	72 14.7	5 1.0	489	
	Büyük Şehir	31 11.5	201 74.4	37 13.7	1 0.4	270	
	Metropoliten	23 17.6	94 71.8	14 10.7	0 0.0	131	
	Konya	33 12.8	195 75.9	29 11.3	0 0.0	257	
Din Öğretimine Göre	Resmi	10 7.2	108 78.3	19 13.8	1 0.7	138	$X^2 = 28.73$ s.d. = 6 $P < 0.05$
	Özel	76 23.0	201 60.7	54 16.3	0 0.0	331	
	Resmi+Özel	145 13.9	761 73.1	134 12.9	1 0.1	1041	
	Hiç	7 12.5	35 62.5	6 10.7	8 14.3	56	
Ailenin Sosyo-Ekonomik Durumuna Göre	Alt (Fakir)	80 20.2	253 63.9	59 14.9	4 1.0	396	$X^2 = 15.33$ s.d. = 8 $P > 0.05$
	Ortanın altı	88 13.9	452 71.5	90 14.2	2 0.3	632	
	Orta	34 12.2	213 76.6	31 11.2	0 0.0	278	
	Ortanın üstü	20 13.6	107 72.8	19 12.9	1 0.7	147	
	Üst (Zengin)	15 13.9	78 72.2	14 13.0	1 0.9	108	
	Cevapsız	1 20.0	2 40.0	0 0.0	2 40.0	5	
Annenin Öğrenim Durumuna Göre	Okur-Yazar Değil	92 22.2	253 61.1	67 16.2	2 0.5	414	$X^2 = 51.88$ s.d. = 10 $P < 0.05$
	Okur-Yazar	51 17.6	190 65.7	48 16.6	0 0.0	289	
	İlkokul Mezunu	86 12.5	521 75.5	76 11.0	7 1.0	690	
	Ortaokul Mezunu	3 5.6	44 81.5	6 11.1	1 1.9	54	
	Lise Mezunu	1 1.4	63 87.5	8 11.1	0 0.0	72	
	Yüksekokul Mezunu	2 7.4	21 77.8	4 14.8	0 0.0	27	
	Cevapsız	3 15.0	13 65.0	4 20.0	0 0.0	20	
Babanın Öğrenim Durumuna Göre	Okur-Yazar Değil	17 25.8	37 56.1	12 18.2	0 0.0	66	$X^2 = 57.77$ s.d. = 10 $P < 0.05$
	Okur-Yazar	48 21.7	136 61.5	37 16.7	0 0.0	221	
	İlkokul Mezunu	137 17.7	526 67.8	107 13.8	6 0.8	776	
	Ortaokul Mezunu	8 5.8	119 86.2	10 7.2	1 0.7	138	
	Lise Mezunu	14 7.2	151 77.4	28 14.4	2 1.0	195	
	Yüksekokul Mezunu	13 7.7	135 80.4	19 11.3	1 0.6	168	
	Cevapsız	1 50.0	1 50.0	0 0.0	0 0.0	2	
TOPLAM		238 15.2	1105 70.6	213 13.6	10 0.6	1566	

fazladır. "Evet" cevabında ise, hayatlarının çoğunluğunu köy'de geçiren öğrencilerin diğerlerine göre daha yüksek oranda olduğu görülmüştür.

Din öğretimine göre; resmî ve hem resmi hem özel din öğretimi görenler aleyhte tutumda daha fazladır. Onları hiç din öğretimi görmeyenler takip etmektedir. Sadece özel din öğretimi gören öğrencilerin, dinî grup veya tarikatlara girmenin gerekliliğini belirtmede, diğerlerine göre daha fazla olması dikkati çekmektedir.

Ailenin sosyo-ekonomik durumuna göre; fakir aile çocuklarının "Evet" sütununda daha fazla oranda olmaları yine dikkat çekici diğer bir husustur. Fakir aile çocukları dışındaki, diğer bütün sosyo,ekonomik statülerdeki aile çocuklarının arasında ise, önemli bir farklılaşma olmadığı görülmektedir.

Anne-babanın öğrenim durumuna göre; herhangi bir öğrenim görmemiş anne-babaların çocuklarının, dinî grup veya tarikatlara girmenin gerekliliğini belirtmede daha fazla olduğu, buna karşılık orta ve yükseköğrenim mezunu anne-babaların çocuklarının ise, "Hayır" sütununda daha yüksek oldukları görülmektedir. Kararsız veya bilgisiz tutumda, öğrenimi olmayan anne,babaların çocuklarının daha fazladır.

2. DİNİ AMAÇLI KURULUŞLAR

Günümüzde Kur'an Kursu Derneği, Cami Yaptırma ve Yaşatma Derneği ve Dinî eğitim ve öğretime hizmet amacıyla kurulmuş olan değişik isimlerdeki Vakıf kuruluşlar, ülkemizin her yerinde çok yaygın olarak faaliyetlerini sürdürmektedirler. Bu tür dinî amaçlı kuruluşların, toplumun inanç ve değerlerinden kaynaklanan bir ihtiyacın sonucu olarak ortaya çıktıkları söylenebilir. Yani devletin ilgisiz kaldığı ve boş bıraktığı bu alanın, özel kişilerce doldurulmaya çalışılmasının bir sonucudur.

Böylesine yaygın kuruluşlarla, gençliğin ilişkisinin veya katılımının olup olmadığı, şöyle bir soru ile öğrenilmek istenmiştir:

"Kur'an Kursu Derneği, Cami Yaptırma ve Yaşatma Derneği, Dinî amaçlı Vakıflar... gibi kuruluşlarda aktif rol aldınız mı? "Bu soruya verilen cevapların dökümü ise şöyledir.

Tablo 47. Dini Amaçlı Kuruluşlarda Aktif Rol Aldınız mı?

Cevaplar	Sayı	%
Evet	71	4.5
Hayır	1486	94.9
Cevapsız	9	0.6
TOPLAM	1566	100.0

Tablodan da görüldüğü gibi, öğrencilerin hemen hemen tamamının (%94.9), dini amaçlı kuruluşlarla hiçbir ilişkileri olmamıştır.

Din Dernekleri üzerinde yapılan bir araştırmada da ⁵⁸, bu tür kuruluşlarda aktif rol alan kişilerin orta yaşın üzerindeki yaş gruplarından olan kimseler olduğu belirtilmektedir.

Dini amaçlı kuruluşlarda faaliyette bulunduğunu bilirten öğrenciler ise, çok küçük bir gruptur (% 4.5).

Sonuç olarak, üniversite gençliğinin dernek, vakıf gibi dini amaçlı kuruluşlarla hemen hemen hiçbir ilişkisinin olmadığı ve onların bu tür faaliyetlere rağbet etmedikleri söylenebilir.

58 Ahmet N. Yücekök, Türkiye'de Örgütlenmiş Dinin Sosyo-Ekonomik Tabanı, Ank. 1971, ss. 215-216.

E. KUŞAKLAR ÇATIŞMASI

Kuşaklar çatışması, tüm modern ve karmaşık toplumlarda olduğu gibi, ülkemizde de, özellikle sanayileşme sürecine geçişle birlikte, çok daha hızlı ve farklı bir şekilde kendini gösteren toplumsal ve kültürel değişmelerin ortaya çıkardığı problemlerden birisidir.

Kuşaklar çatışmasının çok çeşitli sebepleri vardır. Gencin kendini yetişkin olarak kabul ettirme (kimlik kazanma) çabası, anne-babanın onların bu yeni statülerine intibak etme güçlükleri, yine gencin anne-babalarının kuşağından farklı bir kuşağa mensup olma duygusunun uyandırdığı bir gelişim dönemini yaşıyor olması gibi temel nedenlerin yanı sıra; teknolojik gelişmelerin hayat tarzında meydana getirdiği değişmeler, eğitim ve ekonomik nedenlerle uzayan gençlik çağı, demografik nedenler, değerlerin değişmesi ve benzeri sosyo-kültürel âmilleri günümüz modern toplumlarında kuşaklar çatışmasının genel sebepleri olarak sıralamak mümkündür⁵⁹.

Günümüzde kuşaklar çatışmasının en belirgin ve yoğun olduğu sosyal kurumun aile olduğu görülür. Hızla değişen toplumumuzun hemen her kesimindeki geçler, hatta geleneksel kesimi oluşturan köy gençliği bile aileleriyle (anne-baba-büyükler) çatışma durumundadırlar. Çünkü, gençlik döneminde kişinin olgunlaşma ve yetişkin bir kişilik kazanma çabası, onun, ailesinden farklı tercihler, seçimler yapmasına sebep olabilmektedir. "Gençler seçimlerini yaptıklarında da, ana-babalarıyla ters düşme ihtimali belirmektedir. Toplumun beklentileri ile ailenin değer yargıları arasında bocalamaktadırlar. Genellikle yeniye ve değişişe yönelen gençler, bilinen ve alışılmıştan ayrılmayan ana-babalarıyla karşı karşıya gelmektedirler"⁶⁰.

Yapılan araştırmalardan, toplumumuzla ilgili çatışma alanlarının genellikle; okul-öğrenim, meslek seçimi, arkadaş seçimi, giyim-kuşam değerler (düşünce farklılığı), eş seçimi, itaat-saygısızlık, kötü alışkanlıklar,

59 Geniş bilgi için bkz. Mahmut Tezcan, Kuşaklar Çatışması-Okuyan ve Çalışan Gençlik Üzerine Bir Araştırma, Ank. 1981, ss. 33-43.

60 Atalay Yörüköğlu, Gençlik Çağı, 3. bs., Ank. 1986, s. 198.

dini inanç ve davranışlar, siyasi konular, karşıt cinsle arkadaşlık, örf ve âdetlere önem vermeme, kötü alışkanlıklar, serbest zaman faaliyetleri... gibi konularda yoğunluk kazandığı görülmektedir.

Burada, genellikle araştırmalarda ihmal edilen problemin din ile ilgili yönüne yani, yukarıda sayılanlardan bir çoğuyla yakından ilişkisi olan dini inanç ve yaşayış konularında kuşaklar arasında bir çatışmanın olup-olmadığına bakılacaktır.

1. AİLE İLE İLİŞKİLER

Öğrencilerin aileleri ile dini konularda çatışma sıklığı ve nedenlerine geçmeden önce, aileleri ile ilişkilerini durumu ve ailelerinin din ile ilgili derecelerinin tesbiti faydalı olacaktır.

TABLO 48. Aile İle İlişkilerin Durumu

Cevaplar	Sayı	%
Çok iyi	846	54.0
iyi	478	30.6
Bazen bozulmakla birlikte normal	210	13.4
Çoğu zaman bozuk	18	1.1
Bütünüyle bozuk	3	0.2
Başka (Belirtiniz)	2	0.1
Cevapsız	9	0.6
TOPLAM	1566	100.0

Öğrencilerin (% 54.0)'ü aileleri ile olan ilişkilerinin "çok iyi" (% 30.6)'sı ise "iyi" olduğunu belirtmişlerdir. İkisinin toplamı (% 84.6) lık bir oranı meydana getiriyor ki, bu öğrencilerin çoğunluğunun aileleri ile iyi ilişkiler içinde olduğunu göstermektedir.

Bazen bozulmakla birlikte normal, şöyle böyle diye cevap verenler (% 13.4)'ü oluştururken, çoğu zaman bozuk ve bütünüyle bozuk olduğunu söyleyenlerin oranı yok denecek kadar azdır.

2. AİLELERİN DİN İLE İLGİ DERECEİ

Diğer yandan, öğrencilere "ailenizi dinî inanç ve yaşayış bakımından genel olarak değerlendirdiğinizde, aşağıdaki gruplardan hangisine girer?" diye sorulmuş, alınan cevaplar Tablo 49'da gösterilmiştir.

Tablo 49 Ailelerin Din İle İlgili Derecesi

İlgi Derecesi	Sayı	%
Çok dindar	164	10.5
Orta derecede dindar	1222	78.0
Dinle az ilgili	156	10.0
Dinle hiç ilgisiz	8	0.5
Cevapsız	16	1.0
TOPLAM	1566	100.0

Öğrencilerin (% 78.0) gibi büyük bir çoğunluğu ailelerini "orta derecede dindar" olarak görüyorlar. Ailelerini "çok dindar" (% 10.5) ve "dinle az ilgili" olarak belirtenler hemen hemen aynı orandadırlar. "Dinle hiç ilgisiz" diyenler ise, yok denecek kadar azdır.

Bu veriler, M. Tezcan'ın bulgularıyla paralellik göstermektedir⁶¹.

Burada şöyle bir soru akla gelebilir : acaba öğrenciler "dindarlık"tan ne anlıyorlar? Bunun ölçüsü nedir? Öğrencilerle yapılan görüşmelerde bunun genelde dinî görevleri yapmak, yasaklarından da kaçınmak şeklinde anlaşıldığı tesbit edilmiş, bunun için de ayrıca böyle bir soruya gerek duyulmamıştır. Nitekim, M. Tezcan'ın araştırmasında da, öğrenciler birinci derecede genel dindarlık anlayışına uygun olarak, dindarlığı "Dinin gereklerini yerine getirmektir" biçiminde cevaplamışlardır⁶². Ancak, bu konuda başka bir araştırmanın bulgularından da söz etmek gerekecektir. Ankara Yükseköğrenim öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmada, öğrencilerin "dindarlık hakkında" ki anlayışlarını belirleyebilmek için şöyle bir soru sorulmuştur: "Dindar sayılmak için şarap yasağına riayet etmek, oruç tutmak,

61 Mahmut Tezcan, Türklerle İlgili Stereotipler (Kalıp Yargılar) ve Türk Değerleri Üzerine Bir Araştırma, s. 322.

62 A. e., s. 332.

domuz eti yememek ve kadınların örtünmesi gibi sıkı kurallara riayet etmek şart mıdır?" Bu soruya verilen cevaplar tabii olarak büyük bir çoğunlukla "Hayır" olmuştur⁶³. Dikkat edildiği gibi, sorudaki "sıkı kurallar" tabiri araştırmanın bilimselliğini zedelemektedir. Çünkü, bilimsel amaçla hazırlanan herhangi bir ankette yer alacak soruların; dile getiriliş tarzı olarak anlamca nötr ve yansız, bilgi verenleri seçmelerinde etkilemeyen, cevapları belli bir doğrultuya yöneltip yönlendirmeyen ve her cevaba eşit şans tanıyan nitelikte olması gerekir⁶⁴. Fakat, soruda bu özellikleri bulabilmek mümkün değildir⁶⁵.

3. AİLE İLE DİNİ KONULARDA ÇATIŞMA

Öğrencilerin aileleri ile dinî konularda çatışma sıklığını ölçmek için farklı yerlerde iki soru sorulmuştur. Birincisi "Ailenizle dinî konularda hangi sıklıkta çatışıyorsunuz?" şeklindedir. Alınan cevaplar aşağıda görülmektedir.

TABLO 50. Aile İle Dini Konularda Çatışmanın Sıklığı

Sıklık Derecesi	Sayı	%
Çok sık	26	1.7
Sık	119	7.6
Seyrek-Az	520	33.2
Hiç	887	56.6
Cevapsız	14	0.9
TOPLAM	1566	100.0

63 Nermin Abadan, Üniversite Öğrencilerinin Serbest Zaman Faaliyetleri, Ank. 1961, s. 94.

64 Ekz. Muzaffer Sencer-Y. Sencer, Toplumsal Araştırmalarda Yöntembilim, Ank. 1978, ss. 268-271

65 Yine aynı araştırmacının, Kur'an'da bütün içme yasağından (i) söz etmesi (ki böyle bir şey yoktur), Hz. Muhammed Kur'an'da şöyle demektedir diyerek bir ayet vermesi (Kur'an'da böyle bir ayet yoktur.) ve bu ayeti de Batılı bir sosyoloğun kitabından nakletmesi ayrıca dikkat çekici diğer bir husustur. (Ekz. Nermin Abadan, a.g.e., s.94).

TABLO 51. AİLE İLE DİNİ KONULARDA ÇATIŞMA SIKLIĞININ DEĞİŞKENLERE GÖRE FARKLILAŞMASI

DEĞİŞKENLER		Çatışma Sıklığı						Chi-Kare Değerleri					
		Çok Sık		Sık		Seyrek Az			Hiç		Ce.sız		TOPLAN
		S	%	S	%	S	%		S	%	S	%	
Bilim Alanına Göre	Fen Bilimleri	9	1.4	46	7.2	207	32.4	370	57.9	7	1.1	639	$X^2 = 45.89$ s.d. = 9 P < 0.05
	Sağlık Bilimleri	4	1.6	23	9.4	67	27.3	146	59.6	5	2.0	245	
	Sosyal Bilimler	9	1.5	35	6.0	192	33.0	344	59.1	2	0.3	582	
	İlahiyat	4	4.0	15	15.0	54	54.0	27	27.0	0	0.0	100	
Cinsiyete Göre	Kız	8	1.3	34	5.6	179	29.2	384	62.7	7	1.1	612	$X^2 = 17.63$ s.d. = 3 P < 0.05
	Erkek	18	1.9	85	8.9	341	35.7	503	52.7	7	0.7	954	
Sosyal Çevreye Göre	Köy	2	1.2	20	12.3	61	37.7	77	47.5	2	1.2	162	$X^2 = 20.63$ s.d. = 15 P > 0.05
	Kasaba	2	0.8	22	8.6	84	32.7	144	56.0	5	1.9	257	
	Küçük Şehir	8	1.6	32	6.5	167	34.2	278	56.9	4	0.8	489	
	Büyük Şehir	7	2.6	21	7.8	93	34.4	147	54.4	2	0.7	270	
	Metropolitan	2	1.5	5	3.8	34	26.0	89	67.9	1	0.8	131	
	Konya	5	1.9	19	7.4	81	31.5	152	59.1	0	0.0	257	
Din Öğretimine Göre	Resmi	0	0.0	11	8.0	40	29.0	84	60.9	3	2.2	138	$X^2 = 15.73$ s.d. = 9 P > 0.05
	Özel	11	3.3	31	9.4	113	34.1	175	52.9	1	0.3	331	
	Resmi+Özel	13	1.2	72	6.9	351	33.7	603	57.9	2	0.2	1041	
	Hiç	2	3.6	5	8.9	16	28.6	25	44.6	8	14.3	56	
Ailenin Sosyo- Ekonomik Durumuna Göre	Alt (Fakir)	5	1.3	37	9.3	140	35.4	209	52.8	5	1.3	396	$X^2 = 13.51$ s.d. = 12 P > 0.05
	Ortanın altı	8	1.3	48	7.6	217	34.3	356	56.3	3	0.5	632	
	Orta	7	2.5	17	6.1	87	31.3	167	60.1	0	0.0	278	
	Ortanın üstü	5	3.4	8	5.4	41	27.9	92	62.6	1	0.7	147	
	Üst (Zengin)	1	0.9	8	7.4	34	31.5	63	58.3	2	1.9	108	
	Cevapsız	0	0.0	1	20.0	1	20.0	0	0.0	3	60.0	5	
Annenin Öğrenim Durumuna Göre	Okur-Yazar Değil	5	1.2	36	8.7	150	36.2	222	53.6	1	0.2	414	$X^2 = 30.67$ s.d. = 15 P < 0.05
	Okur-Yazar	9	3.1	32	11.1	101	34.9	146	50.5	1	0.3	289	
	İlkokul Mezunu	8	1.2	41	5.9	224	32.5	406	58.8	11	1.6	690	
	Ortaokul Mezunu	0	0.0	4	7.4	13	24.1	36	66.7	1	1.9	54	
	Lise Mezunu	2	2.8	3	4.2	16	22.2	51	70.8	0	0.0	72	
	Yüksekokul Mezunu	1	3.7	0	0.0	10	37.0	16	59.3	0	0.0	27	
	Cevapsız	1	5.0	3	15.0	6	30.0	10	50.0	0	0.0	20	
Babanın Öğrenim Durumuna Göre	Okur-Yazar Değil	2	3.0	3	4.5	23	34.8	38	57.6	0	0.0	66	$X^2 = 39.06$ s.d. = 15 P < 0.05
	Okur-Yazar	5	2.3	25	11.3	73	33.0	117	52.9	1	0.5	221	
	İlkokul Mezunu	10	1.3	73	9.4	273	35.2	411	53.0	9	1.2	776	
	Ortaokul Mezunu	0	0.0	5	3.6	51	37.0	81	58.7	1	0.7	138	
	Lise Mezunu	4	2.1	8	4.1	57	29.2	124	63.6	2	1.0	195	
	Yüksekokul Mezunu	5	3.0	5	3.0	42	25.0	115	68.5	1	0.6	168	
	Cevapsız	0	0.0	0	0.0	1	50.0	1	50.0	0	0.0	2	
TOPLAN		26	1.7	119	7.6	520	33.2	887	56.6	14	0.9	1566	

TABLO 52. Anne ve Babanın
Öğrencilerin Dini Yaşayışını Zorlama Durumu

Zorlama Derecesi	Sayı	%
Hayır, hiçbir zaman	881	56.3
Bazen	572	36.5
Genellikle	71	4.5
Her zaman	27	1.7
Cevapsız	15	1.0
TOPLAM	1566	100.0

Görüldüğü gibi, her iki tablo'daki sayısal değerler hemen hemen aynıdır. Bu da, alınan cevapların doğruluğunu göstermektedir.

Öğrencilerin yarıdan fazlası (% 56.3), dini yaşayış bakımından aileleri tarafından zorlanmadıklarını belirtmişlerdir. Zorlamanın çoğunlukla "bazen" yapıldığı görülmektedir. "Genellikle" ve "her zaman" zorlanan öğrenciler ise yine küçük bir gruptur. Bu duruma göre, az veya çok zorlamanın olduğu öğrencilerin toplamı (% 42.7)'dir.

Bu sonuca iki yönden yaklaşılabilir: Öncelikle, toplumun ve dini-ahlaki yaşayışın temeli olan ailenin, çocuklarına karışması, bir çok konuda olduğu gibi, dini inanç ve yaşayışlarında da onları eğitmesi hatta zorlaması tabii bir görevidir. Çünkü ailenin varoluş sebeplerinden birisi de, çocukların eğitilmesi, korunması, denetlenmesi ve sosyalleşmelerinin sağlanmasıdır. Ancak, üniversite gençliği, yaş ve öğrenim seviyesi itibarıyla bu sosyalleşmeyi büyük ölçüde tamamlamış, ilk yetişkinlik öncesi bir dönemi yaşamaktadırlar. Bu sebeple aileleriyle çatışma dönemlerini kısmen atlattırmışlar, belli ölçülerde aileleriyle sağlıklı iletişim sağlamış oldukları düşünülebilir. Hatta bir çok konuda olduğu gibi, bu konuda da ailelerini aydınlatmaları dahi beklenebilir. Onun için, öğrencilerin aileleri ile bütünlük oranlarda çatışmaları söz konusu olamaz.

Diğer yandan konunun bir başka yönü de; hızla değişen toplumumuzda değer hükümlerinin ve gelecekteki beklentilerin farklılaşması ile açıklanabilir. Lise öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmada;⁶⁷ gençlere ailelerinin en çok "arkadaş seçimi", "ders çalışma" ve üçüncü sırada "meslek seçimi" konularında karıştıkları tesbit edilmiştir. Yine başka bir araştırmada⁶⁸, Öğrencilerin aileleri tarafından dindar olmaları konusunda-

67 Birsan Gökçe, Orta Öğretim Gençliğinin Beklenti ve Sorunları, Ank. 1984, ss. 66-67.

68 Mahmut Tezcan, a. g. e., s. 76.

büyük oranda zorlama ile karşılaşmadıkları belirtilmektedir. Bu durum belki din'in hoşgörü prensibiyle açıklanabilir. Ancak, ailelerin, çocuklarının en güvenli ve saygın bir meslek edinmeleri, onların gelecekteki sosyo-ekonomik hayatları için daha çok çaba harcadıkları da bir vakıadır. Öğrencilerin yaş ve öğrenimleri gözönüne alındığında bu tabii bir durumdur. Fakat, aynı çabanın aynı hassasiyetle dinî yaşayış konusunda gösterilmemesi dikkati çekmektedir. Bu durum belki toplumumuzda gelecek ile ilgili beklentilerin sosyo-ekonomik yönde ağırlık kazanması ile de açıklanabilir

a. ÇATIŞMA NEDENİ

Yukarıdaki genel tesbitlerden, sonra, öğrencilerin aileleri ile dinî konularda çatışma ve çatışmama nedenleri üzerindeki görüşlerini geçilebilir.

Acaba, öğrenciler aileleriyle dinî inanç ve yaşama konusunda, hangi nedenlerden ötürü çatışmaktadırlar?

TABLO 53. Aile İle Dinî Konularda Çatışmanın Nedeni

Çatışma Nedeni	Sayı	%
İnanç ve ibadet konusunda, onlar benden daha dindar oldukları için	155	23.3
İnanç ve ibadet konusunda ben onlardan daha dindar olduğum için	81	12.2
Dinî bilgiler konusunda, onlar benden daha az bilgili ve cahil oldukları için	304	45.6
Dinî bilgiler konusunda, ben onlardan daha az bilgili ve cahil olduğum için	57	8.6
Ailem ve ben dindar olmadığımız halde çevremizin beni ibadet etmememden dolayı kınayacağından, ailem çekindiği için tartışır, çatışırız	21	3.2
Başka (Belirtiniz)	29	4.4
Cevapsız	18	2.7
TOPLAM	665	100.0

Aileleri ile dinî konularda çatıştıklarını belirten öğrencilerin yarıya yakını (% 45.6), anne-babalarının dinî bilgilerinin yetersizliğini ve cahil oluşlarını çatışma nedeni olarak göstermişlerdir.

İkinci derecede (%23.3) çatışma nedeni, anne-babaların öğrencilerden daha dindar olmalarından kaynaklanmaktadır.

Her iki durumla ilgili öğrencilerin soru kenarına yazdıkları notlar, konuya açıklık kazandırmaktadır. Bunların tasnifi yapıldığında; öğrenciler çoğunlukla, ailelerinin bâtil inanç ve hurafelere sahip olduklarını, dolayısıyla, anne-babanın geleneksel inanç ve yaşama tarzıyla, kendilerinin anlayış, düşünce ve kültürlerinin farklılaşmasının çatışmalarına neden olduğunu belirtmektedir. İkinci olarak, diğer bir çatışma nedeni de; allelerin, öz ellikle namaz ve diğer dinî uygulamaların yerine getirilmesi hususunda ısrar etmeleri, baskı yapmalarıdır. Ayrıca bazı öğrenciler, ailelerinin dinî, sadece ibadet sistemi olarak gördüklerini, dinî kuralların uygulanmasında katı bir tutum içinde olduklarını, anlayış göstermediklerini, onların inandıkları din ile kendi inandıklarının çok farklı olduğunu yazmışlardır. Kız öğrencilerden bazıları da, kılık-kıyafetlerinin, sosyal ilişkilerinin ailelerince dine aykırı görünmesinden ötürü anlaşmazlık çıktığını belirtmektedir.

Üçüncü derecede çatışma ise, öğrencilerin anne-babalarından daha dindar oluşlarından meydana gelmektedir. Bu durumda olan öğrenciler yukarıdakilere göre, küçük bir grubu (% 12.2) oluşturmaktadır. Bu öğrenciler, aileleriyle aralarında düşünce ve yorum farkı olduğunu, onların bid'at ve batıl inançlara sahip olduklarını, şuur seviyelerinin eksik olduğunu belirtmişlerdir. Bir öğrenci, babasının ibadetleri yapmamasından dolayı son derece rahatsız olduğunu bunun için çatıştıklarını, başka bir öğrenci de, ailesinin kendisini aşırı bulduğunu yazmaktadır.

Bunların yanında diğer küçük bir grup öğrenci de (% 8,6), dinî bilgiler konusunda ailesinden daha az bilgi sahibi olduğunu itiraf etmekte ve çatışma nedeni olarak din eğitimi yetersizliğini öne sürmektedir. Az bir öğrenci grubu da olsa, üniversite seviyesinde bir öğrencinin anne-babasından daha az dinî bilgiye sahip olması dikkat çekici bir husustur.

Sonuç olarak, öğrenciler ile aileleri arasında dinî konularda meydana gelen çatışmaların en önemli nedeninin, eğitim ve kültür farklılığından kaynaklandığı görülmektedir. Anne-babalar genelde öğrencilere göre, daha dindar olmalarına rağmen, dinî konulardaki bilgileri yetersiz, din anlayış ve yaşama tarzları da, hurafeler, bid'atler ve sıhrî unsurlarla karışık bir halde-dir. Bu durum, üniversite öğrencileri ile aileleri arasında çatışmalara neden olabilmektedir.

Konuya bir de değişkenler açısından bakılabilir. Tablo 54'de,

Tablo 54. AİLE İLE DİNİ KONULARDA ÇATIŞMA NEDENİNİN DEĞİŞKENLERE GÖRE FARKLILAŞMASI

DEĞİŞKENLER		Çatışma Nedeni (*)								Chi-Kare Değerleri
		(1) S %	(2) S %	(3) S %	(4) S %	(5) S %	(6) S %	Ce.siz S %	TOPLAN	
Bilim Alanına Göre	Fen Bilimleri	81 30.9	33 12.6	95 36.3	26 9.9	10 3.8	12 4.6	5 1.9	262	$\chi^2 = 59.77$ s.d. = 12 $P < 0.05$
	Sağlık Bilimleri	25 26.6	9 9.6	35 37.2	10 10.6	2 2.1	8 8.5	5 5.3	94	
	Sosyal Bilimler	49 20.8	24 10.2	117 49.6	21 8.9	9 3.8	8 3.4	8 3.4	236	
	İlahiyat	0 0.0	15 20.5	57 78.1	0 0.0	0 0.0	1 1.4	0 0.0	73	
Cinsiyete Göre	Kız	67 30.3	23 10.4	73 33.0	34 15.5	6 2.7	10 4.5	8 3.6	221	$\chi^2 = 37.78$ s.d. = 4 $P < 0.05$
	Erkek	88 19.8	58 13.1	231 52.0	23 5.1	15 3.4	19 4.3	10 2.3	444	
Sosyal Çevreye Göre	Köy	22 26.5	13 15.7	40 48.2	3 3.6	3 3.6	1 1.2	1 1.2	83	$\chi^2 = 29.66$ s.d. = 20 $P > 0.05$
	Kasaba	17 15.7	14 13.0	56 51.9	9 8.3	1 0.8	4 3.7	7 6.5	108	
	Küçük Şehir	39 18.8	25 12.1	104 50.4	14 6.7	10 4.8	11 5.3	4 1.9	207	
	Büyük Şehir	36 29.8	9 7.4	48 39.7	13 10.7	5 4.1	6 5.0	4 3.3	121	
	Metropoliten	12 29.3	4 9.8	18 43.9	4 9.7	0 0.0	3 7.3	0 0.0	41	
	Konya	29 27.6	16 15.2	38 36.2	14 13.4	2 1.9	4 3.8	2 1.9	105	
Din Öğretimine Göre	Resmi	11 21.6	6 11.8	18 35.3	3 5.9	4 7.8	5 9.8	4 7.8	51	$\chi^2 = 10.16$ s.d. = 12 $P > 0.05$
	Özel	35 22.6	21 13.5	74 47.8	14 9.0	4 2.6	3 1.9	4 2.6	155	
	Resmi+Özel	102 23.4	52 11.9	203 46.6	39 8.9	11 2.5	20 4.6	9 2.1	436	
	Hiç	7 30.4	2 8.7	9 39.2	1 4.4	2 8.7	1 4.3	1 4.3	23	
Ailenin Sosyo-Ekonomik Durumuna Göre	Alt (Fakir)	28 15.4	22 12.1	104 57.1	12 6.6	6 3.3	6 3.3	4 2.2	182	$\chi^2 = 29.99$ s.d. = 16 $P < 0.05$
	Ortanın altı	64 23.4	31 11.4	124 45.4	22 8.1	11 4.0	14 5.1	7 2.6	273	
	Orta	31 27.9	18 16.2	38 34.3	14 12.6	4 3.6	3 2.7	3 2.7	111	
	Ortanın üstü	19 35.2	4 7.4	20 37.0	4 7.4	0 0.0	4 7.4	3 5.6	54	
	Üst (Zengin)	13 30.2	6 14.0	16 37.2	5 11.6	0 0.0	2 4.7	1 2.3	43	
	Cevapsız	0 0.0	0 0.0	2100.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	2	
Annenin Öğrenim Durumuna Göre	Okur-Yazar Değil	41 21.5	27 14.1	96 50.3	9 4.7	5 2.6	7 3.7	6 3.1	191	$\chi^2 = 23.55$ s.d. = 20 $P > 0.05$
	Okur-Yazar	31 21.8	16 11.3	72 50.7	11 7.8	1 0.7	7 4.9	4 2.8	142	
	İlkokul Mezunu	66 24.2	32 11.7	112 41.0	32 11.7	13 4.8	12 4.4	6 2.2	273	
	Ortaokul Mezunu	5 29.4	1 5.9	8 47.0	1 5.9	1 5.9	0 0.0	1 5.9	17	
	Lise Mezunu	6 28.6	2 9.5	6 28.5	3 14.3	1 4.8	2 9.5	1 4.8	21	
	Yüksekokul Mezunu	3 27.3	3 27.3	4 36.3	0 0.0	0 0.0	1 9.1	0 0.0	11	
	Cevapsız	3 30.0	0 0.0	6 60.0	1 10.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	10	
Babanın Öğrenim Durumuna Göre	Okur-Yazar Değil	11 39.3	6 21.4	9 32.1	1 3.6	0 0.0	0 0.0	1 3.6	28	$\chi^2 = 42.28$ s.d. = 20 $P < 0.05$
	Okur-Yazar	25 24.3	13 12.6	53 51.5	3 2.9	2 1.9	4 3.9	3 2.9	103	
	İlkokul Mezunu	61 17.1	47 13.2	182 51.2	30 8.4	12 3.4	14 3.9	10 2.8	356	
	Ortaokul Mezunu	15 26.8	6 10.7	23 41.0	8 14.3	2 3.6	2 3.6	0 0.0	56	
	Lise Mezunu	24 34.8	4 5.8	20 29.0	8 11.6	3 4.3	6 8.7	4 5.8	69	
	Yüksekokul Mezunu	18 34.6	5 9.6	17 32.7	7 13.5	2 3.8	3 5.8	0 0.0	52	
	Cevapsız	1 100	0 0.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	1	
TOPLAN		155 23.3	81 12.2	304 45.6	57 8.6	21 3.2	29 4.4	18 2.7	665	

(*) Seçenekler için bkz. Anket Formu soru: 47.

öğrencilerin aileleri ile çatışma nedenleriyle değişkenler arasındaki ilişkiler ele alınmıştır. Chi-kare testi sonuçlarına göre; bilim alanları cinsiyet, ailenin sosyo-ekonomik durumu ve babanın öğrenim durumu değişkenleriyle çatışma nedenleri arasında manidar ilişkiler bulunmuş, sosyal çevreye, din öğretimine göre manidar bir ilişki bulunamamıştır.

Bilim alanlarına göre: İlâhiyat öğrencilerinin, diğer bilim alanlarında öğrenim gören öğrencilerden daha yüksek oranda, ailelerinden daha dindar ve daha çok bilgili olmaları nedeniyle çatıştıkları görülmektedir. Bu İlâhiyat öğrencilerinin eğitimleri ve meslekî formasyonları gözönünde bulundurulduğunda tabii bir sonuç olarak görülebilir.

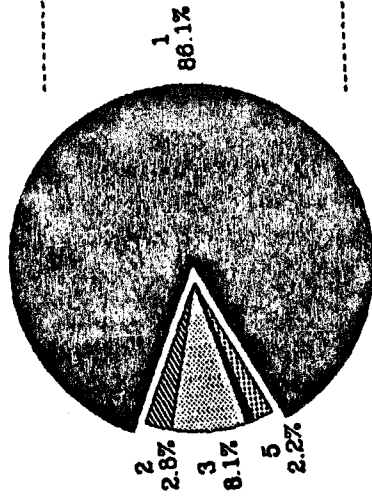
Cinsiyete göre; erkek öğrenciler, ailelerinden daha fazla dini bilgiye sahip olmaları ve onların cahilliğini nedeniyle çatışmada, kızlardan daha yüksek orandadırlar. Kızlar ise, hem ailelerinin kendilerinden daha dindar olmaları ve hem de dini bilgiler konusunda onlardan daha az bilgiye sahip olmaları nedeniyle çatışmada, erkeklerden daha fazladırlar. Bu durum, anne-babaların, çocuklarının dini eğitiminde ve dini uygulamalarında farklı bir tutum içinde olduklarını göstermektedir. Yani, erkek çocuklarının dini bilgileri edinmelerine gösterdikleri gayreti, kızlarından ihmal ettikleri, fakat diğer yandan, dini kurallarda, uygulamalarda kızlarına daha çok baskı yaptıkları söylenebilir.

Ailenin sosyo-ekonomik durumuna göre; üst orta ve zengin aile çocukları, ailelerinin kendilerinden daha dindar olmaları nedeniyle çatıştıklarını belirtmede diğerlerine oranla daha fazladırlar. Bu da, zengin aile çocuklarının, anne-babaları gibi dini inanç ve yaşayış içinde olmadıklarını göstermektedir. Alt orta ve fakir aileler, dini bilgiler konusunda çocuklarından daha az bilgililerdir ve çatışmada bundan çıkmaktadır.

Anne-babanın öğrenim durumuna göre; ilkokul ve altında öğrenime sahip anne-babaların, çocuklarından daha az bilgili ve cahil oldukları ve bu durumun da çatışmalarına neden olduğu görülmektedir. Dini bilgiler konusunda ailelerinden daha az bilgi sahibi olduklarını ve bu nedenle çatıştıklarını belirten öğrencilerin, daha çok ortaöğrenim ve yükseköğrenim mezunu babaların çocukları olması dikkat çekicidir. Yine, bu durum da babaların çocuklarının dini bilgileri edinmeleri konusunda ilgisiz kaldıklarını göstermektedir.

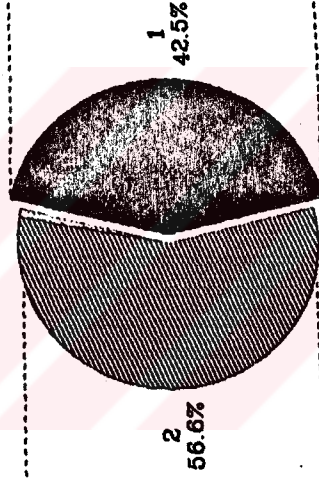
GRAFIK 10/c(***)

ÇATIŞMAMA'nın Nedeni

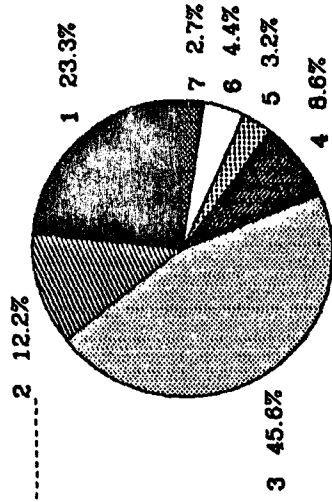
GRAFIK 10/a(*)

Aile ile Dinî Konularda
Çatışmanın Sıklığı

GRAFIK 10/b(**)

ÇATIŞMA'nın Nedeni

(*) Secenekler için bkz: TABLO 50

(**) Secenekler için bkz: TABLO 53

(***) Secenekler için bkz: TABLO 55

b. ÇATIŞMAMA NEDENİ

Aileleri ile dinî konularda çatışmadıklarını belirten öğrencilerin çatışmama nedenleri nelerdir?

Tablo 55. Aile İle Dinî Konularda Çatışmamanın Nedeni

Çatışmama Nedeni	Sayı	%
Ailemle dinî inanç ve görüşlerim aynı olduğu için çatışmama gerek kalmaz	776	86.1
Ailemle dinî inanç ve görüşlerim çok farklı olduğu için onları ikna da edemeyeceğimden dolayı, çatışmaktan sürekli kaçınıyorum	25	2.8
Dinî inanç ve görüşlerim ailemden farklı bile olsa aldığım eğitim gereği çatışmaktan çekinirim	73	8.1
Başka (Belirtiniz)	7	0.8
Cevapsız	20	2.2
TOPLAM	901	100.0

Görüldüğü gibi, aileleri ile dinî konularda çatışmadıklarını belirten öğrencilerin büyük çoğunluğu (% 86.1), onlarla inanç ve görüşlerinin aynı olduğunu, bu nedenle çatışmadıklarını belirtmişlerdir.

Ancak, bazı öğrencilerin soru kenarına yazdıkları notlar, bu uyumun bütünüyle doğru olmadığını veya bir kısmının mahiyetinin farklı olduğunu göstermektedir. Bu öğrenciler, ailelerinin dinî inanç ve yaşayışlarına karışmadıklarını, tamamen serbest bir ortamın olduğunu, hiçbir baskı yapmadıklarını ifade etmektedirler. Bir öğrencinin ifadesiyle "kimse kimseye karışmıyor da ondan" çatışma çıkmamaktadır. O halde, aileleri ile dinî konularda çatışmadıklarını belirten öğrencilerin hepsinin anne-babasıyla aynı inanç ve görüşü paylaştıklarını söyleyebilmek mümkün değildir.

Öğrencilerden bir kısmı, dinî inanç ve görüşlerinin ailesinden farklı bile olsa aldığı eğitim gereği olarak çatışmaktan çekindiklerini (% 8.1), diğer bir kısmı da, yine ailesiyle inanç ve görüşlerinin çok farklı olduğunu ancak onları ikna da edemeyeceğinden dolayı çatışmaktan kaçındıklarını (% 2.8) belirtmişlerdir. Ashında bu iki durum gizli bir çatışmanın olduğunu

TABLO 56. AİLE İLE DİNİ KONULARDA ÇATIŞMANA NEDENİNİN DEĞİŞKENLERE GÖRE FARKLILAŞMASI

DEĞİŞKENLER		Çatışmana Nedeni (*)						Chi-Kare Değerleri
		(1) S %	(2) S %	(3) S %	(4) S %	Ce.siz. S %	TOPLAM	
Bilim Alanına Göre	Fen Bilimleri	328 87.0	10 2.6	27 7.2	0 0.0	12 3.2	377	$\chi^2 = 3.53$ s.d. = 6 P > 0.05
	Sağlık Bilimleri	123 81.5	4 2.6	17 11.3	2 1.3	5 3.3	151	
	Sosyal Bilimler	300 86.7	10 2.9	28 8.1	5 1.4	3 0.9	346	
	İlahiyat	25 92.6	1 3.7	1 3.7	0 0.0	0 0.0	27	
Cinsiyete Göre	Kız	342 87.5	8 2.0	27 6.9	3 0.8	11 2.8	391	$\chi^2 = 2.66$ s.d. = 2 P > 0.05
	Erkek	434 85.1	17 3.3	46 9.0	4 0.8	9 1.8	510	
Sosyal Çevreye Göre	Köy	69 87.3	3 3.8	6 7.6	0 0.0	1 1.3	79	$\chi^2 = 6.42$ s.d. = 10 P > 0.05
	Kasaba	128 85.9	2 1.3	13 8.8	0 0.0	6 4.0	149	
	Küçük Şehir	241 85.4	9 3.2	23 8.2	2 0.7	7 2.5	282	
	Büyük Şehir	129 86.6	4 2.7	11 7.4	2 1.3	3 2.0	149	
	Metropolitan	73 81.1	5 5.6	9 10.0	1 1.1	2 2.2	90	
	Konya	136 89.5	2 1.3	11 7.2	2 1.3	1 0.7	152	
Din Öğretimine Göre	Resmi	53 60.9	5 5.8	23 26.5	1 1.1	5 5.7	87	$\chi^2 = 89.16$ s.d. = 6 P < 0.05
	Özel	156 88.6	5 2.9	11 6.3	2 1.1	2 1.1	176	
	Resmi+Özel	553 91.4	10 1.7	35 5.8	4 0.7	3 0.5	605	
	Hiç	14 42.4	5 15.2	4 12.1	0 0.0	10 30.3	33	
Ailenin Sosyo-Ekonomik Durumuna Göre	Alt (Fakir)	187 87.4	7 3.3	15 7.0	0 0.0	5 2.3	214	$\chi^2 = 11.41$ s.d. = 8 P > 0.05
	Ortanın altı	313 87.2	10 2.8	27 7.5	3 0.8	6 1.7	359	
	Orta	143 85.6	2 1.2	19 11.4	2 1.2	1 0.6	167	
	Ortanın üstü	81 87.1	1 1.1	7 7.5	1 1.1	3 3.2	93	
	Üst (Zengin)	52 80.0	5 7.7	5 7.7	1 1.5	2 3.1	65	
	Cevapsız	0 0.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	3 100	3	
Annenin Öğrenim Durumuna Göre	Okur-Yazar Değil	185 83.0	13 5.8	22 9.9	2 0.9	1 0.4	223	$\chi^2 = 16.20$ s.d. = 10 P > 0.05
	Okur-Yazar	129 87.8	6 4.1	8 5.4	1 0.7	3 2.0	147	
	İlkokul Mezunu	364 87.3	5 1.2	34 8.2	1 0.2	13 3.1	417	
	Ortaokul Mezunu	33 89.2	0 0.0	3 8.1	0 0.0	1 2.7	37	
	Lise Mezunu	42 82.3	1 2.0	5 9.8	2 3.9	1 2.0	51	
	Yüksekokul Mezunu	14 87.6	0 0.0	1 6.2	1 6.2	0 0.0	16	
Babanın Öğrenim Durumuna Göre	Okur-Yazar Değil	27 71.1	5 13.2	5 13.2	1 2.5	0 0.0	38	$\chi^2 = 28.36$ s.d. = 10 P < 0.05
	Okur-Yazar	96 81.4	7 5.9	12 10.2	0 0.0	3 2.5	118	
	İlkokul Mezunu	371 88.3	8 1.9	29 6.9	3 0.8	9 2.1	420	
	Ortaokul Mezunu	71 86.6	3 3.7	7 8.5	0 0.0	1 1.2	82	
	Lise Mezunu	108 85.7	2 1.6	11 8.7	2 1.6	3 2.4	126	
	Yüksekokul Mezunu	102 87.9	0 0.0	9 7.8	1 0.9	4 3.4	116	
	Cevapsız	1 100	0 0.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	1	
	TOPLAM	776 86.1	25 2.8	73 8.1	7 0.8	20 2.2	901	

(*) Seçenekler için bkz. Anket Formu soru: 48.

göstermektedir.

Aile ile dinî konularda çatışmama nedenleri ile değişkenler arasında, Chi-kare testi sonuçlarına göre; Bilim alanları, Cinsiyet, Sosyal çevre, Ailenin sosyo-ekonomik durumu ve Annenin öğrenim durumuna göre manidar bir ilişki bulunmamıştır. Bu konuda, Din öğretimi ile Babanın öğrenim durumuna göre ise manidar ilişki vardır.

Din öğretimine göre; Hem resmi ve hem özel din öğretimi görenler ile özel din öğretimi alanlar, diğerlerine göre daha yüksek oranda aileleriyle aynı dinî inanç ve görüşleri paylaştıklarından çatışmadıklarını belirtmektedirler. Aileleri ile gizli bir çatışma içinde olmada ise, hiç din öğrenimi görmeyenler ile sadece resmi din öğrenimi alanlar daha fazladır.

Babanın öğrenim durumuna göre; hiçbir öğrenim görmeyen babaların çocukları, babalarıyla aynı dinî inanç ve görüşleri paylaşmadıkları halde, onlardan çekindikleri, ikna da edemeyeceklerinden dolayı çatışmamada diğerlerinden daha yüksek oranda oldukları görülmektedir.

4. GENÇLERE GÖRE ANNE-BABA KUŞAĞI

Bu tesbitlerden sonra, son olarak, öğrencilerin anne-baba kuşağı hakkındaki görüşleri öğrenilmek istenmiştir.

Acaba öğrenciler eski kuşağı nasıl görmektedirler?

Tablo 57. Anne-Baba Kuşağı Hakkında Görüşler

Nitelikler	Sayı	%
Mutaassıb	44	2.8
Otoriter	77	4.9
Dinine ve geleneklerine bağlı	1158	73.9
Çağın gereklerine uyan kişiler	227	14.5
Başka (Belirtiniz)	40	2.6
Cevapsız	20	1.3
TOPLAM	1566	100.0

Öğrencilerin dörtte üçü (% 73.9) anne-baba kuşağını dinine ve geleneklerine bağlı bulmaktadır. Bu sonuç, M. Tezcan'ın bulgularıyla ⁶⁹ uygunluk göstermektedir.

Anne-baba kuşağını, çağın gereklerine uyan kişiler olarak görenlerin oranı (% 14.5)'dir. Mutaassıp ve Otoriter görenler ise, küçük bir gruptur. Sözü geçen araştırmada, öğrencilerin eski kuşağı, çok tutucu (% 13), otoriter (% 9.5) ve çağın gereklerine uyan kimseler olarak da sadece (% 3) oranında buldukları belirtilmektedir.

Dikkat edildiği gibi, dinine ve geleneklerine bağlılıkta önemli bir farklılaşma meydana gelmezken, diğerlerinde azalma olduğu görülmektedir. Bu, iki araştırma arasında geçen zamanda toplumumuzdaki değişmeyi göstermesi bakımından önemlidir.

69 Mahmut Tezcan, *Türklerle İlgili Stereotipler...*, s. 274.

F. DİNİ PROBLEMLERE KISMİ BİR YAKLAŞIM

Gençlik, ergenlikle başlayan ve yetişkinlik dönemine değin sürecek olan, insan hayatının en değişken, kritik ve bunalımlı bir dönemidir. Çünkü bedenî ruhî yapıdaki değişmeler yoğun bir şekilde yaşanmakta, sosyal bir rol ve statü kazanma ihtiyacı, kimlik arayışı bir takım problemleri de beraberinde getirmektedir.

Bütün bunların yanısıra yine bunlardan bağımsız olmayan dinî gelişim ve değişmeler ve bu sürecin ortaya çıkardığı problemler yönünden de gençlik çağı, üzerinde önemle durulması gereken bir yaş dönemidir. Bu yaş dönemi, hem dinî uyanma, dine karşı duyulan ilginin çoğalması ve hem de o zamana kadar kabul edilmiş olan dinî inançların ilk defa tenkidî bir şekilde ele alındığı, dinî şüphe ve kararsızlık dönemi olarak bilinir. Bu durum 18-12 yaşlarına kadar fazlalaşmaktadır⁷⁰. Demekki, dinî problemler en yüksek seviyesine asıl gençlik döneminde ulaşmaktadır. İlk yetişkinlik döneminde artık sükunete ve belirli kararlara varması beklenen bu olayın, çeşitli sebeplerle daha uzun sürmesi de mümkündür. Nitekim bu araştırmada, öğrencilerin bir kısmının inanç esaslarında hâlâ şüphe ve kararsızlık içinde oldukları tesbit edilmiştir.

Muhakkak, dinî problemler sadece inançla ilgili değildir. Din ile ilgili problemleri daha geniş bir perspektiften ele almak gerekmektedir. İnançla birlikte, dinî bilgi-öğrenim, uygulama-yaşama açısından bir takım problemlerin varlığı da bir gerçektir. Bütün bu alanlarda karşılaşılan ve çözüm bekleyen problemler genci tedirgin etmekte, bunalımlara sürükleyebilmektedir. Hatta bu çözümsüzlüğün, sosyal problem ve huzursuzlukların doğmasına sebep olduğu da söylenebilir. Ancak burada hemen ifade etmek gerekir ki, öğrencilerin öğrenim süresi boyunca değişen ve farklılaşan sosyal ve kültürel çevresi ile öğrenim seviyelerinin yükselmesi, bir takım dinî problemlerin doğuşuna olduğu kadar, varolan problemlerin çözümüne de sebep olabilmektedir.

70 Belma Özbaylar, a. g. e., s. 57 ; Hayati Hökelekli, a. g. t., s. 38, 96.

Ülkemizde gençlik problemleri araştırılırken, gençliğin dinî problemlerine gereken önem verilmediği görülmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, gençlik problemlerini bir bütün içinde ele almak gerekmektedir. Bu açıdan, din ile ilgili problemlerin, gençlik problemlerinin önemli bir boyutunu teşkil ettiği hatta gençlerin birçok problemleriyle yakın ilişkisi olduğu söylenebilir. Bu sebeple, gençlerin dinî problemlerinin araştırılması bir zaruriyet olarak ortadadır.

Bu bölümde, gençliğin din ile ilgili problemlerinin var olup olmadığı, varsa sıklık derecesi, problemlere karşı tutumları ile problemleri olduğunda başvurdukları yerler veya ne gibi işlemler yaptıkları tesbit edilmeye çalışılacaktır. Ayrıca, din görevlilerinin gençlerin dinî problemlerine ilgi dereceleri ve gençlerin din eğitimi konusundaki görüşlerine yer verilecektir.

1. DİNİ PROBLEMLER VE SIKLIĞI

Önce, öğrencilerin din ile ilgili problemlerinin olup olmadığı ve sıklık derecesi öğrenilmek istenmiştir.

"Din ile ilgili (inanç, ibadet, bilgi ve yaşama şeklindeki dinî hayatın tüm alanlarında) problemlerinizi oluyor mu?" sorusuna verilen cevapların dağılımı şöyledir:

Tablo 58. Din İle İlgili Problemlerinizi Oluyor mu?

Cevaplar	Sayı	%
Evet	1018	65.0
Hayır	544	34.7
Cevapsız	4	0.3
TOPLAM	1566	100.0

Soruya "Evet" cevabı verenlerin, öğrencelerin yaklaşık üçte ikisini oluşturduğu görülmektedir. Bu sonuç, üniversite gençliğinin din ile ilgili problemlerinin olduğunu çok açık bir şekilde göstermektedir.

Araştırmanın birçok sorusunda olduğu gibi, burada da, öğrencilerden bir kısmı, soru kenarına açıklayıcı notlar yazmışlardır. Bu notlar, bir yandan konuya açıklık kazandırırken, diğer yandan da, bazı dinî problemleri

açığa çıkarmaktadır. Bu yazılanlar tasnife tâbi tutulduğunda, gençlerin, dinî inanç, ibadet ve bilgi alanlarında birçok problemle karşılaştıkları anlaşılmaktadır. Bazı öğrenciler, inanç esaslarında da görüldüğü gibi, ahi-ret, kaza,kader, Allahın sıfatları... gibi konular ile mezhep farklılıklarını çözemedikleri veya çelişkiler içinde oldukları problemleri olarak belirtmek-tedirler. Bir kısım öğrenci de, dinî konulardaki bilgi yetersizliklerinden yakınmakta, dinî bilgi yetersizliğinin problemleri çıkmaza soktuğunu, inanıpta, bilip yapamamanın üzüntüsünü ve suçluluğunu duyduklarını be-lirtmektedirler. Bunların yanında, diğer bir kısım öğrenci de, ibadetler ve bazı uygulamalarda karşılaştıkları gerek kendi psikolojik yapısından, ge-rekse çevre şartlarından kaynaklanan problemleri olduğunu yazmışlardır⁷¹.

Din ile ilgili problemleri olduğunu belirten öğrenciler, acaba hangi sıklıkta bu problemlerle karşılaşmaktadırlar?

Tablo 59. Din İle İlgili Problemlerde Sıklık Derecesi

Derecesi	Sayı	%
Çok sık	57	5.6
Sık	199	19.5
Seyrek	762	74.9
TOPLAM	1018	100.0

Öğrencilerin dörtte üçü "seyrek" olarak dinî problemlerle karşılaştıklarını belirtmişlerdir.

Diğer dörtte birinin dinî problemlerinin ise, "sık" ve "çok sık" olduğu görülmektedir.

71 Öğrencilerin yazdıkları notlardan bazı örnekler :

"Çok fazla problemim var. Ailem bana ileri birşey olduğunu da sanmıyorum.

Onun için bir çıkmaz içindeyim."

"İnançlarımı veya üzerime düşen dinî vazifelerimi yerine getirmediğimi bili

yorum. Ve bu bana rahatsızlık veriyor. Bu durumda kendim içinden

çıkamıyorum fakat hiçbir yere de başvurumuyorum."

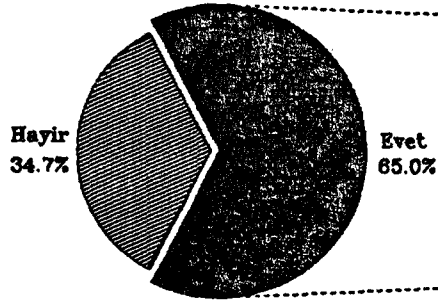
"Mesheplerin bu kadar farklılıklarını anlıyamıyorum."

"İnanmamı rağmen yeterli dini eğitim alamadığımdan, inancım ile dini hayatım çelişkilerle dolu. Bu durum bana ızdırap vermeye başladı."

...

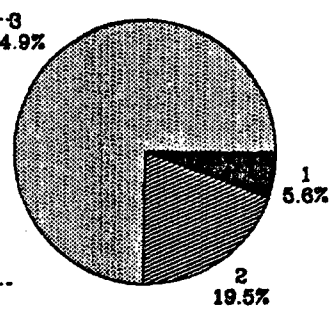
GRAFiK 11/a

Din ile ilgili Problemleriniz Oluyor mu?

GRAFiK 11/b(*)

Sıklık Derecesi

(*) Secenekler icin bkz: TABLO 59

Din ile ilgili problemler ve sıklığının değişkenlerle ilişkisine de bakılmıştır. Chi-kare testi sonuçlarına göre, dinî problemlerle bilim alanı ve cinsiyet arasında manidar ilişkiler bulunmuştur. Dinî problemlerin sıklığında, cinsiyet ve din öğretimi değişkenlerinde manidarlık bulunmuştur. Her iki tablodaki cevaplarla diğer değişkenler arasında ise manidar ilişkiler bulunmamıştır.

Bu sonuçlara göre sırasıyla gözden geçirilecek olursa, şu bulgularla karşılaşılır:

Bilim alanlarına göre, Sağlık Bilimlerinde öğrenim gören öğrenciler, dinî problemlerde diğerlerine göre daha fazladır. Onu Sosyal Bilimler ve Fen bilimleri öğrencileri takip etmektedir. İlâhiyat öğrencileri en az dinî problemleri olan kesindir. Bu sonuçlarda dikkati çeken husus, inanç ve ibadetler ile ilgili tutumlardaki sıralamanın tam tersi ile karşılaşılmış olmasıdır.

Cinsiyete göre, kızlar dinî problemlerde erkeklerden daha fazladır. Yine, dinî problemlerin sıklığında da, kızlar erkeklere göre "sık" sütununda daha yüksek orandadırlar. Daha fazla ihmal edildiği görülmüştü. Din eğitiminin yetersizliğinin tabii olarak problemleri de beraberinde getirdiği söylenebilir.

TABLO 60. DİN İLE İLGİLİ PROBLEMLER VE SIKLIĞININ DEĞİŞKENLERE GÖRE DAĞILIMI

DEĞİŞKENLER		CEVAPLAR				Chi-Kare Değerleri	"EVET" İse sıklığı				Chi-Kare Değerleri						
		Evet		Hayır			TOPLAN	Çok Sık S %	Sık S %	Seyrek S %		TOPLAN					
		S	%	S	%								S	%			
Bilim Alanına Göre	Fen Bilimleri	395	61.8	241	37.7	3	0.5	639	$\chi^2 = 9.63$	18	4.6	73	18.5	395	$\chi^2 = 5.53$		
	Sağlık Bilimleri	175	71.4	69	28.2	1	0.4	245	s.d. = 3	9	5.1	41	23.4	175	s.d. = 6		
	Sosyal Bilimler	389	66.8	193	33.2	0	0.0	582	$P < 0.05$	24	6.2	74	19.0	389	$P > 0.05$		
	İlahiyat	59	59.0	41	41.0	0	0.0	100		6	10.2	11	18.6	59			
Cinsiyete Göre	Kız	421	68.8	191	31.2	0	0.0	612	$\chi^2 = 5.80$	22	5.2	99	23.5	421	$\chi^2 = 7.19$		
	Erkek	597	62.6	353	37.0	4	0.4	954	s.d. = 1 $P < 0.05$	35	5.9	100	16.8	597	s.d. = 2 $P < 0.05$		
Sosyal Çevreye Göre	Köy	99	61.1	63	38.9	0	0.0	162	$\chi^2 = 4.95$	9	5.6	16	9.9	99	$\chi^2 = 10.78$		
	Kasaba	174	67.7	83	32.3	0	0.0	257	s.d. = 5	6	2.3	45	17.5	174	s.d. = 10		
	Küçük Şehir	324	66.3	165	33.7	0	0.0	489	$P > 0.05$	20	4.1	64	13.1	324	$P > 0.05$		
	Büyük Şehir	170	63.0	99	36.7	1	0.4	270		9	3.3	34	12.6	170			
	Metropolitan	78	59.5	52	39.7	1	0.8	131		4	3.1	11	8.4	78			
	Konya	173	67.3	82	31.9	2	0.8	257		9	3.5	29	11.3	173			
Din Öğretimine Göre	Resmi	84	60.9	54	39.1	0	0.0	138	$\chi^2 = 1.24$	3	2.2	17	12.3	84	$\chi^2 = 16.80$		
	Özel	216	65.3	114	34.4	1	0.3	331	s.d. = 3	20	6.0	43	13.0	216	s.d. = 6		
	Resmi+Özel	681	65.4	357	34.3	3	0.3	1041	$P > 0.05$	29	2.8	128	12.3	681	$P < 0.05$		
	Hiç	37	66.1	19	33.9	0	0.0	56		5	8.9	11	19.6	37			
Ailenin Sosyo- Ekonomik Durumuna Göre	Alt (Fakir)	263	66.4	131	33.1	2	0.5	396	$\chi^2 = 1.27$	18	4.5	51	12.9	263	$\chi^2 = 8.15$		
	Ortanın altı	409	64.7	221	35.0	2	0.3	632	s.d. = 4	25	4.0	85	13.4	409	s.d. = 8		
	Orta	175	63.0	103	37.0	0	0.0	278	$P > 0.05$	6	2.2	36	12.9	175	$P > 0.05$		
	Ortanın üstü	98	66.7	49	33.3	0	0.0	147		4	2.7	11	7.5	98			
	Üst (Zengin)	69	63.9	39	36.1	0	0.0	108		4	3.7	13	12.0	69			
	Cevapsız	4	80.0	1	20.0	0	0.0	5		0	0.0	3	60.0	4			
Annenin Öğrenim Durumuna Göre	Okur-Yazar Değil	272	65.7	140	33.8	2	0.5	414	$\chi^2 = 4.22$	21	5.1	46	11.1	272	$\chi^2 = 13.26$		
	Okur-Yazar	201	69.5	87	30.1	1	0.3	289	s.d. = 5	11	3.8	48	16.6	201	s.d. = 10		
	İlkokul Mezunu	438	63.5	252	36.5	0	0.0	690	$P > 0.05$	23	3.3	85	12.3	438	$P > 0.05$		
	Ortaokul Mezunu	33	61.1	21	38.9	0	0.0	54		0	0.0	9	16.7	33			
	Lise Mezunu	45	62.5	26	36.1	1	1.4	72		1	1.4	5	6.9	45			
	Yüksekökol Mezunu	18	66.7	9	33.3	0	0.0	27		0	0.0	3	11.1	18			
	Cevapsız	11	55.0	9	45.0	0	0.0	20		1	5.0	3	15.0	11			
Babanın Öğrenim Durumuna Göre	Okur-Yazar Değil	42	63.6	23	34.8	1	1.5	66	$\chi^2 = 0.87$	3	4.5	7	10.6	42	$\chi^2 = 6.38$		
	Okur-Yazar	145	65.6	76	34.4	0	0.0	221	s.d. = 5	12	5.4	27	12.2	145	s.d. = 10		
	İlkokul Mezunu	509	65.6	265	34.1	2	0.3	776	$P > 0.05$	28	3.6	107	13.8	509	$P > 0.05$		
	Ortaokul Mezunu	88	63.8	50	36.2	0	0.0	138		4	2.9	17	12.3	88			
	Lise Mezunu	127	65.1	67	34.4	1	0.5	195		7	3.6	24	12.3	127			
	Yüksekökol Mezunu	105	62.5	63	37.5	0	0.0	168		3	1.8	16	9.5	105			
	Cevapsız	2	100.0	0	0.0	0	0.0	2		0	0.0	1	50.0	2			
TOPLAN		1018	65.0	544	34.7	4	0.3	1566		57	5.6	199	19.5	762	74.9	1018	

Din öğretimine göre, problemlerin varlığında manidar bir farklılık görülmezken, problemlerin sıklık derecesinde, hiç din eğitimi görmeyenlerin "çok sık" ve "sık"lıkta daha fazla oranda oldukları dikkati çekmektedir. Onu sadece özel din öğretimi alanların izlemesi de ayrıca dikkat çekici diğer bir husustur.

2. DİNİ PROBLEMLERE KARŞI TUTUM

Yukarıdaki genel tesbitlerden sonra, din ile ilgili problemleri olduğunu belirten öğrencilerin, problemlere karşı tutumlarına, önemseme derecelerine geçilebilir.

Acaba, öğrenciler dinî problemlerini ne ölçüde önemsemektedirler?

Tablo 61. Din İle İlgili Problemlere Karşı Tutum

Tutum	Sayı	%
Çok önemserim	623	61.2
Orta derecede önemserim	314	30.8
Az önemserim	64	6.3
Hiç önemsemem	16	1.6
Cevapsız	1	0.1
TOPLAM	1018	100.0

Problemlili öğrencilerin yarısından çok fazlası, dinî problemlerini çok önemsediklerini belirtmişlerdir. Zaten soruların kenarlarına yazdıkları çeşitli notlar ilgi ve önemseme derecelerini göstermektedir.

Dinî problemlerini orta derecede önemseyenler, öğrencilerin yaklaşık üçte birini meydana getirirken, az önemsediklerini veya hiç önemsemediğini belirtenler ise, çok küçük bir gruptur.

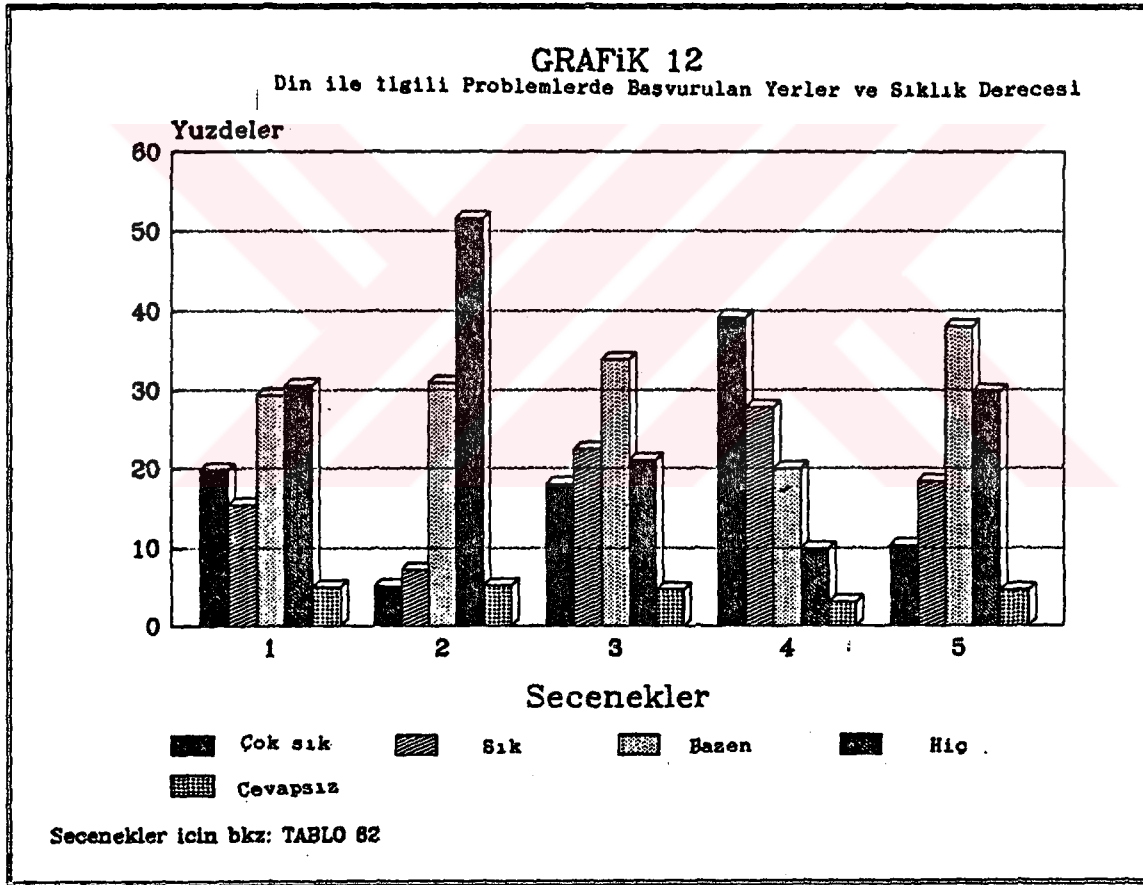
Sonuç olarak, elde edilen veriler, üniversite gençliğinin din ile ilgili çözüm bekleyen problemleri olduğunu, dinî problemlerine karşı da, duyarlı olduklarını çok açık bir şekilde göstermektedir.

3. DİNİ PROBLEMLERDE BAŞVURULAN YERLER

Öğrenciler, dinî problemlerine karşı duyarlı bir yaklaşım içinde olduklarına göre, bu problemlerinin halli için acaba bir gayretleri veya başvurdukları yerler var mıdır?

Bunun için öğrencilere: "Din ile ilgili problemlerinizi olduğunda, şu kişi, kuruluş veya durumlardan hangisine, hangi sıklıkta başvurursunuz?" sorusu sorulmuş, bununla öğrenme, danışma mercileri ve başvuru sıklığı öğrenilmek istenmiştir.

Alınan cevaplar Tablo 62 ve Grafik 12'den izlenebilir.

Tablonun incelenmesinden anlaşıldığı gibi, gençler, dinî problemlerinin çözümünü için, birinci derecede "çok sık" olarak Kitaplara başvurumaktadırlar. Üniversite seviyesindeki gençler için bu, tabii bir durumdur. Nitekim, daha önce ders kitapları dışında okunan yaygın türünü tesbit ederken, dinî kitapların ilk sırada yer aldığı görülmüştü. Dinî problemlerin çözümünü için "çok sık" başvurulmuş mercilerin ikincisi ailedir. Ailenin,

burada da, önemli yerini koruduğu görülmektedir.

"Sık" başvuruda yine kitaplar ön sırayı alırken, onu, gencin çevresinde dinî bilgilerle tanınmış kişiler takip etmektedir.

Gerek "bazen" başvurular yerlerin ancak üçüncü sırasında ve gerekse "hiç" başvurulmayan yerler sütununun ilk sırasında, hem de çok yüksek bir oranda Diyanet mensuplarının (Müftü, Vaiz, İmam vs.) yer alması dikkat çekicidir. Bu sonuç, gençlerin, dinî problemlerinde, belki de en önce başvurmaları gereken kişiler olan din görevlilerine danışmadıklarını ve din görevlilerinin de, gençlerin problemleriyle ilgilenmediklerini, onlarla diyalog kuramadıklarını göstermektedir. Burada, din görevlilerinin çoğunlukla eğitim-öğretim açısından zaten yetersiz oldukları gözönüne alınırsa bu bakımdan sonucun tabii karşılanması gerekir. Özellikle üniversite gençliği sözkonusu olduğundan, bu sonucun tabiiliği daha da açıktır. Çünkü, din görevlilerinin çoğunluğunun, gençliğin problemleriyle ilgilenecek, çözüm yolları teklif edebilecek kısaca danışmanlık yapabilecek pedagojik formasyondan yoksun oldukları bilinen bir gerçektir. Bu durum, ancak, din görevlilerinin eğitim seviyelerinin yükseltilmesi, camideki görevlerinin dışında sosyal ve kültürel alanlarda da aktivitelerinin sağlanması için alınacak tedbirlerle düzeltilebilecektir. Bunun için, hiç olmazsa şimdilik, hizmet içi eğitim kurslarının uzun süreli ve düzenli aralıklarla yapılması, bu kurslarda mesleki bilgilerin yanı sıra, sosyo-kültürel, psikolojik ve pedagojik bilgilerin de verilmesinin çok faydalı olacağı kanaatindeyiz.

4. ÇOK MÜŞKÜL DURUMDA KALINILDIĞINDA YAPILAN İŞLEMLER

Gençler, çaresizlik içinde, zor durumda kaldıklarında veya kendilerini bunaltan herhangi bir durumla karşı karşıya oldukları durumlarda, toplumda yaygın bazı dinî veya sıhrî işlemlerden hangilerine ne derecede başvurumaktadırlar?

Bunun öğrenilebilmesi için , öğrencilere şöyle bir soru soruldu: "Çok müşkül durumda kaldığınızda aşağıdaki uygulamaların hangisine veya hangilerine, hangi sıklıkta başvurursunuz?"

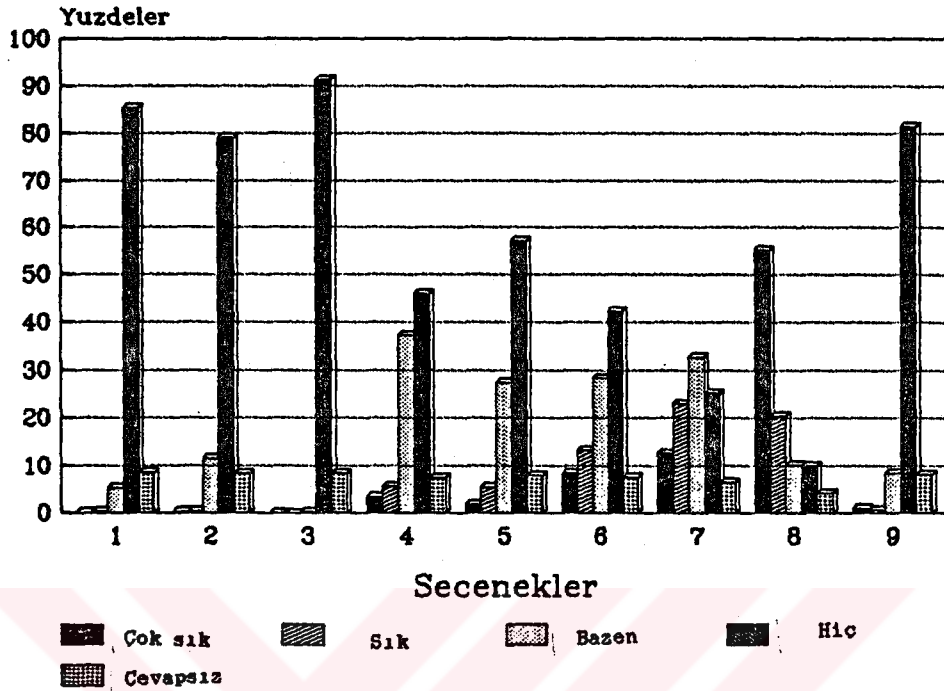
Alınan cevaplar Tablo 63 ve Grafik 13'den izlenebilir.

TABLO 63. Çok Mskl Durumda Kalındığında Başvurulan işlemler ve Sıklık Derecesi

işlemler	Sıklık Dereceleri					
	Çok sık Sayı	Sık Sayı	Bazen Sayı	Hiç Sayı	Cevapsız Sayı	TOPLAM Sayı
Kurşun döktürmek	3	6	85	1337	135	1566
Muska yazdırmak	7	7	182	1239	131	1566
By yaptırarak	0	0	5	1430	131	1566
Adak adamak	55	89	585	720	117	1566
Yatır ziyaretini	30	86	430	894	126	1566
Mevlid, Kur'an okutmak	133	208	444	662	119	1566
Sadaka vermek	197	360	513	394	102	1566
Bildigim duaları okumak	864	320	160	156	66	1566
Fal baktırmak	17	11	133	1277	128	1566
Başka (Belirtiniz)						14

GRAFİK 13

Çok Müşkül Durumda Kalındığında Başvurulan İşlemler ve Sıklık Derecesi

Secenekler için bkz: TABLO 63

Tablo incelendiğinde, genellikle "dua"nın dışındaki uygulamaların oranlarının "Hiç" sütunundaki kabarıklığı dikkati çekmektedir.

Bu sonuç, Tezcanın bulgularıyla da⁷² paralellik göstermektedir. Ancak sözkonusu araştırmada "dua"ya yer verilmemiştir. Bu araştırmada, öğrencilerin "çok sık" başvurdukları işlemlerin en yüksek oranına sahip olarak bulunan "dua"nın bir çok araştırmanın⁷³ bulgularıyla da desteklendiği görülmüştür.

Gençlerin hangi sebeplerle duaya başvurdukları konusunda, bir araştırmanın⁷⁴ tesbitleri şöyledir: 1. Gelecek endişesi ile yapılan dualar 2. Sınavlar öncesi yapılan dualar 3. Sevilen birinin ölümü üzerine yapılan dualar 4. Hastalık ve yardıma muhtaç anlarda yapılan dualar.

Gençlerin gerek çok müşkül durumda kaldıklarında sığınma ve bağlanma ihtiyacıyla gerekse kişisel dilek ve temennilerinin yerine gelmesi

72 Mahmut Tezcan, a. g. e., ss. 317, 318.

73 Cale Morgan, Çocuk ve Gençlik Psikolojisi, ss. 362, 363; Hayati Hökelekli, a. g. t., s. 86. Varış, Ergenin Gelişimine Etki Eden Faktörler, Ank. 1968, s. 106.

74 Hayati Hökelekli, a. g. t., s. 87.

için sık sık dua ettikleri bir vakıadır. Hiç duaya başvurmadan yaşayan bir genç düşünülemez.

Gençlerin dua'dan sonra en çok yaptıkları işlem "sadaka vermek" tir. Sadaka'ya sıklıkla "mevlid, Kur'an okutmak" izlemektedir. Bu genellikle bir isteğin, bir adağın gerçekleşmesiyle yapıldığı söylenebilir.

Öğrencilerin "Bazen" başvurdıkları işlemler de, yoğunluk sırasına göre, adak adamak, sadaka vermek, mevlid, Kur'an okutmak ve yatırı ziyaretine gitmek olduğu görülmektedir.

Kurşun döktürmek, muska yazdırmak, büyü yaptırmak ve fal baktırmak gibi işlemlerin ise hemen hemen hiç yapılmadığı dikkati çekmektedir.

Sonuç olarak, öğrencilerin hurafecilik diye adlandırılan işlemlere inanmadıkları, ancak dua, sadaka, adak gibi dinde de yeri olan işlemlere ise genellikle başvurdıkları söylenebilir.

5. DİN GÖREVLİLERİNİN ROLÜ

Gençlerin, dinî problemleri ile ilgili konularda, din görevlilerine hemen hemen hiç başvurdıkları tesbit edilmişti. Acaba, gencin ailesinde veya yakın akrabaları arasında olan din görevlileri, onlarla ilgilenmekte midir?

Bunun için önce, aile ve yakın akrabaları arasında din görevlisi olan öğrenciler tesbit edilmek istenmiş, diğer soru da sadece onlara sorulmuştur.

Tablo 64. Ailede ve Yakın Akrabalar
Arasında Din Görevlisi Var mı?

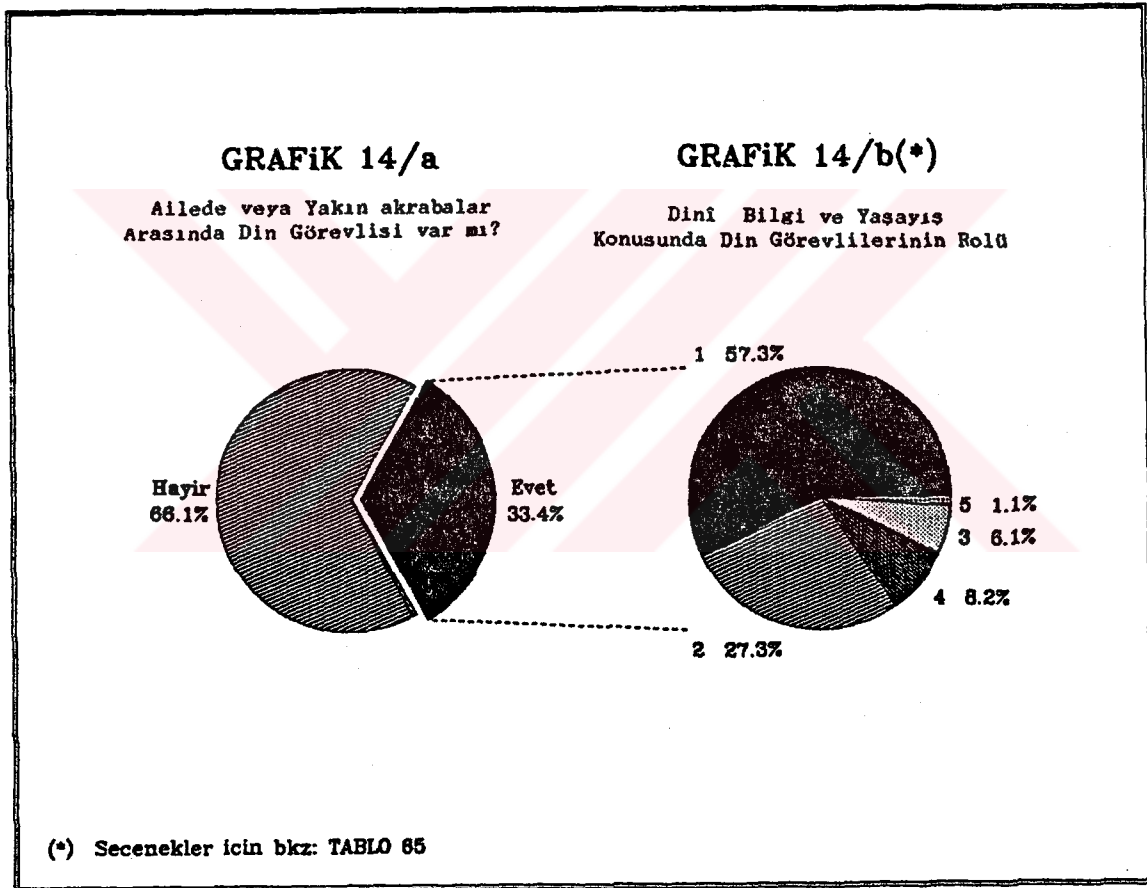
Cevaplar	Sayı	%
Evet	523	33.4
Hayır	1035	66.1
Cevapsız	8	0.5
TOPLAM	1566	100.0

Öğrencilerin üçte birinin ailesinde (baba, ağabey...) veya yakın akrabaları (amca, dayı...) arasında din görevlileri olduğu görülmektedir.

Bu din görevlileri acaba, kendi yakın çevrelerinde olan gençlere, dinî

Tablo 65. Dini Bilgi ve Yaşayış
Konusunda Din Görevlilerinin Rolü

Cevaplar	Sayı	%
Dini bilgi ve yaşayışımız konusunda bizi aydınlatmakta ve uyarmaktadır	299	57.3
Dini inanç ve tutumlarımıza karışmaz	143	27.3
Biz gençlerle hiç ilgilenmez	32	6.1
Görüşlerimiz farklı anlaşıyoruz	43	8.2
Başka (Belirtiniz)	6	1.1
TOPLAM	523	100.0

bilgi ve yaşayış konusunda yardımcı olmakta mıdır?

Öğrencilerin yarısından çoğu, ailesinde veya yakın akrabaları arasında olan din görevlilerinin, dini bilgi ve yaşayış konusunda kendilerini aydınlatıp uyardıklarını belirtmişlerdir.

Diğer yaklaşık yarıya yakın öğrencinin ise, din görevlilerinin kendileriyle ilgilenmedikleri veya farklı görüşlere sahip oldukları için anlaşamadıklarını belirttikleri dikkati çekmektedir.

Tablodan anlaşıldığına göre, bu ilgisizliğin büyük çoğunluğu, karışmama şeklinde ortaya çıkarken, bir kısmı da din görevlileri ile gençler arasındaki görüş farklılıklarından ileri gelmektedir.

Sonuç olarak, din görevlilerinin gençler üzerinde etkileyici, yol gösterici rolleri olmadığı anlaşılmaktadır. Din görevlilerinin yaklaşık yarısının, yakın akrabalarından olan gençlerle dahi ilgilenmemesi bu sonucu doğrulamaktadır.

6. DİNİ BİLGİLERE OLAN İHTİYAÇ

Bilindiği gibi, günümüzde din eğitim ve öğretimi, aile'de , camiler'de.. yaygın olarak, ilk ve ortaöğrenim'de de örgün olarak yapılmaktadır. Yüksek öğrenimde ise, herhangi bir din öğretimi verilmemektedir.

Acaba, Üniversite geçleği, dini konularda şu andaki bilgisinden daha çok bilgi edinmek istemekte midir?

Tablo 66. Dini Konular Hakkında
Daha Çok Bilgi Edinmek İster misiniz?

Cevaplar	Sayı	%
Evet	1431	91.4
Gerekli bilgim olduğu için istemem	92	5.8
Gereksiz bulduğum için istemem	29	1.9
Cevapsız	14	0.9
TOPLAM	1566	100.0

Görüldüğü gibi, öğrencilerin hemen hemen tamamına yakını dini konularda daha çok bilgi edimek istemektedirler.

Bazı öğrencilerin soru kenarına yazdıkları notlar, bu isteğin samimiyetini ve şiddetini göstermektedir⁷⁵.

Gerekli bilgisi olduğu için istemeyenler küçük bir grubu oluştururken,

75 Bunlardan bazı örnekler:

"Evet, hem de çok fazla."

"Dini konularda bilgim çok eksik. Öğrenmek ihtiyacı duyuyorum, özellikle Kur'anı tanımak istiyorum."

"Hem de çok isterim. Bu nun için imkânlar sağlansa çok sevinirim."

dini bilgileri gereksiz bulduğu için istemeyenler ise yok denemek kadar azdır.

Yükseköğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumunun, Kurum yurtlarında barınan yükseköğrenim gençleri üzerinde yaptığı bir araştırmada⁷⁶ öğrencilere, öğrenimlerine devam ederken günlük hayatlarında lâzım olabilecek bazı bilgi ve becerileri elde edebilmek için, istedikleri kurslar sorulmuş ve öğrencilerin en çok istedikleri kursların ikincisinin Kur'an Kursu olduğu tesbit edilmiştir.

76 Yükseköğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu, Kurum Yurtlarında Barınan Öğrencilerin Boş Zamanlarını Değerlendirme Anketi Sonuçları, Ank. 1967, ss. 245-248.

SONUÇLAR

Araştırmanın bu sonuç bölümünde, daha önce tesbit ettiğimiz varsayımlarla elde edilen bulguların karşılaştırılması yapılacak, bu arada diğer önemli bulguların özeti verilecek ve bunlara göre geliştirilen, çözüm bekleyen bazı problemlere de öneriler getirilecektir.

Bu araştırmada, üniversite gençliğinin dinî inanç, tutum ve davranışları ele alınmıştır. Çalışmanın amacı, bu hususlarda bir durum tesbiti yapmaktır. Böylece bu çalışma ile gençlerin nasıl bir inanç ve tutum içinde oldukları, bu inanç ve tutumlarıyla davranışlarına nasıl yansıdığı ortaya konulmak istendi. Bunun yanında, gençlerin inanç ve tutumlarıyla, sosyal ve kültürel çevre faktörlerinin olumlu veya olumsuz etkileri ve ne gibi farklılaşmalara sebep oldukları üzerinde duruldu. Böylece, üniversite gençliğindeki değişim olugusu da belirlenmeye çalışıldı.

Burada hemen belirtmemiz gereken bir husus da şudur; üniversite gençliği üzerine yapılmış olan ve daha çok monografik bir nitelik taşıyan bu araştırmadan geniş çapta genellemelere gitmek fazla güvenilir olmaya bilir. Her ne kadar Türkiye'nin bütün bölgelerinden gelen öğrencilerin kümelandıkları bir ortam ve genel özellikleri temsil edebilecek bir örneklem seçilmiş ise de, üniversitenin bulunduğu şehrin genel atmosferi, arkadaş grupları, hocaları, kültürel etkinlikler, üniversitenin konumu, hatta fiziki yapısı... vb. gibi birçok çevre faktörleri gözönünde bulundurulduğunda, bu verilerle yapılacak genellemelerde ihtiyatı elden bırakmamak gerekir. Türkiye'nin değişik bölgelerindeki diğer üniversite gençliği ve hatta başka gençlik kesimleri üzerindeki araştırmalardan sonra, karşılaştırmalı bir değerlendirmeye giderek, daha genel ve sağlıklı sonuçlara varmak mümkündür.

Bu araştırmada elde edilen en önemli husus; gençlerin din probleminin çok boyutlu, karmaşık, çok sayıda değişkenin etkileşimi sonucu olduğudur. Bu sebeple, problemi tek yönlü yahutta ilişkisi olduğu un-

surlardan tecrid ederek çözümleme teşebbüsleri eksik ve yanlış sonuçlara götürebilir. Onun için, dinî inanç, tutum ve davranışların sosyal çevre şartlarıyla birlikte ele alınması gerekir. Problemi bu açıdan ele almak, daha sağlıklı çözümlere ulaşmayı kolaylaştıracaktır.

Gençlerin hemen hemen tamamına yakınının Allah inancı konusundaki kararlarını olumlu yönde belirledikleri ve rasyonel inancın hakim olduğu görülmüştür (V.: A. doğrulanmıştır). Ancak, hiç de küçümsenmeyecek bir oranda, öğrencilerin inanç esaslarında önemli problemleri olduğu tesbit edilmiştir. Bunlar ; kader, ahiret ve meleklerle iman hususunda yoğunlaşmaktadır (V.: A/1 doğrulanmıştır).Çünkü, din-bilim çatışmasının hissedilmeye başlandığı üniversiter çevre, bu inançlar konusunda çelişkili, şüpheci tutumu ortaya çıkarmaktadır.

(V.: A/3 doğrulanmıştır). Bu durumun ise, din eğitiminin yetersizliğinden kaynaklandığı söylenebilir. Bu açıdan bakıldığında, gençlerin din eğitimine ihtiyaçları açıkça kendini göstermektedir. Nitekim bulgularımız da buyöndedir (V.: F/S doğrulanmıştır). Burada öğrencilerin hemen hemen tamamına yakını, dinî bilgilerinin yetersizliğini ve bu bilgiye ihtiyaçları olduğunu belirtmişlerdir ki, bunların içinde inançsız öğrencilerin de bulunması dikkat çekicidir. Biz burada, üniversitelerde din kültürü derslerinin konulmasını öneriyoruz. Yalnız bu dersin, akademik kariyere sahip, çok yönlü ve hatta psiko-pedagojik formasyona sahip kişilerce verilmesinin bir zaruret olduğuna işaret etmek istiyoruz. Eğer bu, şimdilik mümkün görülmiyorsa, seçmeli dersler arasında veya belirli zamanlarda periyodik olarak seminer, kurs ve konferanslar şeklinde de yapılabilir.

Aile, inanç ve tutumlarının oluşmasında, önemli ve olumlu bir yere sahiptir. Öğrencilerin inançsızlık konusundaki kararlarında ise, hiç etkisinin olmadığı bulunmuştur. Ailedeki hatalı dinî sosyalleşme hadisesi bunun dışındadır. Ailenin etkisinin gencin gelişim süreci içinde, zihinsel gelişimin ve çevre faktörlerinin etkisi ile azaldığı ve bu inancın değişmelere uğradığı (V.: A./2 doğrulanmıştır) ve bu değişmelerin de, genellikle inançsızlık şeklinde sonuçlandığı görülmüştür. Bu sebeple, geleneksel Türk aile yapımızın fonksiyoner özelliğini koruya bilmesi için bir takım tedbirlerin alınması gerekli görülmektedir. Gençlere olduğu kadar, aileler için de islâm dinî hakkında aydınlatıcı bilgi veren eğitim programları hazırlanmalı, bunlar

ailelere eğitim kurumları ve TRT yayınları aracılığıyla ulaştırılmalıdır. Aksi halde, ailenin çözülmesi genelde toplumun çözülmesi sonucunu doğuracaktır.

Gençlerin ibadetlerle ilgili tutumları olumludur. Ancak, bu olumlu tutuma rağmen ibadetlerin yerine getirmesi hususunda bir ilgisizlik söz konusudur (V.: B. doğrulanmıştır). Öğrencilerin bayram ve cuma gibi namazlara daha çok rağbet ettikleri halde, günlük namazlarda aynı hassasiyeti göstermedikleri ve oranın diğer namazlara göre büyük ölçüde düştüğü görülmüştür. Bu meseleye zaman, mekan ve sosyal çevre açısından yaklaşmak mümkündür. Özellikle de çevre faktörünün namazın yerine getirilmesinde caydırıcı bir role sahip olduğu tesbit edilmiştir (V.: B/2 doğrulanmıştır). Burada, yeri gelmişken gençlerin bir isteğini dile getirmek de icab etmektedir. O da, öğrencilerin namazla ilgili anket sorusunun altına düştükleri çok sayıdaki notlardan anlaşıldığı gibi, fakülte ve yüksekokul binalarının uygun bir yerinde ibadetlerin yapılabilmesi için bir mekan tahsis edilmesidir. Ayrıca, ders ve sınav programlarında da vakitler açısından hassas davranılması hem öğrencileri hem de öğretim üyelerini rahatlatacaktır. Bazı fakültelerin ibadetler için mekantahtsisi konusunu güzel bir şekilde çözüme kavuşturduklarını tesbit ettik. Fakat, birçok fakülte ve yüksekokulda ibadet yapılabilecek hiç bir mekânın olmadığını ve bazılarında da ancak iki üç kişinin namaz kılabilceği darlıkta, en önemlisi de sağlık şartlarına uygun olmayan, kalorifer kazan dairesi ve bodrum gibi yerlerde ibadet edildiğini gözlemledik. Öğrencilerin rahatça ve huzur içinde ibadet edebilmelerine imkân sağlayıcı (bu konuda özellikle kız öğrenciler daha da mağdur durumdadır) kız ve erkek öğrenciler için ayrı mekanların açılması önemli bir problemin çözüme kavuşturulmasını sağlayacaktır. Çünkü, öğrencilerin yine ifadelerinden anlaşıldığına göre, inanıpta ibadet edememenin onları çelişkili bir duruma düşürdüğü, rahatsızlık verdiği, hatta zaman zaman bunalımlara sürüklediği bulgularımız arasında yer almaktadır. Muhhakak bu durum, sadece mekân ve vakit meselesi değildir; psiko-sosyal yönü daha ağırlık kazanmaktadır. Öğrencilere, ancak böyle bir imkanın sağlanması, problemin çözümüne katkıda bulunacaktır. Diğer ibadet şekillerinde orucun büyük çoğunlukla tutulduğu, öğrencilerin zekât, kurban ve hac konusundaki düşüncelerinin de olumlu olduğu görülmüştür (V.: B/1 doğrulanmıştır).

Gençlerin dinî törenlere ilgi duydukları ve katıldıkları tesbit edilmiştir (V. B/3 aksi durum). Toplumsal hayatımızda önemli bir yeri olan dinî muhtevalı törenlere gençliğin ilgi duyması, sosyal bütünleşme açısından önemli bir davranıştır.

Üniversite döneminde öğrencilerin dinî yaşayışlarında önemli değişimler olmuştur. Bu değişimin öğrencilerin yaklaşık yarısında meydana geldiği görülmüştür. Dinî yaşayışının değişime uğradığını belirten öğrencilerin bu değişim yönünün tesbitinde, üniversite öğreniminin, hem ibadetlerinin artışı ve daha bilinçli yapılmasında, hem de zayıflama ve terk edilmesinde etkili olduğu tesbit edilmiştir(V. B/4 doğrulanmıştır). Üniversite öğreniminin dinî yaşayışlarında zayıflatma etkisinin, sadece özel din eğitimi alanlarda daha fazla olması ise dikkat çekici bir sonuçtur.

Öğrencilerin sosyo-kültürel hayatlarında dinin merkezi bir fonksiyona sahip olduğu tam olarak söylenemez (V. C. kısmen doğrulanmıştır). Ancak, gerek eş seçiminde dinî ve manevî değerlere sahip kişilerin tercih edilmesi, gerekse dini yayınların diğerlerine göre daha çok okunması, yine de İslamın ve değer yargılarının gencin gündeminde yer aldığını göstermektedir. Diğer yandan, arkadaş grupları arasında en çok konuşulan konunun dersler ve öğrenci problemleri olduğu görülmüştür. Öğrenciler arkadaş seçerken daha çok dürüst ve ahlâklı olanları tercih etmektedir. TRT'deki dinî programlar da genellikle izlenmemektedir.

Üniversite gençliğinin büyük bir kısmı, dinî grup ve tarikatlara girmenin gereğine inanmadıklarını belirtmişlerdir (V.:D.,D/1 doğrulanmıştır). "Evet" cevabı verenlerin de büyük bir kısmının sempati-zan veya tarikatların tarihi konumu çerçevesinde bu görüşü benimsedikleri onlarla yapılan görüşmeler ve gözlemlerimiz neticesinde anlaşılmıştır. Dinî grup ve tarikatlarla ilgili bilgisi olmadığını belirten öğrenciler de dikkat çekici bir orandadır (V.: D/2 doğrulanmıştır). Toplumsal bir vakıa olan dinî grup ve tarikatları görmemezlikten gelmek mümkün değildir. Bu sebeple, konuyla ilgili öğretim üyelerinin (bilhassa İlâhiyat Fakültesi öğretim üyelerinden yararlanılabilir) seminer ve konferanslarla bu konuda öğrencileri aydınlatmaları bir ihtiyaç olarak görülmektedir. Diğer bir husus da dinî muhtevalı dernek, vakıf... vb. gibi kuruluşlarla da, üniversite gençliğinin hiçbir ilgisi olmadığıdır (V.: D/3

doğrulanmıştır).

Dini konularda kuşaklar çatışmasına gelince, bu konuda vardığımız sonuç; öğrencilerle aileleri arasında çatışmaya varmayan bazı anlaşmazlıkların olduğudur (V.: E. doğrulanmıştır). Çatışmanın olmaması, ailelerin çocukları ile ilgili beklentilerinin farklılaşması, ekonomik ve istikbâl endişesinin ağır basması, dini inanç ve tutumların değişmesi dolayısıyla, dini kaygının da zayıflamasının sonucu olduğu söylenebilir. Genelde orta derecede dindarlığa sahip aile yapısının (V.: E/1 doğrulanmıştır) hâkim olduğu toplumumuzdaki ailelerce dini inanç yeterli görülmekte, ibadet ve dini hükümlerin uygulanmasında çocuklarına baskı yapmamaktadır (V.: E/2 doğrulanmıştır). Ancak, anne ve babaların yetersiz ve hurafelerle karışık düşünce ve bazı uygulamaları tartışma ve anlaşmazlıklara sebep olabilmektedir (V.: E/3 doğrulanmıştır).

Araştırmada elde edilen bir başka sonuç da, üniversite gençliğinin dini inanç, bilgi ve uygulama konularında problemlerinin olduğudur (V.: F. doğrulanmıştır). Ve problemler onları zaman zaman bunalımlara sürükleyecek derecede rahatsız etmektedir (V.: F/2 doğrulanmıştır). Bu konuda gençlerin rehberlere, model (örnek) insanlara ihtiyaçları vardır. Gençlerin, problemlerinin hallinde danışabilecekleri kişileri bilemedikleri veya psikolojik durumları gereği danışmaktan çekindikleri, dini yayınlar konusunda da sağlıklı seçim yapamadıkları tesbit edilmiştir. Gençlerin dini problemlerinde din görevlilerinin hiçbir yapıcı etkisinin olmaması dikkat çekici bir sonuçtur (V.: F/4 doğrulanmıştır). Öğrenciler dini problemlerinin çözümünü hususunda daha çok kitaplara ve ailelerine başvurmaktadır. Kitap seçiminin iyi yapılamaması durumunda ve ailenin de bu konudaki yetersizliği sebebiyle hatalı bilgilendirme, gencin dini kişiliğinin zedelenmesine, bu konuda hatalı tutum ve davranışlara sürüklenmesine zemin hazırlayabilmektedir.

Öğrencilerin bâtıl inançlara pek iltifat etmedikleri görülmüştür (V.: F/3 doğrulanmıştır). Ancak, büyük oranda dua, sırasıyla sadaka, mevlid ve Kur'an okumak-okutmak gibi işlemlere, genellikle zor durumda kaldıklarında sık başvurumaktadırlar. Gençlik, batıl inançlara başvurmamakla, geleneksel kesimdeki bazı inanç ve davranışların, modern grup olarak üniversite gençliğinde değiştiğini, buna karşılık, dinde de yeri olan diğer işlemlere sıkça başvurmakla, hem ruhî tatmin ve hem

de doğru olanı yapma eğiliminin varlığını göstermektedir.

Konuya birde değişkenler açısından bakılacak olursa şu sonuçlarla karşılaşılır: nın öğrencilerin dini inanç, tutum ve davranışlarında farklılaşmalarına sebep olduğu görülmüştür. (V:G. doğrulanmıştır) Üniversite öğrenimi görülen bütün bilim alanlarında öğrencilere rasyonel inanç hakimdir.(V.:G./1 aksi durum). İbadet ve diğer dini hükümlerin uygulanması hususunda ise, İlahiyat öğrencileri diğerlerine göre olumlu yönde çok farklı konumdadırlar. Bir sıralama yapılacak olursa, hemen hemen bütün konulardaki tutum ve davranışlarda İlahiyat öğrencilerini Fen Bilimleri öğrencilerinin takip ettiği daha sonra Sosyal Bilimler öğrencileri ile son sıraya Sağlık Bilimleri öğrencilerinin aldığı görülmektedir. Ancak, çok dikkat çekici bir sonuç da, inanç ve ibadet ve diğer konulardaki bu sıralamanın, dinî problemler ve sıklığı hususunda tam tersi olmasıdır. Diğer bir bulgu da, İlahiyat öğrencilerinin dinî inanç ve uygulamalarında üniversite öncesi durumlarına göre, olumsuz bir farklılaşmanın meydana gelmemesi, değişime en çok uğrayan kesimin Fen Bilimleri ile Sağlık Bilimleri öğrencileri olmasıdır (V.G./2 doğrulanmıştır). Yine çok dikkat çekici bir bulgu da, İlahiyat öğrencilerinin aileleriyle en çok çatışma durumunda kalan kesim olmasıdır. Öğrencilerin notlarından anlaşıldığına göre, aileleriyle aralarındaki din anlayışlarındaki farklılık, zaman zaman onları ikaz durumunda kalmaları çekişmelerine sebep olabilmektedir.

Cinsiyet faktörünün dinî inanç ve tutumların farklılaşmasına kısmen sebep olduğu görülmüştür. Buna göre, kızların az bir oranla irrasyonel inanç ve kararsız tutumda daha fazla oldukları, erkeklerin ise, rasyonel inanç ve inançsızlıkta daha yüksek oldukları tesbit edilmiş olmasına rağmen, bu farklılığın tam olarak, çok farklı bir şekilde kızlar ile erkekler arasında inanç kınusunda bir farklılaşmayı gösterdiği söylenemez(V.: H. kısmen doğrulanmıştır). Ancak geleneksel dinî tutum ve uygulamalar hususunda bazı farklılıklar vardır. Yine, üniversite öğrenimi sebebiyle dinî hayatta değişme, erkek öğrencilerde daha fazladır. Kızların dinî uygulamaları benimsedikleri halde çevre şartlarından dolayı buna zemin bulamadıkları ve durumlarından ötürü sıkıntı ve rahatsızlık içinde oldukları tespit edilmiştir. Bu konuya daha önce değinilmişti. Cinsiyet konusunda önemli bir bulgu da, ailelerin dinî eğitim ve dinî hükümleri uygulatma hususunda, kız ve erkek çocukları

arasında farklı bir tutum ve uygulama içinde olduklarıdır. Yani erkek çocuklarının dini eğitimlerinde daha fazla özen gösterdikleri halde kız çocuklarını bu hususta ihmal etmeleridir. Bu durumun en çok dikkati çeken diğer bir yönü de, ailelerin kız çocuklarının dini eğitimlerini ihmal etmelerine rağmen, dini kuralları uygulatma hususunda onlara daha çok baskı yapmalarıdır. Bu sebeple olsa gerek, kızların dini problemleri erkeklere göre daha fazladır.

Küçük yerleşim bölgelerinden yükseköğrenime gelen öğrencilerin diğerlerine göre daha yüksek oranda, dini inanç, tutum ve davranışlarında değişimler görülmüştür.(V.İ. doğrulanmıştır). Bu gençler, az oranda kararsızlık ve inançsızlığa sürüklenmişler fakat diğer büyük kısmı, ibadet ve dini hükümleri uygulama hususunda daha olumlu ve bilinçli yönde gelişme göstermişlerdir. İnançsızlık konusunda, köy ile metropoliten gibi iki çok farklı çevre gençliğinin aynı yüksek oranda olmaları dikkat çekicidir. Bunların yanında büyük şehirler ile Konya'lı öğrencilerin inanç, tutum ve uygulamalarında önemli değişiklik olmadığı gözlenmektedir. Hayatının en uzun dönemini köyde geçirmiş öğrenciler, dini grup ve tarikatların gerekliliğine inanmada Konya'lı ve büyük şehir öğrencilerinden daha fazladır. Bu durum sığınma, bağlanma duygusuyla açıklanabileceği gibi, küçük yerleşim birimlerinde, oturmamış bölgelerde yetişenlerin, daha büyük ve çok daha farklı bir sosyal çevrede, ifrat ve tefrit sınırlarını zorlayıcı tutum ve davranış içine girebileceğini de göstermektedir.

Üniversite öncesi alınan din eğitim ve öğretiminin niteliği, üniversite öğrenimi döneminde öğrencilerin dini inanç ve tutumlarında önemli değişimlere sebep olmaktadır(V.: İ. doğrulanmıştır). Allah'a inanç konusunda, hem resmi hem özel din öğrenimi görenler rasyonel inanca, özel din öğretimiyle kendini yetiştirenler irrasyonel inanca sahip olduğu görülürken, kararsız ve inançsızlıkta ise, hiç din öğretimi görmeyenlerin daha fazla olması ve onları da sadece resmi din öğrenimi görenlerin takip etmesi dikkati çekmektedir. Yine ibadetler ve diğer uygulamalarda da, hem resmi hem özel din öğrenimi görenlerin olumlu tutum ve davranışlarda, hiç din öğretimi görmeyenlerin ilgisiz ve hatta din aleyhtarı tutumda diğerlerine göre yüksek oldukları görülmüştür (V.:İ. doğrulanmıştır). Bütün bulgularımız, bu durumu destekler mahiyettedir. Diğer yandan, üniversiter çevre sebebiyle dini yaşayışta meydana gelen

farklılaşmada, sadece özel din öğretimiyle yetinenlerin, yüksek oranda olması ve farklılaşmanın yönü konusunda da, üniversitede dinî yaşayışlarının zayıfladığını belirtmede fazla olmaları ayrıca dikkat çekici diğer husustur. Üniversiter çevre sebebiyle meydana gelen farklılaşmada, ikinci sırada hem resmî hem özel din öğretimi alanlar gelmektedir ancak, bunlarda meydana gelen farklılaşmanın yönünün yukarıdaki aksine, ibadet ve diğer dinî uygulamalarda bilinçlenme ve devamlılık şeklinde olduğu görülmüştür. Hiç din öğrenimi almayanlar ile sadece özel din eğitimi görenlerin, dinî problemlerin sıklığında diğerlerine göre daha yüksek oranda olmaları da önemli bir husustur. O halde, çok açık bir şekilde görülmektedir ki, gerek din eğitiminin verilmeşi ve gerekse tek yanlı eğitim ve telkin her iki halde dengesiz ve problemlili şahsiyetlerin oluşumuna sebep olmaktadır(V.İ./2 doğrulanmıştır). Resmi din öğretimi ile özel din öğretimin birbirini tamamlaması ve desteklemesi halinde ise, dinî sosyalleşmenin daha sağlıklı gerçekleştiği ve sağlam din öğretiminin dengeli dinî şahsiyetlerin oluşmasının en büyük sebebi olduğu sonucuna varılmıştır. Yeri gelmişken hemen belirtelim ki, 1982 Anayasasıyla zorunlu dersler arasına alınmış olan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin dinî sosyalleşme bakımından önemli katkısı bu araştırmada elde edilen bulgularla tesbit edilmiştir. Din derslerinin zorunlu hale getirilmesinden önce, hiç din öğrenimi görmeden liseden mezun olmuş öğrencilerle ilgili bulgular araştırmacıyı bu sonuca götürmüştür. Benzer uygulamanın fakülte ve yüksekokullara da getirilmesi halinde, dinî sosyalleşme, dinî kişilik ve dolayısıyla dinî problemler konusunun büyük oranda çözüme kavuşacağı söylenebilir.

Ailelerin sosyo-ekonomik durumları da üniversiter çevrede öğrencilerin inanç ve davranışlarında önemli farklılaşmalara sebep olmaktadır. Bu farklılaşmaların en ziyade aileleri fakir olan öğrencilerde meydana geldiği görülmüştür (V.: J. doğrulanmıştır). Genelde üniversite gençliğine rasyonel inanç hâkim olmakla birlikte, fakir aile çocuklarının irrasyonel inanç ve inançsızlıkta, zengin aile çocuklarının da kararsız tutumunda diğerlerine göre daha fazla olduğu dikkat çekmektedir. Üniversiteye girmeden önce Allah'a inandığı halde, üniversitede inancını yitirenlerin içinde fakir aile çocuklarının daha fazla olması ise dikkate değer bir husustur. Buna karşılık, fakir aile çocuklarının, ibadetler ve diğer hususlardaki dinî yaşayışlarının

üniversite döneminde daha da arttığı, zengin aile çocuklarının ise, zayıfladığı görülmüştür. Bu konuda başka bir bulgu da, dinî grup ve tarikatlarla ilgili diğer kesimler arasında bir farklılaşma olmamasına karşılık, fakir aile çocuklarının, dinî grup ve tarikatlardan yana bir tutum içinde olmalarıdır.

Anne ve babanın öğrenim durumu açısından, öğrencilerin dinî inanç, tutum ve davranışlarının değişimine bakılacak olursa, ailenin sosyo-ekonomik durumu değişkeniyle aralarında büyük benzerlikler olduğu görülmektedir. İnanç, ibadet ve diğer konularda fakir aile çocuklarıyla, anne ve babasının öğrenimi olmayanların durumu hemen hemen aynıdır. Herhangi bir okul bitirmemiş anne ve babaların çocuklarının üniversite öğrenimi süresinde dinî yaşayışlarında diğerlerine göre daha fazla değişiklik olmaktadır (V.: K. doğrulanmıştır). Burada meydana gelen değişme, kısmen inançsızlık şeklinde olmakla beraber, daha çok dinî yaşayışın olumlu ve devamlı gelişmesi şeklinde olduğu da görülmüştür. Buna karşılık, lise ve yüksekokul mezunu anne ve babaların çocuklarının dinî yaşayışlarında üniversite öğrenimi sebebiyle meydana gelen farklılaşma daha azdır ve bu farklılaşmanın yönü de zayıflama şeklindedir. Dinî grup ve tarikatlar konusunda da, ilkokul ve aşağı öğrenim seviyesinde ki anne ve babaların çocukları tarikatlara girmenin gereğine daha fazla inanmaktadır.

Sonuç olarak, üniversite gençliği, dinî inanç, tutum ve davranışların en çok değişmeyle karşılaştığı bir gençlik kesimidir. Gençlerin inanç ve tutumları, bir yanıyla ferdi görünmekle beraber, sosyo-ekonomik kültürel şartların etkisi altındadır (Genel varsayım doğrulanmıştır). Bu faktörlerin içinde özellikle üniversite öğrenimi, öğrencilere dinî inanç ve tutumlarında olumlu etkiler yapabildiği gibi olumsuz etkiler de yapabilmektedir. Üniversiter çevre, şüphecî tutum ve akılcı bağlanışı getirmekte ve bu sağlam bağlanma olduğu kadar, ilgisiz ve inançsızlığı da beraberinde getirmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

Kur'an-ı Kerim

- ABADAN, Nermin Üniversite öğrencilerinin Serbest Zaman Faaliyetleri, A. Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yay.no:135-117, Ank.1961
- AKSEKİ, A. Hamdi İslâm, 2.bs., İrfan Yay.no:2, İst. 1966
- ARGYLE, M. Dinin Yedi psikolojik Temeli, (Çev. Mehmet Dağ), Eğitim Hareketleri Dergisi, C.23, S.272-273, Ank.1988
- ARICI, Hüsnü İstatistik Yöntemler ve Uygulamalar, 4.bs., Meteksan Yay. no:13, Ank. 1984
- ARMANER, Neda İnanç ve Hareket Bütünlüğü Bakımından Din Terbiyesi, Milli Eğitim Basımevi, İst. 1967
- _____ Din Psikolojisine Giriş, C. 1, Ayyıldız Matb.A.Ş., Ank. 1980
- ARSLAN, Zeynüddin Üniversite Öğrencilerinin Dua Konusundaki Tutumları, (Yayınlanmamış Lisans Tezi), Bursa 1987
- ATALAY, Beşir Köy Gençliği Üzerinde Sosyolojik Bir Araştırma Büyükşehir Köyü Araştırması, A. Ü. İşletme Fak. Yay. no:65, Erzurum 1979
- _____ Sanayileşme ve Sosyal Değişme (Kırıkkale Araştırması) DPT Yay. no:1917, Ank. 1983
- AYDIN, Mehmet : Din ve Toplum İlişkileri, Selçuk Üniversitesi Fen -Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi, S.3, Konya 1986
- _____ Gençlerde Şahsiyetin Teşekkülünü Hazırlayan Faktörler, 2. Milli Gençlik Kongresi (Tebliğler), Selçuk Üniversitesi Yay. no:44, Konya 1986.
- AYDIN, Mehmet Din Felsefesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Yay., İzmir 1987.

- AYTUĞ, İzzet Gençlik Sorunları Sektörü Ön Raporu, DPT Yay., Ankara 1967.
- BAŞARAN, Fatma Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Öğrencileri Üzerinde Psiko-Sosyal Bir Araştırma, Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Anma Kitabı, Ank. Ün. D.T.C.F. Yay. no:239, Ank. 1974.
- BERGSON, Henri Les Deux Sources de la Morale et de la Religion, Paris 1932
- BERKAY, Fügen Türk Toplumunu Açısından İslamiyet, Sosyoloji Dergisi, S. 19-20, İst.1964-66.
- BİLGİN, Beyza Türkiyede Din Eğitimi ve Liselerde Din Dersleri, Emel Matb. Ltd. Şti., Ank. 1980.
- BİNGÖL, Dursun Üniversite Gençliğinin Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma, A.Ü. İşletme Fakültesi Dergisi, C.2,S.1, Ank. 1976.
- BİLMEN, Ö.Nasuhi Muvazzah İlm-i Kelâm, 3 bs., Ergin Kitabevi Yay.1, İst.1959.
- BİRAND, Kâmuran Dinin Mahiyeti Üzerine, A.Ü. İlahiyat Fak Dergisi, S. I-IV, Ank.1959.
- Din Kavramının İncelenmesi Hakkında, A.Ü. İlahiyat Fak. Dergisi, C.VIII, Ank. 1961.
- BUHARİ El-Câmiu's-Sahih, I-VIII, İst. 1982(Buhârî).
- CANAN, İbrahim İslâma Göre Gençlik Yaşının Başlangıcı ve Bunun Ehemmiyeti, Din Öğretim Dergisi, S.5 Ank. 1985.
- CARRİER, Hervé La Religion des Etudiants Americains, Archives de Sociologie des Religions, No: 12, Paris 1961.
- CHEVALİER, Jean Din Fenomeni, (Çev. Mehmet aydın), A.Ü.İlahiyat Fak. Dergisi, C. XXVIII, Ank. 1986.
- CLARK, W.H. Ergenlik ve Gençlik Çağında Din, (Çev. Mehmet Dağ), Eğitim Hareketleri Dergisi, C.XXII, S. 256-257, ANK. 1976 ve C.XXII, S.258-259, Ank. 1977.
- CÜRCANİ, S. Şerif : Ta'rifat, Dersaadet 1318.

- ÇELEBİ, Ahmet İslâm'da Eğitim-Öğretim Tarihi, (Çev. Ali Yardım), Damla Yayınevi no: 51, İst. 1983.
- ÇELEBİ, Nilgün Genç Sosyalleşme Sosyal ve Kültürel Yapı, S.Ü.I. Milli Gençlik Kongresi (Tebliğler)Selçuk Üni. Yay. : 35 , Konya 1987.
- DALAT, Ziya Çocuk ve Genç Ruhu . 1-20 Yaş Psikolojisi, 2.bs., Yeni Matbaa, Ank. 1955.
- DEBESSE, Maurice L'Adolescence, Paris 1973.
- DPT Milli Kültür, V.B.Y.K.P. Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPTYayın no: 1920, Ank.1983.
- _____ Sosyal Alandaki Gelişmeler II.V.B.Y.K.P., Tanıtıcı Yay. Serisi no:8, Ank. 1985.
- _____ Gençlik ve Spor, V.B.Y.K.P. Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ank. 1983.
- DIRKT, SABİNE İslâm et Jeunesse en Turguie d'Aujourol'hui, Paris. 1977.
- DRAZ, M. Abdullah Din ve Allah İnancı, (Çev. Bekir Karlığa) Bir Yayıncılık: 52, İst. Tarihsiz.
- DÖNMEZER, Sulhi Sosyoloji 7.bs., İst. 1978. C.I-II,
- DURKHEİM Din Hayatının İptidai Şekilleri, (Çev. Hüseyin Cahit), Tanin Matbaası, İst. 1923.
- DUVERGER, M. Sosyal Bilimlere Giriş 2.bs., (Çev. Ünsal Oskay), Bilgi Yayınları Bilgi Dizisi : 4, Ank. 1980.
- EBU ZEHRA, M. İslâm'da Siyasi ve İtikadi Mezhepler Tarihi, (Çev. Ruhi Fırlı-O.Eskicioğlu), Yağmur Yay. : 54, İst. 1970.
- EKŞİ, Aysel Gençlerimiz ve Sorunları, İst. Üni. Yay. no:2790, İst.1982.
- _____ 1967-1968 Yılı Mediko-Sosyal Merkezi Danışma Bölümü çalışması ile ilgili Rapor, 1968 Öğrenci Hareketleri (Dünyada ve Türkiye'de) Symposium, A.Ü. Eğitim Fak. Yay. no:7, Ank. 1969.
- ER, İzzet Kültür ve Din Mtnasebeti, Milli Kültür Dergisi, S.52, Ank. 1986.

- ERGİL, Gül Gençlik Sorunları Sektör Raporu, DPT Yay. no: 1874, Ank. 1983.
- ERGİN, Osman Türk Maarif Tarihi, Cumhuriyet Devri Mektepleri, C.5, Osmanbey Matb., İst.1943.
- FINDIKOĞLU, Z. F. İctimaiyat üçüncü Kitap Metodoloji Nazariyeleri, 3.bs.İ.Ü. Hukuk Fak. Yay., İst. 1950.
- FIRAT, Erdoğan Üniversite Öğrencilerinden Allah İnancı ve Din Duygusu (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ank. 1977.
- FISER, A. Joseph Religion et Opinions chez les étudiants de Université de sarajevo, Arhives de Sociologie des Religions, 1961, C.VI.12.
- FREYER, Hans Din Sosyolojisi, (Çev. Turgut Kalpsüz), A.Ü. İlahiyat Fak.Yay no: LIV, Ank. 1964.
- GODDING, B. Deux Enquêtes Sur les Etudiants Protestants Néerlandais, Arhives de Sociologie des Religions, C.VI. 12, Paris 1961.
- GÖKALP, Ziya Muhasebe. Dine Doğru, Küçük Mecmua, S.5, 3 Temmuz 1922.
- GÖKAY, F. K. Türk Gençliğinin İnanç ve Tutumlarının Dinamiği Üzerine Psiko-Sosyal Yönden Bir Araştırma, 6. Milli Nöro-Psikiyatri Kongresi, İst. 1971.
- GÖKÇE, Birsen Gecekondu Gençliği, Hacettepe Üni. Yay. : C-15, Ank. 1971.
- _____ Gençliğin Türk Toplumundaki Konumu, Gençlik ve Toplum Konulu Bilimsel Toplantı Konuşmaları, GSB Gençlik Hizmetleri Genel Mtd. Yay., Ank. 1982.
- GÖLCÜK, Ş. Kelâm, S.Ü. İlahiyat Fak. Yay.:1, Konya 1988.
- TOPRAK S.
- GÖKMEN, H. Yükseköğrenim Öğrencilerinin Serbest Zaman Etkinlikleri Kendilerini Gerçekleştirme Düzeyleri, M.E.G.S.B. Yayınları456, Ank. 1985.
- AÇIKALIN, A.
- SAYDAR, Z.
- KOYUNCU, N.

- GUITTARD, Louis Pedagogie Religieuse des Adolescents, Paris 1953.
- GÜNAY, Ünver Türkiyede Dinî Sosyalleşme, Türkiye İ. Din Eğiti-
mi Semineri (23-25 Nisan 1981), İhâhiyat Vakfı
Yay.:1, Ank. 1981.
- _____ Din ve Toplumsal Farklaşma, A.Ü. İlâhiyat
Fakültesi Dergisi, S.5, Erzurum 1982.
- _____ Din Sosyolojisi Ders Notları (Çoğaltma), Kayseri
1986.
- _____ Modern Sanayi Toplumlarında Din I, Erciyes Üni-
versitesi İlâhiyat Fak. Dergisi, S.3, Kayseri 1986.
- HAMİDULLAH, M. Le prophète de L' İslâm, Beyrouth 1975.
- HÖKELEKLİ, H. Ergenlik Çağı Gençlerinin Dinî Gelişimi,
(Yayınlanmamış Doktora Tezi), Bursa 1983.
- _____ Gençlik ve Din İhtiyacı, Millî Kültür Dergisi, S.50,
Ank. 1985.
- ISAMBERT, F.A. L'Analyse des Attitudes Religieuses, Erehives de
Sociologie des Religions, C.VI, 11, Paris 1961.
- İBN MACE Sünen, M.F. Abdül. bâki İst. 1982 (İbn Mâce)
- İBN MANZUR Lisânü'l Arab, I-XV, Beyrut.
- JASCHKE, G. Yeni Türkilede İslâmlık (Çev. Hayrullah Örs),
Bilgi Yayınları Özel Dizî : 10, Ank. 1972.
- JERSİLD, A. T. Geçlik Psikolojisi, 2. bs., (çev. İbrahim N. Özgür),
Gün Matb., İst. 1974.
- KAĞITÇIBAŞI, Ç. Sosyal Değişmenin Psikolojik Boyutları, İzmir
Lise Öğrencileri üzerinde Bir İnceleme, Ankara
Sosyal Bilimler Derneği Yay. A-5, Ank. 1972.
- _____ Gençlerin Tutumları, Kültürlerarası Bir Karşı-
laştırma, O.D.T.Ü. Fen-Ed. Fak. Yay. no: 25, Ank.
1973.
- _____ İnsan ve insanlar, 6.bs, BE-TA Basım Yayım
Dağıtım A.ş. İst. 1985.
- KARA, M. Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi, Dergâh Yay. 112,
İst. 1985.

- KARAMAN, H. İslâm Hukukunda Gençle, Diyanet Gazetesi, S.316-317, Ank. 1985.
- KARASAN, M. İlk Yüman ötüncesinde Din İlmî Denemeleri, A.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi, S.1, Ank. 1953.
- KARASAR, N. Bilimsel Araştırma Yöntemi, 2.bs., Ankara Hacettepe-Taş Kitapçılık Ltd. Şti., Ank. 1984.
- KARTAL, K. Kentleşme ve İnsan, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yay. no: 175, Ank. 1978.
- KAYA, Y. K. İnsan Yetiştirme Düzenimiz, Politika-Eğitim-Kalkınma, Nüve Matbaası, Ank.1974.
- KIŞLALI, A. T. Öğrenci Ayaklanmaları, Bilgi Yay, Ank. 1974.
- KORKMAZ, A. Değişme ve Zihniyet, Sosyoloji Konferansları, 21. Kitap, İst. 1986.
- KÖKNEL, Ö. Türk Toplumunda Bugünün Gençliği, Bozak Matb., İst. 1970
- Cumhuriyet Gençliği ve Sorunları, 2.bs., Cem Yay., İst. 1981.
- KÖSEMIHAL, N. Ş. Durkheim Sosyolojisi, Remzi Kit. Yay., İst. 1971.
- KRECH, David
Crutchfield R.C. Sosyal Psikoloji, 3. bs., (Çev. Erol Güngör) Ötüken Yay. no: 159, İst. 1980.
- KURTKAN, Amiran Din Sosyolojisi, Filiz Kitabevi Yay., İst. 1985.
- KÜÇÜK, Hasan Tarikatlar ve Türkler Üzerindeki Müsbet Tesirleri, Türdav Basım Yayın Ltd. İst. 1976
- LALAND, André Vocabulaire Technique et Critique de la Philosophie, Paris 1926.
- LEWIS, Bernard Modern Türkiyenin Doğuşu, 2.bs., (Çev. Metin Kıratlı), TTK Yay., Ank. 1984.
- LUNDBERG, G. A.
LARSEN, O. N.
SCHRAG, C. C. Sosyoloji, C.I-II, (Çev. O. Ozankaya-Ü. Gürkan), Türk Siyasi İlimler Derneği Yay. no: 20, ank.1970.
- MACDONALD, D. B. : Din, İslâm Ansiklopedisi, C. 3, İst. 1963.

- MAITRE, Jacques Un Sondage Polonais Sur les Attitudes Religieuses de de la Jeunesse, Archives de Sociologie des Religions, C. VI12, Paris 1961.
- MARDİN, Şerif Din ve İdeoloji, 2. bs., İletişim Yay., İst. 1983.
- MATTHEWS, A. T. J. Yetişen Türk idarecileri, (Çev. Nermin Abadan), A. Ü. Siyasal Bilgiler Fak. İdari İlimler Enst. Yay. no: 1, Ank. 1955.
- MAVIŞ, Hakkı Almanya Avusturya ve Türkiyede Din Eğitimi, Fatih Yayınevi Matbaası, İst. 1970.
- M. Şemseddin Tarih-i Edyan, Kanaat Matbaası Kütüphanesi, Dersaadet 1338.
- el-MEVDUDİ Kur'ana Göre Dört Terim, (Çev. O. Cilacı-İ.Kaya), İst. 1982.
- MÜSLİM Câmiu's-Sahih, I-III, thk. M. F. Abdülbâki İst. 1982 (Müslim).
- MOLLA HÜSREV Mirâtu'l- Usûl fi Şerhi Mirkâtîl-Vusûl, 1308.
- ÖCAL, Mustafa İlahiyat Fakültelerinin Tarihçesi, U. Ü. İlahiyat Fak. Dergisi, C.1. S. 1, Bursa 1986.
- ÖYMEN, H. R. Çocukluk ve Gençlik Çağlarının Dini Gelişimi, Eğitim Hareketleri Dergisi, S, 88, Ank. 1962.
- _____ İslâmiyette Öğretim ve Eğitim Hareketleri I, A. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. XI, Ank. 1963.
- ÖZBAYDAR, Belma Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma, Baha Matbaası, İst. 1970.
- PARMAKSIZOĞLU, İ. Türkiyede Din Eğitimi, Milli Eğitim Basımevi, Ank. 1966.
- PAWELCZYSKA, A. Les Attitudes des Etudiant Varsoviens Envers la Religions, Archives de Sociologie des Religions, Paris 1961.
- er-RAGİB, el- İsfehâni el-Müfredât fi Garîbil-Kur'an, İst. 1986.
- SARAN, Nephân Üniversite Gençliği, İ. Ü. Edebiyat Fak. Yay., İst. 1975.

- SENCER, Muzaffer Dinin Türk Toplumuna Etkileri, May Yayınları, İst. 1974.
- SENCER, M. Toplumsal Araştırmalarda Yöntembilim, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Ens. Yay. no:172, Ank. 1978.
- SEZEN, Yünni Sosyoloji Açısından Din, Marmara Üni. İlahiyat Vakfı Yay. no: 22, İst. 1988.
- SONGAR, Ayhan
EGER, E.
NECDET, V. Gençlerde Acil Psikiyatrik Durumlar, I. Milletlerarası Gençlik Kongresi (Tebliğler), Selçuk Üni. Yay. no: 4 Konya 1988.
- Şehbenderzâde
Filibeli A. Hilmi, Üniversiteli gençlerle bir konuşma, İst.1963
- TAPLAMACIOĞLU, Mehmet Din Sosyolojisi " Giriş ", A. Ü. İlahiyat Fak. Yay. : XXXII, Ank. 1961.
- _____ Yaşlara göre Dinî Yaşayışın Şiddet ve Kesafeti Üzerine Bir Anket Denemesi, A. Ü. İlahiyat Fak. Dergisi, C.10, Ank. 1963.
- _____ Din sosyolojisi, 2. bs., A. Ü. İlahiyat Fak. Yay. 121, Ank. 1975
- TAYLAN, Necip İlim-Din. İlişkileri Sahaları Sınırları, Çağrı Yay. no: 8, İst. 1979.
- TRT Türkiye Radyo ve Televizyon Programları Kamuyu Araştırması, TRT Basılı Yayınlar Mtd. Yayın no: 171, Ank. 1985.
- TEZCAN, Mahmut Türklerle İlgili Stereotipler (Kalıp Yargılar) ve Türk Değerleri Üzerine Bir Deneme, A. Ü. Eğitim Fak. Yay. no: 44, Ank. 1974.
- _____ Kuşaklar Çatışması Okuyan ve Çalışma Gençlik Üzerine Bir Araştırma, Kadioğlu Mat. Ank.1981.
- THIOLLIER, M. M. Dictionnaire des Religions, Belgique 1971.
- TİRMİZİ el-Câmiu's-Sahih, I-IV, İst. 1982, (Tirmizi).
- TURHAN, Mümtaz Kültür Değişmeliri, 2.bs., Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, İst.1972.

- TÜMER, Günay Çeşitli Yöleriyle Din, A. Ü. İhâhiyat Fak. Dergisi, C. XXVIII, Ank., 1986.
- TÜRKDOĞAN, O. Yoksulluk Kültürü, Gecekonduların Toplumsal Yapısı, A. Ü. İşletme Fak. Yay. no:45, Erzurum 1974.
- _____ Millî Kültür Modernleşme ve İslâm, Üçdal Neşriyat Atademik Kitaplar Serisi : 15, İst. 1983.
- TÜTENGİL, C. O. Sosyal Bilimlerde Araştırma ve Metod, 5. bs., Ayko Yay. no: 3, İstb. 1981.
- UĞUREL-ŞEMİN, R. Gençlik Psikolojisi, İ. Ü. Edebiyat Fak. Yay. no: 2677, İst. 1980.
- ÜNVER, Özkan 12-24 Yaş Gençlerin Sosyo-Ekonomik Sorunları,
TOLAN, B.-BULUT, İ. M. E. G. S. B. Yay., Ank. 1976.
DAĞDAŞ, C.
- VARİŞ, Fatma Ergenin Gelişiline Etki Eden Kültürel Faktörler, A. Ü. Eğitim Fak. Yay. no: 5, Ank. 1968.
- VERGOTE, Antoine Psychologie Deligieuse, Bruxelles 1966.
- WAVH, Joachim Sociologie de la Religion, Paris 1955.
- YAVUZ, Fehmi Din Eğitimi ve Toplumumuz, Sevinç Matbaası, Ank. 1969.
- YAVUZ, Kerim Çocukta Denî Duygu ve Düşüncenin Gelişimi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. no: 213, Ank.1983.
- YÖRÜKOĞLU, A. Çocuk Ruh Sağlığı, 10, bs, Türkiye İş Bankası Kültür Yay. no:189, Ank. 1986.
- _____ Gençlik çağı, 3. bs., Türkiye İş Bankası Kültür Yay. no:270, Ank. 1986.
- YÜCEKÖK, A. N. Türkiyede Örgütlenmiş Dinin Sosyo-Ekonomik Tabanı, A. Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yay. no: 323, Ank. 1971.
- Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu Kurum Yurtlarında Barınan Öğrencilerin Boş Zamanlarını Değerlendirme Anketi Sonuçları, YurtKur Yayınları No:3, Ank. 1967.

**EK TABLO 1. ÖRNEKLEM GRUBUNDAKİ ÖĞRENCİLERİN
FAKOLTE/YÜKSEKOKUL VE BÖLÜM/ANABİLİM DALLARINA GÖRE DAĞILIMI**

FAKOLTE/YÜKSEK OKUL	BÖLÜM/ANABİLİM DALI	ÖRNEKLEM		TOPLAM	G. TOPLAM
		KIZ	ERKEK		
FEN-EDEBİYAT FAKOLTESİ	Arkeoloji, San. T	10	13	23	KIZ 97 ERKEK 149 TOPLAM 246
	Türk Dili	8	12	20	
	Tarih	5	20	25	
	Sosyoloji	11	24	35	
	İngiliz Dili	13	8	21	
	Fransız Dili	11	7	18	
	Alman Dili	8	16	24	
	Matematik	6	14	20	
	Fizik	4	10	14	
	Kimya	6	10	16	
	Biyoloji	15	15	30	
HUKUK FAKOLTESİ	-	31	35	66	
VETERİNER FAKOLTESİ	-	8	60	68	
EĞİTİM FAKOLTESİ	Türk Dili	11	15	26	KIZ 128 ERKEK 145 TOPLAM 273
	Tarih	17	17	34	
	Coğrafya	18	22	40	
	İngilizce	9	11	20	
	Almanca	15	8	23	
	Matematik	11	20	31	
	Fizik	14	7	21	
	Kimya	14	19	33	
	Biyoloji	19	26	45	
ZİRAAT FAKOLTESİ	Tarımsal Mek.	6	29	35	KIZ 15 ERKEK 64 TOPLAM 79
	Tarla	8	21	29	
	Toprak	1	14	15	
TIP FAKOLTESİ	-	32	75	107	
MÜHENDİSLİK- MİMARLIK FAKOLTESİ	İnşaat Müh.	3	19	22	KIZ 48 ERKEK 183 TOPLAM 231
	Jeodezi (Harita)	8	61	69	
	Jeoloji Müh.	7	36	43	
	Makina Müh.	12	51	63	
	Mimarlık	18	16	34	
İLÂHİYAT FAKOLTESİ	-	20	80	100	
KONYA MESLEK YÜKSEK OKULU	İnşaat	6	22	28	KIZ 145 ERKEK 163 TOPLAM 308
	Harita, Kadastro	5	32	37	
	Elektronik	4	27	31	
	Sekreterlik	22	2	24	
	İşletmecilik	22	16	38	
	Muhasebe	19	38	57	
	Makina Rest.	4	19	23	
	Tıbbi Labor.	12	7	19	
	Hemşirelik	51	0	51	
KIZ SANAT EĞİTİM YÜKSEK OKULU	Giyim	18	0	18	KIZ 88
	Nakış	15	0	15	
	Çiçek	6	0	6	
	Ana Okulu	27	0	27	
	Çocuk Giy. Eğt.	10	0	10	
	Aile Ek. Besl.	12	0	12	
GENEL TOPLAM		612	954	1566	

EK TABLO 2. ÖRNEKLEM GRUBUNDAKİ ÖĞRENCİLERİN BİLİM ALANLARINA GÖRE DAĞILIMI

BİLİM ALANLARI	FAKOLTE/YÜKSEK OKUL	BÖLÜM/ANABİLİM DALI	ÖRNEKLEM			G. TOPLAM
			KIZ	ERKEK	TOPLAM	
	FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ	Matematik	6	14	20	KIZ 171 ERKEK 468 TOPLAM 639
		Fizik	4	10	14	
		Kimya	6	10	16	
		Biyoloji	15	15	30	
	EĞİTİM FAKÜLTESİ	Matematik	11	20	31	
		Fizik	14	7	21	
		Kimya	14	19	33	
		Biyoloji	19	26	45	
FEN BİLİMLERİ	ZİRAAT FAKÜLTESİ	Tarımsal Mek.	6	29	35	
		Tarla	8	21	29	
		Toprak	1	14	15	
	MUH. MİMARLIK FAKÜLTESİ	İnşaat Müh.	3	19	22	
		Jeodezi (Harita)	8	61	69	
		Jeoloji Müh.	7	36	43	
		Makina Müh.	12	51	63	
		Mimarlık	18	16	34	
KONYA MESLEK YÜKSEK OKULU	İnşaat	6	22	28		
	Harita, Kadastro	5	32	37		
	Elektronik	4	27	31		
	Makine Ressamlığı	4	19	23		
SAĞLIK BİLİMLERİ	VETERİNER FAKÜLTESİ	-	8	60	68	KIZ 103 ERKEK 142 TOPLAM 245
	TIP FAKÜLTESİ	-	32	75	107	
	KONYA MESLEK YÜKSEK OKULU	Tıbbi Labor. Hemşirelik	12 51	7 0	19 51	
SOSYAL BİLİMLER	FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ	Arkeoloji, San. T	10	13	23	
		Türk Dili	8	12	20	
		Tarih	5	20	25	
		Sosyoloji	11	24	35	
		İngiliz Dili	13	8	21	
		Fransız Dili	11	7	18	
		Alman Dili	8	16	24	
	HUKUK FAKÜLTESİ	-	31	35	66	
	EĞİTİM FAKÜLTESİ	Türk Dili	11	15	26	
		Tarih	17	17	34	
Coğrafya		18	22	40		
İngilizce		9	11	20		
KONYA MESLEK YÜKSEK OKULU	İşletmecilik	22	2	24		
	Muhasebe	22	16	38		
	Giyim	18	0	18		
	Nakış	15	0	15		
KIZ SANAT EĞİTİM YÜKSEK OKULU	Çiçek	6	0	6		
	Ana Okulu	27	0	27		
	Çocuk Giy. Egt.	10	0	10		
	Aile Ek. Besl.	12	0	12		
İLÂHİYAT	İLÂHİYAT FAKÜLTESİ	-	20	80	100	KIZ 20 ERKEK 80 TOPLAM 100
TOPLAM	10	43	612	954	1566	1566

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
ÖĞRENCİ İŞLERİ DAİRE BAŞKANLIĞI

Sayı :06-280/0882
Konu : Anket yapılması hk.

42050 Konya, 16/12/1987

D O S Y A

İlâhiyat Fakültesi Araştırma Görevlisi Mehmet BAYYIĞIT'in hazırlamakta olduğu tez (Üniversite Gençliğinin Dini İnanç ve Tutumları) konusunda anket yapma isteği Rektörlüğümüzce uygun bulunmuştur.

Bilgilerinizi ve gereğini saygı ile rica ederim.

REKTÖR ADINA

imza
Prof.Dr.O.Cenap TEKİNŞEN
Rektör Yardımcısı

DAĞITIM

Fakülte Dekanlıklarına
Yüksekokul Müdürlüklerine

ANKET FORMU

Bu anket formu, " Üniversite Gençliğinin Dini İnanç ve Tutumları " konusunda yapılacak bir doktora çalışması ile ilgilidir. Araştırmanın amacı, üniversite gençliğinin dini inanç ve tutumların tesbit etmek, dini tutumla sosyal değişkenler arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmaktır.

Anket sorularını cevaplandırmanız, şüphemiz sizin belirli bir zamanınızı alacaktır. Ancak elde edilen sonuçlardan ortaklaşa yararlanacağımızı düşünerek bu zamanı bize ayıracağınızı ümit ediyoruz.

Takdir edeceğiniz gibi, soruların cevaplandırılmasında göstereceğiniz dikkat, samimiyet ve hassasiyetin, sonuçların doğruluk ve geçerlilik derecesini belirlemede en önemli faktör olduğu unutulmamalıdır. Cevaplarınız sadece bu bilimsel araştırma için göz önünde bulundurulacaktır. Bunun dışında başka hiç bir kişi ya da kurumun amaçlarına açık tutulmayacaktır.

Anket anonim karakterlidir. Bu yüzden anket üzerine adınızı ve soyadınızı yazmayınız.

Lütfen bütün soruları cevaplandırınız. Size en uygun olana (X) işareti koyunuz. Buzı sorularda sizden önem ya da tercih sırasına göre birden çok cevap isteniyorsa parantezin içine (1), (2), (3)... şeklinde numara koyunuz.

Göstereceğiniz ilgiden dolayı şimdiden teşekkür eder, başarılarınızın devamını dileriz.

Mehmet BAYYİĞİT
S. Ü. İlahiyat Fak.
Araştırma Görevlisi

Fakültenizin adı :

Bölümünüzün adı :

1. Kaçınıcı sınıftasınız?

() 2. () 3. () 4. () 5. () 6.

2. Yaşınız: () 17 () 19 () 21 () 23 () 25

() 18 () 20 () 22 () 24 () 26

3. Cinsiyetiniz : () Kız () Erkek

4. Üniversiteye girmeden önce hayatınızın çoğunluğu nasıl bir çevrede geçti ? (Yalnız birini işaretleyiniz)

() Köy'de (Nüfusu 2. 000 ve daha az)

() Küçük kasabalarda (2.001-20.000)

() Küçük şehirlerde (20.001-200.000)

() Büyük şehirlerde (200.000 ve daha yukarı)

() İstanbul, Ankara veya İzmir'de

() Kıyıl merkezinde

5. Bu yöre Türkiye'nin hangi bölgesindedir?

() İç Anadolu () Doğu Anadolu

() Ege () Güneydoğu Anadolu

() Marmara () Akdeniz

() Karadeniz

6. Bitirdiğiniz lise veya dengi okulun türü nedir?

() Resmi veya özel lise

() Resmi veya özel kolej

() Meslek Lisesi (Ticaret, Endüstri v.b.)

() İmam-Hatip Lisesi

() Başka (Belirtiniz).....

7. Anne ve Babanızın öğrenim durumu nedir? Herhangi bir okuldaki en son bitirdiğini işaretleyiniz

Anne Baba

() () Okur-yazar değil

() () Okur-yazar

() () İlkokul mezunu

() () Ortaokul mezunu

() () Lise veya dengi okul mezunu

() () Fakülte veya Yüksekokul mezunu

8. Tüm çalışanlar dahil ailenizin aylık ortalama gelirine kadar dır?

Size göre, aileniz hangi sosyo-ekonomik kesime girmektedir?

() Alt (Fakir)

() Alt orta

() Orta

() Üst orta

() Üst (Zengin)

9. Nerede veya kimin yanında kalarak okuyorsunuz?

- () Ailemle
 () Akraba, tanıdık yanında
 () Kredi ve Yurtlar Kurumu öğrenci yurdunda
 () Vakıf yurtlarından birinde
 () Özel öğrenci yurtlarından birinde
 () Birkaç arkadaşla birlikte kiralık bir yerde
 () Pansiyon ya da Otel'de

Başka (Belirtiniz).....

10. Allah inancı bakımından aşağıdaki maddelerden kendi durumunuza en uygun olanını işaretleyiniz.

- () Allah'ın varlığına kesin olarak inanıyor ve bu konuda akli ve mantıki deliller buluyorum.
 () Allah'a inanıyorum ve bu konuda delile gerek duymuyorum.
 () Allah'ın varlığına inanıyorum fakat bu konuda çözemediğim hususlar var.
 () Ailem ve çevremdekiler Allah'ın varlığını kabul ettikleri için ben de inanıyorum.
 () Allah'ın varlığı konusunda ilgi duymuyorum.
 () Allah'ın varlığına inananlara karşı çıkıyorum.

Başka (Belirtiniz).....

11. Allah'ın varlığına inanıyor iserinizi, bu inancınızın derecesi şunlardan hangisine uygundur.

- () Çok kuvvetli () Kuvvetli () Orta () Az () Hiç

12. Allah'ın varlığına inanma konusunda cevabınız "Evet" ise, şunlardan hangisi size uygundur?

- () Daha önceleri inanmıyordum fakat üniversite'de inanmaya başladım.
 () Kendimi bildim bileli Allah'a inanırım.

13. Allah'ın varlığına inanma konusunda cevabınız "Hayır" ise,

- () Daha önceki yıllarda inanırdım fakat üniversite'de inancımı yitirdim.
 () Eskiden beri inanmam.

14. Allah'ın varlığına inanma konusundaki kararınızın oluşmasında aşağıdaki faktörlerden hangileri, ne derecede etkili olmuştur?

Fazla Normal Az Hiç

Ailem	()	()	()	()
Öğretmenlerim	()	()	()	()
Okuduğum kitaplar	()	()	()	()
Arkadaşlarım	()	()	()	()
Dahil olduğum bazı gruplar	()	()	()	()

- Dindar olarak gördüğüm bazı
kimselerin tutumları () () () ()
Kendi zihinsel gelişmemin etkisi... () () () ()
Başka (Belirtiniz) () () () ()
15. Allah'ın varlığına inanmama konusundaki kararınızın oluşmasında
aşağıdaki faktörlerden hangileri, ne derecede etkili olmuştur?

	<u>Fazla</u>	<u>Normal</u>	<u>Az</u>	<u>Hiç</u>
Ailem	()	()	()	()
Öğretmenlerim	()	()	()	()
Okuduğum kitaplar	()	()	()	()
Arkadaşlarım	()	()	()	()
Dahil olduğum bazı gruplar	()	()	()	()
Dindar olarak gördüğüm bazı kimselerin tutumları	()	()	()	()
Kendi zihinsel gelişmemin etkisi...	()	()	()	()
Başka (Belirtiniz)				

16. Dini inanç ve değerlerle ibadet konusunda hangi tutum içinde bulunuyorsunuz?

- () Arzu ve istekle benimsiyorum
() Genellikle benimsiyorum
() Şüphe ve tereddüd içindeyim
() İlgilenmiyorum
() Din bana saçmalık gibi geliyor
() İnanç, değerler ve ibadetler dahil " Din " i bütünüyle gereksiz
ve çağdışı olarak görüyorum
Başka (Belirtiniz)

17. Din ile ilgili (inanç, ibadet, bilgi ve yaşama şeklindeki dini hayatın
tüm alanlarında) probleminiz oluyor mu?

- () Evet () Hayır

* Aşağıdaki 3 soruyu (18-19-20), 17. soruya " Evet " cevabı verenler
dolduracaktır.

18. Din ile ilgili problemlerinizi oluyorsa hangi sıklıkta oluyor?

- () Çok sık () Sık () Seyrek

19. Din ile ilgili problemlerinizi hangi tutum içinde bulunuyorsunuz?

- () Çok önemserim
() Orta derecede önemserim
() Az önemserim
() Hiç önemsemem

20. Din ile ilgili problemlerinizi önemseydiğinizde şu kişi, kuruluş veya durumlardan hangisine, hangi sıklıkta başvurursunuz?

	<u>Çok sı</u>	<u>Sık</u>	<u>Bazen</u>	<u>Hiç</u>
Aiyele	()	()	()	()
Dinayet mensuplarına (Müftü, Vaiz, İmam v.s.)	()	()	()	()
Çevremde dini bilgilerle tanınmış kişilere	()	()	()	()
Kitaplara	()	()	()	()
Arakadaşlarıma	()	()	()	()
Başka (Belirtiniz)				

21. Çok müşkül durumda kaldığınızda aşağıdaki uygulamaların hangisine veya hangilerine, hangi sıklıkta başvurursunuz?

	<u>Çok sı</u>	<u>Sık</u>	<u>Bazen</u>	<u>Hiç</u>
Kurşun döktürmek	()	()	()	()
Muska yazdırmak	()	()	()	()
Büyü yaptırmak	()	()	()	()
Adak adamak	()	()	()	()
Yatır ziyareti	()	()	()	()
Mevlid, Kur'an okutmak	()	()	()	()
Sadaka vermek	()	()	()	()
Bildiğim duaları okumak	()	()	()	()
Fal baktırmak	()	()	()	()
Başka (Belirtiniz)				

22. İslâm dininde şu altı iman şartından samimiyetle ve herhangi bir yoruma ihtiyaç duymadan hangilerine inanırsınız?

(İnandıklarınızın hepsini işaretleyiniz)

() Allah'a	() Ahiret gününe
() Meleklerine	() Kadere yani hayrın ve şerrin Allah'tan geldiğine
() Kitaplara	
() Peygamberlere	

23. Çeşitli namaz ibadetlerinden hangilerini, hangi sıklıkta yerine getiriyorsunuz?

	<u>Devamlı kılıyorum</u>	<u>Arasıra kılıyorum</u>	<u>Hiç kılmıyorum</u>
Bayram namazları	()	()	()
Cuma namazları	()	()	()
Günde 5 vakit namaz	()	()	()

24. Namaz ibadetini yerine getirip getirmeme açısından iç inde bulunduğunuz durum ve tutum şunlardan hangisine uymaktadır? (Birini işaretleyiniz)
- () Her yerde ve her şartta ibadetimi yaparım.
 - () Namaz zor ve yorucu buluyorum.
 - () Namaz kılmasını bilmediğim iç in kılmıyorum.
 - () Ailemde namaza önem verilmediği iç in kılmıyorum.
 - () Arkadaş çevremde namaz kılınmadığı için kılmıyorum.
 - () Memlekette ve aile büyü klerimin yanında namaz daha çok kılma mecburiyeti duyarım.
 - () Bu bulunduğum ortama göre vaziyet alırım (Yani, namazla ilgisi olmayan bir çevrede kılarım)
 - () Çevremden çekindiğim iç in namaz kılamıyorum. Başka (Belirtiniz) İstisnal durumlar dışında ibadetimi yapmaya çalışıyorum.
25. Oruç ibadetini yerine getirme şekliniz şunlardan hangisine uygun dur? (Birini işaretleyiniz)
- () Her yıl ramazanın tamamını
 - () Bazı yıllar ramazanın tamamını
 - () Her yıl ramazanın bir kısmını
 - () Bazı yıllar ramazanın bir kısmını
 - () Bazı mübarek günlerde
 - () Hiç oruç tutmam
26. Oruç tutup tutmama açısından içinde bulunduğunuz durum ve tutum şunlardan hangisine uymaktadır? (Birini işaretleyiniz)
- () Her yerlerde ve her şartta oruç tutarım
 - () Oruç zor ve dayanılmaz buluyorum
 - () Ailemde oruca önem verilmediği iç in tutmuyorum
 - () Arkadaş çevremde oruç tutulmadığı iç in tutmuyorum
 - () Memlekette ve aile büyü klerimin yanında oruç tutma mecburiyeti duyarım
 - () Bu bulunduğum ortama göre vaziyet alırım
 - () Çevremden çekindiğim iç in oruç tutmuyorum
 - () Başka (Belirtiniz) Mecburi durumlar haricinde genellikle bütün oruçlarımı tutarım.
27. Zekât konusunda düşünceniz aşağıdakilerden hangisine uygundur? (Birinci işaretleyiniz)
- () Zekât vermesi gerekenler, malının zekâtını vermelidir
 - () Zekât'ın dini bir görev olduğuna inanmıyorum ama sosyal adalet bakımından herkes buna uymalıdır

- () Bazı hayır ve iyiliklerde bulunmak yeterlidir. Ayrıca zekât vermeye gerek yoktur
- () Kazancımı hiçbir şekilde başkalarıyla paylaşmam Başka (Belirtiniz).....
28. Hac konusunda düşünceniz aşağıdakilerden hangisine uygundur? (Birini işaretleyiniz)
- () Hac bir ibadettir. Maddi ve bedeni durumu müsait olanlar yerine getirmelidir.
- () Haccın dini bir görev olduğuna inimiyorum. Dövizimiz gereksiz yere yabancılara gidiyor
- () Bununca fakir varken hacca gidilmesine karşıyım Başka (Belirtiniz).....
29. Kurban konusundaki düşünceniz aşağıdakilerden hangisine uygundur? (Birini işaretleyiniz)
- () Kurban, inkâm olanların mutlaka yerine getirmesi gereken bir ibadet şeklidir
- () Kurbanı dini bir görev olarak kabul etmiyorum fakat sosyal ve ekonomik dayanışma açısından gereklidir
- () Onbinlerce hayvanın boğuzlanmasına karşıyım Başka (Belirtiniz).....
30. (Mevlid, Sünnet, Cenaze.. gibi) dini törenlere ilgi duyar, katılırmısınız?
- () Böyle törenlerden hoşlanmam ve hiç katılmam
- () Mecbur kalmadıkça gitmem, gittiğimde de sıkılır., çabucak bitmesini isterim
- () Böyle törenleri sever, istekle katılırım
31. İbadet ve diğer dini hükümleri yerine getirme açısından üniversiteye gelmeden önceki dini yaşayışınız ile, şimdiki dini yaşayışınız arasında bir farklılaşma oldu mu?
- () Evet () Hayır
32. 31. soruya cevabınız "Evet" ise;
- () Daha önceki hayatımda, ibadet ve diğer dini hükümlere yer yoktu, şimdi dini görevlerimi yapmaya çalışıyorum
- () Önceleri ibadet ve dini hükümleri uyguluyordum, şimdi daha da arttı
- () Üniversite'de dini yaşayışım zayıfladı
- () Üniversite'de din yaşayışımı tamamen terkettim
- () Başka (Belirtiniz).....
33. Arkadaşlarınızla biraraya geldiğinizde daha çok hangi konulardan bahsedersiniz? (Önem sırasına göre 1. 2. 3. 4.... şeklinde belirtiniz)
- () Derslerden ve öğrenci sorunlarından
- () Sınav ve Edebiyattan

- () Bilimsel ve Teknik konulardan
 () Spordan
 () Dini ve Ahlâki konulardan
 () Müzik ve Eğlenceden
 () Cinsel konulardan
 () İç ve Dış Politikadan
 Başka (Belirtiniz)
34. Arkadaş seçerken incelikle hangi özelliğine dikkat edersiniz? (Tercih sırasına göre 1, 2, 3, 4... şeklinde belirtiniz)
 () Akıllı ve çalışkan olması
 () Hoş sohbet ve dürüst olması
 () Ahlâklı ve dürüst olması
 () Kuvvetli ve sporcimen olması
 () Hoşgörülü ve nazik olması
 () Dini ve manevi değerlere bağlı (dindar) olması
 () Ekonomik durumunun iyi olması
 Başka (Belirtiniz)
35. Ders kitapları dışında, daha çok hangi tür yayınlar okursunuz?
 (Tercih sırasına göre 1, 2, 3, 4.. şeklinde belirtiniz)
36. Radyo-Televizyon programlarından en çok severek izlediğiniz hangi leredir? (Cevabınızı tercih sırasına göre 1,2,3, 4... şeklinde belirtiniz)
 () Müzik, Eğlence ve Yarışma programları
 () Haberler ve siyasi yorumlar
 () Dizi filmler, sinema
 () Spor programlar
 () Dini ve Ahlâki programlar
 () Eğitici, kültürel, belgesel diziler
 () Radyo-Televizyon izlemem
 () Ayırım yapmadan hepsini severek izlerim
 Başka (Belirtiniz)
37. Eşinizi seçerken nelere dikkat etmeyi düşünürsünüz? (Cevabınızı tercih sırasına göre 1, 2, 3, 4.. şeklinde belirtiniz)
 () Güzellik/Yakışıklılık
 () Zenginlik
 () Dindar olması
 () Görgülü ve köklü bir aileden olması
 () Tahsilli olması
 Başka (Belirtiniz)
38. Ailenizde veya yakın akrabalarınız arasında din görevlisi (Müftü, Vaiz, İmam, Kur'an Kursu öğretmeni..) veya Din Bilgisi öğretmeni, İlahiyat Fak. öğretim elemanı var mı?

- () Evet () Hayır
39. 38. soruya cevabınız "Evet" ise, şunlardan hangisi meydana gelmek
tedir?
- () Dini bilgi ve yaşayışınız konusunda bizi aydınlatmakta ve uyar
maktadır
- () Biz gençlerle hiç ilgilenmez
- () Görüşlerimiz farklı, anlaşılmıyor
- Başka (Belirtiniz)
40. Yüksek tahsilinizden önce herhangi bir din eğitimi gördünüz mü?
(Birden fazla şık işaretlenebilir)
- () Ailemden dini bilgiler aldım
- () Cami hocasına veya yazan Kur'an kursuna gittim
İlk, Orta ve Lise'de Din bilgisi dersi gördüm
- () Özel din eğitimi gördüm
Dini kitaplar okuyarak kendimi yetiştirdim
- () Hiç bir din eğitimi görmedim
- Başka (Belirtiniz)
41. Dini konular hakkında şu andaki bilginizden daha çok bilgi edinmek
ister misiniz?
- () Evet
- () Gerekli bilgim olduğu için istemem
- () Gereksiz bulduğum için istemem
42. Size göre, tam bir dini hayat yaşayabilmek için herhangi bir dini
grup veya tarikatlara girmek gerekir mi?
- () Evet () Hayır () Bilmiyorum
43. Kur'an Kursu Derneği, Cami Yaptırma ve Yaşatma Derneği, dini
amaçlı Vakıfıyar gibi kuruluşlarda aktif rol aldınız mı?
- () Evet () Hayır
44. Ailenizle olan ilişkileriniz nasıldır?
- () Çok iyi
- () İyi
- () Bazen bozulmakla birlikte normal
- () Çoğu zaman bozuk
- () Bütününüyle bozuk
- () Başka (Belirtiniz)
45. Ailenizi dini inanç ve yaşayış bakımından genel olarak
değerlendirdiğimizde, aşağıdaki gruplardan hangisine girer?
- () Çok dindar
- () Orta derecede dindar
- () Dinle az ilgili
- () Dinle hiç ilgisiz
46. Ailenizle dini konularda hangi sıklıkta çatışıyorsunuz?

- () Çok sık () Sık () Seyrek-Az () Hiç
47. Ailenizle dini konularda çatışıyor iseniz, bunun nedeni şunlardan hangisidir? (Sadece birini işaretleyiniz)
- () İnanç ve ibadet konusunda, onlar benden daha dindar oldukları için
- () İnanç ve ibadet konusunda, ben onlardan daha dindar olduğum için
- () Dini bilgiler konusunda, onlar benden daha az bilgili ve cahil oldukları için
- () Dini bilgiler konusunda, ben onlardan daha az ve bilgili ve cahil olduğum için
- () Ailem ve ben dindar olmadığımız halde, çevremizin beni ibadet etmememden dolayı kınayacığından, ailem çekindiği için tartışır, çatışır
- Başka (Belirtiniz)
49. Anne ve Babanızın dini yaşayışınıza müdahaleleri, dini görevleri yerine getirme konusunda zorlamaları oluyor mu?
- () Hayır, hiç bir zaman
- () Bazen
- () Genellikle
- () Her zaman
50. Anne-Babanızın kuşağını nasıl buluyorsunuz?
- () Mutahassıp
- () Otoriter
- () Dinine ve geleneklerine bağlı
- () Çağın gereklerine uyan kişiler
- Başka (Belirtiniz)

Dokümanlar
Türkiye
1990